

Ғалымжан
АЛТЕКОВ

Мырза
інезді
ырзалы

Публистикалық әңгімелер

«Тоғанай Т»

Алматы

2025

ӘОЖ 929.5

ҚБЖ 63.2

А 85

Алтеков Ғ.

А 85 Мырза мінезді Мырзалы: *публистикалық әңгімелер* / Ғалымжан Алтеков. – Алматы: «Тоғанай Т», 2025. – 272 + 24 бет жапсырма.

ISBN 978-601-7626-67-9

Бұл кітап кезінде «Денсаулық – басты міндет» ұстанымын жүрегіне бекітіп, денсаулық сақтау саласында ширек ғасыр басшы қызметтер атқарып, 90-жылдардың ортасында бизнес саласына кетіп, аса қиыншылықтардан сүрінбей өтіп, бүгінде ел сыйлайтын абыз ақсақал атанған Мырзалы Қалбаевтың өмір жолы туралы публистикалық әңгімелерден құралған.

Кітап көпшілік оқырман қауымға арналған.

ӘОЖ 929.5

ҚБЖ 63.2

ISBN 978-601-7626-67-9

АЛҒЫ СӨЗ ОРНЫНА

Мырзалы Нұраліұлы Қалбаев туралы естелік-кітап жазылып жатқаны туралы хабарды естіп, қатты қуандым. Мырзекеңді елу жылдан астам уақыттан бері білемін. Медицина саласында екеуіміз қатар бірге еңбек еттік. Адам өміріне араша түсетін білікті дәрігер атану – үлкен жауапкершілікті қажет етеді. Сол уақыттарда Мырзалы Нұралиевичтің бойынан мейірімділік, тұрақтылық және адалдық сияқты қасиеттерін байқайтынмын. Өте жұмысына адал, тұрашылығы басым азамат десем қателеспеймін. Қандай қызмет атқармасын, өзін әріптестерінен жоғары қоймайтын. Жақсы қасиеттерінің бірі – ешқашан біреудің сөзіне ермейді, біреудің сыртынан ғайбат сөз айтпайды. Ойындағысын тіке бетіне айта салатын қасиеті бар. Ширек ғасырға жуық атқарған медицина саласындағы жұмысында, өзін нағыз маман ретінде таныта білген тұлға. Қарапайым дәрігерден бастап, облыстық клиникалық аурухананың бас дәрігерінің бірінші орынбасары азамат. Тағы бір жақсы қасиеті – достыққа адал. Қандай қиыншылық болмасын, досын сатпайтын азаматтардың қатарынан. Оған өзімнің көзім әбден жеткен. Сөзімнің басында айтып кеттім, Мырзекең екеуіміз жарты ғасырдан астам уақыттан бері бір-бірімізді танимыз. Адамды өмірде жақын таныстыратын да, содан кейін достастыратын да, екі адамның бір-бірінің өмірге деген көзқарастарының сәйкестігі деп білемін. Өйткені, екеуіміздің мінезіміз де, ой-арманымыз да ұқсас.

Сол себепті өзгелердің ішінен Мырзалы Нұралиевич маған жұлдызы жарық болып, мені өзіне тарта білді. Сондықтан болар, осы уақытқа дейін, достық арақатынасымыз үзілген емес. Осы уақыт ішінде небір қиыншылықтарды бастан өткіздік. Ондай кездерде бір-бірімізді жұбаттық. Менің де басыма қиын жағдайлар түскенде, Мырзекең қасымнан бірінші болып табылып, демеу бола білген досым. Әрине, бұл шынайы сыйластық пен сырлас достықтың белгісі дер едім.

Мырзалы Нұралиевич, қызмет бабында да, ағайын-туыс, отбасында да қадірлі, мерейі тасып жүретін азамат. Жаны жомарт, көңілі кең, қолы ашық, досқа адал адам. Осындай қасиеттері үшін Мырзекеңді мен қатты сыйлаймын.

Құрметті Мырзалы Нұралиевич! Мынау жарыққа шыққалы жатқан кітабыңыз құтты болсын! Оқырмандарыңыз көбейе берсін! Сіз қандай марапатқа болса да лайықты азаматсыз. Деніңізге саулық, отбасыңызға береке, бақыт, шаттық тілеймін!

*Құрметпен, Аман ЖИРЕНБАЕВ,
Ардагер дәрігер, Қазақстан Республикасы
Медицина саласының үздігі
Шымкент қаласы, 2025 жыл.*

ТҰҒЫРЫ ТАЙМАС АЗАМАТ

Кішкентай кезімізде үлкендердің баланың ісіне разы болғанда, «Өзі бір азамат бала», «Әй, жарайсың, үлкен азамат бол!» – деген сөздерін жиі естіп, осы сөздерге құлағымыздың құрышын қандырып өстік. Осылайша, «Азамат» деген екінің біріне қатысты айтылмайтын сөздер екенін санамызға сіңірдік десем артық айтқаным емес шығар. Өйткені, еркек кіндік болып туғанның бәріне бірдей бұндай атау бұйыра бермейді. Сондықтан да ол кездері жігіттер ел аузында «Азамат» атануға тырысып бағатын. Елуінші жылдары туылған, әлі буыны қатпаған жас балалар әке-шешесіне көмектесіп, ерте еңбекке араласатын еді. Бүгінгі кейіпкеріміз Нүрәліұлы Мырзалы жас кезінде «Азамат» деген сөзді көп естіп өсті. Мен үшін Мырзалы ағам нағыз осындай атқа лайық жан, бүгінде көпті көрген абыз ақсақал. Бұл кісінің болмысы басқа, ешкімге ұқсамайды. Азаматтығы мен адалдығын сақтай білген, кісілігі жоғары адам. Олай дейтінім, мінезі тік, «Алдымен өзіңе қара, өзгеге мін таққанша» деп, бетіңе тіке айта салады. Сөзге шебер, әзіл айтқанда адамға риясыз күлкі сыйлайды. Әзілдеп тұрып сөйлесе де, өтірікті араластырмай, шындықпен ғана қалжыңдайтын қасиеті бар. «Адамдар мен туралы не айтады?» деп емес, «Адамдар айтса айта берсін» деген қағидамен өмір сүреді. Өйткені, «Сөз – елдікі, өмір – сенікі» екенін жақсы түсінеді. Міне, мен Мырзекенді осы қасиеттері үшін қатты құрметтеймін.

Үйіміз қатарлас орналасқан көрші болғандықтан ағамды күніге көріп тұрамын. Қашан көрсең үйінде тынбай еңбек етіп жүреді. Қимылы өте ширақ, өз қатарластарына қарағанда әлдеқайда тың. Мені көрген сайын тоқтатып әңгімеге тартады.

– Жазушы інім, хал-жағдайың жақсы ма? – деп, жағдайымды сұрап, ақылын айтып тұрады. Бірде Мырзалы ағама:

– Мырзеке, қашан көрсем тынбай еңбек етіп жүресіз, шаршамайсыз ба? Бұның сыры неде? – деп сұрақ қойдым. Мырзекең ойланып тұрып:

– Өмір – өте қатал, ұзақ жол. Біреулер, «Өмір қысқа» деп жатады, мен оған келіспеймін. Мағыналы сүре білсең, өмір деген ұзақ керуен, – деп бастады әңгімесін.

– Адам өмірге бір-ақ рет келеді, сол үшін мінезің қанша шайпайлау болғанымен, жаныңның таза болғаны дұрыс. Өмір болған соң бәрі болады, сүйе де білу керек, көре де білу керек, қиыншылыққа төзе де білу керек. Мен сияқты жетпістің ортасына келіп, өткенге қарасаң көзің талады екен, жастығың үнсіз артта қалады екен, көңіл шіркін жас болғанымен, уақыт бәрібір өз өрнегін салады екен. Мен бір дүниенің жетпей жатқанынан емес, азанымен күнмен жағаласа тұрып, азын-аулық қойларыма қарап, тынбай қимылдауым өзіме пайдалы. Біріншіден, уақыттың қалай өткенін білмей қаласың, екіншіден, қаным айналып, өзімді жеңіл сезінемін.

Өз басыма дүнием жетеді, бірақ ешнәрсе істемей, үйде қимылсыз жата алмаймын, ең бастысы өмірге сену керек, міне сонда ғана бұл жалғанның қадірін білесің, – деп сөзін аяқтады.

Мен білетін Мырзекең – адам денсаулығының сақшысы бола білген білікті дәрігер, ақ жүрек, аялы алақан иесі. Бағалай білген кісілерге медицина қызметкерлері – тұғыры таймас биік тұлға. Өйткені, дүниедегі ең жауапты, ізгілікті, әрі құрметті және сыйлы адамдардың бірі, әрқашан – дәрігер мамандығы. Міне, осындай мамандық иесі болған Мырзалы Нұрәліұлы нағыз батыр адам. Олай дейтінім, егер қарапайым адам, біреудің өмірін сақтап қалса, ондай адамдарды «Батыр» деп құрметтеп, марапаттап жатады. Ал,

күнделікті адам өміріне араша болған ақ халатты абзал жандардың еңбегі көп жағдайда елене бермейді. Шын мәнінде, бұндай мамандықты батыл, ақылды адам ғана таңдай алады емес пе? Мырзекен де осы мамандықты таңдап, саналы өмірінің ширек ғасырдан астам уақытын, адам өмірінің сақшысы қызметіне арнады. Қатардағы дәрігерден бастап, облыстық клиникалық аурухана бас дәрігерінің бірінші орынбасары, аудандық аурухананың бас дәрігері, облыстық денсаулық сақтау басқармасының бөлім меңгерушісі, қалалық денсаулық сақтау басқарма басшысының орынбасары қызметтерін үлкен абыроймен атқарды. Мырзалы Нұрәліұлы үшін мансаптың да, атақтың да, байлықтың да құны көк тиын. Өйткені, дәрігер үшін адамның денсаулығы мен тағдыры қымбат екенін жақсы түсінген абзал азамат. Соның арқасында, халқының алдында абыройлы қызмет жасап, сенім жүгін үлкен абыроймен көтере білді.

Мырзалы ағаның жақсы да, жаман да мінезі бар. Менің байқағаным, жақсы адамға жақсы, жаман адамға жаман. Сыйлағанды бір адамдай сыйлайды, сый білмегенге жалынбайды. Тағы бір асыл қасиеттерінің бірі жақсылық жасай білуі. Мырзекеннің жомарттығы жайлы әңгімелерге өзім де талай куә болғаным бар. «Жомарттың аты талай жыл өтсе де, ел аузында жүреді» демекші, бір күні Мырзекенге жолығып кетейінші деп үйіне келдім, қоңырауды бассам, ешкім шықпады. «Үйде жоқ – ау» деп ойланып, кетейін деп тұрғанымда, көшеде өтіп бара жатқан бір ақсақал мені көріп, маған қарай жақындады. Бұл қарияны сырттай танушы едім, осы көшеден ары-бері өтіп жүргенін көретінмін. Содан қария жаныма келіп:

– Мырзекен үйінде жоқ па? – деп сұрады. Амандастым да:

– Жоқ сияқты, тұрғанымда біраз болды, – деп жауап қайтардым.

Қарап тұрғанша әңгіме болсын деп:

– Мырзалы ақсақалды танушы ма едіңіз? – деп едім,

– Ойбай, бұл кісі менің қайнағам ғой, біздің үйдегі жеңешең Таманың қызы, – деп жауап берді. Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Жарықтық жақсы адам, айтары мол, көпті көрген. Ең бастысы көңілі таза, пейілі мол, қолы ашық біздің қайнағаның, – деп қалды.

Содан әлгі ақсақал әңгімесін ары қарай жалғап:

– Жақында ғана, тұра осы жерде жолығып қалдым қайнағам. Амандасып болған соң:

– Әй, күйеу бала, жаңа жыл келіп қалды, не істейін деп жатырсың? – деп сұрады.

– Қайнаға, пенсия түссе үйге бір қой алып, жаңа жылға қарсы сойып алып, қарындасыңыз екеуіміз ет жеп, теледидар көріп жатамыз да, – деп күлдім. Сөйткенімше болған жоқ,

– Әй, күйеу, қой керек па? Тұр ғой менде өзім баққан қойларым, – деді.

– Мырзеке, пенсия түссе көрермін, – дегенімше болған жоқ, үйіне қарай сүйрей жөнелді. Қорасына келіп, бір қойды көрсетіп:

– Мына қойды ал, – деді. Мен не дерімді білмей сасқалақтап қалдым. Ары қарай сөзін жалғап:

– Әй, күйеу бала, мен сенен ақша сұрап тұрғаным жоқ. Мына қойды ал да, жаңа жылға сойып алып, қарындас екеуің жақсылап ескі жылды шығарып салыңдар, – деп қоярда-қоймай қойды жетектетіп жіберді. Былтыр да айт мерекесі кезінде бір қой берген болатын, биыл тағы бір қой беріп жіберді жарықтық қайнағам, – деп, ақсақал сөзін аяқтады. Осыдан ақ, Мырзекеңнің жанында жүрген жандардың қуанышын бөлісіп, қиындығына ортақтаса жүретінін аңғаруға болады.

Тағы бірде, Мырзалы ағаның туған інісі Бахатқа жолығып қалдым. Үйдің жанында көрші тұрады. Сөй-

лесіп тұрып, Мырзекеңнің жомарттығы туралы әңгіме шығып кетті. Содан мен:

– Осы баяғыда Мырзекең «Камри» сатып алып, үйінде біраз тұрған соң соны саған бере салды ма? – дедім.

– Иә, үлкен ағам болған соң, бізді әрдайым қанатының астына алып жүретіні рас. Қолы ашық адам ғой. Ғалеке, мен сізге Мырзекеңнің жомарттығы туралы бір оқиғаны айтып берейін. Осыдан біраз жыл бұрын ағамның үйіне үлкен баласының қайын атасы Тұрар құда келіп қалады. Содан жеңешеміз қазанға етті салып, қою қара шәйін демдеп, құданы күтеді. Екі құда жолыққан соң арасында жүз грамм да кетеді. Тамақ жеп болып, құдасы қайтар кезде Мырзекең:

– Тұрар құда, мынау менің шарбағымның аяғындағы үй Бахат інімнің шаңырағы, жақында Әсем қызын ұзатқалы жатыр, жүріңіз барып шығайық, – деп құдасын жетектеп біздің үйге келеді. Мен есіктің алдында малға қарап жүр едім, құданы көріп сасып қалдым. Келініңіз жұмыста болатын. Үйге кіргізіп, шамамның келгенінше дастарханды жайып, шәй құйып отыр едім,

– Әй, келін қайда? – деді ағам.

– Жұмыста ғой, – деп едім,

– Құда күніге келмейді ғой үйіңе, шақыр келінді, жұмысынан сұранып келсін, – деді. Содан келініңізді жұмыстан шақырып, ол келген бойда дастарханды қайта жаңартып, бір сағатқа жетпей тамағын даярлап, құданың алдына қояды. Тамақтанып болған соң Тұрар құда Мырзекеңе қарап:

– Құдеке, келініңіз өте пысық екен, қонақ күткеніне риза болдым, – дейді. Оған ағамыз мәз болып, қолына телефонын алып, үйіндегі келініне:

– Келін, анау менің бөлмемдегі киім шкафты ашсаң ішінде менің тойға киетін костюмім тұр. Ішіндегі оң қалтасында үш мың доллар тұр, соның екі мыңын маған әкеліп бер, – дейді. «Мырзекең қызды, енді

құдасына шапаның деп екі мың долларды беретін болды ғой» деп ойлады. Сонымен не керек, келіні ақшаны әкеліп берді. Мырзекең ақшаны қолына ұстап тұрып:

– Тұреке, Бахат інімнің үйіндегі келінім туралы бағана өзіңізге айттым, өзі мұғалім, профессор, институтта дәріс береді. Тірлігін өзіңіз көрдіңіз. Көпті көрген әдепті келін екенін айтып ризашылығыңызды білдіріп жатырсыз. Мен соған масаттанып қалдым, мынау екі мың долларды келініме бергім келіп тұр, қызының тойына жаратсын. Бірақ, менде бір өтінішім бар, менің орныма құдалыққа Тұрар құдам барсын, – деді де, ақшаны әйелімнің қолына ұстата салды, – деп, Бахат көршім әңгімесін аяқтады. Бұдан не түюге болады? Менің ойымша, Мырзалы ағамыздың әрбір жасаған игі істерінен, оның ақыл-ойы мен, жүрек жылуының жарқын көрінісін көруге болады. Бұл әлі бергі жағы, осы кітапты оқу барысында Мырзекеңнің талай адамдарға, өзінің туған-туыс, бауырларына жасаған жақсылықтарының куәсі боласыздар.

«Адам – әрқашанда жасаған жақсы ісімен көрікті», – дейді дана халқымыз. Қанша жақсылық жасап, біреуге көмектескенін ешкімге айтпайды, жария етпейді. Кей кезде уақытында жақсылық қолын созып, көмектескен адамдары теріс айналып кеткенде, көңіліне қатты қаяу түседі, ондай кездерде амалдың жоқтығынан іштей тынады. Бірақ мойымайды. Қайта «Жақсылықтың керемет сәті де болады, бүгін болмаса, бір күні екі есе болып қайтуы да мүмкін», – деп, көңілін түсірмей, күнделікті шаруасын атқарып жүре береді. Шынында, бұл жалғанда адам кімнің кім екенін ескере де бермейді. Өйткені, қарбаласқан тірлік, оны ойлап ескеруге де, елеуге де уақыт жоқ. Сонда да кезінде ағайын-туыс, дос-жарандарына қиын кезде жақсылық жасап, көмегін тигізген Мырзалы ағама қарап, өмірде жақсы адамдар аз деп айта алмаймын. «Жақсылық

жасасаң, оны ешқашан қайтарып алуды күтпе. Ол – шынайы адамгершіліктің белгісі. Адамның нағыз байлығы – оның адамгершілігі мен жан дүниесінің тазалығы», – демекші, Мырзекеңмен жақын араласып, ол кісінің әңгімесін тыңдасаңыз, шынында да, жүрегінің тазалығына көзіңіз әбден жетеді.

Бір күні Мырзекеңнің үйіне кірдім. Әңгімелесіп отырып, ол кісінің өткен-кеткенді есіне сақтаған зеректілігіне тәнті болып, еріксіз таң қалдым. Сөзге жүйрік, бұндай адамдарды ежелден халқымыз «Абыз» деп атаған ғой. Сол айтқандай-ақ көпті көрген абыз ақсақалдың толғана айтқан әңгімелерін қағазға түсіруге тырыстым. Өйткені, бүгінгі күні, ұлтымыздың текті тәрбиесінің сөгіле бастаған кезеңінде, жас кезінде жігері мен намысын жерге таптатпаған, өмірден көргені көп, түйгені мол, танымы терең қарияның өмір жолы жас ұрпаққа өнеге болса екен деп ойладым.

* * *

Қалбаев Мырзалы Нұрәліұлы 1950 жылы 22 қыркүйек күні Өзбекстанның Әндіжан облысы, Мархабар ауданы, Оқчи қышлағында дүниеге келген. Балалық шағы осы ауылда өтеді. Мектепті өзбек тілінде оқиды. Сабақтан кейінгі бос уақытын ауылдағы қышханада жұмыс істейтін әкесінің қасында өткізетін. Ол кездегі балалар мектептен келген соң, міндетті түрде әкелеріне көмектесіп жұмыс жасайтын еді. Жұмыс ауыр, буыны қатпаған ауыл балалары үлкендерден қалыспай тынымсыз еңбек ететін. Ауылды жерде тұрғаннан болар, әке-шешесінің тұрмыстары жақсы болды. Аулада азын-аулақ, жылқы мен сиырдан басқа малдың бәрі болатын. Күн көруге жетуші еді.

1961 жылы Қазақстанға қоныс аударып, Арыс ауданының «Дермене» совхозына көшіп келеді. Оқуын Түркістан қаласында №386 мектепте жалғастырады.

Төрт жыл өзбекше білім алған Мырзалыға алғашында қазақ тілінде жазып, сызу қиынға түсті. Біліп тұрған сабағын қазақ тілінде таза жауап беру оңайға соқпады. Қанша дегенмен тілі өзбекшеге кетіп қала беретін. «Қоқанд», «Әндіжан» деп келеке ететін. Сонда да білімге деген құштарлығының арқасында, барлық кедергілерден сүрінбей өтеді.

Елуінші жылдардың басында туылған Мырзалының қатарластарының балғын балалық шақтары өткен ғасырдың алпысыншы жылдарына тұра келді. Сұрапыл соғыстың біткеніне біраз уақыт болып, халықтың жағдайы оңалып қалған кез еді. Көбісінің әкелері кезінде жоқшылықтан оқи алмаса, сол жылдары оқимын деген балаға барлық жағдай болды. Совет Үкіметінің соғыстан кейінгі қиыншылықтарды еңсеріп, ғарышқа жол ашып, басты көңілді білім мен ғылымға аударып, ел экономикасы дамып келе жатқан кез. Өмірдің қиын кезеңдерін бастан өткізген ата-аналары өз балаларынан болашақта зор үміт күтті. Сол үмітті балалары ақтады деп ойлаймын. Совет Одағында білім алған әрбір бала коммунизмнің болатынына сенді. Өйткені, оларды солай тәрбиеледі. Олар сол кезде нағыз патриоттық тәрбие алды десем қателеспеймін. Ол кездегі оқушылар бастық болуға емес, еліне, туған жеріне пайда тигізетін азамат болуға ұмтылды. Сөйтіп, бала Мырзалы, мектепті үздік бітіріп, өзі армандаған Семей Мемлекеттік медицина институтына оқуға түседі. Бұл мамандықты таңдағанының да өзіндік сыры бар еді. Бала Мырзалы жас кезінен өкпесі қабынып қатты ауыратын. Алуа әжесі немересін жетектеп қаншама дәрігерлердің есігін тоздырды. Бірақ одан нәтиже шықпады. Жаздың ыстық күндері, «Ем болып қалар» деген үмітпен әжесі жаңа сойған ешкінің терісіне орап та тастайтын еді. Сол кездері Мырзалы ойланып жатып: «Кейін өссем дәрігер болып, өзімді емдеймін», – деуші еді. «Арман адамға қанат бітіреді» дегендей, бала

Мырзалы сабақты жақсы оқып, дәрігердің оқуына түсуге талпынды. «Мен дәрігер боламын. Болашақта жақсы маман иесі атанып, еліміздің медицинасын дамыту үшін қызмет жасаймын. Халықтың дені сау болуына өз үлесімді қосамын», – деген ойынан айныған емес. Міне, осылай бала күнгі арманына жету жолында, 1973 жылы аталған оқу орнын қызыл дипломмен бітіріп шығады. Ал енді Мырзалы ағаның жұбайы Гүлжан Кәбікенқызы Шығыс Қазақстан облысы, Күршім ауданы, Ленинск ауылының тумасы. 1950 жылы 13 желтоқсанда дүние есігін ашқан. Мырзекең екеуі институтта бірге оқыды. Ол кісі де, адам денсаулығының сақшысы бола білген білікті дәрігер, өз ісінің майталманы. Гүлжанның әкесі Кәбікен Қасымбаев он алты жасынан шахтада еңбек етіп, соғыс басталғанда алғашқылардың бірі болып майданға аттанады. Сұрапыл соғыста асқан ерліктің үлгісін көрсеткен Кәбікен екі мәрте Даңқ орденімен, Ұлы Отан соғысы және «Қызыл жұлдыз» ордендерімен нағратталған, нағыз батырдың өзі еді. Әттең, соғыста алған жарасы асқынып, небәрі отыз сегіз жасында өмірден өтеді. Гүлжан ол кезде мектеп қабырғасында оқып жүрген болатын. Әкесінің қазасынан кейін: «Мен өскенде дәрігер боламын» деп, алдына мақсат қояды. Әке өмірден кеткен соң, барлық салмақ анасына түседі. Балаларының болашағы үшін аянбай еңбек етеді. Әкесі көзі тірісінде: «Гүлжаным мектепті бітірген соң жоғары білім алса екен» деп армандайтын.

Әке арманын орындау мақсатында мектепті алтын медальға бітірген Гүлжан сол жылы Семей Мемлекеттік медицина институтына оқуға түседі. Бұл жерде де Гүлжан өзінің мықты ұйымдастырушылық қабілетімен көзге түседі. Ол өзінің жылы күлкісі мен мейірбанды жүзімен студенттер арасында зор құрметке бөленеді. Институт құрылыс отрядының құрамында Прибалтика елінде, Тольяти, Москва қалаларында болады. 1974 жылдың тамыз айынан

Шымкент қаласындағы облыстық аурухананың дәрігері болып еңбек жолын бастайды. Міне, содан бері бақандай елу жыл өтіпті. Талай жылғы еселі еңбегі жоғары бағаланды. Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау ісінің үздігі атанды. Халықтың алдында абыройлы қызмет жасап, сенім жүгін үлкен абыроймен көтеріп келе жатқан ақ халатты абзал жан. Өйткені, әлі де жұмыс үстінде. Елу жылдан астам уақыттан бері, облыстық аурухананың маңдайалды дәрігері. Талай «менмін» деген дәрігерлердің кәсіби шеберлігін шыңдаған ұстаз. Гүлжан Кәбікенқызының емделушілері ол кісіні өте қатты құрметтейді. Әлі күнге дейін өз ризашылықтарын білдіріп, жағдайын сұрап тұрады. Олардың арасында Мұхтар Шаханов, Ханбибі Есенқараева, Мейрамбек Беспаяв сияқты елімізге танымал тұлғалар бар. Бұл әрине, Гүлжан апайдың адамгершілігі мен кәсіби деңгейінің жоғары екендігін айғақтап тұрғандығын білдіреді. Гүлжан ханымның халық саулығын жақсарту жолындағы қажырлы еңбегі жоғары бағаланып, көптеген мемлекеттік марапаттарға ие болды.

Қазақта «Жеті атасын білмеген жетесіз» деген сөз бар. Жеті атаны білу деген бұл тәннің, жанның, қанның тазалығы. Содан болар ақсақалдармен амандассаң. «Руың кім?» деп сұрайтыны. Мырзалы ағамыздың руы – Кіші жүздің Жетіру бірлестігіне кіретін Тама (Кенжебай). Ата-қоныстары – Тамалар шоғырлана орналасқан Созақ өңірі. Алшынбай, Басықара деген екі ағайынды бабалары Созақта мекен еткен. Басықарадан Қалыбай мен Мұрапкелді туылады. Қалыбайдан Сыздық пен Есен туылған. Мұрапкелдіден Тоққылы, Тоқтамыс туылады. Сыздықтан Достан мен Нұрәлі туылған. Нұрәліден Мырзалы туылады. Алшынбайдан тараған ұрпақтар өте көп. Солардың бірі Әлімхан «Дермене» совхозында еңбек етіп, Одаққа аты шығып, екі рет «Еңбек Қызыл Ту» және «Құрмет белгісі»

ордендерімен марапатталған. Кезінде Нұрәлі екеуі Мәскеуге ВДНХ-ға барған. Мұрапкелдінің баласы Тоқтамыс та «Дермене» совхозында дәрі посолын өсіріп, еңбек озаты атанған, ол да «Еңбек Қызыл Ту» орденінің иегері болған.

Қалыбай Созақ өңіріне аты шыққан бай болған екен. Ірі малдарын есептемегеннің өзінде, сегіз мыңдай қойы болған екен. Қарт Қаратаудың бөктеріндегі Таукент маңайында «Қалыбай құдығы» деген құдық әлі күнге дейін бар. Суы тартылып қалған. Үлкен ұлы Сыздық арапша хат таныған көзі ашық адам болған. Әкеден қалған малды оңды-солды шашып серілік құрған. Ал інісі Есен керісінше өте салмақты, мінезі биязы болған екен. Сыздық дүниенің арқасында төрт әйел алған. Бәйбішесі Күләштан Достан мен Нұрәлі, қалған екі әйелінен үш ұл бала дүниеге келіп, бәрі соғыстан оралмаған. Кіші тоқалы тұмаған. Достан соғыс уақытында броньмен ауылда қалып еңбек етсе, Нұрәлі 1942 жылы армия қатарына шақырылып, Қиыр шығыста, Владивосток қаласында әскери міндетін өтеп, елге 1945 жылы оралған.

Ал енді жаңа жоғарыда айттық, Мырзалы ағамыздың атамекені Созақ өңірі деп. Не себепті ата-бабалары Өзбекстанға қоныс аударған? деген сұрақ туындайды. Оның басты себебі жиырмасыншы жылдардың соңына таман жаппай етек алған Ұжымдастыру науқанының әсері еді. Сол кезеңде, ел ішінде шаруаларды күштеп, бір орталыққа ұйымдастыру жұмыстары қатты етек алды. Бұған басты себеп болған, Сталиннің «Правда» газетінде жарияланған «Ұлы бетбұрыс» мақаласы еді. Малы бар орта шаруалар мен бай шонжарлардың малдарын тәркілеп, санақ жасап, төрт түлікпен ғана күнелтіп отырған қарапайым отбасының қолда барын тартып алу науқаны қарқынды әрі тым жылдам жүрді. Қолдағыны талғажау етіп, сүт-айранынына қарап отырған қара халыққа малдан

айрылу жұтпен тең болды. Коммунистік партияның шолақ белсенділері бет-жүзіңе, бала-шағаңның көптігіне қарамады. Малың бар ма, байлардың қатарына жатқызып, зорлықпен барлық түлігін сыпырып алып, колхоз есебіне алды. Осылайша, «Бәрі ортақ» деген қағида пайда болды. Барынан айрылған халықтың жағдайы мүшкіл болып, өкіметтің айдауына көнбегені елін тастап, шекара асып, басқа елді паналауға шешім қабылдайды. Солардың арасында Мырзекеңнің аталары бастаған бір топ Тама ағайындар Өзбекстанға қарай бет алады. Арыстан өтіп, кең далаға түскенде арттарынан қызыл әскерлер қуып жетіп, малдарының бәрін тартып алып, өздерін қоя жібереді. Бұл шамамен 1928 жылдар еді. Түпкі ойлары Өзбекстан арқылы Ауған жеріне өту болатын, бірақ ол кезде Совет Үкіметі шекараны шегелеп қойған уақыты, ары қарай аса алмай, Әндіжанда қалып қояды. Міне, осылай Созақ жерінен шыққан бір топ Тама ағайындардың Өзбекстандағы күндері басталады.

Ал Мырзалының анасы Зейнеп, ол да Тама (Сартама) руынан. Әкесі Сатыбалды Артельдің басшысы болған. Зейнептің шешесі Орал әже Найманның қызы, атақты аға Сұлтан Ерденнің ұрпағы болған. Бұл жерде «Ерден деген кім?» деген сұрақ туындауы мүмкін.

Ерден Сандыбайұлы – ел қорғаған атақты батыр, аға сұлтан болған тарихи тұлға. Ұлытауда 1808 жылы туылған. Кейбір деректерде 1809 жылы деп көрсетілген. Бағаналы төрт босағаның бірі атанған Сандыбай бидің төртінші баласы. Атақты Төлек батырдың немересі. Ерденнің шешендігі, көрегендігі, батырлығы, саяси сауатының жоғарылығы және өзімен деңгейлес ірі тұлғалардың алдындағы сыйлылығы жайында ел аузында көп әңгімелер қалған. Көп жыл болыс, аға сұлтан болып ел билегені туралы тарихта жазылған. 1855 жылы екінші Александр патшаның таққа отыру салтанатының құрметті қонағы болған. 1862 жылы

айықпас дертке шалдығып, қайтыс болған. Сүйегі Ұлытауда Жошы хан мазарының жанында, Қаракеңірде жатыр. Менің бір таң қалғаным, әлеуметтік желіден Ерден сұлтанның он тоғызыншы ғасырда түсірілген фото-суретін тауып алдым. Суретке үңіле қарап отырып, Мырзалы ағамыз бен аға сұлтан Ерденнің қатты ұқсастығын байқадым. Шешесінің нағашылары Мырзекеңе кім боларын білмеймін, бірақ беткелбеттерінде сәйкестік бар. «Жігіттің жақсысы – нағашыдан» деген сөз осыдан қалса керек.

Мырзалы Нұрәліұлы еңбек жолын Шымкент қаласында орналасқан Облыстық клиникалық ауруханада дәрігер болып бастайды. Жас маман алғашқы күндерден ақ, өзінің жұмысқа деген ынтасының жоғары екендігін байқатады. Аурухананың ұйымдастырушылық жұмысын қатар алып жүрген жас жігіттің еңбекке деген құлшынысын байқаған бас дәрігер, оны өзіне орынбасар етіп тағайындайды. Міне, осы сәттен бастап, Мырзалының бойында үлкен серпіліс пайда болып, жұмысқа деген ынтасы одан әрі жоғарылай түседі. Ғылыми жұмыспен айналасып, кандидаттық диссертация жазуға кіріседі. Жас дәрігердің жұмыс мансабы одан әрі жоғарылап, аурухана бас дәрігерінің бірінші орынбасары болады. Осылайша, әбден тәжірибе жинаған Мырзалыны, отыз тоғыз жасында Бөген аудандық ауруханаға бас дәрігер етіп бекітеді. Бұл әрине, үлкен жетістік еді. Аудандық аурухананың мүшкіл халін көрген Мырзекең шұғұл жұмысқа кірісіп, болашақта аудан орталығынан салынатын зәулім, келбеті адам қызығарлықтай болатын жаңа аурухананың жобасын жасатып, оны Алматыға барып бекітіп, енді жұмысқа кірісер кезде, тоқсаныншы жылдардың басында қайтадан Шымкентке шақырып, Облыстық денсаулық сақтау басқармасына бөлім меңгерушісі етіп тағайындайды. Облыс орталығындағы ауруханаларда да басшылар ауысып жатқан қарбалас

кез еді. «Тәжірибем жетеді, мені бір ауруханаға бас дәрігер етіп қоятын шығар» деген ойы да болды. Бірақ, басшылық тарапы Мырзалыны өсіргісі келмеді. Өйткені, олар оның турашылдығынан, бетке тіке айтатын мінезінен сескенді. «Ертең өзімізге бәле болар» деген күдіктері болды. Сол себепті бір жылдан кейін Мырзекеңді қалалық денсаулық сақтау бөлімінің басшысының орынбасары етіп бекітеді. Бұл әрине, жұмыстан шеттетпесе де, одан құтылудың амалы еді. Бұл жұмысты да, Мырзалы Нұрәліұлы бақандай төрт жыл істейді. Бұл кез тоқсаныншы жылдардың ортасы еді. Елімізде ахуал өте ауыр болатын. Баға ырыққа көнбей, халықтың көпшілігі кедей-кепшікке айналып жатқан кез еді. Жұмыс істеп жүрген адамдардың өзіне жалақыны жарты жылға кешіктіріп беретін. Ауруханаларды сақтап қалудың өзі өте қиындыққа соқты. Жалақыны әупірімдеп медбикелер мен санитарларға ғана тауып беретін. Дәрі-дәрмек деген жоқтың қасы еді. Дәрігерлер дәрі-дәрмектерді өз бетінше табуға мәжбүр болған кездер болатын. Осы жағдайлардың бәрін Мырзекең өз көзімен көрді. «Не істеу керек?», «Қалай өмір сүреміз?» деген сауал, кімнің де болсын, басында тұрды. «Басшылар мені бас дәрігер етіп қоймайды. Мына жүрісім не жүріс? Айлық жоқ» деген ой Мырзекеңді мазалай бастайды. Қаншама күндер ұйқысыз өтіп, ақыры медицина саласынан біржолата кетуге шешім қабылдайды. Әрине, бұндай шешім қабылдау, Мырзалыға оңай тиген жоқ. Бірақ басқа амалын таппады. Шынын айтқанда, жарқын болашағын көз алдына елестете алмады. Ал енді, алдында не тұр? Шынын айтқанда, оны да білмеді. Тек, «Бизнеске кетемін, сауда жасаймын» деген ой ғана болды. Ол қандай сауда? Не сатады? Қалай бастау керек? – ол жағын ойлаған да жоқ. Өйткені оны өзі де білмейтін. Бірақ шешім қабылданды, артқа қайтуға жол жоқ екенін жақсы түсінді. Бұны естіген жолдас-

тары, әріптестері, ағайын-туыстары, бәрі қарсы болды. Жұбайы Гүлжанда, «Мырзалы, бұның не? Қандай сауда? Сенің қолыңнан келмейді» деген әңгіме айтты. Бірақ қайтпайтын қайсарлығы басым Мырзекең, ешкімнің ақылын тыңдамады. Кітап кейіпкерінің дәрігер болып жұмыс атқарып жүргендегі арпаласпен өткен өмірі жайлы, бизнестегі басынан кешкен қиыншылықтарын, Мырзекеңнің өз аузынан естіп, білетін боласыздар.

Сол үшін, ендігі мәселе, Мырзалы ағамыздың ішкі дүниесіне кіріп, оның кісілік қасиетін, адамдық болмысын, қарапайым ғана адам екенін, кейіпкеріміздің өзінен сұхбат ала отырып, оқырман қауымға жеткізу. Олай дейтінім, Мырзекеңнің айтары көп, сыры терең екені рас дүние. Оны менен де көп, жақынырақ араласқан таныстары, ағайын-туыстары, бауырлары біледі деп ойлаймын. Оған сенімім мол. Ал ендеше, Таманың текті ұлы, қайсар мінезді, ақ халатты абзал жан атанған, бауырлары мен балаларына пана болған, сүйікті жарына тірек бола білген, Мырзалы ағамызбен сұхбатты бастаймыз!

ӘКЕМ АЙТҚАН ӨСИЕТ

– Мырзеке «Әке – асқар тау, шеше – мөлдір бұлақ» дейді. Отбасында әкенің орны ерекше тым бөлек деп айтсақ та болады. «Бір әкенің берген тәрбиесін жүз мектеп бере алмайды» деген мақал тағы бар. Осы сөздерге құлақ түрсек, әрбір жанұяда әкелердің алатын орны қандай екенін сезіне аламыз. Егер, әрбір бала әке ақылымен жүріп, ешкімнің ала жібін аттамай, адал өмір сүрсе, ол баланың болашағының жарқын, жолының ашық болатыны сөзсіз дүние деп ойлаймын. «Әкеге бағыну – Аллаға бағыну», – депті Мұхаммед пайғамбарымыз. Демек, әкені ренжітпей, оның айтқан сөздерінің үдесінен шығып отыру

әрбір баланың борышы деп ойлаймын. Жас кезімізде, ақылы мен парасаты мол аналарымыз үнемі біздерді әкемізді сыйлап, құрметтеуге бейімдеп отырушы еді. Сондықтан да, әңгіменің басын, асқар тау әкеңізден бастасақ.

– Рахмет. Өте жүректі тебірентетін сөздермен бастап, салиқалы сұрақ қойдың. Иә, кімге болмасын, бұл жалғанда әкенің орны бөлек.

Өйткені, әке деген ұрпақтың панасы, басшысы, әрі жақсылыққа жетелейтін тәрбиешісі. Менің әкем жүрегі кең мейірбан адам еді. Үйдің тұңғышы болған соң ба, мені ерекше өзіне жақын тұтты. Мен ол кісінің сөзінен бұрын, іс-әрекетінен көп тәрбие алдым. Содан болар, менің көп қылықтарым әкеме тартқан. Әрбір шаңырақта әкенің алар орны ерекше. Әкем марқұм, біреудің қиналғанын көрсе шыдай алмайтын, сол адамға қол ұшын беруге асығып тұратын. Бұл әрине, өзі қанша қатал болса да, жүрегі мейірімді екенінің белгісі еді.

Әкем Нұрәлі Сыздықұлы 1922 жылы туылған. Жетісегіз жасында Созақ көтерілісіне дейін, сол кездегі Совет үкіметінің қыспағына түскен бір топ Тама ағайындар үдере көшіп, Өзбекстан шекарасынан асып, Әндіжан облысына келіп тұрақтанған.

1945 жылы әкем соғыстан келгенде, қарашаңырақ үйі қаңырап бос қалған екен. Үш бауыры соғыстан оралмаған. Өз анасы қайтыс болып кеткен. Қалған үш шешесі күндерін көре алмай, әр үйді жағалап тентіреп кеткен екен. Сол уақытта әкемнің қолында, әскерден берген, Свердловск қаласындағы әскери ұшқыштар даярлайтын училищеге жолдамасы болған екен. Үйдегі мына жағдайды көрген соң, ашуланып жолдаманы жыртып тастайды. Содан, әкесінен қалған үйдің ошағының түтінін сөндірмеймін деп, шешелерін іздей бастайды. Алуа шешесін бір өзбектің үйінде жалданып жұмыс істеп жүрген жерінен тауып алып,

үйге алып келеді. Тағы бір шешесі әкесінің немере інісіне тиіп кеткен екен, ол үйге қайтудан бас тартып, сол жерде қалып қояды. Сол кезде әкем күйініп кеткені соншалықты, мынандай өлең жолдарын шығарған екен:

*Қызыл тіл сөйлеші барлығыңда,
Алланың әмірінің тарлығыңда.
Дүниенің азды-көпті бәрін көріп,
Жазғайсың бұл өмірдің жарлығыңда.
Бауырым Бегалы, Сартай, Мақсұт еді,
Қамқорым Есен, Достан бұлар қайда?
Жас толып жиырмаға келген кезде,
Бұлардан ажыратты Алла Тағала.*

Әкемнің Бегалы, Сартай, Мақсұт деп отырғаны, соғыстан қайтпаған бауырлары еді. Сонымен Алуа әжем екеуі киелі шаңырақтың түтінін қайта түтетіп, өмірлерін сүре бастайды. Жұмысқа тұрып, еңбек етеді. 1948 жылы менің анама үйленеді. Сөйтіп, Алуа әжеміздің қолын жылы суға малып, сөнудің аз ақ алдында тұрған берекелі қара шаңырақтың отын сөндірмейді. Міне, әкеміздің мықтылығы. «Үрім-бұтағым қор болмасын» деп өзін шейіт етті. Әйтпесе, алдында жарқын болашақ тұр еді. Әскери ұшқыш болып, офицер атанатын еді. Осының бәрінен бас тартып, өмір бойы еңбек етті. 1961 жылы көктем шыға Өзбекстаннан Қазақстанға жаппай көшу басталып, біз Арыс ауданы, қазіргі «Дермене» совхозына көшіп келдік. Әлі есімде, бізді Арыс станциясынан түсіріп, газик машинасына салып Арыстың маңайындағы «Дермене» совхозының бір бөлімшесіне алып келді. Ауылға жақындағанда бір әйел бидай суырған сияқты, қойдың құмалағын суырып тұр екен, мен таң қалдым, оны не істейді деп ойладым. Сөйтсем, кейін біліп жатырмын, құмалақты жел тұрғанда суырып, қоқымын тазалап алып, күнге кептіріп қояды екен. Кепкесін қапқа салып жинап қойып, қыста отқа жағады екен ғой. Жаңағы құмалақ

суырып тұрған татардың қызы екен, Смайыл деген атамыздың кемпірі. Сонымен осы кісілердің үйінің жанындағы бос тұрған кепе тамға жайғастық. Әкем келгеннен совхозға шопыр болып жұмысқа кірісіп кетті. Күнімен жұмыста болып, кешке үйге келіп, шәй ішіп алған соң, түнделетіп көрші Ақдала совхозының бидай алқабына барып, үйге сабан таситын. Мен әкеме көмектесіп, қасында жүруші едім. Міне, балалық шағымызда әкеміз біздің қажеттілігімізді толтыру үшін аянбай еңбек етті. Барлығымыз түнге таяу ғана бас қосушы едік.

Ол кездері әкем мен ағасы Достанның жанұясы бірге тұратын. Әкем қандай табыс тапса да ағасының қолына әкеліп беретін. Кейін сол кісі керек-жарығымызды өзі әперетін. Ол кездегі тәрбие солай болатын. Ағасы мен інісі бір-біріне қамқор болып, көмектесіп, қолдап, жанашырлық танытып жүретін. «Төрде отырса төбедей, төбеде отырса төредей» болған Достан ағасын қатты құрметтейтін. Одан бөлек, немере ағалары Тоқтамыс пен Әлімханның орындары бөлек еді. Не тірлік болмасын бірінші Достан ағасымен, содан кейін міндетті түрде Тоқаң мен Әлекеңмен ақылдасатын. Маған Тоқаң, Әлекең және менің әкем, үш бәйтерек сияқты көрінетін. Ол екеуі туралы сәлден кейін айтамын. Сөйтіп күндер өтіп жатты. Жазда әкем таң атпай совхоздың жұмысына кетеді, біз де әкемізбен жағаласа тұрып, дермене оруға барамыз. Кешке дейін жұмыс істеп үйге шаршап-шалдығып қайтамыз. Біз келгенде үйдегі бес-алты жасар інілеріміз шәй қойып, дастархан дайындап қоятын. Ол кезде дерменеге жақсы ақша төлейді. Алдымен оны орып, содан кейін кептіріп, кепкен соң қапқа салып жинап қоюшы едік. Сөйтіп, жаз бойы еңбек еткен ақшамызға Достекен бізге сиыр әперді. Ауыл адамдарына: «Мен ініме сиыр әпердім» – деп мақтанғаны есімде қалыпты.

Жаз бойы жұмыс істеп, әкем мен шешеме көмекте-

сіп, жаздың қалай өткенін сезбей қалдым. Тамыздың аяғына таман, «Мен қайда оқимын?» деген сұрақ туындады. Төрт класты Өзбекстанда өзбек мектебінде оқығанмын, «Қазақша оқи аламын ба?» деп ойла-нып қоямын. Сөйтіп жүргенімде әкем: «Мырзалыны Түркістанға оқытамын» – деп шешті. Ауылда оқытуға да болар еді, бірақ әкем менің болашағымды ойлап, қалада білім алғанымды қалады. Әке үмітін ақтау үшін, мектепті жақсы оқып, жақсы деген бағаға бітірдім.

1967 жылы мектеп бітірген соң, әкем мені Семейге шығарып салмақ болып Шымкентке келдік. Пойыз келер алдында асханада тамақ ішіп отырып әкем маған:

– Мырзалы, сен енді жас емессің, үлкен азамат болдың. Өзің қалаған оқу орныңа түсу үшін жол жүріп бара жатырсың. Енді сенің жаңа өмірің басталады. Жаңа таныстар, жаңа достар табасың, мен сенің қасыңда болмаймын. Семей қайда, мен қайда? Сол үшін, өзіңе сенімді бол. Момын болма. Момындық жақсы қасиет емес. Ол еркекке жараспайды. Біз бәріміз табиғаттың перзентіміз. Өйткені, адам мен табиғаттың арасында ұқсастық өте көп. Мысылы, қаһарлы қыс, сезімді көктем, жадыраған жаз, мұңды күз өмірде өз ерекшеліктерімен қасиетті. Адамның да мінезі тура солай болғаны жақсы. Ал ынжық, момынның қолынан достық та қастық та келмейді. Олар шындықты бетке айта алмай, жалтақтап өмір сүреді. Ондай адамдардан сақ бол. Өйткені олар тұрақсыз болады. Кез келген уақытта өзгеріп шыға келуі мүмкін. Осы айтқанымды естен шығарма балам, – деп сөзін аяқтады. Әкемнің осы айтқан ақылын өмір бойы өзіме азық етіп келемін. Әрдайым қиналған сәттерімде әкемнің айтқан ақылы маған өмірге деген құлшыныс берді, – деп, Мырзекең сөзін аяқтады. Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Жиырма сегізінші сәуір 2003 жылы Қарағандыдағы пәтерде телевизор көріп отырғанымда телефон шылдыр етті, – деп сөзін ары қарай жалғады. Наға-

шымның баласы Ғани барып трубканы көтеріп сөйлесті. Содан соң маған:

– Көке ауылдан Бахат қой звандаған. Сізге тез арада Гүлжан жеңешеммен хабарлассын деп жатыр, – деді. Содан менің ойым әр тарапқа кетіп, «Не болып қалды?» – деп, тез арада әйеліме звандадым.

– Алло, Гүлжан тыныштық па? Не болып қалды? – деп едім.

– Мырзалы, атам қатты ауырып қалыпты. Мен ауруханаға әкеліп емдеп жатырмын. Эзофаго жасатым, өңешінің төменгі жағында ісік бар. Екі айдай болыпты, тамақ өтпей жатыр. Жасы келген адам, отаға жарамайды, химиятерапияға да жарамайды, лажы болса арнайы дәрі-дәрмекпен емдей береміз ау. Соны өзіңмен ақылдассам деп едім, – деді. Сосын мен:

– Иә, дұрыс айтасың, химияға жарамайды, дәрімен емдеп көр, – дедім. Содан, біраз үндемей отырып қалдым. Шынымен әкемнің сексенге келгенін байқамаппын ғой. Егер ол ертең кетіп қалса не болады? Біз қалай өмір сүреміз? Әкемнің орнын мен баса аламын ба? Артымнан ерген тоғыз бауырымның күні не болады? Оларға мен әкемдей пана бола аламын ба? Менің жүрісім мынау, жұмыс деп, бүгін Қарағандыда болсам, ертең Астанадамын. Арғы күні қайда боларымды бір Алла біледі, – деген ойлар басымда шарлап кетті. Әкем мәңгілік біздің қасымызда жүре беретіндей көрінуші еді. Шынымен оның да дәм-тұзының таусылар күні жақын қалғаны ма? – деп, қатты күйзеліске түстім. Әкем жарықтық «Алладан көп жас сұрамаймын, баянды ғұмыр тілеймін. Балаларымның алдында кетсем жетіп жатыр», – деп отырушы еді, Расында Алла Тағала осы тілегін қабыл алып, балаларының ортасында мына фәни жалғанмен қош айтысып кете барды. Сөйтіп, әкемнің тек сағым сәттері ғана қалды. Иә, әкемнің орнының бөлек екенін сол сәтте түсіндім. Қанша жерден анаң тірі болса да,

бауырларың жаныңда жүрсе де, асқар таудай болған әкенің орнын ешбір жаратылыс баса алмайды екен. Оған көзім сол кезде жеткендей болды.

Содан, қайтадан тірлігіме кірісіп кеттім. Қанша талпынсам да жұмысым алға баспай қойды. Сауда қимылдамай бір орнында тұрды да қалды. Шымкент-тегі үйдемін. Таңертең бәрі жұмыстарына кетеді, үйде жалғыз өзім қаламын. Көшеге шықсаң анау таныс, мынау таныс жолығып, кешке үйге мас болып келетінді шығардым. Жұмысқа ынта жоғалды. Бір күні 2003 жылдың қыркүйек айы еді, түнде үйде жатып ойландым. «Маған не болды? Көшеге шықсам арақ ішемін. Не істеу керек?» – деп өзіме сұрақ қойдым. Содан өзіме өзім:

«Мырзалы, өмір болған соң бәрі болады, қиындықсыз өмір жоқ. Сен соған мойымай алға қарай ұмтылуың керек. Жасың болса 53-ке келді. Әкең кеткен соң осы әулеттің үлкені сен емессің бе? Сол үшін тоқтат бәрін. Өзіңді сабырға шақыр, – деп өзіме өзім ұрыстым. Сөйтіп: «Ерте тұр, суға түс, арақты таста. Жүгір, қимылда, алға қарай ұмтыл» деп, алға қарай құлшынуға серт бердім. Түсінем, сабыр сақтау оңай емас, алдыңа қойған межеге жету де оңай шаруа емес. Кездескен кедергілерден бір қадам артқа шегініп қалмай, екі қадам алға жүру керектігін де білем. Тек адамға жігер керек, ең бастысы мақсат керек. Сол үшін барлық жамандықтарымды өткен өмірге қалдырып, тек алға қарай жылжимын. Мен солай шештім!

Содан, әкемнің әруағына сыйынып, жұмысымды бастап кеттім», – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

Иә, көзге көрінбейді, бірақ әке бар үйде береке бар. Әкең барда ағайын мен бауырлардың арасында таулық болады екен. Ал әке кеткесін соның бәрін ұстап тұру үйдің үлкені болған соң Мырзалы ағамыздың мойнына түсті. Қандай бала болмасын, әкесіне ұқсап еңбек етіп, артында жақсы аты қалғанын қалайды.

Өйткені әке деген балаға әрдайым болашақты болжаушы, тілектес, демеуші адам. Солай болған да, солай болып қала беретіні сөзсіз дүние. Осылайша, әкесінің қамқорлығын сезініп, оның тәлім-тәрбиесін алған Мырзекең, әке аманатын орындады деп ойлаймын.

ҮШ БӘЙТЕРЕК

– Мырзеке, жаңағы айтқан әкеңіз туралы әңгімеңіздің жалғасы ретінде Тоқтамыс көкеңіз бен Әлімхан атаңыз туралы айтсаңыз Не үшін оларды үш бәйтерек деп атадыңыз?

– Мен үшін бірінші бәйтерегім өз әкем болса, екіншісі Тоқтамыс көкем еді. Тоқтамыс Қалыбайдың інісі Мұрапкелдінің баласы. Әкем екеуі тетелес болатын. Тоқаңның әкемнен бір жас үлкендігі бар еді. Ұзын бойлы, кеуделі, өте қайратты адам болатын. Бала кезімде Өзбекстанда Қыш зауытының қырында отырып, алғаш рет Тоқтамыс көкемнен шахмат ойнауды үйрендім, кейін келе көкемді ұтып қоятын болдым. Оған ол кісі жас балаша ашуланып қалушы еді. Әкем екеуі тату болды. «Туысы бірдің – уысы бір», – дегендей, екеуі бірігіп, ынтымақпен өмір сүрді. Адам болғасын, ара-кідік болып қалатын, ұсақ-түйек дау мен өкпе назды елемеуге тырысатын. Сонда да екеуі тете болғасын ба, кейде бір нәрсеге келіспей, кәдімгідей айқайласып, жаға ұстасып қалуға дейін баратын. Есесіне бір-біріне деген іштарлық, қызғаныш мүлде болмайтын. Бір-екі күн өткесін, ашулары тарқап, бір-бірімен құшақтасып, жылап көрісіп, бір-бірінен кешірім сұраушы еді. Міне, нағыз ағайындықтың көрінісі. Өмірде көріп жүрміз ғой, ағайын адамдардың бір-бірімен тіл табыса алмай, бір-бірін мәңгі көрместей болып, ат-құйрығын үзіп кетіп жатқандарын. Тоқтамыс көкем мен әкемнің арасындағы келіспеушілік туралы айтсам әңгіме көп. Соның

бір есте қалғаны: Ертеректе, Тоқаңның өмірлік жары Алтынай шешеміздің анасы қартейген шағында, баласы істі болып, Тоқтамыс көкемнің қолына келіп тұрады. Күндердің күнінде жасы келген құдағи қайтыс болып, сүйегін Түркістанға алып кетуге қайнылары келген ғой. Олар да Тама-Өтеміс болатын. Сөйтсе Тоқаң көнбейді, «Жоқ бермеймін. Енемді өзім арулап көсемін» – деп. Содан, «Бұны бір көндірсе Нұрәлі ғана көндіреді» – деп әкеме хабар жібереді. Әкем келіп:

– Тоқа, сенің бұның не? Ене сенікі болғанымен, сүйегі солардыкі ғой. Сенікі дұрыс емес, беруің керек, – деп сүйегін келгендерге бергізіп жібереді. Кейін Тоқаң әкеме:

– Нұрәлі, сенікі дұрыс екен, – деп кешірім сұрапты. Тағы бір оқиға, Тоқаң еңбек майданында аты шыққан тұлға болған ғой. Бір жылы Тоқтамыс көкемнің жұмысы жоғары бағаланып он үш мың рубль сыйақы алады. Ол кезде бұл ақшаның құны алапат болатын. Совхоздың клубында концерт болып, артынан Тоқаң конвертпен ақшаны береді. Сөйтсе, Тоқаң мінбеде тұрып, совхоздың директорына қарап:

– Саке, менің осы сыйлықты алуыма сіздің де қосқан үлесіңіз бар. Сіз халықтың адамысыз, халықпен көп араласасыз, сол кезде маңдайыңыз жарқырап жүру үшін құндыз бөрік алыңыз, – деп, директорға мың рубль береді. Бұны көрген залда отырған әкем күйініп кетеді ғой. Жиналыс біткен соң ағасына барып:

– Тоқа, ақшаң тасып бара жатыр ма? Мың рубльді бере салғаның не? – десе,

– Үндеме, бұның да бір қайтарымы болады, – деген екен. Тура сол айтқандай, бір айдан кейін, Тоқаңның үлкен баласы совхоздың бір бөлімшесіне бастық болып кетеді. Міне, Тоқтамыс көкем осындай көрегендігі бар адам еді. Әкем екеуінің сөздері, ойлаған ойлары бір жерден шықпай қалса да, артынша ашулары тез тарқап, үлкені сөз бастап, кішісі қостап отыратын. Бір

жылы Тоқтамыс көкем жигули көлігін сыйға алды. Қағазы келгенімен, өзін алу өте қиын болды. Мен облыстың басшыларына кіріп жүріп, зорға дегенде 06 жигулиді Тоқаңа мінгіздік. Сонда, масаттанған көкем әкеме қарап: «Нұрәлі, сенің қайның Иманбай мен балаң Мырзалы менің айтқанымнан шықпайды. Абайла, маған мұрныңды көтерме. Ата баласы деп, құрметте», – дегені әлі есімде.

Менің әкем мен Тоқаңның арасындағы ағайындық, бауырлық байланысты айтып отырғанымның себебі, адамдардың азғындығы ма, жоқ әлде қоғамның тозғандығы ма, әйтеуір бүгінгі күні кісіліктің қасиеті жоғалып, ағайын-туыстың бір-біріне деген мейірі аза-йып, пейілдері тарылып бара жатқан секілді. Ең өкі-ніштісі, бір-біріне деген іштарлық пен қызғаныш үдеп бара жатыр. Бір қалада тұрып, бір-бірімен мүлде араласпайтын ағайындар пайда болды. Ол-ол ма? Әшейін ғана інісі телефон шалып, ағасының жағдайын сұрамай, жүре беретін жағдайға жеттік. Оны күнделікті тіршіліктен көріп те жүрміз. Қазақ айтады: «Ағайын тату болса ат көп, абысын тату болса ас көп» – деп. Осы бір ауыз сөздің мағынасын жастарға дұрыс түсіндіре білуіміз керек деп ойлаймын.

Ал енді үшінші бәйтерегім – Әлімхан жәкем. Әлекең Алшынбайдың немересі. – Бұл кісі кеудесі орденге толған еңбек ардагері еді.

1961 жылы біз Өзбекстаннан көшіп келгенде Созақтағы, Қызылқұм ауданындағы жақын туыстар біздің жанымызға келіп қоныстанды. Менің әкем, Тоқтамыс көкем, Әлекең үшеуінің басшылығымен бір жазда жиырма үй салды. Кәдімгі лайдан пақса құйып, екі бөлмелі етіп, ішін мұнтаздай қылып әктеп, жаңа баспанаға кіргеніміз есімде. Міне, сол кездерде, уақытында әлде бір себептермен шашы-рап кеткен ағайындардың басын бір жерге жинап, қосқан осы айтып отырған үш бәйтерегім еді. Әлекең

бойы кішкентай, сөйлеген сөзі салмақты, мұрты қияң кісі болатын. Кемпірі Дүйсенкүл апамыз өте көрікті, ақылды адам еді. Сол апамыз жүз төрт жас жасады. Белгілі ақын, жазушы Әділдә Аймақтың әпкесі болатын. Әлекеңнің ағасы Дайырхан, Төлеуқұл деген інісі болды. Төлеуқұлдың шабыттанғанда өлең жазатын қасиеті болатын. 1998 жылы 59 жасында қайтыс болып кетті. Біраз өлеңдері менде сақтаулы тұр. Осылайша, Әлекеңнің, Төкеңнің, әкемнің мен үшін орындары бөлек. Олардың бірі жыласа жұбатып, қиналса бір-біріне сүйеу болып, қуанса бірге қуанып, қателесіп артық кетсе бір-біріне кешірімді болып өмір сүргендерін өз көзіммен көріп өстім. Қазір қазақта «Ағайының жоқ болса бере алмайды, бар болса көре алмайды» – деген мақал шыққан. Мен бұған келіспеймін. Бұл қазіргі замандағы ағайындардың бір-бірімен тіл табыса алмай, болмайтын дүние үшін бір-бірін өмірі көрместей болып, ат-құйрығын кесіп жатқан көрністердің көбейіп бара жатқанынан шыққан мақал деп ойлаймын. Біз бала кезімізде, әкелерімізден ондай қылықтарды көрмей өстік. Қазір өтірік емес, ағайыныңа да ақшаң болса ғана қадірлісің, ақшаң болмаса сенің керегің де жоқ жағдайға түстік. Барлық нәрсе дүниемен ғана өлшенетін заман болды.

Мен бұл әңгімені ұрпағыма осы аталарының өмірі үлгі болса екен, деген ниетпен айтып отырмын, – деп, Мырзекең әңгімесін аяқтады.

АҒА АРТЫНАН ЕРГЕН ІНІ

– Мырзеке, әкеңіз туралы айтқанда ағасы Достанның інісіне тірек, алынбас қорған болғанын байқадық. Шынын айту керек, аға мен інінің арасындағы қарым-қатынасқа тәнті болдық. Достан ақсақалдың отбасыда жол бастаушы, бағыт беруші аға болғанын байқадық.

Әкеңіздің ағасына қарап бой түзеп, арқа сүйегенін де аңғарғандай болдық. Осыған қарап, аға мен іні арасындағы қарым-қатынастың берік болғанына көзіміз жетті. Әрине, аға болу, кішіге қамқор аға атану да оңай емес. Осындай кез-келгеннің пешенесіне бұйыра бермейтін бақыт әкеңіздің ағасына бұйырған екен. Ендігі әңгімеңізде, Достекең туралы кеңінен баяндап берсеңіз.

– Иә, дұрыс айтасың. Әңгімені атам Сыздықтан бастайын. Сыздық бай-дәулетті болған адам. Соның арқасында төрт әйел алыпты. Бәйбішесі Күләш, екінші әйелі Алуа әжем, үшіншісі Пәтуа, ең кіші тоқалы Тоқмейіл болған. Күләштан Достан мен әкем туылған. Екінші, үшінші әйелдерінен үш бала болған, олар соғыстан оралмады. Ал, кіші тоқалынан ұрпақ болмаған. Кейін атам қайтыс болған соң, соғыс уақытында Тәліп деген Сыздықтың немере інісіне тиіп, одан бір қыз туып алады. Достекең соғыс кезінде әскерге бармай, бронмен қалып, Памир тауы арқылы Қырғызстанға түйемен азық-түлік тасыған. Жұмыстары өте ауыр болған. Сондықтан да, тылда қалып еңбек еткен адамдардың жауды жеңудегі ролі жоғары болды. Олар сол кездегі ел басына түскен барлық ауыртпалықты көтеріп, нағыз ерліктің үлгісін көрсете білді. Соғыстағы сарбаздарды азық-түлікпен, шикізатпен қамтамас ету жолындағы ерліктерін батырлыққа теңесем, артық айтпағаным шығар. Кейін соғыс біткен соң, тыл майданының ардагері есебінде, Достекең үкіметтің барлық көмегін алып тұрды. Ол кісі әнді жақсы айта-тын, ағасына қосылып әкемде ыңылдап қоятыны бар еді. Өлең де шығаратын, аңшылығы тағы бар еді. Әкем ағасының қас-қабағына қарап, айтқанын екі етпей орындайтын, бетіне қарсы келмеуші еді. Достекең айтты ма – ол әкеме заң болатын. Әкемнің ағасына деген құрметі өле-өлгенше осылай болды. 1981 жылы Достекең қатты ауырды. Содан облыстық ауруханаға

әкелдім. Бірге қызмет жасайтын небір мықты деген дәрігерлерге көрсеттім. Бәрібір дерт меңдей берді. Өкпе қабынып кеткен екен, қолымыздан келгенше ем-дедік. Бірақ ауру асқынып кеткендіктен, еш нәтиже болмады. Өкпеге ауа жиналып, ол миға кетіп, Достекең ауруханада қайтыс болды. Бас дәрігерім Алиев Вахид Мехнатович өте мейірімді жан еді, Достекеңнің ішін тілгізбей, аурухананың машинасын беріп, ауылға өзі шығарып салды. Жолда әкемнің Темірланда екенін біліп, нағашыларымның үйіне соқтым. Әкем сол жерде екен. «Ағаңыз қайтыс болды», – деп естіртіп, ары қарай ауылға беттедік. Ауылға келген соң жан-жақтағы ағайындар жиналды. Сөйтіп отырғанда Есен атамның үйіндегі Ораш әжем мен Ахмет деген немерелес ағамыз әкеме қарап:

– Неге Достанның ауырып жатқанын бізге айтпадыңдар? Ең болмағанда тірісінде көріп қалар едік қой, – деді. Әкем жеңгесіне қарап:

– Шық үйден! Не айтып тұрсың? Өлетінін кім білген? – деді де, Ахмет көкесіне қарап:

– Сенікі не сөз, бүкіл ауыл Достекеңнің ауырып жатқанын біледі да, сен қалай білмей қалдың? Барғыш болсаң мен барып тұрдым ғой, бармадың ба менімен ілесіп, – деп, әкем ашуланып екеуін де бөлмеден шығарып жіберді. Сөйтіп, ертеңіне Достан көкемді жерлеп келген соң қыздары маған:

– Мырзалы, әкемізді саған сеніп тапсырдық қой. Өзің емдеймін дедің, неге көкемді алып қала алмадың? – деді. Сосын мен:

– Ол кісінің өкпесіне трубка қойған соң, ол жер іріңдеп кетті, содан өкпеге ауа жиналып, ол миға кетіп қалған. Қолдан келген шараның бәрін жасадық, Алланың тірлігі ғой, – деп түсіндірдім. Сонда да қыздар маған өкпелеп-бұртиып отырғанда, Әукен інім:

– Аға, әкемізге қолдан келген ем-домыңызды жасадыңыз, сүйегін тілдірмей, алып келгеніңізге рах-

мет, – деп, мені ақтағандай болды. Бұл жерде айта кететін бір жағдай, Достан көкем Балымша апамыз өмірден өткен соң жалғыздықты көп көрді. Балалар жас еді. Үлкен баласы үй алып, бөлек кеткен соң, көкем үйде жалғыз қалды. Іші пыспасын деп «Рекорд» деген теледидар апарып бергенім бар.

Бір күні Гүлжан екеуіміз үйіне келсек, әжептеуір киінген орта жастағы әйел жүр екен. Кішкентай бір қыз ойнап жүр. Сосын Гүлжан екеуіміз «Қондырған құсыңыз құтты болсын» – деп, әлгі әйелге қарап: «Апа, біздің көкемізде сәл мінез бар, бірақ көңілі таза адам» – дедім. Біз кеткен соң, көкемнің үш қызы келіп, үш жағынан жұлып, әйел мен қызын қуып жіберіпті. Мен оған ашуландым. Қайта көкемнің жалғыз отырмай, серік тапқанына қуанбай ма? «Жалғыздық Құдайға жарасады» демекші, жалғыз адам қалай өмір сүреді? Содан, амалдың жоғынан Достан көкем өмірінің соңын жалғыздықпен өткізді. Көкем қайтыс болғанда балалары әлі жас еді. Әкем Бердәлі інімді алып, москвичімен Ташкентке барып, керек-жарақтың бәрін әкеліп, ертесіне Достан ағасын жер қойнауына тапсырды. Бұл болған жағдай, оны жасыра алмаймын. Көкем қайтыс болғанда Ғалия қызының бедірейіп, маған өкпелегенін әлі ұмытпаймын. Менің қолымда не тұр? Көкем оның алдында да ауырған. Ол кезде емдетіп, аман алып қалғанбыз. Ал, екінші ауырғанында, өкпесіне ота жасату үшін Алматыда Ғалымжан деген профессор жігітпен келісіп қойған болатынмын. Амал жоқ, Алланың тірлігі. Соған жетпей көкем кетіп қалды. Жарықтық Достекенмен, баяғыда мен үйленгенде құдалыққа Гүлжанның ауылы Күршімге бірге бардық. Жерін, табиғатын, малын көріп: «Туһ, неткен керемет, мына ауыл жер жәнаты ғой. Шіркін, көшіп келетін ақ жер екен. Бір қойым, екі қой болар еді» – деп, тамсанғаны есімде. Сол жолы он екі күн қонақ болдық. Он екі үй шақырды. Сонда көкемнің отырыста «Балымша»

деген өлеңін оқып, жұртты риза қылғаны есімде қалыпты. Мен өмірдің қыр-сырын Достан көкемнен көп үйрендім. Содан болар, Достекен секілді мінезім ұшқалақтау адаммын. Бет-әлпетім де көкеме келеді. «Сен маған тартқансың, әкеңе тартпағансың» – деп, мені мақтап отырушы еді. Иә, Достан көкем өмірден ерте кетті. Балаларының біреуі ғана үйленіп, бір қызы күйеуде болатын. Қалғандары әлі жас еді. Кейін бәрі өсіп-жетіліп, өмірде өз орындарын тапты. Балымша шешеміз екеуі Мүсәлі, Мүсірәлі, Әбдүәлі, Сапарәлі деген төрт ұл, Зейне, Мариә, Бибізада, Ғалия деген төрт қыз сүйді.

Мүсәлі, Мүсірәлі, Зейне өмірден өтіп кетті. Екінші баласы Мүсірәлі, денелі, бойшаң келген жігіт еді. Мектеп бітірген соң Мақтаралдағы техникумда оқыды. Оны бітіргеннен кейін Мәрия әпкесі мен Қырғызбай жездесінің қолында жұмыс істеді. Сауда жасады. Сөйтіп жүріп КамАЗ алды. Ары қарай жеке өзі кәсіппен айналасып, екінші КамАЗ алып, кәсібін кеңейте түсті. Жұмысы өрге басып, мықты бизнесменге айналды. Соның арқасында балаларының бәріне үй салып берді, жағдайларын толық жасап қойды. 2020 жылы, пандемия өршіп тұрған уақытта Болат деген жиеніміз келін түсіріп беташарына бардық. Мүсірәлі екеуміз бірге отырдық. Үйге келген соң ыстығым көтеріліп, мазам кете бастады. Сөйтсем, Мүсірәлі де сол күні қатты ауырып, үйінде құлап қалыпты. Доғдыр келіп, тексеріп, «Екі өкпесі қабынған» деп, жедел жәрдеммен ауруханаға әкетіпті. Содан беті бері қарамай, қайтыс болып кетті. Мен доғдырға бармай, үйде ем қабылдап аман қалдым. Иә, Мүсірәлі інімнің мен үшін орны бөлек еді, амал жоқ, ажал арамыздан ерте алып кетті бауырымды. Әукен інім бойы ұзын, көңілі ақ жігіт. Екеуміз талай бірге жүрдік. Оның да жағдайы жақсы, қымыранмен айналысады. «Желмая» деген Оңтүстікке танымал сауда бренді бар, балалары өсіп-

өніп өз орындарын тапқан. Ал Сапан інім Астанада тұрады. Белгілі кәсіпкер. Анасы Балымша апамыз қайтыс болғанда екі жасар бала еді, қазір алпысқа келіп қалды, немерелі болып жатыр. Астанадағы депутаттар мен министрлер тек Сапанның ғана қымыранын ішеді. Жағдайы өте жақсы. Міне, Достекең алып бәйтерек болса, артындағы ұрпақтары осылайша өсіп-өніп, жапырақтарын кең жайып жатыр, – деп әңгімесін аяқтады.

АҒАЙЫНДАРЫМ

– Мырзеке, Қазақта бір атадан өрбіген ұрпақты «Ағайындылар» дейді. Осы бір сөздің ішіне барлығы да сыйып кетеді. Сіздің айтқан әңгімелеріңізден ұққаным сізде ағайын-туыс жетерлік екен. Олармен ара-қатынасыңыз да дұрыс секілді. Әрқашан қиналған сәттеріңізде ақылын айтып, қасыңыздан табылатын ағаларыңыз да бар екен, бұл қуантарлық жағдай. Өйткені, қазіргі қоғамда дұрыс тәрбиеден шалыс кетіп, туысқандық қарым-қатынасты үзіп жатқан еті бір ағайындарды кезіктіріп қаламыз. Ендеше, келесі әңгімені туысқандық қатынастың маңыздылығы туралы қозғасақ.

– Иә, бұл айтып отырған мәселеңе толықтай қосыламын. Болмайтын нәрсеге ағайынмен араздасып, бірін-бірі көрмей, араласпай кеткен адамдарды мен де көріп жүрмін. Мен айтар едім, бұл жерде басты мәселе тәрбиеде деп. Өйткені, қандай бала болмасын, әкесінен көргенді жасайды. Мен жастайымнан әкемнің ағаларын сыйлап өткендігінің куәсі болдым. Оны бағана үш бәйтерек жайлы әңгімемде айттым. Мен барлық тәрбиемді әкеден алдым, ағайын-туыспен ара-қатынасым жақсы. Үлкенді аға деп сыйлаймын, кішіні інім деп құрметтеймін.

Ал енді әңгімені аға туралы айтсам, көз алдыма Махмұд ағам келеді. Ол кісі мен үшін бұл өмірдегі ең ғажап жан. Жастайымнан сол кісінің тәрбиесін көріп өстім. «Ағасы бардың жағасы бар» демекші, ағам алдымда жүргенде мен өзімді жас сезінемін. Мен Махмұд ағамның үйінде жатып, мектепте оқып жүрген кезден ол кісі қоршаған ортадағы барлық дүниелердің атауы мен құрылысын ерінбей үйретіп, өмірде кездесетін қиыншылықтарды дұрыс шешуге өзінің ақыл-кеңесін айтып отыратын. Ағамның мінезі өте жұмсақ, жас кезінде өте сымбатты жігіт болатын. Оның ақылдылығы мен мейірімділігіне таңғалатынмын. Махмұд ағам екеуіміздің арамыз он жас.

Әкесі Есен атам 1942 жылы соғысқа кетіп, 1944 жылы майданда опат болады. Жұбайы Ораш әжеміз бұғанасы қатпаған Махмұд пен қызы Шәкенді «қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқтырмай» мәпелеп өсірді. Кейін менің Азамат балам интернет арқылы іздестіріп, Есен атамның Литва жерінде жатқанын анықтайды. Содан осыдан он шақты жыл бұрын Махмұд ағам атамның басына барып тағзым етіп, бір ұыс топырағын елге әкеліп, әжеміздің жанына жерлеп, ағайын-туыстарға ас беріп, құран бағыштады. Есен атам соғыста ерлікпен соғысқан. Даңқ, Қызыл жұлдыз ордендерімен марапатталған екен. Бүгінде артында қалған жалғыз ұлы Махмұд ағам 85 жаста, Оразкүл жеңешем 80-де, екеуі де әлі тың. Он бала өсіріп, солардың рәтін көріп отыр. Осыдан біраз жыл бұрын қажылыққа барып келді. Қажылық сапарына ағама мың доллар бердім. Бұнымен, әрине, ағамның алдындағы інілік парызымнан құтыла алмаспын, бірақ ағама көзінің тірісінде жақсылық жасай берсем деп ойлаймын.

Жақында шөберемнің тұсау кесер тойы болды. Балалар атасы кессін деп ниет еткен екен, «Алдымда ағам тұрғанда мен кеспеймін» деп Махмұд ағама

кестірдім, шапан жауып, «атыңыз» деп қалтасына ақша салдым. Ағам бір масаттанып, қуанып қалды. Кезінде ағам мені бақса, қазір қолымнан келгенше сол кісіні құрметтеуге тырысамын. Міне, осылай ағамның алдында інісі болып, өзімді жас сезініп жүргенім бар. Мен үшін өмірдегі үлгі тұтатын жан – Махмұд ағам. Мен ағаммен мақтанамын әрі шексіз жақсы көремін.

– Мырзеке, Есен атаңыздың Махмұд баласынан бөлек, қызы бар, – деп айтқан едіңіз.

– Иә, Шәкен апам ғой. Мен Махмұд ағамның үйінде жүргенде ол кісілер ТГЖД-ге шығатын үлкен жолда тұратын. Дүкендері бар еді. Мен анда-санда үйлеріне барғанда, апам бәліш пісіріп беруші еді. Жездем Тұрсынбай деген ақсақал өте мейірімді кісі болатын. Әкем екеуінің үлпәті жақсы еді. Әлі есімде, мектепті үздік аяқтап, қолыма куәлігімді алып келгенімде, жас балаша қуанып, он сом ақша бергені. Кейін институтты қызыл дипломмен аяқтағанда да көрімдікке он сом берді. Шәкен апам мен Тұрсынбай жездем бақуатты адамдар еді. Артында қалған ұл-қыздары өсіп-өніп, бүгінде үлкен белестерден көрініп жүр.

Ал енді Төлеуқұл көкем туралы айтсам, ол кісі Әлімхан атамның інісі еді. Әкем екеуі совхозда шопыр болып бірге еңбек етті. Өзін жайдары, ал кейде тым салмақты ұстайтын. Өлең жазатын қасиеті бар еді. Жұмысына пысық болатын. Маған ақыл-кеңесін айтып жүруші еді. Шырынкүл жеңешеміз екеуінің махаббаттары керемет болатын. Көкем жеңешемізді әрдайым еркелетіп отыратын. Студент кезімде ауылға келгенде ақсақалдарға сәлем беру үшін әрқайсысының үйіне кіріп шығушы едім. Сонда Төлеуқұл көкемнің үйіне барғанымда қуанып қалатын. «Кемпір, сандықтағы Мырзалыға деп тыққаныңды әкел», – деп бір шишасын ашып, өз қолымен құйып беруші еді. Жазмыштың тірлігі, Шырынкүл анамыз аяқ астынан қайтыс болып, көкем қатты қайғырды.

Содан жұбайын сағынып, мынадай өлең жолдарын шығарған еді:

*Мінгенім менің дәйім сарым болса,
Қолымда жетектеген нарым болса.
Армансыз бұл дүниеден өтер едім,
Күлім көз, оймақ ауыз жарым болса.
Отыру бір адамға оңай емес,
Қиындық қарап өтсең, болмайды емес.
Алпыстың төңірегінде жарың кетсе,
Қиындық бұдан артық болмас емес.
Алла салса – көнесің,
Өлмеген соң – жүресің.
Өлгенмен кеткен ешкім жоқ,
Сен де соның бірісің...*

Ауылға бір барғанымда көкеме кіріп, аман-саулығын білген соң, қайтар кезімде қолымды босатпай, тесіле қарап, ұзағырақ тұрып қалып еді. Сөйтсем, жарықтық білген екен ғой соңғы көрісу екенін. Көп ұзамай елу тоғыз жасында келместің кемесіне мініп кете барды Төлеуқұл көкем...

Ағайындардың ішінде мен үшін орны бөлек Иманәлі інім бар. Әлімхан атамның баласы. Жаңадан үйленгенде қалаға көшіп келді. Содан мен өкіл енемнің үйіне орналастырдым. Келін медбике екен, оны жұмысқа тұрғыздық. Кейін Қазығұрт мөлтекауданынан үй салып кіріп алды. Үлкен баласы Нұрдәулет Қазақ-Түрік университетін бітіріп, қазір Астанада үлкен бір департаменттің басшысы. Иманәлі келін екеуі де Астанаға қоныс аударған. Үш бөлмелі пәтер алғанда арнайы барып, құтты болсын айтып, жүз доллар бердім. Сөйтсем, келінім мен берген ақшаны ырымдап, «Үйге ақша шақыра берсін» деп тұмар етіп төрге іліп қойыпты. Бұл да болса мені сыйлағандарының белгісі ғой деп түсіндім. Келінім аңқылдақ, жақсы адам. Әрдайым мені көрсе, иіліп құрмет жасап тұрады.

Бизнесте жүргенде талай адамдармен жұмыс жа-

садым. Арасында ағайындай болып кеткендері де бар. Ендігі әңгімемді солар туралы өрбітсем. Сауда жасап жүргенімде менде екі КамАЗ тіркемесімен болды. Біреуін Арыстан деген жігітке бердім. Өзі клиент тауып, жолда өте сақ айдайтын. Шаршау дегенді білмейтін. Ұзын бойлы, салмақты жігіт еді. Әзілмен сөйлеп, кейде өтірік сөздерді де қосып жіберетін. Адаммен тез тіл табыса кететін қасиеті бар еді. Техникаға ұқыпты қарайтын. Әйелі де сабырлы, ұстамды болатын. Арыстанға көмекші ретінде Сыр бойының Аман деген жігітін жұмысқа алдым. Бойы тапалдау болғанымен, денесі тығыз болатын. Сөзге шорқақ, тірлікке пысық еді. КамАЗды жөндеудің шебері болатын. Кейде жұмыстан бос уақытта арақ ішетін. Тез мас болып қалып, әркімге тиісіп, мазасын алушы еді. Әйелден де жолы болмады. Екі-үш рет үйленді.

Одан кейін Анарбай деген шопырым болды. Ол жұмысқа пысық еді. Екі сағат сайын тоқтап, машинаны бір тексеріп көретін. Содан болар, кейде жолымыз ұзақ болып кетуші еді. Сүр бойдақ болатын. Әлі осы уақытқа дейін араласамыз.

Баяғыда, А. есімді жігітті жұмысқа алып, Аман екеуін Павлодарға жібердім. Қайтарда Новосібір облысынан жылқылар артады. Жолда Балқашқа келгенде бір жылқы өледі. Клиент «Шапыраштының» жігіті екен, жолда менімен телефон арқылы сөйлесіп, «КамАЗыңыз өте баяу жүріп келеді. Соның кесірінен жылқыларым өліп жатыр. Сіздің КамАЗыңызды өлген жылқылардың орнына алып қаламын» – деді. Сөйтсем, жолда үш жылқысы өліпті. Содан, амалымның жоғынан облыстық полиция басқармасына барып, арыз жазып, жолға шығып кеттім.

Жолда телефоныма Ахмет деген біреу қоңырау шалды, «Сіз бе КамАЗдың егесі?» – деді де, аузына келген сөздер айтып, мені қорқытпақшы болды. Сөйтсем, ол жаңағы Шапырашты жігіттің сенімді

уәкілі екен. «Судыр Ахмет» деген жанама аты бар екенін білдім. Сонымен, оның қоқан-лоққы сөздерін естіп болған соң, «Ертең Алматыдағы «Алтын Орда» базарында күтемін, қасымда төрт полиция болады» – деп, телефонды өшіре салдым. Олай айтқан себебім, сол кездері Ресейден ұрлығы жылқылар әкеліп, сатып жүрген қылмыстық топтардың ұсталып жатқандарынан хабарым бар болатын.

Ертеңіне қымбат маркалы «Мерседес» машинасымен базарға келсем, «Судыр Ахмет» ескі машинаның ішінде отыр екен. Мені көріп, көлігінен шығып, амандасып болған соң: «Жылқылар кеше түнде келді. Сойып етін өткіздік. Жолда өлген үш жылқының орнына сізге жол ақысын төлемейміз. Осыған келісейік», – деді. Содан соң мен де сабырға келіп, келістім. Кешке Ахметтің үйіне бардым. Ет асып, мені күтіп отыр екен. Дастархан басында мәмілеге келіп, арақ ішіп, көңілді отырдық. Әйелі мұғалима екен. Өте тәрбиелі жерден шыққаны көрініп тұрды. Сөйтсем, әкесі совхоз директоры болған адам екен.

Сол күннен бастап, Ахмет екеуіміз араласып тұрамыз. Бұдан кейін де олардың үйінде талай қонақ болдым. Олар да үш рет Шымкентке келіп кетті. Қазір Ахмет бауырым көкөніс дақылдарын егетін фермер атанған. Тұрмыстары жақсы. Кезінде жаңадан үй салып жатқанда, жүз мың ақша салып жібердім. Жақында ғана Алматыға барғанымда, Гүлжан, қайынбикем үшеуімізді күтіп алып, қонақ үйге жайғастырды. Ресторанда ыстық ықыластарымен күтіп, шығарып салды. Осы туысқанымның бұрынғы жұмысын қойып, қазіргі таңда белгілі кәсіпкер болғанына қатты қуанамын. Баяғы «Судыр Ахметтен» ел сыйлайтын азаматқа айналғаны, келіншегі Шарапаттың ықпалы, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

АНА – МӨЛДІР БҰЛАҚ

– Мырзеке, адам өмірінде аяулы аналарымыздың орны аса ерекше. Өйткені, адамның бойына жан-дүние сұлулығы мен әдептілігі ең алғаш ана сүтімен дариды. Қандай адам болмасын, оның жақсы қасиеттерінің бәрі ең алдымен анадан тарайды. Әлемдегі ең сұлу және ең керемет атау – тағы да Ана. Балашағасының болашағы үшін, осылар әкесіз өспесін деп, отбасын сақтап қалу мақсатында, өзі бақытсыз болса да, өтірік күліп, жүрегі жылап жүретін де – ана.

«Балаларым аяғынан тұрғанша менің денсаулығымды, күш-қуатымды айырмашы» – деп Алладан сұрайтын да – Ана. Міне, қарап тұрсаңыз, ананың қадірі мен қасиетін түсініп білу мүмкін емес дүние екенін осыдан-ақ сеземіз. Сіздің өміріңізде анаңыздың алатын орны қандай?

– Дұрыс айтасың, дүниеде ана махаббатынан қасиетті, одан артық сезім жоқ. Ананың алақаны – мен үшін ең жылы ұя. Ананың жаны, балаларына деген мейірімі – сондай нәп-нәзік дүние. Оған ешкімнің таласы жоқ шығар. Сол үшін «Анаңды Меккеге үш рет арқалап апарсаң да, қарызыңды өтей алмайсың» деген сөз бекер айтылмаған. Мен анам жайлы айтсам, ол кісі өте мейірімді, ақкөңіл, өте ұстамды жан болатын. Үй тірлігіне де, бала тәрбиесіне де, одан қалды әкеміздің көңілін тауып, соның қас-қабағына да қарауға уақыт табатын, өте ісмер кісі еді. Анам тамақты жақсы әзірлейтін. Әсіресе менің есімде қалғаны – азанымен тұрып, сиырдың жапаларын бір жерге үйіп жағып, шоқ болған кезінде үстіне табаны қойып, ішін тоң маймен бір ысқылап алып, ашыған қамырды салып, аузын жауып қояды. Сосын нан қызарып піскен кезінде табадан алады. Сол кезде жүгіріп барып, ыстық нанды үзіп алып, сары майға шылап жіберіп аузыңа салып жіберсең, тух, неткен дәмді десеңізші. Осы уақытқа

дейін анамыздың таба нанының дәмі аузымыздан кетпейді. Иә, осылайша түн ұйқысын төрт бөліп, балалары жыласа жұбатып, тісі шыққанша ауыздарына тамақ салып, киімдерін тазалап, дәмді тамақ ішкізіп, мәпелеп, еркелететін. Сол үшін де мен анама өмір бойы қарыздармын. Көбінесе, адам болған соң пендеміз ғой, аналарымыздың қадірін кеш түсініп жатамыз. Қазір ойлайсың: «Шіркін-ай, анам тірі болса» – деп. Енді түсініп жатырмыз, анаңның алдында бір минут отырғаныңның өзі – үлкен бақыт екен ғой. Анаңның бір ғана сөзінің өзі – бата екенін енді ұқтық. Әшейін ғана «Өзің біл» деген сөзінің өзі – бата екен. «Баламның табанына кірген тікен менің маңдайыма кірсін» – деп Алладан тілеп жүретін де жалғыз аналарымыз екен ғой. Менің шешем – алтын құрсақты ана. Он бір бала көтерді, біреуі жастай шетінеп, қалған онымызды мәпелеп бағып өсірді. Анамыздың қадірі мен қасиетін түсініп білу бізге, яғни балаларына, мүмкін емес дүние. Өйткені, біз үшін түн ұйқысын төрт бөлген анамыздың балаға деген махаббаты – мәңгілік, шексіз еді. Бірақ біз оны ол кезде білмедік. «Мен көрмеген қызықты балаларым көрсінші, мен жетпеген биікке балаларым жетсінші, менде болмаған дүние балаларымда болсыншы» – деп өтті емес пе аналардың өмірі? Егер дәл қазір менен «Бақыт деген не?» – деп сұраса, ойланбастан: «Анамның көзінің тірісі» – деп жауап берер едім. Жасың келсе де, анаңды сағынады екенсің. «Жұмақтың кілті – анаңның табанының астында» деген сөздің мәнін енді ұққандай сезінемін өзімді. Қазір ойлап отырсам, өмірдегі ең ауыр сағыныш – өтіп кеткен анаңды сағыну екен. Амал жоқ, қолыңнан келетіні тек дұға ету ғана...

Қазіргі таңда Шымкент қаласындағы педагогика университетінің музейіне шешеміздің қасқыр ішігі қойылған. Ол жәдігерге жүз жиырма жыл болған. Шешеме Орал әжем табыстаған. Мырқыбай әкесінен

қалған естелік, жәдігер дүние. Менің үйімде шешемнің өз қолымен тоқыған кілемі бар. Бас киімі бар еді, оны сақтай алмадым. Анам өте зерек адам еді. Адамның аттарын, айтқан сөздерін есте сақтай алатын қабілеті бар еді. 1951 жылы, Әндіжан облысы, «Асеке» ауылында қатты сел болып, бір қолымен мен жатқан бесікті ұстаған күйі суға ағып кетеді. Сонда шешемнің шашының ұзындығының арқасында бұтаға ілініп қалып, содан екеуміз де аман қалған екенбіз, – деп Мырзекең анасы туралы әңгімесін аяқтады.

ЖІГІТТІҢ ЖАҚСЫ БОЛМАҒЫ – НАҒАШЫДАН

– Мырзеке, «Нағашы» дегенде елең етпейтін адам жоқ. Жігіттің үш жұрты болса, соның ішіндегі нағашының орны бөлек. Әрқашан тілеуіңді тілеп, қиыншылықта қасыңнан табылатын, қуансаң бірге қуанатын – ол, әрине, нағашы жұртың. Әзіл айтсаң кешіріммен қарайтын, артық кетсең көңіліне алмайтын – ол тағы нағашың. Ендігі әңгіменің төркінін нағашыларыңыз туралы өрбітсек.

– Өте дұрыс айтып отырсың. Нағашы деген сыншыл келеді. Жақсы ісіңе сүйінетін, жаман ісіңе күйінетін жанашыр жандар. Нағашы мен жиен бір-бірін күндемейді, араларында қызғаныш деген мүлде болмайды. Тек, өзара жарасымды әзілдесіп, қалжыңдасады.

Менің шешемнің руы – Тама (Сартама). Өзбекстанда дүниеге келген. Нағашы атам Сатыбалды – ауылдың атқа мінер азаматы болған. Артельді басқарған, іскер адам болатын. Анасы Орал әжеміз – Найманның қызы еді. Тарихи тұлға Ерден бидің шөбересі. Жас кезімде екеуінің де көзін көрдім, бір ауылда тұрдық. Сатыбалды атам салмақты, анау-мынау сөзді құлағына елемейтін, ақ пейілді, ұзын бойлы арықтау, шошақ

сақалы бар адам еді. Бір тірлікті бастайтын болса «Орал, Орал», – деп алдымен кемпірімен ақылдасатын. Ал Орал әжеміз қимылы жылдам, пейілі кең, қонақ келсе дастарханды жайнатып жіберуші еді.

Менің нағашыларым – Иманбай, Сүлеймен, Дәуіт деген азаматтар. Иманбай ақсақал қазір 85 жаста, әлі тың. Ордабасы ауданына танымал дәрігер. Аудандық аурухана бас дәрігерінің орынбасары болып ұзақ жыл еңбек етті. Ауырғанда шипа іздеп алдына барған кез келген науқасқа қолдау көрсетіп, күндіз-түні ауруханадан шықпайтын. Жұмыс десе бәрін ұмытып, ауруларды жүрегімен, ашық пейілімен емдейтін. Нағашым денсаулық сақтау саласына аянбай тер төгіп, ұзақ жылдар бойы жемісті еңбек етіп қана қоймай, көпшіліктің ықыласына бөленген мейірімді жан. Әлі де жұмысын тастамай, еңбек етіп жүрген жағдайы бар. Ғалымжан баласының қолында тұрады.

Имекеңнің үйіндегі Гүлбаршын жеңгеміз өте бір тамаша, көркіне ақылы сай адам еді, екі жыл бұрын о дүниелік болып кетті. Осыдан оншақты жыл бұрын Имекең Темірландағы ескі үйін бұзып, жаңа үй салатын болды. Содан бір күні нағашымның жағдайын білейін деп барсам, қауырт жұмыс жүріп жатыр екен. Бес-алты ұсталар жаңа үйді көтеріп, үстін жауып қойыпты. Үй салу оңай емес, Имекеңнің әбіржіп кеткенін көріп, кетерімде бес жүз мың атадым. Кейін жеңешем хабарласып:

– Үй бітіп жатыр, ұсталарға беретін ақша жоқ. Өткендегі атағаныңды бересің бе? – деп сұрады. Мен сол күні ақшаны салып жібердім. Нағашым мен жеңешем ризалығын білдіріп, алғыстарын айтты.

Иманбай нағашым – кең пейілді, ашық мінезді, пайымы мол, білімді азамат қой, шіркін. Бұндай адамдар қазір кемде-кем. Анамның ақ сүті үшін мен нағашыма өмір бойы қарыздармын.

Осы оқиғадан кейін, бір жиында Дәуіт нағашыма жолығып қалдым. Сонда ол кісінің:

– Жиен, мен Имекеңе екі жүз мың үйіңе қосқаным деп беріп едім, сөйтсем сен бес жүз мың беріпсің, бұның не менен асып? – деп өкпелегені бар.

Сол Дәуіт нағашым Алматыда ұзақ жылдар бойы басшы қызметтер атқарды, қазір құрметті демалыста. Әрқашан менің тілеуімді тілеп, қамқоршы болған осы нағашыларым десем, артық айтқандығым емес деп ойлаймын.

Менің дәрігерлік жолды таңдағаным да осы нағашыларымның арқасы. Дәуіт нағашым Шымкенттегі технологиялық институттың төртінші курсында оқып жүргенде менің құжаттарымды жинап, Семей медициналық институтына салып жібереді. Содан көп ұзамай ол жақтан шақыру келді. Менен сегіз жас үлкен ортаншы нағашым Сүлеймен пойызға билет алып, Семейге өзі апаратын болды. Жол жүретін күні Сүлекең екі қорап алма алып алды. Әкем Сүлеймен екеумізді Шымкенттен шығарып салды. Семейге келсек, темір жол вокзалында машина деген атымен жоқ, тек ат арба екен. Содан екі қорап алманы арбаға салып, базарға апарып, бір сағатта сатып та жібердік. Сөйтіп, нағашымның танысы бар еді, соның үйіне барып қондық. Ертеңіне институтқа барып, құжаттарымды тапсырдым, маған сол күні жатақхана берді.

– Жиенжан, қалағаныңды ал, – деп қолыма азынаулық ақша ұстатып, сол күні Сүлекең ауылға қайтты. Сүлеймен нағашым жаман ауруға ұшырап, қайтыс болып кетті. Баласы Ғани Азаматтың қолында жұмыс жасады. Сол кезде жеті мың долларға жер әпердік. Кейін Ғани зәулім үй салып, кіріп алды.

Ал Дәуіт нағашым екеуміздің арамыз төрт жыл. Институтты бітірген соң Шымкентте фосфор зауытында цех бастығы болып қызмет атқарды. Мен институтта оқып жүргенімде нағашымның маған Ыстықкөлге жолдама әпергені есімде. Автовокзалға автобусқа мі-

нейік деп барсақ, жүріп кетіпті. Содан нағашым такси ұстап, Түлкібаста автобусты қуып жетіп, мені мінгізіп жібергенін еш уақытта ұмытпаймын.

Дәуіт нағашым кейін Алматыда Еңбек министрлігінде бас сарапшы болып еңбек етті. Сол кездерде Германияға жұмыс сапармен барғанында маған екі кассеталық магнитофон әкеліп берді. Ол әлі күнге дейін үйде сайрап тұр. Нағашым қазір зейнетте. Бақыткүл жеңгеміз екеуі бақытты өмір кешуде. Баласы Сәбиттің қолында, Алматы қаласында тұрады.

Бұны айтып отырғаным, кім болсын, өз анасын өте жақсы көреді. Ендеше, анасының бауырларын қалайша құрметтемесін? Жиені үшін жанашырлық танытып, оның адам болып қалыптасып кетуіне шын жүректен тілекші болатын – осы нағашылар екеніне сол кезде менің көзім жетті.

Ал енді, бұл жерде айта кететін бір нәрсе, менің анамның шын әкесі – Мырқыбай болған, Мырқыбайдың әкесі – Сәт. Сәттің інілері – Оразбай, Базарбай. Оразбайдан – Естай, Сатыбалды, Мизамбай туған. Мырқыбай мен Сатыбалды – ағайынды адамдардың балалары.

Мырқыбай «Қулак» деген атпен түрмеде жеті жыл отырып шығады. Ал шешемнің нағашыларына келетін болсақ, Орал әжемнің туған ағасы – Тұрғанбай. Тұрғанбайдан – Серікбай, Әбден. Мырқыбай түрмеден келген соң, қатты ауырып, төсек тартып қалады. Сол кезде, Орал әжемнің көзінше: «Мен өлген соң, Оралды Сатыбалдыға қосыңдар», – деп аманат қылады. Сондықтан біз барлық уақытта «Нағашы атамыз – Сатыбалды» деп айтамыз.

Серікбай мен Әбденнің жастары сексеннен асқан, Арыс ауданы, Дермене совхозы, Қаражантақ ауылында тұрады. Өмір бойы мал баққан, жағдай-тұрмыстары жақсы. Екеуі де қажылық парызын өтеген абыз ақсақалдар.

Енді осы жерде бөлем туралы да айтып кетсем. Сексенінші жылдардың аяғында жұмыс бабымен Сарыағашқа бардым. Аудандық аурухананың жұмысын тексеріп, жиналыс өткізіп, қолым босаған соң «Не істеймін?» деп ойланып тұрғанымда, шешемнің «Сарыағашта немерелес апайым тұрады» деген сөзі есіме түсіп, іздестіріп үйін тауып алдым. Кіріп, дастарханға жайғасып отырған соң:

– Апа, сіз менің шешеме кім боласыз? – дегенімде,

– Сенің шешеңнің әкесі – Мырқыбай, оның әкесі – Сәт, мен Сәттің інісі Базарбайдың қызымын, есімім – Қойбала. Келген жерім – Құлшығаш елі. Анау төрде төсек тартып жатқан менің шалым – Нәлтай. Сенің қасыңда отырған – менің балам Құрманбай, – деп жауап берді.

Баласы менен үш жас кіші екен, сол жерде бұрыннан таныс адамдар секілді сөзіміз жарасып, әңгімелесе кеттік. Бір кезде апам маған қарап:

– Менің шалым – сенің нағашы атаңның қойын баққан, сол жерде екеуіміз танысып, көңіліміз жарасып, үйленгенбіз, – деп күлді.

Содан бастап мен бөле тауып, «Бөлем, бөлем үшін өлем» дегендей, Құрекеңмен осы уақытқа дейін қатты араласып келеміз. Кезінде Ташкенттен жеміс-жидек алып сатып жүргенімде, Құрекең бөлемді жұмысқа алдым. Қарағандыға бірге барып жүрдік. Үйдегі келін де сауда жасағысы келіп, менен бір қорап шабдалы алып, оны Арысқа апарып сатып жүрді. Кейін үйрене бастаған соң екі қораптан алып тұрды. Сөйтіп, күндердің күні жиырма қорап шабдалы алды. «Саудасы жүре бастаған екен ғой» деп, мен келіннің көңілін қалдырмай бердім. Содан Арысқа жүретін жалғыз вагонға артқан, сол күні поездда жолаушылар көп болып, шабдалының бәрін адамдар аяқтарымен таптап тастапты. Сөйтіп, келін шығынға ұшырап, менен қарызын әрең құтылғаны бар. Содан кейін бұл

тірліктің оңай емес екенін түсініп, сауданы біржола-та қойды. Кейде осы оқиғаны еске алып, бір күліп аламын. Қазір бөлем мен келінімнің жағдайлары жақсы, малдары бар, бақуатты өмір сүріп жатыр, – деп, Мырзекең әңгімесін аяқтады.

ЖҰБАЙЫМ – АСЫЛ ЖАРЫМ, ЖҰЛДЫЗЫМ

– Мырзеке, ұлт мақтанышы, қоғам қайраткері Дінмұхаммед Қонаевтың «Жаман әйелдің екі пышағы болады. Біреуі қолында, біреуі тілінде. Қолындағысымен нанын тұрайды, тіліндегісімен жаныңды тұрайды. Ал жақсы әйелдің үш белгісі болады: жүзінде күлкі бар, қолында қонақ келгенде нан жаятын оқтауы бар, күйеуіне ашуы келгенде, тілінде тоқтауы бар», – деп айтқан тамаша бір, тәрбиелік мәні зор сөзі бар. Осы айтқан сөзге сіздің ой-пікіріңіз қалай? Өмірлік серігіңіз Гүлжан жеңешеміз сізге сүрінгенде сүйеніш, жабыққанда жұбаныш болып, жаныңыздан табыла білетін адал жарыңыз, өмірлік серігіңіз бола білді ме?

– Бұл сұрақ өте орынды болды. Димаш атамыздың мұндай ақылды сөзді айтуы – ол кісінің даналығын, көрегенділігін білдіреді. Димекеңнің жұбайы Зухра Шәріпқызы өте көрікті, ақылды, білімді адам болған. Күйеуінің қиналған сәттерінде әрдайым қасынан табыла білген. Сол үшін де Димекең ол кісіні өте жақсы көрген. Екеуінің махаббаты шексіз болды. Зухра апамыз үшін махаббат баладан да артық болған. Екеуі де араларында бала болмайтынын білсе де, соны толықтай қабылдап, өмірлерінің соңына дейін бірге болды. Зухра апамыз Димекеңе адал жар бола білді.

Осыған ұқсас, кезінде ел сыйлайтын данагөй ана болған, әйелдік парызын мінсіз өтеген Құнанбайдың жары Ұлжан апамыздың да асыл қасиеттерін айтуға

болады. Тағы да кеше ғана дүниеден өткен, халық жазушысы Мұхтар Мағауиннің жары Бақытжамал апайды айтпай кетуге болмас. Екеуі де күйеулерінің қас-қабақтарына қарап, ас-суын әзірлеп, тіпті әлпештеп отырған. Керек кездерінде Құнанбай да, Мұхтар да әйелдерінен ақыл сұраған. Міне, қазақи тәрбие, міне нағыз даналық, керек десеңіз – кіршіксіз махаббат деуге болады. Ал дәл қазіргі кезде осындай әйелдер өте кем. Қазіргі әйелдердің арманы – күйеулерінің қалтасы қалың болып, қалағанына қол жеткізсе болды, олар үшін бұл бақыт болып есептеледі. Шын мәнінде, әйелдің бақыты – күйеуінің разылығында екенін көпшілік әйелдер біле білмейді. Міне, содан болар қазіргі таңда жанұяда ұрыс-керіс көбейіп, ажырасып жатқандар өте көп. Құранда айтады: «Жарың разы болса, әйел о дүниеде мәңгілік жұмақта», – деп. Міне, осы сөздің астарына көп мән беруіміз керек.

Ал мен өмірде мемлекет және қоғам қайраткері болған Жамалбек Шаймерденовті жақсы танушы едім. Ол кісінің жұбайы Әнипа деген Таманың қызы болатын. Сол әпкемнің: «Ертеректе мен де басшылық қызмет атқардым. Ауданның комсомол комитетінің бірінші хатшысы едім. Жамакең партия комитетінің хатшысы болатын. Екеуіміз де күнімен жұмыстамыз. Балалардың қалай оқып, қалай жүргендерінен хабарымыз жоқ. Оларға уақыт бөлуге мұрша да жоқ, ойлағанымыз тек жұмыс. Содан бір күні ойландым. Мен әйел емеспін бе? Еркекпен қабаттасып, жұмыс баспалдағынан жоғары қарай өрмелей беруім дұрыс па? Мен анамын ғой. Бір саты күйеуімнен төмен болғаным дұрыс, – деп, өз өтінішіммен жұмыстан кеттім», – деген сөзін өзінің аузынан естіген едім. Міне, нағыз ақылы бар әйел деп біздің әпкемізді айтуға болады.

Ал енді мен, өзімнің болмысым ба, жоқ әлде жаратылысым солай ма – білмеймін, өмірі әйеліме гүл немесе қымбат сыйлықтар сыйлап көрмеппін.

Кейінгі кезде: «Осы елу жылдың ішінде маған ешнәрсе сыйламадың», – деп өкпелейтінді шығарды. Мен ойлаймын, әңгіме сыйлықта емес деп. Жарты ғасырдан аса бірге келеміз. Ыстыққа да, суыққа да бірге төздік. Мен оның жағдайын жасап отырсам, ештеңеден тарықтырмасам, сыйлықтың үлкені – осы болар деп ойлаймын.

Мен кімге де болса, өзімнің әке-шешемді үлгі етемін. Екеуі қандай қиын кездер болмасын, бір-бірімен керіспей, бір-біріне түсіністікпен қарап, татутәтті өмір сүрді. Әкемнің мінезі оңай емес болатын, бір ашуланса, ол кісіні тоқтату қиынның қиыны еді. Шалының мінезін білетін анам өмірі оған қарсы келмейтін. Міне, осындай түсіністіктің арқасында олар жанұяны сақтап қалды. Бұл тұрғыдан алғанда, менің жұбайым Гүлжан Кәбікеевна енесіне тартты. Шешем қандай шыдамды болса, ол да сондай болды. Менің бетіме келіп, жаман сөз айтқан емес. Туған-туыс, бауырларымның арасында оның беделі менен жоғары. Бауырларым қандай тірлік болса да, маған айтпай, жеңгелерімен ақылдасады. Қазір оларға ана орнына ана болып отырған осы кісі. Осы қасиеті үшін мен жұбайыма ризамын. Мен оған: менімен қол ұстасып ғұмыр кешкені үшін, менің мінезіме шыдап, әлемдегі бақытты жан еткені үшін, қандай қиыншылық болса да маған сенгені үшін, бойындағы бар сезімді маған бергені үшін алғысымды айтамын.

Осы жерде жұбайым туралы кеңінен айтып өтсем. Гүлжан облыстық ауруханада елу жыл еңбек етті. 2024 жылы, желтоқсан айында, Министрдің Алғыс хатын алып, зейнетке шықты. 29 желтоқсан күні «Гранд Холл» мейрамханасына дастархан жайып, облыстық аурухана ұжымын күттік. 31 желтоқсанда Олжас баламның үйіне ағайын-туыс, бауырларға үлкен дастархан жайып, Махмұд ағамның батасын алдық. Осылайша, Гүлжан Кәбікенқызы облыстық ауруханадағы жұмысын

аяқтады. Бір орында жарты ғасыр абыройлы еңбек етті.

Гүлжанды жұмысқа 1974 жылы В.Алиев дәрігер етіп алды. «Гастроэнтерология» бөлімшесінде бес жыл жұмыс істеді. Осы бөлімшеде А.Бектаев, Ж.Қалдыбеков, Г.Сегізовамен бірге абыройлы қызмет етті. Сол кісілерден тәлім-тәрбие алып, өз мамандығының биік шыңына шықты. Сол мезгілде Г.Сегізова дүниеден өтіп, орнына «Фармацевтика» институтының ректоры Д.Үшбаевтың әйелін бөлімше меңгерушісі етіп тағайындауына байланысты, Гүлжанды «Ұлы Отан соғысының мүгедектерін емдеу» бөлімшесінің меңгерушісі етіп бекітті. Осы жұмыста тапжылмай он жеті жыл еңбек етті. Жұмысы өте ауыр еді. Сонда да табандылығының арқасында бәріне шыдады.

Сол кездері мынадай бір жағдай болды. Екінші топтағы мүгедек, 62 жастағы А.Г. деген орыс апаны Гүлжан емдеді. Ол кісі жылына екі рет «Ардагерлер» бөлімшесінде жатып, ем алып тұратын. Гүлжан оған жақсы қарады. Сол кісінің үйге алты рет хат жазғаны бар. Онда өзінің Гүлжанды ұнататынын айтатын. Біз оған қатты мән бермедік. Өйткені ол апада психологиялық ауытқу барын Гүлжан сезетін. Содан, Гүлжан да шаршаса керек, әлгі апасы кезекті рет ауруханаға жатқысы келгенде, оны қабылдамай қояды. Содан ол бас дәрігер Ю.Пахомовқа кіріп: «Мен Гүлжан мен оның күйеуіне қымбат сыйлықтар бергенмін. Неге ол мені өз бөлімшесіне жатқызбайды?» – дейді. Ю.Пахомов әлгі әйелге: «Осы айтқандарыңыздың бәрін қағазға түсіріп әкеліңіз», – деп, оны жансақтау бөліміне жатқызып қояды. Оны маған Р.Бах деген дәрігер айтды. Содан мен жансақтау бөлімшесіне кірсем, орыс апамыз кроватинда жатыр екен. Түмбасының үстінен Гүлжанның суреттерін көрдім. «Апай, сіздің Гүлжанға жазған хаттарыңыз менде сақтаулы тұр. Бұндай мәтіндегі хаттарды дені сау адам жазбайды. Егер де сіз арыз жазатын болсаңыз, мен бұл хаттарды

психолог-дәрігерге көрсетіп, сізді психоневрологиялық диспансерге жатқызуға әрекет жасаймын», – дедім. Сосын ол маған: «Егер мені Гүлжан емдесе, мен арыз жазбаймын», – деді. Содан ол апаны Гүлжан өз бөлімшесіне жатқызып, сап-сау етіп, емдеп шығарды. Міне, осындай да жағдайлар болған. Бұл жерде үлкен шыдамдылық керек. Соның арқасында сен жеңіске жетесің. Гүлжанның мықтылығын, шыдамдылығын осыдан байқауға болады.

Кейін облыстық ауруханаға бас дәрігер болып Мұхан Сегізбаев келгенде, Гүлжан «Терапия» бөлімшесінің меңгерушісі болды. Жұмысын жақсы атқарды. Кейін ақылы «Терапия» бөлімшесін он екі жыл басқарды. Мен қаншама жыл түзде болып, үйдің шаруасына қарауға мұршам болмай жүргенде, осы шаңырақтың берекесін нығайтып, балаларға дұрыс тәрбие бергенін мен жоғары бағалаймын. Кезінде үйге ұры түсіп, аяқ-қолын байлап қойғанда да, олардан қаймықпаған да – осы Гүлжан. Ұрылар ұсталып, соты болғанда, соған қатысқан да – осы Гүлжан. Менің немерелеріме қарап, олардың жағдайын жасаған да – осы Гүлжан.

Баяғыда Жанболат немерем туылғанда, оны бағып-қағатын адам іздедік. Өйткені бәріміз жұмыста болатынбыз. Келін де жұмыс істейтін. Содан ойлана келе Малика деген әйелді жұмысқа алдық. Ол әйел бала тұмаған екен. Сонда да «Көрейік» деп, жұмысқа қабылдадық. Бір күні немереме қандай тамақ береді екен деп көрсем, тек сүтті ысытады да ішкізеді екен. Басқа тамақ істеу қолынан келмейді ме? – деп, «Сіз неге каша істеп бермейсіз?» – дедім. Ол менің сөзімді жақтырмағандай болды. Ол-ол ма? Үйге кешігіп келетін болды. Сол уақытта үйге Алматыдан Гүлжанның әпкесі келген болатын. «Ақыры үйде жатыр ғой, мына Маликаны қуып, Сакеңе қолқа салайын» деп, ойымды Гүлжанға айтып едім,

«Менің әпкем сенің немереңді бақпайды», – деп,

көнбеді. Содан ақыры бір күні шыдамым таусылып, әлгі әйелді жұмыстан құдым. Сакеңе қолқа салып, ақыры көндірдім. Қайынбикем Жанболатқа сегіз жыл қарады. Сакеңнің шыдамдылығы немереме жұғып, немерем салмақты да саналы болып өсті. Қайынбикемнің балалары Алматы облысына көшіп келіп, үй алайын десе, ақшалары жетпей тұрған екен. Сол кезде Азамат балам он бес мың доллар берді. Сөйтіп, жиырма бес мың долларға үй алды. Қазір қайынбикем жетпіс сегіз жаста. Жақында ғана біздің үйге келіп, бір ай жатып, қонақ болып кетті.

Баяғыда облыстық ауруханада жұмыс істеп жүргенімде, бірге жұмыс атқаратын Толықбай деген ағамызды үйге шақырдық. Ол кісінің менен сегіз жас үлкендігі бар еді. Жеңгеміз балалар комбинатының басшысы болып қызмет ететін. Дастарханды жайнатып, ет асып, қойдың басын әкелгенде Толықбай ағамыз:

«Гүлжан екеуіңе айтарым, үйлеріңе кімді шақырсаңдар да, тамақ әкелерде бірінші болып, өздерің дәмін татып, жеп алыңдар!» – деді. Сол ағамыздың айтқанын әдетке айналдыра алмадық. Қонақтан бұрын өзіміз тамақ жегенді ерсі көрдік. Бірақ Толекеңнің сол сөзі есте қалыпты. Сол кездері біздің он бірінші мөлтек аудандағы үш бөлмелі пәтерімізден қонақ үзілмейтін. Түнде үйде қалатындары бар, екі бөлmemіз адамға толы болатын кездер көп болушы еді. Кейде Гүлжанға әзілдеп: «Біздің жататын бөлmemіз де қонаққа толып кетпесе екен», – дейтінмін. Әрине, бұның бәрі Гүлжанның арқасы деп білемін. Қабағын бір шытпай, барлық келген қонақты күтіп, шығарып салатын. «Үйге қонақпен еріп құт, ырыс келеді» дегендей, қазір өсіп-өніп отырғанымыз осы пейіліміздің арқасы-ау, деп ойлаймын. Бағана әңгіменің басында айттым ғой, «Мен оған гүл сыйлап көрмеппін», – деп. Енді орайы келіп тұрғанда, кітап арқылы оған: «Сен – менің аққуымсың, Семейде жүргенде

мың қыздың ішінен таңдап алған жұлдызымсың» дегім келеді, – деп күлді ағамыз.

– Мырзеке, өмірлік жарыңыз Гүлекең туралы әңгімеңізді жақсы қорытындыладыңыз. Енді бір сұрақ. Қазақта «Ер мен әйел теңелсе – дүниенің шырқы бұзылады» дейді. Ата-бабамыздың жақсы бір сөзі бар: «Әйел еркектен бір саты төмен тұру керек» деген. Бұған қалай қарайсыз?

– Бұл сұрағың да орынды. Мен әрдайым әйелден жоғары тұрып үйренген адаммын. Өйткені әйел мен еркек ешқашан бірдей болмайды. Түсінігі бар әйел, ері тұрғанда одан жоғары тұра алмайды. Әйел болған соң, еркегінен бір саты төмен болуы керек. Бұл шарифатта да жазылған. Бір нәрсені естен шығармаған абзал. Әйел басқарған шаңырақ ешқашан оңбайды. Ол үйде еркектің әмірі жүрмейді деген сөз. Ең сорақысы – сол тәрбиені көріп өскен бала мен қыз ертең не болады? Қандай ата-ана болады? Әкесі мен шешесінен көргенді қайталамайды деп ойлайсыздар ма? Сондықтан әйелдің, Құдай санасына беріп, еркегін сыйлағаны дұрыс. Одан ол кішірейіп қалмайды. Әйелдің еркектен төмен тұруы – ер адамға бағыныштылық емес, ол түсінген әйелге сыйластық деген мағынаны білдіреді. Ал сыйластық міндетті түрде әр жанұяда болуы керек. Кейбір жанұяда әйелі жұмыс істеп, күйеуі жұмыссыз үйінде отырып қалады. Бір айлық болса да, жанұя асырауға жетпейді. Көбінесе үйдегі жанжал осыдан шығады. Ондай жағдайлар өте көп кездеседі.

Баяғыда мен жұмыстан кеткенде, әкемнен бастап, жора-жолдастарыма дейін: «Мырзалыны Гүлжан жұмыс істеп бағып жатыр» деген әңгіме шықты. Шындығында, олай болған жоқ. Менің әйелге күнім түскен емес. Керісінше, дәрігерлік мансабымнан кетсем де, жаңа мамандықты игеріп, соның арқасында жанұямды, әйелімді ешкімнен кем қылмай бақтым. Әйелім бетіме қарсы келген емес. Бұның бәрі –

екеуіміздің бір-бірімізді түсініп, арамыздағы құрмет пен сыйластықтың арқасы деп білемін. Ең бастысы, әйел адам өзінің орнын біліп, күйеуінен бір саты төмен тұрса, сол үйде береке болатынына менің көзім жетті. Мысалы, баяғыда анамыз қандай тірлік болмасын, бірінші әкеме айтатын. Керек десеңіз, төркініне бару үшін де міндетті түрде әкемнен рұқсат сұрап баратын. Әкеміздің бетіне келіп сөйлегенін көрмеппін. Содан болар, әкем өмірінің соңына дейін анама разы болып өтті. Одан менің шешем кішірейіп қалған жоқ. Бұның бәрі – анамның шешесінен алған тәрбиесі деп білемін. Шын мәнінде, әйелдің бақыты – күйеуінің разылығында екенін ұмытпауымыз керек.

Дегенмен бүгінгі күнмен таразылап, әңгімемізді түйіндесек, қазіргі қазақ әйелдері ерекше құрметке лайықты жандар. Себебі, жанұямызды, керек десеңіз, қоғамды сүттей ұйытып отырған – осы өзіміздің әйелдеріміз. Сол үшін барлық әйелдер қауымына, оның ішінде, өзімнің жеңгелеріме, келіндеріме және жұбайыма ерекше алғысымды білдіремін! – деп, Мырзекең әңгімесін аяқтады.

ӨЗІМ ТУРАЛЫ

– Ғалеке, жұбайым туралы әңгімеден кейін өзім туралы да айтып жіберсем деп отырмын.

– Мырзеке, онсыз да кітап өзіңіз жайлы емес пе?

– Иә, оны білемін ғой, сонда да кеше біраз ойланып, ешкімге айтпаған, жүрегімнің түбінде жүрген ойларым бар еді. Реті келіп тұрғанда соны айтсам деп ойладым.

– Ендеше, әңгімеңізді бастай беріңіз!

– Дәл қазір менің жасым жетпіс бесті алқымдап қалды. Қырдан түсіп, өмірдің ең соңғы мезгілін сүріп келе жатқанымды жақсы түсінемін. Өлмек бар екенін

де білемін. Жас кезімнен бастап, маған «туберкулез-
бронхит» деген ауру жабысып, он алты жасқа дейін
дәрігерлердің бақылауында болдым. Ол аздай, оқуға
түскенімде Семейдің қара суығы құлағымнан өтіп ке-
тіп, оң құлағым іріңдеп, көп жыл соның зардабын
шектім. Ақыры жазылмаған соң, 1979 жылы Алматы
қаласында ота жасаттым. Миым ауырып, құлағым
қақсап қиналып жатқанымда, әкем палатаға кіріп
келгенде, тоқтай алмай өксіп жылағаным әлі есімде.
Сол отадан соң оң құлағым жақсы болып, жазылып
кеттім. Бірақ, баяғы өкпемнің ауыратыны жылдан-
жылға асқынып, демала алмайтын халге түстім. Ау-
руханаға талай рет жаттым. Әйелім де өзі дәрігер
болған соң, үйде ем-домын жасап жүрді. 2020 жылы
«коронавирус» болып, өкпем жәрдем бермей қалды.
Зорға үйде емделіп шықтым. Осы ауруға төтеп беру
үшін 1986 жылдан бері жүгіре бастадым. Бірте-бірте
салмақ қостым. Азғындығым жоғалды. Күніне жеті
жарым шақырым жүгіруді күнделікті әдетке айнал-
дырдым. Бұған себеп болған сол кездегі бас дәрігер
В.Алиев еді. Ол кісі күнде бассейнде шомылып, жү-
гіретін. Мен де сол кісіден көргенімді жасадым. Кейде
итіммен бірге жүгіремін. Соның арқасында мені
Қастеев көшесіндегі халықтың бәрі танытын болды.
Қазір жетпіс жастан асқан соң, жүгіруді тоқтатып, жаяу
жүретін болдым. Күніне бес шақырымдай жүремін.
Ұйқым тынышталып, өкпем тазарып, денсаулығым
жақсарды. Көшеден келген соң, аяғымды ыстық суға
саламын. Көшеде талай ақсақалдармен таныстым.
Жастары менен кіші болса да, салиқалы әңгімелер
айтатын көршілер тапқаным ризамын. Соның бірі –
Қалыбай қария. Руы – Құлшығаш. Пейілі таза, салмақты
іскер азамат. Екіншісі – Тәңірберген. Жасы 65-те.
Ақылды, айтқаныңды қағып алатын қасиеті бар. Бот-
бай елінің сыйлы азаматы. Бұл көшеде менімен бір-
ге бес-алты адам жаяу жүруге әдеттенгенбіз. Оларға

ұзақ ғұмыр тілеймін! Көшеден үйге келген соң, 4-5 сағат қара жұмыс істеймін. Шыны кесуді үйреніп алғанмын. Темір кесу маған түк емес. Жүзімнен, алмадан, өріктен сок жасаймын. Оны әрдайым ішіп жүремін. Асқабақ өсіріп, оны пісіріп жеймін. Қызанақтан «цицибели» жасап, оны күнделікті жеймін. Күніне таңертең ботқа пісіріп жеуді әдетке айналдырғанмын. Осылайша, кейінгі кездері ауруды ұмыттым. Салмағым 80 килодан асты. Демалуым терең, әрі кең. Сырыл жоғалды. Бұның бәрі менің жемісім деп білемін. Мен өтірікке өте қас адаммын. Уәдемді берсем, орындаймын. Мақтауға шорқақпын, жамандауға шебермін. Бұның өзі менің талдау жасауға қабілетімнің бар екендігін білдіреді. Ақша ұстамаймын. Дүкенге бармаймын. Ал, әйелді, балаларды, немерелерді жұмсауға шебермін. Бұл үшін неше түрлі әдістерге барамын. Осының бәрін маған өмір жолымда көрген қиыншылықтар үйретті. Осы жерде менің Гүлдария құдағиымның: «Құда, сіздің табандылығыңыздың арқасында сіздің әулет байлыққа қол жеткізді», – деген сөзі тұра айтылғанына күмәнім жоқ. Бағана айтып кеттім, «құлағым ауырып ауруханада жатқанымда бір жыладым» – деп. Екінші рет жылағаным, 1998 жылы Қарағандыда сауда жасап жүргенімде, қоймамыз қаланың шетінде болатын. Бір күні, бір КамАЗ жүк келіп, Азамат балам екеуміз таң атқанша түсірдік. Содан, бұрын ішегіне ота жасағаны бар, үйге келген соң іші қатты ауырып, жатып қалды. Ауыр жұмыстан ішіне салмақ түсіп, ішегі жабысып, іші жүрмей қалғанын сездім. Сосын, дереу сүт пісіріп, ішіне май салып, ішкіздім. Іш жүргізетін дәрі бердім. Ішін уқаладым. Бір кезде ішінен жел шығып, іші жүре бастады. Содан ол ұйықтап қалды. Сол кезде мен өкіріп жыладым. Содан кейін жылаған емеспін. Әкем өлерде он төрт күн бұрын қоштасқанмын. Шешем өлгенде де жылағаным жоқ. Бұдан әрі де жыламай-

мын деп ойлаймын. Жылағанымен ештеңе өнбейді. «Тірі адам, тіршілігін жасайды». Қайсарлық көрсету керек. Өмірге талпынып, алға қарай ұмтылу керек. Жылағаннан пайда жоқ, – деп Мырзекен әңгімесін аяқтады.

БАЛАЛАРЫМ – БАҚЫТЫМ, МЕНИҢ ИЗБАСАРЛАРЫМ

«Адамның бір қызығы – бала» дегендей, адамзат өмірінде ұрпақтың орны бөлек. Қазақтың ақиық ақыны Мағжан Жұмабаев «Жас бала – жас шыбық. Жас күнінде қалай иіп тастасаң, солай өседі» дегендей, сіз өз балаларыңызға жастайынан саналы тәрбие бердіңіз, оқыттыңыз, еңбекке баулыдыңыз. Соның арқасы болар, бүгінгі күні балаларыңыз елге танымал азаматтар атанды. Кезінде, осылардың денсаулығы мықты, ақылды, мейірімді, адал, еңбекқор болып өсулері үшін бар күш-жігеріңізді салып тәрбиелеуге тырыстыңыз. Өйткені, сіз олардан болашақта үлкен үміт күттіңіз. Сол үмітті олар ақтады деп ойлаймын. Ендігі әңгімені балаларыңыз жайлы өрбітсек.

– Иә, дұрыс айтасыз, қандай ата-ана болмасын балаларына дұрыс тәрбие беріп, олардың бұл өмірде өз орындарын тауып, айтулы жетістіктерге жеткенін қалайды. Сол үшін аянбай еңбек етеді. Біздің балаларымыз өте сезімтал болып өсті. Қас-қабағымызға қарады, жағдайымызды жақсы түсінді. Бәрі де сабақты жақсы оқыды, оқу озаты болды. Балапан ұшқанда отбасынан көргенді іледі емес пе? Ата-анасынан татулықты, бірлікті, мейірімділікті көріп өскен балаларымның болашақта жаман болмайтынына сендім. Өйткені қазірдің өзінде үш балапаным бір-біріне қамқор болып, көмектесіп, қолдап жүреді. Бұның бәрі ата-ананың тәрбиесі деп білемін.

Үлкен ұлым Азамат 1973 жылы 15 қарашада дүниеге келген. Ол кезде жаңадан оқу бітіріп келгенбіз. Жұмысқа орналасып болған соң, қазіргі филармония артындағы Ташкентский көшесінде пәтер жалдап тұрдық. Үй егелері Ғани, Ләзәкат деген өзбек кісілер болды. Өте бір мейірімді адамдар еді. Бізді балаларындай көріп, ақылдарын айтып тұрушы еді. Гүлжан Азаматты босанған соң, әдейі осы кісілерге қолқа салып, атын қойғызды. Ғани ақсақал қолын жайып тұрып:

– Қазаққа да, өзбекке де «Азамат» деген ортақ сөз, сәбидің аты Азамат болсын! Әумин! – деп, батасын беріп, есімін қойды.

Содан осы ізгі жандардың үйінде екі жыл тұрдық. Жұбайым екеуіміз де жұмыста болғандықтан, Азаматқа Ләзәкат апамыз қарады. Екі жасқа толған соң баламызды ауылға әке-шешеме апарып тастадық. Алғаш көрген немерелері болған соң, екеуінің қуанышында шек болған жоқ. Еркелетіп, асты-үстіне түсіп қарады. Демалыс күндері баламызды сағынып ауылға барсақ, бізге: «Кетіңдер біздің үйден», – деп жоламайтын болды. Содан соң: «Қой, бұл тірлік болмас, бұлай жалғаса берсе ертең бізді тыңдамай кетер», – деп, бес жасында Шымкентке әкеліп, балабақшаға бердік. Кейін келе бізге үйренді, "мама, папа" дейтін болды. Сабақты жақсы оқыды, тәртібі де дұрыс болды. 1986 жылы 31 июль күні жай орынбасарлықтан бас дәрігердің бірінші орынбасары болып тағайындалдым. Ертеңіне әкеме барып қуантайын деген оймен ауылға шығайын деп жатқанда, телефон шылдыр ете қалды, алсам Әнуар Маймақов деген дәрігер:

– Мырзеке, «Голубой Дунай» лагерінде демалып жатқан сіздің балаңыз талдан құлап, ішіне шыбықтар кіріп кетіпті. Жедел жәрдеммен Сайрам аудандық ауруханасына әкелдік, мен қазір осы жердемін. Ота жасамаса болмайды-ау, келесіз бе? – деді.

– Қазір жетемін, – дедім де, балалар хирургі Сейденов Шора Мүсірәлиевичке қоңырау шалдым.

– Мырзеке, мен білемін, жаңа ғана анестезиолог Клавдия Сергеевна мен Жайлауды жібердім, мен кезекші едім, шыға алмаймын, – деді.

Содан тез арада әйелімді алып, Ақсуға шығып кеттік. Келсек, Азаматқа ота жасайын деп жатыр екен. Мен көп ойланбай, өзім ота жасайтын болдым. Наркоз берді, баламның ішін кесіп, ішектерін тексеріп көрсем, төрт жерінен тесілген екен, ақырындап тігіп шықтым. Сол кезде Шора да шыдай алмай, өзі келіп қалды. Ол да бір тексеріп көріп: «Бәрі дұрыс, тіге бер», – деді.

Содан Азамат бір аптадай іші жүрмей қиналған соң, Исаев деген хирург тағы ішін кесіп тексеріп көріп:

– Мырзалы, бәрін дұрыс жасағансың, ішек қимылдамай қалған соң іш жүрмей жатыр, мен барлық ішекті қозғап шықтым, енді бәрі жақсы болады, – деді. Содан тағы бір апта жатып, Азамат үйге шықты. Осылай, ойламаған жерден өз балама ота жасағаным бар еді. Сол Азаматым қазір үлкен жігіт болды. Гүлжан деген келініміз бар, осы қаланың қызы. Алғаш келін болып келгенде үй тірлігіне қопалдау болды. Қарапайым шайды да жөндеп бере алмайтын. Қаланың жайлы пәтерінде тұрып үйреніп қалған адамға, бірден ауылы-жайы бар жеке үйге үйрену қиын болды. Оның үстіне ол кезде әлі газ келмеген, көмір жағамыз. Осының бәрі келінге ерсі көрінді, оны мен қас-қабағынан байқап жүрдім. Содан ойланып: «Қой, мен бұларды бөлек шығарайын, өз күндерін көрсін», – деп, олар жоқта газик машинама келіннің артынан келген барлық жүгін артып, қаладағы бос тұрған үш бөлмелі пәтерімізге апарып тастадым.

Кешке үйге балам келіп:

– Папа, не істегенсіз? Неге заттарды пәтерге апарып тастадыңыз? – деді.

– Болды, біздің үйде тұрмайсыңдар, пәтер бос тұр,

сол жақта тұрасыңдар, – деп сөзді келте қайтардым.

Балам ашуланып, үйден шығып кетті. Біраз күн өткен соң «Бұлар не істеп жатыр екен?» – деп баланың үйіне бардым. Үйге кірсем Тұрар құдам мен құдағиым сол үйде жүр.

– О, құда, құдағи, не қылып жүрсіздер мұнда? – дедім әдейі. Сөйтсем, құдағи:

– Балалар әбіржіп кетіпті, жағатын керосиндері жоқ, тамақ істейін десе мантоваркасы жоқ екен, соларды әкелдік, – деді.

Осы сөзден кейін қаным басыма шапты, ашуландым да:

– Онда тұрған не бар, мантоваркасы жоқ болса, көршісінен ала тұрсын, кейін өздері алатын еді ғой. Не, баланың екі литр керосин әкелуге шамасы жоқ па? Неге араласасыздар жастардың өміріне? Өмір болған соң қиыншылығы болады, көрсін. Ешқайсымыз аспаннан салбырап түскеніміз жоқ қой, бұдан да жаман күндерде өмір сүргенбіз. Мен әдейі келмей жүргенмін, сәл болса да ата-ананың қадірін білсін деп. Бұдан былай бұлардың тірлігіне араласпаңыздар, – деп екеуін де үйден шығарып жібердім. Содан құдағиым алты ай бізбен сөйлеспей жүрді. Құдам – түсінігі мол адам еді. Алты айдан соң үйге өзі келіп:

– Сіздікі дұрыс екен, құда, – деп кешірім сұрады.

Міне, бұл көрегендіктің белгісі, кәдімгідей құдама риза болып қалдым. Сөйткен келінім қазір өзі ене болып отыр. Үйіне барсам: «Атам келді», – деп ынты-шынтысымен күтіп алып, дастарханын жаяды.

Жанболат деген үлкен немерем бар, жасы 26-да. Атын шешем қойған. Жастай спортпен айналысқан, карате-додан Сингапурде өткен әлем чемпионатының қола жүлдегері. Жақында ғана шаңырақ көтерді. Бала мен келін дүркіретіп той жасады. Құдалары – Түркістан облыстық мәслихатының депутаты Жаңабай деген азамат. Немереміздің тойында Тұрар құдам екеуіміз

төрте отырдық. Тұрар құдам әлі тың, жұмыс істейді. Баламның оң қолы, ақылшысы.

Ал, Азаматым қалада үлкен меценат. Мешіт, медреселерге демеушілік көмегін береді. Екінші немерем Достан Назарбаев мектебінде оқиды. Азаматтың түсіне аян берген соң, Достан атасының атын қойды. Ал қызы Дариға немерем Германияда білім алып жатыр. Оқуын бітірсе, әкесінің қолына келіп жұмыс жасайды. Дариғаның атын құда мен құдағи қойған. Міне, бұдан артық қандай бақыт керек? Бақыт деген осы.

Баяғыда мен камазбен қауын-қарбыз сатып жүргенде Азаматым қасымда болды, сауда жасады, ақшаның қандай қиындықпен келетінін көрді. Соның арқасы болар, бүгінде өмірден өз орнын тауып, сол көрген қиыншылықтарының жемісін көріп отыр, – деп сөзін аяқтады Мырзекең.

– Азаматтан кейінгі көрген балапаныңыз – Жанат. Қыз баланың өмірі, қыз баланың тағдыры қашанда оңай болмаған. «Қыздың жолы жіңішке» дегендей, түбінде қызының басқа жұрттық боларын білгендіктен бе, әсіресе әкелер қыздарына ерекше көңілмен қарайды. Оларды ерекше еркелетеді. Ұл балаларынан гөрі қызына ерекше назар аударып тұрады. Үкілеп өсірген қызғалдағыңыз жайлы не дейсіз?

– Дұрыс айтасың, иә, қыздың жолы жіңішке болып келеді, ауырлығы тағы бар. Ата-бабамыз қыз баласының бойында артық жүріс-тұрысы болмау керек деп айтқан. Өйткені, қыз тәрбиесі – қоғамның айнасы. Ұлттың барлық болмысын, салтын, дәстүрін, тілін, дінін ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін – тек әйел ғана. Сондықтан да барлық уақытта ата-аналар қыз балаға дұрыс тәрбие беруге ұмтылған.

Біз де жұбайым екеуіміз қолымыздан келгенше қызымызға жақсы тәрбие беруге тырыстық. Қызым мектепті жақсы бітірді. Шымкенттегі Мұхтар Әуезов

атындағы университетті үздік аяқтады. Англияда біраз тұрып көрді.

Ал енді өмірлік жарына келетін болсақ, ол жігіт менің жиенім. Сыздық атамның інісі Есеннің Шәкен деген қызы болған. Сол әпкеміздің Сүлеймен деген ұлына бергенбіз. Бірде мынадай жағдай болды. Мен камазбен рейске шығып жүргенде, Түркістан арқылы кетіп бара жатып, әпкемнің үйіне соқтым. Келсем бәрі үйінде екен, мені көріп қуана қарсы алды. Дастархан жайылып, шай ішіп отырғанда, қызым бір леген маныны әкеліп алдымызға қойды. Буы бұрқырап тұр екен, біреуін алып аузыма салдым, шайнап көрсем қамыры қалың, онша пісіңкіремеген екен, амалдың жоғынан жұтып жібердім. Менің мінезім белгілі, өзің білесің, ашуландым да:

– Мынау маныны кім пісірген? – дедім.

Қызым:

– Мен пісірдім, – деді.

Енді сөйлейін деп жатыр едім, әпкем:

– Келін бізге не пісірсе де жейміз, қонақ болып келдің бе, қонақтық ізетінді сақтап, тыныш отыр, – деп ұрсып тастады.

– Ойбай, әпке, мынаны жеу мүмкін емес қой, білмесе сізден сұрамай ма? Болмаса көршінің келіндерімен араласатын шығар, солардан сұрамай ма, жүдә болмағанда магазиннен сатып алмай ма? Жоқ әлде ақшасы жоқ па? Жүдә болмағанда шешесінен сұрасын, – деп ұрыстым да, қасымда қайнағасы отыр еді:

– Жиен, тұр орныңнан, менімен бірге жүр, ресторанға барып тамақтанамыз, – деп, екеуіміз шығып кеттік үйден.

Содан көп өтпей қызым үйге келіп, шешесіне: «Папам менің абыройымды түсірді, күйеуімнің көзінше ұятқа қалдырды», – деп егіл-тегіл жылап, бір-екі күн үйде жатып, ашуы тарқаған соң үйіне қайтты.

Бір күні күйеу бала үйге келіп қалды. Амандық сұрасып болған соң:

– Көке, өткенде дұрыс айттыңыз, содан кейін Жанканың тамағы дұрыс болып қалды, – деп күліп, әңгімесін аяқтады Мырзекең.

– Міне, көрдің бе? Сол жерде мен қызыма ұрыспасам, ол сол күйі жүре берер ме еді. Қазір сол қызымның алты баласы бар. Күйеу бала облыстық мәслихаттың депутаты, Түркістанға белгілі кәсіпкер. Жақында ғана үлкен баласынан немерелі болды. Мен ол жақсылық хабарды естіп, немере келініме қалжа жесін деп, бір қойымды сойып беріп жібердім. Бәрі риза. Немере құдалар хабарласып, ризалықтарын білдіріп жатыр, – деп сөзін аяқтады.

– Мырзеке, қазақта ең кенже ұлын шаңырақ иесі деп жатады. Өйткені, ол ата-анасының қартайған шағындағы қамқоршысы болатын ұл. Олжас балаңыз жайлы не айтасыз?

– Иә, дұрыс айтасың, кенже бала – әке-шеше отырған қарашаңырақтың иесі. Оны балам да, келінім де біледі. Жастар өздері оңаша өмір сүріп көрсін деп, мен өзім рұқсат бергенмін. Олжас балам өте пысық болып өсті. Жастайынан еңбекке баулыдым. Менің қасымда жүріп, сауданың не екенін білді. Медициналық институтты бітірді де, бір күн өз мамандығымен жұмыс жасаған жоқ. Мен Қарағандыда сауда жасап жүргенімде менің қасымда болды. Қауын-қарбыз сатты, күріш, май сатуды үйренді. Сөйтіп жүріп, Шымкенттегі макарон шығаратын фабрикамен келісімшартқа тұрып, Қарағанды қаласынан филиалын ашты. Бұл 1998 жылдар еді. Саудасын істеп жүріп, Қарағанды кооператив институтын сырттай оқып бітіріп алды.

Содан кейін Шымкенттегі шетел көліктеріне арналған мотор майын шығаратын заводқа кіріп, директордың орынбасары лауазымына дейінгі жауапты қызметтер атқарды. Москвадан, тағы басқа да шетелден келген мамандармен танысып, мол тәжірибе жинады.

Содан кейін Азамат ағасымен ақылдасып, екеуі машина майын сататын фирма ашты. Сөйтіп, екі балам бірігіп кәсіп жасай бастады. Жұмыстары жақсы жүрді.

«Түбі, ақша жүрген жерде әйтеуір бір келіспеушілік орын алуы мүмкін» деген күдікпен мен екеуін бөлуге тырыстым. Өйткені, ол жағдай өзімнің басымнан өтті. Бизнесті жаңадан бастаған уақытта бауырларыммен бірге сауда жасадым. Кейін бөлісуге келгенде, маған ештеңе де тимеді. Бір ініме камазды беріп құтылдым, Қанатқа мал мен жерді бердік. Бердекеңе ақшалай беріп, өзім ештеңесіз қалғанмын.

Содан жеке өзім тірлік бастайын десем, ақша жоқ. Сөйтіп қиналып жүргенімді үлкен балам көріп, алты мың долларға ескі камаз әперген. Оны пәленбай ақшаға жөндетіп, тірлігімді бастағанмын.

Міне, сондықтан да екі баламды қоярда-қоймай айтып жүріп, кәсіптерін екіге бөлгіздім. Қазір жаман емес, Олжас баламның қалада үш машина майын ауыстыратын орталықтары бар. Ол жерде қаншама адамдар еңбек етіп, өз нәпақаларын тауып жүр. Вьетнамға барып, ол жақтың фирмаларымен келісімге тұрып келді. Оңтүстік Кореядан, Түркиядан, Испаниядан машинаның фильтірін алады. Осылайша шетелдіктермен тәжірибе алмасып, бірлесе жұмыс жасап жатыр. Жағдайы өте жақсы. Қаладан үлкен екі қабатты үй салып, бітіріп кіріп алды. Мені қоярда-қоймай: «Бірге тұрамыз», – деп алып кеткен. Он күн тұрып, өз үйіме кетіп қалдым. Маған у-шу жақпайды, оның үстіне мынау жаман үйімді қиадым. Бұл жерде бау-бақшам бар. Итім, қойларым бар, соған қараймын, қимылдаймын, жұмыс істеймін, әзірге денім сау. Немерелер апта сайын келіп тұрады. Маған бұдан артық не керек? Бәрі жақсы.

Олжастың үйіндегі келінім Гүльмира 23 жасында келді бізге. Ол кезде арық, сөйлемейтін момын еді. Қазір толып, салмақты, ақ көңіл келіншек болды.

Бес баланың анасы. Баяғыда палау пісіруді өзім үйреткенмін. Қазір палаудың хас шебері, не тамақ істесе де өте дәмді болады. Осылайша, әулетіміздің сыйлы келіні атанып отыр.

Ал енді, неге Олжасты бөлек шығардыңыз? – деген сұрақ туындайды, ол сұрақты қойғың да келіп отыр.

– Иә, Мырзеке, тұра айтып отырсыз, осы сұрақты қоя алмай отыр едім, – деп күлдім.

– Оның еш сөкеттігі жоқ. Өзің білесің, бүгінгі таңда зиялы қауым өкілдері мен жағдайы жақсы адамдар баласы мен келінін бөлек отау етіп шығарып жатыр. Мен де өзімді көзі ашық адам ретінде санап, олардың бөлек отау болып шыққанын қаладым. Өйткені, адам өмірдің әртүрлі баспалдақтарынан өту керек. Қиыншылықтың не екенін түсінген дұрыс. Оның үстіне мен өзімнің қалағанымды істеп, өзіме-өзім қожайын болып қалған адаммын. Сол себепті оларды бөлек шығардым. Одан мен де ұтылған жоқпын, балам да ұтылған жоқ. Қайта сол ысылғанның арқасында бүгін осындай дәрежеге жетіп отыр деп ойлаймын. Біз бөлек тұрған соң, немерелерім жатсынып кетпей ме? – деп, осы мәселені де мен дұрыс шешкен сияқтымын. Жұма күні Олжас үйге тамақ пісіріп әкеледі. Әңгіме-дүкен құрып, ақылдасамыз. Балаларын екі күнге біздің үйге қалдырады. Базар күні түстен кейін немерелер үйлеріне қайтады. Екі күнде біз шаршап қаламыз. Келесі бес күнде өзіміздің тірлікті істейміз, дем аламыз.

Тағы бір айта кететін жағдай, Назгүл деген менің өкіл қызым бар. Ол менің жұбайым Гүлжан Кәбікеевнаның сіңлісінің қызы. Сол қыз сегізінші сынып оқып жүргенінде Өскеменге бардық. Қойтас деген жерде менің бажам тұратын, солардың шаңырағында болғанымда осы қызға көзім түсті. Өзі талдырмаш келген, әдемі қыз екен. Неге екені белгісіз, өгей әкесі қызына өктем сөйлеп, жеки береді екен. Содан балдызыма:

– Неге күйеуің қызыңа ұрыса береді? – деп едім,
– Туған әкесі болмағандықтан шығар, жақтырмайды оны, – деп жауап берді.

«Қой, мына қызды өгей әкесі түтіп жеп қояр» – деп, әйеліме:

– Назгүлді біз Шымкентке алып кетейік, оқытамыз, қызымыздай етіп тәрбиелейміз, – дедім. Гүлжан қуанып кетті, сіңлісіне айтып еді, келісімін берді. Сөйтіп, Назгүл мен Дариға қайынбикемнің Гүлжахан деген қызын алып, Шымкентке қайттық. Гүлжахан келісімен медучилищеге түсіп кетті. Назгүл біздің үйде жатып оқыды. Кейін педагогикалық институтқа түсірдік, бір бөлмелі пәтер әпердік, Талғат деген жігітке күйеуге шықты. Қазір жағдайлары жақсы. Назгүл – белді мұғалима, қазақ тілінің маманы. Жұлдыз деген қызы Астанада медицина институтының студенті, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

Иә, Мырзекең әке ретінде балаларына мәнді, берекелі тәрбие бергендігін ұқтым. Қандай бала болмасын, өз әкесін үлгі тұтса, бұл олардың өмірдегі жеткен ең үлкен жетістігі. Әкесін үлгі тұтқан бала ешқашан қор болмайды. Өйткені, оның бойындағы ер мінездік, өжеттілік, жалпы айтқанда, адамгершілік қасиеттердің бәрі әке арқылы келеді. Оның бойындағы қасиеттерден нәр алады. Сол арқылы адам болып қалыптасады. Сол үшін Мырзекең сияқты бала тәрбиесіне аса көңіл бөліп, қас-қабақпен басқару – ата-бабамыздан қалған асыл мұра деп білемін. Түсінген балаға, әкенің қаталдығы, талапшылдығы баласын жек көргеннен емес деп ойлаймын. Сондықтан, Мырзалы ағамыз балаларына дұрыс тәрбие берген деп білемін.

БАУЫРЛАРЫМ – ЖАҚЫНДАРЫМ

– Мырзеке, «Бауыры жоқ аға – қанатсыз сұңқар сияқты. Бауыры жоқ әпке – жалаңаш қу шыбық» деп айтқандай, сіздің өміріңіздегі ең жарқын сәттер бауырларыңызбен тікелей байланысты өтті.

Сіз үйдің үлкені болдыңыз, Аллаға шүкір, артыңызда сізді «аға» дейтін тоғыз бауырыңыз болды. Оларға үлгілі аға болдыңыз. «Інінің реті – тас қару, ағаның реті – басқару» демекші, әлі де әкеңіз бен анаңыздан тараған үлкен әулетті басқарып келесіз. Айтыңызшы, артыңыздан ерген інілеріңіз сізге тыныс бола білді ме? Жалпы бауырларыңыз туралы не айтасыз?

– Иә, мен көп балалы отбасының тұңғышымын. Аллаға сансыз шүкір, мені «аға» дейтін бауырларым көп. Біз бір әке-шешеден онбыз, – деп бастады әңгімесін.

– Менен кейін бір қыз болған екен, ол шақалақ кезінде шетінеп кетіпті, мен оны көрмедім. Көрсем де есімде жоқ. Одан кейінгі қарындасым – Гүлбахра. 1954 жылы туылған. «Ақдала» совхозында мектепті алтын медальға бітірген, өте зерек қыз болып өсті. Алматы қаласындағы ҚазМУ-дің информатика мамандығына түсіп, оны қызыл дипломмен бітіріп, Шымкент қаласында жауапты қызметтер атқарды. Иә, өмір болған соң әртүрлі жағдайлар орын алып жатады ғой. Қарындасым «оқу» деді, одан кейін «жұмыс-жұмыс» деп жүріп, жастық шағының қалай өтіп кеткенін байқамай қалды. Бір күні Гүлбахра үйге келіп, жеңгесімен сырласып отырып, өз ойын айтады.

– Жеңеше, өмірдің қалай зымырап өтіп кеткенін байқамай қалыппын, енді бір-екі жылда қырыққа келемін. Маған Құдай күйеу бермеді, балам жоқ, жалғызбын. Ендігі өмірім қалай болады екен? – дейді. Бұл сөзді жұбайым маған айтады. Мен ойланбастан: – Жас кезінде, кімнен болсын, бала туып алғаны дұрыс, – дедім.

Менің олай деген себебім, ілгеріде әкемнің Тінекей деген әпкесі болған. Сол кісі Созаққа келін болып түсіп, артынша соғыс басталып, Құдай қосқан қосағы майданға кетіп, қайтып оралмайды. Апамыз:

«Аман болса, келіп қалар» – деген үмітпен өмір сүре береді. Кейін, жолдасының келмейтініне шынымен көзі жеткен уақытта, өмірдің өтіп кеткенін түсінеді. Содан қайнысының үйінде тұрып, оның он екі баласына қамқоршы ана болып, асырап бағады.

1984 жылы әкеммен бірге Созаққа әпкемізді көруге бардық. Сол кезде әпкемнің:

«Өзімнен туған балаларым жоқ болса да, баққан балаларым “әже” деп иіліп тұрады, оны көрдіңдер, бірақ қанша дегенмен ішіңнен шыққан өз балаңдай бола алмайды екен», – дегенін өз құлағыммен естідім. Сондықтан да мен қарындасыма:

«Туып алсын», – деп рұқсатымды бердім.

Менің сөзімді әйелім қарындасыма жеткізеді. Содан көп ұзамай Гүлбахраның аяғы ауыр болады. Оны естіген әкем ашуланып, қызын қолындағы таяғымен ұрып, Бердалы інім ашуға мініп, әулетте біраз айқай-шу болады. Сөйтіп, әкесі мен інісінің қарсы болғанына күйінген қарындасым түсік тастап қояды.

Содан арада бір жыл өткен соң, мен баяғы әңгімені тағы қозғадым. Әйеліме:

– Қайынсіңліңе айт, ешкімді тыңдамай туып алсын. Қанша бауыры болғанымен, өз баласындай болмайды, ертең тырнағын тістеп өкінеді, – деп қадап тұрып айттым.

Алланың құдіреті, көп ұзамай қарындасым Бақытжан деген шекесі торсықтай ұл туып алды. Қазір үш немересі бар. Күндіз-түні соларға қарайды. Келінін де Құдай бере салған, қаладағы Назарбаев зияткерлік мектебінде білікті ұстаз. Жиенім қалада жауапты қызмет атқарады. Міне, қарындасым осылай бақытты өмір сүріп жатыр.

Ал енді, одан кейінгі інім – Бердалы деген азамат. 1956 жылғы, бойы ұзын – 180 см. Ақылды, елге сыйлы. Әкемнің жолын қуып, өмір бойы ауылда шопыр болып еңбек етті. Келінімнің есімі – Артық. Баяғыда осы келінді әкемізге айтпай алып қашып, Түркістандағы Махмұд ағасының үйіне түсіріп, беташарды сол үйде жасаған. Қазір екеуі екі ұл, бір қыздан оншақты немере сүйіп отырған бақытты жанұя. Артық келінім білімді, Жетісай техникумының кітапханашы бөлімін бітіріп, кейін Шымкент педагогика институтын тәмамдады. Ұзақ жыл кітапханашы болып еңбек етіп, қазір құрметті демалыста. Мықты қасиеттері өте көп. Әсіресе, қазақтың салт-дәстүрлері, келіндердің жасауы, төсек орын, сәлем салу, тұсау кесер сияқты әдет-ғұрыптарын жақсы меңгерген. Осы қасиеттерінің арқасында қазіргі таңда Түркістан облысы салт-дәстүр орталығының кеңесшісі, жастарға білген ақылын айтып, тәлім-тәрбие беріп жүрген жағдайы бар. Талай рет республикалық телеарналарға сұхбат беріп жүрген тәлімгер ұстаз-ана.

Бердалы інім саудаға пысық, зейнетке шықса да жеңіл машинасымен зуытқып, тірлігін істеп жүрген кәсіпкер, бақуатты, жүзден аса түйесі бар. Артық келін қымыран-қымыранды жақсы баптайды. Ол сияқты қымыран баптайтын адамдар кемде-кем. Оның қыр-сырын шешемізден үйренген. Қазір 30-40 түйесін сауады, оны Шымкентке әкеліп сатады. Арнайы сауда нүктелері бар. Әдейілеп ауылына іздеп барып, қымыранын ішетін адамдары да жетерлік. Аудан басшылары да інімді өте қатты құрметтейді. Қазіргі таңда ауылдың биі. Ұлдарының үлкені Жалғас Шымкентте ТЖ-да жауапты қызметте. Екінші ұлы Жандос ауылдағы мектептің директоры.

Одан кейінгі інім – Жүсіпәлі. 1958 жылғы, өмірден өтіп кетті. Бұл баланың денесі үлкен, беті жалпақ, қып-қызыл, шешемізге тартқан. Жас кезінде не істесе де асықпай істейтін, ұйқыны жақсы көруші еді. Кейін ке-

ле есейген соң, мал тану құдіреті мықты болды. Мінезі бастау болғандықтан ба, жиырма бестен асқанша бойдақ болып жүрді.

Содан, «Қой, бұл інімді өзім үйлендірмесем, үйленбес» – деп, тірлікке өзім кірістім...

Ол уақытта облыстық ауруханада орынбасармын, жұмыс бабымен Ақсу-Жабағылыға барып қалдым. Жолда «Төңкеріс» деген ауылда қымыз сататын үй бар екен, соған тоқтадым. Ішке кірсем, кішкене бойлы қара торы әдемі қыз, иіліп тұрып қымыз құйып тұр екен. Бірден қылығын ұнаттым да ішімнен: «Мына қыз нағыз менің Жүсіпәлі ініме әйел болатындай жан екен», – дедім. Қасымдағылардан:

– Мына қыз кім? – деп сұрадым.

– Бұл осы үйдің қызы, мектеп бітірген соң ары қарай оқымады, мектепте пол жуады, бос уақытында әке-шешесіне көмектеседі. Ата-анасы осы ауылдың сыйлы азаматтары, – деп жауап берді.

Қымызымды ішіп болып, жұмысымды бітіріп Шымкентке кеттім. Ойымнан әлгі қыз шықпай қойды. Не керек, інімді айқайлап жүріп, Шымкентке шақырып, машинаға салып алып, Төңкеріс ауылына қарай жол жүріп кеттік. Қыздың ауылына келіп, қымыз сататын үйге кіріп, тағы қымыз ішуге келген адам сияқты асықпай отырып қымыз ішіп, орайы сәті келіп, ініме қызды таныстырдым. Содан інім бірден ұнатып, ауылға қайттық. Содан кейін бұл ауылға екі-үш рет келіп, әке-шешемізді әкеліп, таныстырып үлгердік.

«Темірді қызып тұрған кезде соқ» демекші, екі күннен кейін мен аяқастынан іссапарға кететін болдым да, әйелім, Бердалы, Жүсіпәлі үшеуін қыздың ауылына жібердім. Өзім іссапарға кеттім. Үшеуі қыздың үйіне келіп, шешесіне жолығып, әкелген бұйым-тайларын дастарханның үстіне қойып:

– Қыз қайда? – деп сұрапты.

Шешесі де бірден түсінген болар:

– Мектепте, – деп жауап беріпті.

Содан үшеуі ұрып отырып мектепке келіп, қызды оңаша шақырып алып, келген шаруаларының шет жағасын айтып, қыздың келісімімен екі қолынан жетектеп, машинаға салып, Шымкентке біздің үйге әкеледі. Мен де кешке самолетпен ұшып келіп, кешкі салқынмен ауылға әке-шешеміздің үйіне апаратын болдық. Мені көрген соң, келіннің көңілі толып, шашын тарап, бізбен жолда сөйлесіп отырды.

Ертесіне қуғыншылар УАЗ машинасымен келді. Ашулары қатты. Басшылары – Тойжан келіннің әкесі Ассамадин мен күйеу баласы Амантай және құдағидың сіңлісі, белгілі меценат Қуаныш Төлеметовтың жеңгесі екен. Сонымен, айқай басталып кетті. Амалдың жоғынан бәріне көніп, сөздерін соңына дейін тыңдадық. Содан кейін ауыл ақсақалдары басу айтып, қонақтарды үйге кіргіздік. Иманбай нағашым:

– Жұмыстан шығып кететін жағдайым жоқ, – деп, тұра қашты.

Мен Тойжан келіннің өз қолымен жазған хатын әкесіне көрсетіп:

– Қызыңыз өз қалауымен келді, – деп едім, құда менің сөзімді елемей, үйден шығып кетті.

Содан не керек, келген машиналары ауылдан шыға тоқтап қалды. Барсам, бензиндері таусылған екен. Ауылға қайта оралып, бензин алып, құдалардың машинасына құйып бердім. Амантай құда кетерінде құлағыма сыбырлап:

– Кешке кешірімге келіңдер, – деді. Мен қуанып кеттім. Үйге келсем, әке-шешем үрейленіп отыр екен. Жаңағы құданың сөзін айтқан соң, беттеріне қан жүгіріп, беташар тойға кірісіп кетті.

Мен екі ақсақалды алып, «Төңкеріс» ауылына жол тарттым. Біз келген соң қой сойылды, ағайындары жинала бастады. Бір қария тұрып:

– Ассамадин, қазақта қызын қуып барған әкені кө-

ріп пе едің, сенікі дұрыс болмады, – деді де,

– Екі жас бақытты болсын! – деп, батасын берді.

Біз риза болып елге қайттық. Ертесінде ауылда, әке-шешеміздің үйінде беташар тойын дүркіретіп өткіздік. Әке-шешемнің қуанышында шек жоқ. Сөйтіп бұл ініме келінді өзім таңдап алып бергенмін, – деп, Мырзекен әңгімесін аяқтады.

– Одан кейінгі інімнің аты – Әшірәлі. 1961 жылғы. Жүрегі ауырып, өмірден өтті. Әкем мен шешем осы баласына ерекше сезіммен қарады. Баяғыда, жаңадан үйленіп, бөлек үй болып тұрып жатқанында, әкем мен анам үйдегі артық нәрсенің бәрін осы баласына тасушы еді. Мен көріп қалып, ұрысамын:

– Жас емес, жұмысы бар, неге бәрін соған таси бересіңдер? – деп. Сөйтсем, шешем жарықтық:

– Сенің шаруаң болмасын, – деуші еді.

Сөйткен баласы өте оқымысты болды. Екі институт бітірді. Алматыда оқып жүргенінде арнайы іздеп барғанмын. Сол кезде болашақ келінмен таныстырды. Қарағанды облысы, Қарқаралының қызы екен. Келіннің ауылына да өзім барып, құда түсіп алдық. 2 қыз, 1 ұлы бар. Ұлы Данияр менің баламның қолында жұмыс жасайды, бір қызы Англияда тұрады.

Әшірәлі інім дүниеден озған соң, жеті күндік асында жиналып, ағайындармен ақылдасып, мынадай шешімге келдім. Ол кезде шешем тірі еді. Әшірәлінің ұлы Данияр Санкт-Петербургте Радио-Техникалық Университетте оқитын. Бірінші курсын бітірген уақыты еді. Өзінің білімінің арқасында оқуға түсіп, грантпен білім алып жатқанына риза болып, оған оқу бітіргенше 70 мың шәкіртақы тағайындадым. Азамат ұлым Даниярдың жеке шотына екі миллион бес жүз жиырма мың теңге салып берді. Бір өкініштісі, екі жылдан соң оқудан шығып қалды. Мен оған қатты ренжідім.

Әшірәліден кейінгі інім – Жақыпәлі. 1963 жылы туылған. Жүсіпәлі сияқты өте момын болды. Бет-әл-

петі жұқалау, көрікті жігіт. Жастайынан аурушаң болып, өзім емдегенмін. Бұл да жиырма алтыға келгенше бойдақ жүріп, әрең үйлендіргенбіз. Гүлзәбира деген келінім бар. Шегірдің қызы. Бұл келінді де Атбұлаққа қымыз ішуге барып жүріп, өзім көріп, ініме алып бердім. Ерекең деген керемет, мінезі байсалды, көпті көрген құдамыз бар еді. Қызын ініме алып қашып әкелгенде, құда артынан қуғыншы жібермеді. Содан мен құдама барып:

– Құда, неге қызыңыздың артынан қуғыншы жібермейсіз? – дегенімде:

– Құда, сол бір-екі көйлекке бола қуамыз ба? Білдім ғой қандай жерге кеткенін, өзіңізді танымын, қызым бақытты болатынына сенемін, – деп жауап берді.

Сонда да мен қоймай, бір-екі туыстарын машинаға салып алып, әкемнің үйіне апарып күтіп жібердім. Қазір інімнің бір ұл, бір қызы бар. Қыздан 5 немере сүйіп отыр, баласы әлі бойдақ.

Жақыпәліден кейінгі інімнің азан шақырып қойған аты – Бахадүрәлі, біз еркелетіп Бахат деп атаймыз. Бұл інім маған көрші тұрады. Бойы тапал, беті томпақ, шешеме тартқан. Пединститутты бітірді. Студент болып жүргенінде менің жигулиімді мініп жүріп, өзімен бірге оқитын Айдай деген келінді алып тынды. Ол келінім он сегіз жасында облыстық мәслихаттың депутаты болған, оқымысты, қазір пединститутта декан. Ғылым кандидаты, профессор. Таза жұмысқа берілген іскер адам. Баяғыда үйленген кездерінде екеуіне бес бөлмелі пәтер әпердік. Кейін бизнесті бірге істеп, КамАЗ-ды да осы Бахат ініме қалдырдым. Қазір жағдайлары жақсы, жүздей жылқысы бар, ауылда жиырма бес гектар жері бар, өзімен-өзі болып кәсібін дөңгелетіп отыр. Екі қызы, бір ұлы бар. Ұлы менің баламның қолында істейді. Екі қызы да жанұялы, үлкен қызы ғалым, докторлық диссертация қорғап жатыр.

Одан кейінгі інім – Сүгірәлі. 1969 жылы туылған. Шымкенттегі педагогикалық институтты тәмамдаған. Ауылда географиядан дәріс береді. Келін де мұғалім, Шағалалы Шардараның қызы. Төлеген деген құдам бар, менімен жасты, жақсы араласып тұрамыз. 2 ұл, 2 қызы бар. Бір қызы дәрігер, қалғандары әлі студент. Інімнің жағдайы жақсы, малды, білімді, мектептің ақылшысы.

Сүгірәліден кейінгі – Гүлбану деген қыз. 1971 жылы туылған. Маңғытай еліне күйеуге шыққан, бір ұлы, бір қызы бар. Баяғыда біраз қиналды, өмір болған соң бәріне төзу керек. Сол кезде мен екі жылдай пенсиямды беріп көмектесіп тұрдым. Қазір Аллаға шүкір, қиыншылықтың бәрі артта қалды, жағдайы жақсы, үйі бар, өз күнін өзі көріп жүр. Білдей мұғалима.

– Ал Мырзеке, ендігі кезек ең кенжетайға келген сияқты ғой. Қанат шал мен кемпірдің сүт кенжесі болған соң, басқалардан өзгешелеу болып өскен шығар?

– Иә, дұрыс айтасың, Қанаттың орны бөлек қой. Қара шаңырақтың иесі, бізден жас болса да жолы үлкен. Әкеміз бен шешемізді баққан осы інім. Қанат 1973 жылғы, менің үлкен баламмен түйдей құрдас. Екі мыңыншы жылдардың басында, әкем ауырып төсек тартып жатып қалды. Содан бір күні ауылға барғанымда мені шақырып алып:

– Мырзалы, менің жағдайымды көріп тұрсың, мынау ауру меңдеп, мұрша берер емес. Көзімнің тірісінде анау қорадағы малды сендерге бөліп берсем, соны өзіңмен ақылдасайын деп әдейі шақырттым сені, – деді. Сосын:

– Оны бөлу оңай, сіз қоя тұрыңыз, біз бауырлар жиналып ақылдасайық, – дедім.

Содан бәріміз жиналды, сол жерде:

– Гүлбахра, сен қолыңа қағаз-қалам ал. Сен бүгін хатшы боласың, қазіргі осы жерде айтылатын ұсыныстардың бәрін қағазға түсір. Соңында дауысқа

салып, шешем екеуің қол қоясыңдар, – дедім. Әркім өз ойын айта бастады. Бәрінің сөзін тыңдап болған соң:

– Мынау қара шаңырақтың иесі Қанатқа барлық малды қалдыру керек, малдың бәрін шешеміздің атына жазайық, – деп ұсыныс айттым.

Сөйтіп, барлық бауырларым мені қолдап, ұрыспай, таласпай малды Қанатқа қалдырдық. Қағаз бойынша малға шешем ие, шешем кеткен соң Қанатқа қалатын болып тарқастық. Бірақ біз ойлағандай болмады, әкеміз дүниеден өткен соң, шешем қоярда қоймай: «Тірі кезімде малды бөліп алыңдар», – деген соң қара шаңыраққа қайта жиналды. Баяғы қарындасым жазған қағазды қарасақ, әкем мен шешем кімге қанша мал тиетінін жазып қойыпты, оны мен білмеймін. Қағаздағы жазу бойынша маған 11 жылқы бөлініпті, Жақыпәлі ініме 4 жылқы жазыпты. Бір кезде Жақыпәлі шықты:

– Маған төрт жылқының керегі жоқ, алмаймын, – деп.

Одан кейін екі қыз шықты:

– Бізге неге мал бөлмеген? – деп.

Әкем жарықтық, уақытында: «Екі қызыма да үй әпергенмін», – деп оларға мал бөлмеген екен. Содан мен тұрып:

– Амал жоқ, әкеміз бен шешеміз қол қойған, осыған көнесіңдер. Ал өзіме келетін болсам, мен алмаймын ешнәрсе, – дедім.

Иә, қанша жерден бауыр болсаң да, дүниеге талас болады екен. Оны күнделікті өмірден де көріп жүріміз. Осылай, алғандары тиесілі малын алып, алмағандары: «Алмаймын, керегі жоқ», – деп тарқастық.

Содан оншақты жыл өтіп кетті. Шешем мазасы болмай ауырыңқырап жүрген кезі еді. Бір күні Қанатты шақырып алып:

– Анау үлкен баламен хабарласшы, малдарын қашан алады? – депті.

Содан Қанат інім үйге келіп тұр. Шешемнің сәлемдемесін айтты.

– Қанат, – дедім, – одан бері он жыл уақыт өтті, өзің айтып отырсың, менде 80 жылқы бар деп. Егер мен алатын болсам, онда бәрін алуым керек қой. Менің 11 жылқым жылына бір құлыннан туғанда, қазір жүзден асып кетеді ғой. Сонда менің ойым – сол жылқыларды сенен алып байып кету ме? Сенің ордаңды түсіріп, үйіңдегі құт-берекені кетірsem, маған одан не пайда? – дедім.

Баяғыда Қанаттан алған 300 мың қарызым бар еді, сол есіме түсіп:

– Мен жылқыны алмаймын, одан да сен баяғы менің 300 мыңымды кеш, осымен әңгіме жабылды, – дедім. Олжас ұлымды шақырып алып:

– Олжас, ертең мен өлгенде Қанатқа: «Сізде менің әкемнің жылқылары бар» деп айтпа. Бізде мал жоқ, – деп бұл мәселенің нүктесін қойдым.

«Мал ашуы – жан ашуы» дейді қазақ. Малға таласып, ағайынды бауырлардың аралары алшақтап кеткенін талай көргенмін. Ағайын мен ағайын мал үшін жаға жыртысып, соттасып жатқанын да көрдім. Мен де пендемін, менің де бала-шағам бар, маған да дүние көптік етпейді. Кім алғысы келмейді дейсің. Бірақ артын ойладым. Інімнің болашағына балта шаппайын, қара шаңырақ орданы бүлдірмейін дедім. Қанат – ең кішкентайымыз, оны аттап өтуге болмайды, өйткені ол – сол үйдің тірегі. Кемпір-шалдың ең кенжетай баласы. Екеуіміздің арамыз 23 жыл. Бала есейген сайын ата-анасынан алшақтай береді, ол – өмірдің заңы. Өйткені үлкен баланың өзінің баласы пайда болады. Ал анау кенжетай бала оларға қуаныш сыйлайды. Өйткені, кенже баланы көргенде шал мен кемпір өздерін жас сезінеді. Ал енді үлкен баласын көргенде өздерінің қартайғанын көреді. Сондықтан қазақ кіші баласының отауы мықты болсын деп, кенже баласының қолында

болған. Сол үшін мен Қанаттағы малымды алмаймын дедім. Оны естіген шешем де риза болып, бір жыл болса да өмірі ұзарды. Бауырларымның бәрі де маған ризашылықтарын білдірді.

Баяғыда, әкем қайтыс болғанда көңіл айтып келген Сексенбай Тұрысбеков ағамыз: «Інілеріңді қанатыңның астына алып, оларға жәрдем беріп тұр», – деп, қаттырақ батырып ақылын айтты. Сондықтан мен күнде бауырларымның тірліктеріне араласпасам да, ақылымды айтып тұрамын.

Бүгінде, Аллаға шүкір, әрқайсысы бір-бір шаңырақ иелері. Әкелері мен аналарының тәрбиесін көрген бауырлар осылай тату-тәтті өмір кешіп келеді. Алдағы уақытта да оларды осындай керемет сыйластықтан ажыратпай, ұрпақтарымен әдемі, әрі ұзақ өмір сүрсін деп тілеймін! – деп Мырзалы көкем бауырлары жайлы жүрек тебіренер әңгімесін аяқтады.

Иә, үйдің үлкені болған соң, әркез бауырларына жақсылық тілеп, олардың жеткен әр жетістіктеріне балаша мәз болатын ол әрине – бауыр. Өйткені бұл өмірде саған бауырдан жақын ешкім жоқ. Сені уайымдап көп ойлайтын да, саған жаны ашитын да, қызығың мен қайғыңды ең алғаш бөлісетін де – бауырың. Сол үшін бұл жалған дүниеде Мырзалы ағамыз сияқты бауырларының қамын ойлап, араласып, сырласып жүргенге не жетсін.

ҚЫЗЫЛ ТАЯҚ, НЕМЕСЕ ҚАЙЫН ЖҰРТЫМ – БІР ЖҰРТЫМ

– Мырзеке, «Пайғамбар да күйеу баласын сыйлаған» деген қазақта сөз бар. Осы сөздің астарында көп мағына барын жақсы білеміз. Құдай қосқан қоса-ғыңыз Гүлжан Қабікенқызының анасы жайлы не айтасыз? Жалпы балдыз-қайындарыңыз жайлы әңгіме өрбітсек.

– Менің енем Жихан апа, марқұм, жақсы адам еді. Ол кісі маған ешқашан «Күйеу» деп қарамаған. Үнемі туған баласындай көріп, құрметтейтін. 2016 жылы тоқсан екі жасында дүниеден озды. Енем өте момын, еңбекқор адам болатын. Атамыз ерте қайтыс болып, отыз тоғыз жасында жесір қалады. Шығыс Қазақстан облысы, Күршім ауданының Теректібұлақ ауылында сауыншы болып еңбек етіп, ешкімге күні түспей, бейнет кешіп, балаларын өзі жеткізді. Менің жұбайым Гүлжан – үшінші қызы. Үлкені Сағила, қазір Алматы облысында тұрады. Екіншісі Қарлыға дүниеден озып кетті. Үш ұлы бар. Үлкені Құсман Алматыда тұрады, екіншісі Құмар ауылда тұрады. Ең кішкентайы Құмартай. Жихан апамыз қолдағы Айгүл келінін жақсы көруші еді. Екеуі тату-тәтті тұрды. Біз барғанда енем қуанып, арқа-жарқа болып, дастархан жайып күтіп алатын. Енем қайтыс болған соң, ауылда жұмыс жоқ, қиналмасын деп, қайным мен келініме үш жылдай пенсиямды беріп көмектесіп тұрдым. Қазір екеуі де зейнетке шыққан, жағдайлары жақсы.

Енді тағы бір айта кететін жағдай, менде екі ене болды. 1982 жылы 06 жап-жаңа жигули алдым. Ол кезде он бірінші мөлтек ауданда тұрамыз. Машинаны алуын алдым, «Енді түнде қайда қоямын?» – деп қатты ойландым. Содан, Гүлжан екеуіміз әңгімелесіп отырып, жұмыста телефонистка болып істейтін Мақсаткүл деген қыз есімізге түсті. Осы маңда жер

үйде тұратын. Баласы біздің Азаматпен бірге мектепке барып жүретін. Ертеңіне Гүлжан Мақсаткүлмен жолығып, машинаны сол үйге қоятын болып келісіпті. Содан күніге машинамыз кешке Мақсаткүлдің үйіне апарып қойып жүрдім. Жаздың күндері біздің үй ысып кетеді, кешке жер үйде есіктің алдындағы тапшанда түннің бір уағына дейін шай ішіп, әңгімелесіп қайтамыз. Мақсаткүлдің анасы Айбарша апай он екі құрсақ көтеріп, содан қалғаны: Аршан, Мақсаткүл, Масат, Ұлбала деген қыздары мен Балтабай деген ұлы екен. Балтабай сексенінші жылдардың ортасында Москвада армияда жүріп қайтыс болды. Мақсаткүл екеуіміз Москваға барып, сүйегін Шымкентке әкеліп жерледік. Міне, осылай Гүлжан екеуіміз осы жанұямен қатты араласып кеттік. Бір күні Өскеменнен Жихан анамыз келді. Айбарша апамыз енемді үйіне шақырып күтті.

– Гүлжанды мен өзіме қыз етейін, ауылы алыс, жақын жерде сіздің орныңызды білдіртпей анасы болайын, – деп енеме алтын тағып, екеуі апалы-сіңлілі болды.

Содан менде тағы бір ене пайда болды. Ұлбала балдызым өмірлік серігін тауып, Жетісайдың жігітіне күйеуге шығып, құдалығына мен де бардым. Сол кезде Айбарша енемнің әкесі Дербіс ақсақалмен таныстым. Жасы сексеннен асқан кезі екен. Баласы Бекболатты да осы құдалықта алғаш көрдім. Дербіс ата егде жасқа келсе де белсенді, көңілді және жігерлі қария екен. Маған ол кісінің айтқан әңгімелері мен өмірге деген құштарлығы қатты ұнады. 1986 жылы Кавказға «Моршин» санаторийіне емделуге жолдама алып, машинамыз Айбарша енемнің үйіне қоюға барсам, Дербіс атам келген екен, мені көріп қуанып қалды. Ақсақал кетерімде батасын беріп, станының бауын шешіп, ішкі қалтасынан жиырма бес тиын алып маған берді.

Күрорттан қайтарда «Атама не сыйлық алсам?» –

деп ойланып, шалдар қолына ұстап жүретін қызыл таяқ алдым. Өзі бір әдемі екен. Қып-қызыл, қолдан жасалған жәдігер дүние екені көрініп тұр. Дербіс ақсақал таяқты қолына ұстап, ары-бері көріп, риза болып қалды. Содан он жыл өткен соң атамыз 97 жасында о дүниелік болды. Сол уақытқа дейін таяғын тастамай жүрді. Мешітке барғанда көрген жұрттың бәрі: «Мына таяқты қайдан алдыңыз?» – деп сұрайды екен. «Бұл таяқты қызымның күйеу баласы, үлкен дәрігер, маған арнайы Кавказдан әкеліп берген», – деп мақтанады екен.

Партияға өтер алдында, жаяу қалып, қиналған соң, Дербіс атаның інісінің баласы, Абай ауданы сотының төрағасы Қалқабек Бабаевқа барып, машинасын сұрап едім, әртүрлі сылтау айтып бергісі келмеді. Содан кетерімде киім шкафының ішінде тұрған баяғы қызыл таяққа көзім түсіп кетті. Дербіс ақсақал қайтыс болғанда маған шапанын берген болатын. Мен оны «Жүзге жете берейін» – деп, сандыққа салып қойғанмын. Ал таяғын кімге бергенін білмейтін едім.

– Мынау атамның таяғын сендерге кім берген? – деп едім.

Қалқабектің әйелі Пәтима:

– Ол таяқты менің шешеме «Құдаңыздан теберік» – деп берген, – деді.

Содан соң мен:

– Оны Дербіс атамның өзінің ұрпағы алу керек еді. Неге Арман баласына табыстамадыңдар? Құдағи – әйел адам, бекер алыпты таяқты, ертең анаңызға бұл ауырлық түсіреді, – деп, кетіп қалдым.

Сол айтқандай, екі айдан кейін аман-сау шауып жүрген құдағи бірден ауырып қайтыс болды. Көңіл айтып барғанымда:

– Мырзалы айтып еді, шешем бекер алған екен таяқты, – деп, Пәтима өкінішін білдірді.

Міне, бұл қызыл таяқтың осындай сыры бар, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

– Мырзеке, қазақта жезде мен балдыз, қайын інілер бірін-бірі қатты сыйлайды, бір-біріне шынайы қамқорлық жасап, әзілдейтін жерінде әзілдейді. Бұл ежелден келе жатқан дәстүріміз. Үш қайыныңыз бар екен, балдыздарыңыз да жетерлік. Олар туралы не айтасыз?

– Иә, қайын жұрт деген де біле білген адамға бір жұртың. «Қайын жұртың – міншіл. Жағаңның қызылдығына, қолыңның ұзындығына қарайды. Жуас болсаң жүндейді, мықты болсаң күндейді», – деген сөз бекер айтылмаған. Бұл сөз ертеректе айтылса да, күні бүгінге дейін маңызын жойған жоқ. Өйткені, өзің жақсы болсаң, қайын жұртыңа қадірлі боласың. Ал енді қайы-балдыздарыма келетін болсам, олармен қарым-қатынасым жақсы. Менімен «Жезде» деп ойнағандарының өзінде, сөзбен бұмай, тілмен шақпай, ойын-күлкі шеңберінен аспай, ізеттілікпен көңілімді көтеруге тырысады. Сондықтан болар, осы уақытқа дейін балдыз-қайыныларыммен тату-тәтті өмір сүріп келеміз.

2025 жылдың он үшінші ақпан күні, әуілімде жұмыс істеп жүрсем, сыртқы есіктің қоңырауы шылдырлады. Есікті ашсам, Жанболат немерем, қасында Құсман қайным, келінім Күләш және кенже балалары Құрмет келіп тұр екен. Гүлжан жұмыста болатын, үйге кіріп, хал-жағдайды сұрастырып болған соң:

– Жәйша жүрсіңдер ме ат терлетіп? Неге ертерек айтпадыңдар келетіндеріңді, дайындалатын едік қой. Гүлжан жұмыста. Сендердің келетіндеріңді білгенде, жұмысқа бармай-ақ қояр еді, – дедім.

– Жезде, мынау Құрмет балаңыз үйленгелі жатыр. Болашақ келін осы Шымкенттен, ертең құда мен құдағимен танысып, тәтті шай ішеміз, – деді Күләш.

– Әй, мынау жақсы жаңалық қой, құтты болсын! Дұрыс болыпты, мен сендерге өзбекше палау істеп берейін, – деп, мұздатқышты ашып, ішінен етімді алып,

тамақ істеуге кірісіп кеттім. Күләш келін көмектесіп, дастархан әзірлеп қойды. Құрмет пен немерем Алихан жоқ болып кетіп еді, бір кезде келіп тұр, қолында немереме сыйлығы бар,

– Жезде, тойдың басы болсын, – деп столға бір шиша «Абсалют» деген арақты қойды. Тамақ та пісіп, дастарханға жайғастық. Бахат інімді шақырып алғанбыз. Ешкім арақ ішкісі келмеді. Сонымен не болса да өзім көрейін, «Кішкентай қайным әкелген арақты қалайша ішпеймін», – деп, бөтелкені ашып, «Екі жас үшін», – деп тартып жібердім. Ашық-жарқын әңгімелесіп отырғанда сыртқы есіктің қоңырауы шылдыр ете қалды.

– Құсман, әпшең келді. Сұра бүгін қанша ақша тауыпты? Егер бес мың тапса кіргізбе, одан жоғары болса кіргіз, – деп әзілдедім.

– Жезде, жетпегенін мен қосамын, алаңдамаңыз, – деп күліп сыртқа шығып кетті. Содан Гүлжан екеуі ішке кіріп:

– Жезде, кемпіріңіз бүгін жиырма бес мың тауыпты, – деп күлді. Содан столдың басында көңілді отырыс басталып кетті. Өткен-кеткенді айтып көңілді отырмыз. Қайныма қарап:

– Құсман, тірлігің қалай? Зейнетке шықтым деп үйде жатырсың ба? Сауда не болып жатыр? – дедім.

– Жезде, бәрі жақсы, үйде жата алмаймын ғой. Азын-аулақ тірлігімді істеп жүрмін, – деп жауап берді. Сол кезде сөзге Күләш келін араласып:

– Баяғыда осыдан отыз жыл бұрын сіздің арқаңызда көтерілдік қой, жақсылығыңызды ұмытпаймыз. Әрдайым балаларға айтып отырамыз, – деді. Содан баяғы тоқсан бесінші жылдар есіме түсіп кетті. Ол кезде сауданы мен де енді бастап жүрген кезім еді. Бір күні үйге Құсман келді. «Не тірлік жасап жатырсыңдар?» – деп едім, «Алматыда базарда картоп сатамыз. Күніне бір-екі қап сатсақ, күнделікті нанымыз шығып

тұр» – деді. «Ол болмайды, ертең менімен Ташкентке жүр», – дедім. Менің де жағдайым оңып тұрғаны шамалы еді. Содан ертеңіне Болат деген жиенімнен Құсманға бес жүз доллар қарыз алып беріп: «Осы ақшамен сауданы бастайсың», – дедім. Азамат балам үшеуіміз Ташкентке барып, уазикке толғанынша сәбіз арттық. Үстіне аз-маз жүзім алдық. Сонымен Алматыға жүріп кеттік. Базарға келіп, бір-екі күнде бәрін сатып жібердік. Содан ендігі жолы көптеу әкелу керек екендігін түсіндім. Сөйтіп бір ГАЗ-53-пен әкелдік. Ол да тез өтті, сауданың көзін тапқан сияқты болдық, саудаға деген ынта пайда бола бастады. Кейінгі келгенімде тағы бір газик машинасын уақытша алып, екі машинамен толтырып әкелдік. Бір күні базардан қайнымның үйіне келсем, дәлізде үш аяқ киім тұр екен. Жайменен ішке қарай кіріп едім, еріксіз құлағым әлгілердің әңгімесіне түсіп кетті. Құмартай қайным: «Сауданы үйрендік, жолын білдік. Енді бізге жезденің не керегі бар? Өзіміз жасай алмаймыз ба?» – дегенге келтіріп отыр екен. Содан мен, «Қой, мен бұлармен ұрысып қалсам, Гүлжан өкпелейді. Одан да түк естімегендей болайын», – деп, дауысымды қаттырақ шығарып, олар отырған бөлмеге кірдім.

Қастарына келіп жайғасқан соң:

– Құсман, Құмартай, бір жарым айдай болды мен сендермен жүрмін. Менің де елім бар, қайтайын. Осы уақыт ішінде үш жарым мың доллар таза пайда тауыппыз. Бес жүз долларды қарыз алған жиеніме беремін. Мың доллары Азамат екеуімізге. Қалған екі мыңы сендердің еңбек ақыларың, – деп, Құсманның қолына ақшаны ұстатып, сол күні баламыз екеуіміз жолға шығып кеттік. Біз кеткен соң, Құсманның көршісі жерін сататын болып, оны Құмартайға 900 долларға алып беріпті. Қайным бір жолыққанымда, «Жезде, бір жарым ай жұмыс істеп, Алматының түбінен жер алдым, сіздің арқаңыз ғой», – деп, алғысын білдіргені

бар. Міне, осылай қайныларыммен бірге де сауда жасағаным бар, – деп Мырзекең күлді.

– Ал, балдыздарыма келетін болсам, олар мені «Жездеміз» – деп қатты құрметтейді, осы уақытқа дейін арамыз үзілген емес. Бірде Гүлжан екеуміз Мақсаткүл мен Масат балдыздарымды машинаға салып алып, Жетісайдағы Есен бажамның үйіне жолға шықтық. Ленинскіге келгенде тоқтап, бір-бір пияла қымыран ішіп алдық. Мен бір күн бұрын арақты көптеу сілтеп қойғанымнан ба, бетімнің бәрі қызара-бөртеп кетті. Рульде отырып: «Неге осы кейінгі кезде мен көп ішетін болдым? Партияға өтіп, жұмысым жоғарылаған сайын, «Мырзеке» – деп сыйлайтындар да көбейіп кетті. Егер мен бұлай ешкімнің көңілін қалдырмай арақ іше берсем, бір күні партиядан шығарып жібереді ғой», – деп ойланып келе жатыр едім, балдыздарым:

– Жезде, неге үндемей қалдыңыз? Ойланып отырсыз ба? – деп, екеуі қосылып ән айтып, менің көңілім көтеріліп, қалай Қапланбекке келіп қалғанымды байқамай қалыппын. Ауылдың ортасынан өтіп бара жатқанымда МАИ қызметкерлері тоқтатты. Менің түрім қып-қызыл, сасқанымнан «Жолда қымыран ішіп едім» – деп қоямын. Содан біреуі «Трубкины үрлеңіз» – деп еді, үрлемей қойдым. Сөйткенше болған жоқ, екі милиция екі қолымнан ұстады да мәшиналарына салып, ауылдың ортасында орналасқан ауруханаға алып келді. Ол жерде лабораториясында қан алып тексеретін дәрігерлері жоқ екен, сөйтіп тұрғанда аурухананың бас дәрігері Шылмұрзаев деген азамат келіп қалды. Мені көріп:

– Мырзеке, жайшылық па? Не қылып жүрсіз біздің ауылда? – деді.

– Мына жігіттер арақ ішкенсіз деп маған сенбей жатыр, – деп едім. Әлгі дәрігер танысым маған қарап күліп:

– Қазір реттейміз, – деп, МАИ-дың жігіттерінен мені

босатып алды. Сонымен рахметімді айтып, Жетісайға жолға шығып кеттік. Есен бажам бізді келеді деп әжептеуір дайындалыпты, қой сойылған, дастархан жайнап тұр. Бағанағы милицияға ұсталғаным есімнен шығып, түнімен бажам екеуміз арақ іштік. Азанда ерте тұрып мұздай суға жуынып, сақал-мұртты алып, иіс суды аямай сеуіп, Шымкентке шығып жол жүріп кеттік. Аман-есен, ешкімге ұсталмай үйге жеттік. Сол күні күндіз ауруханада кезекшілікте болып, түннің бір уағында бағана жолда келе жатып ойланғанымды еске алып, «Арақты жиілетіп жібердім. Тоқтату керек. Бұл жүріс не жүріс?» – деп, қолыма қалам алып, бөлмемде отырып өлең жаздым. Сонымен сол өлеңді оқып берейін:

Мына жүріс қай жүріс?

Желіп жүрген жай жүріс.
Таң сәріден тұрып ап,
Төрт дөңгелек мініп ап,
Балдыздарды салып ап,
Арақ-шарап жұтып ап.
Көңіл-күйді көтеріп,
Құда-жекжат қыдырып,
Жомарт деген жігітке,
Туған күнің құтты болсын деп,
Сәлем берген бұл жүріс.
Екі елдің арасын,
Жақындатқан бұл жүріс.
Партияға өтіп ап,
Көңіл-күйді демдеп ап.
Өзі асаба, өзі шопыр жігітке,
Бұл жүріс – күнделікті бір жүріс, – деп

жаздым.

Осы өлеңге кейін Ұлбала балдызым әуен шығарды. Оны бізге тебірентіп орындап бергені бар. Ол Жетісайдағы Мәдениет техникумын бітірген болатын.

Осылайша, осы күнге дейін жақыннан тапқан жақын балдыздарымызбен араласып тұрамыз. Жихан енем мен Айбарша апам көздерінің тірісінде апалы-сіңлілі болып жақсы қарым-қатынаста болды. 1985 жылы Айбарша енемді машинаға салып алып, Күршімге алып бардым. Он бес күн қонақ болды. Жихан апам малын сойып, жақсы күтіп алды. Осы қарым-қатынастың арқасында «Оңтүстік Қазақстан» газетінде екі енем туралы көлемді мақала жарық көрді. Айбарша апамыз өте еңбекқор болатын. Бидайдан көже істеп сататын. Масат сөзге шебер, жұмысқа пысық, анасына әрдайым қолғабыс жасап жүретін. Бір рет күйеуге шығып, одан жолы болмады. Бір қызы бар. Қалдыбек деген күйеу баласы өте жақсы, саналы жігіт. Үш немере бағып отыр. Еңселі үйлері бар. Әйел болса да, Мақсат пен Масат аналарынан қалған кәсіпті жалғап, шаршамай еңбек етіп келеді. Мақсаттың Серік деген баласы қырық жасында қайтыс болып, анасына өте ауыр тиді. Соған қарамастан, оның бауырлары Масаткүлге әрдайым қамқорлық жасап тұрады. Мен жыл сайын баласының қайтыс болған күніне арнап бір қой сойып беремін. Азамат пен Олжас та өз көмектерін аяған емес. Осындай баға жетпес қарым-қатынасқа 48 жыл болғанын атап өттік. «Арамыз суып кетпесін» – деп, ай сайын отырыс жасап тұрамыз. Бұрын, «Өгей ене, өгей балдыз» – деуші едім, қазір олай емес сияқты. Гүлжанмен бірге туған сияқты көрінеді маған. Айбарша апам өлерінің алдында қыздарына: «Сендер, Гүлжанды тастамаңдар», – деп кеткен болатын. Сондықтан болар, қазір апалы-сіңлілер бір әке-шешеден туылғандай тату-тәтті өмір кешіп келеді.

ҚҰЙРЫҚ-БАУЫР АСАТҚАН ҚҰДАЛАРЫМ

– Мырзеке, «Құда» дегеніміз, қазақ халқының әдет-ғұрпында ерекше орны бар сөз. «Құданы Құдай қосады» демекші, ендігі әңгімені мың жылдық құдаларыңыз жайлы өрбітсек.

– Иә, қазақта ең сыйлы адам ол – құда. «Құдаң жақсы болса ырыс» дейді. Жаман құда болмайды, амалын тапса, ал сол амалды табу өте қиын. Бірақ, амал жоқ, соның кертігін табуға ұмтыламыз. Неге? – десеңіз, оның қызын алғаннан кейін үйде айқай шығарып, жаман сөз айтып, балағаттауға болмайды. Ол да біреудің аялап өсірген қызы. Сондықтан да оны тәрбиелеуге біз міндеттіміз. Білмегенін үйретіп, өз үйін аңсатпайтындай етуіміз керек. Үлкен құдам Тұрар менімен түйдей жасты. Қаңлының жігіті. Су шаруашылығында ұзақ уақыт басшы қызметтер атқарған азамат. Сол саланың білгір маманы. Құдағи Ақтөбенің қызы, есімі – Гүлдария, мамандығы – кітапханашы. Гүлжәмилия әпкесі мен Тұрсынай сіңлісі де осы өзіміздің Оңтүстіктің жігіттеріне күйеуге шыққан.

Гүлекең – құдағиым, ақылды, сөзі өткір, дана, дарынды, басшылық қасиеті бар адам. Көргенін ғана айтып, өтірік сөйлемейтін, тұрасын айтатын, арамыздағы сезімтал жан. Тұрар құдам жетімшілікті, қиыншылықты да көп көріп өскен азамат. Ақтөбе облысының Қандыағаш қаласында еңбек етіп, абырой жинаған адам. Құдам әлі тың, қазір күйеу баласына ақыл-айтып, кеңесін беріп отырған көмекшісі. Жағдайы жақсы, астында джип машинасы бар. Ең дәулетті бай адамдардың қатарына кіреді. Оның бәрі Тұрекеңнің еңбекқорлығының арқасында келіп жатқан дәулет деп ойлаймын. Менің ойымша, Тұрар құдам – нағыз жұмыс үшін жаралған адам. Өйткені, қандай жұмыс болмасын көзін таба біледі. Су болсын, свет болсын, құрылыс болсын – барлық жағынан хабары бар азамат.

Сол себепті әлі жұмыстан қолын үзбей келеді. Екеуіміз жиі кездесіп тұрамыз. Кейде мен оның еркелігін көтерсем, ол да менің еркелігімді көтеріп жүрген жағдайы бар. Ертеректе құдам:

– Құда, мен Жакуповпын. Өзіңіз білесіз, менде ұл жоқ. Егер сіз рұқсат берсеңіз, Азамат пен қызымның тұңғыштары Жанболатты асырап алып, өзімнің тегімді берсем, қалай қарайсыз? – деді.

– Құда, сіздікі дұрыс емес. Біріншіден, мен шеше алмаймын, баланың әке-шешесі бар. Менің ойымша, олар бермейді. Өйткені, Жанболат онсыз да сіздің балаңыз, – деп жауап бердім. Содан кейін құдам бұл тақырыпты қозғаған жоқ.

Тұрар құдам туралы айтатын болсам, әңгімем көп. Өйткені, екеуіміз құрдас болған соң, көп араласамыз. Бір-біріміз туралы көп білеміз. Ол кісі кең пейіл, момын болып көрінгенімен, шаян сияқты шағып алатын қасиеті бар. Жас кезінде ағайындарының қолында тәрбиеленген. Ол кісілер шаруаның адамдары болатын. Сондықтан болар, құдам шаруашылықты жақсы меңгерген. Қазақ Химия технология институтының «Автоматика» факультетін бітірген. Гүлекең Педагогика институтын тәмамдаған. Үлкен қызы – біздің келін болса, екінші қызы – Айжан. Күйеуі – Айбек деген жігіт. Мирас деген ұлы бар. Гонконгта оқыған. Қазір Англияда білім алуда. Бір қызы Америкада «Колумбия» университетінде оқиды.

Үшінші қыздары қолында тұрады. Құдам мен құдағиыма таң қаламын. Шаршауды білмейтін еңбекқор жандар. Сондықтан болар, екі қызы мен күйеу балалары бизнес саласында өз орындарын тапқан азаматтар. Айбек күйеу баласы – экс-президент Н.Назарбаевқа өзінің фабрикасында тігілген костюм-шалбары мен туфлиін кигізген кәсіпкер. Алматы қалалық мәслихатының депутаты болған. Осы фабриканы саларда Айбектің қасында ақылшысы болып Тұрар

құдам жүрді. Шаруашылық жұмыстарына қарады. Түрекең жыл сайын немерелерімен шетелдерде демалуды әдетке айналдырған.

Гүлдария құдағиымның әкесі Ақтөбе облысында «Райпотребсоюздың» басшысы болған адам. Дәулетті болған. Сол байлық құдағидың інісі Серікке қонған. Қай бір жылы Серік той жасағанда Қандыағашқа бардым. Жақсы көңілдерімен күтіп алды. Тойдан кейін Серік мені магазиніне апарып, жаңа костюм-шалбар кигізгені есімде. Сол костюмді әлі киіп жүрмін. Одан кейін, Айбек әкесіне ас бергенде Шалқарға бардым. Ол жерде де сыйлы қонақ болдым.

Гүлдария құдағидың ағасы Еркін құда менімен қатар еді. Өте ақкөңіл, көргені мол азамат болатын. Осылай, талай рет Тұрар құдамның қайын жұртында болғаным бар. Биыл құдам жетпіс беске келеді. Той жасауға дайындалып жүр. Алла қаласа, сол тойға аман-есен жете берейік! Осылайша, Тұрар құдам екеуіміз заман-құрдас болып, тату-тәтті тұрып жатырмыз. Түрекеңде «Немерелердің акциясының» 52 пайызы бар. Маған 48 пайызы тиесілі. Сондықтан болар, құдамның мерейі менен үстем тұрады. Кейде, «Осы құдама акцияны бекер беріппін» – деп, әзілдеп қоятыным бар.

Ал енді, Түрекең екеуімізге ортақ құдалар арамызға қосылып жатыр. Ол – Азамат баламның құдасы Жаңабай деген азамат. Облысқа белгілі, іскер адам. Облыстық мәслихаттың депутаты. Азаматтың да, мен секілді, жақсы құда тапқанына қуанамын. Түрекең екеуіміз сияқты дос құда болуларын қалаймын. Баяғыда, Түрекеңмен құда болғанымда, құдалық тойда әкемнің: «Мырзалы, сен ақымақ болма. Түрекең сенің құдаң емес, менің құдам» – дегені әлі есімде. Әкемнің осы сөзін естіген барлық ағайындарым Түрекеңді «Құда» деп, үйлеріне шақырудан жалыққан емес.

Тұрар құдамның үлкен бажасы Тоғаев Көпен деген

ақсақал Төлеби ауданында тері аурулары емхана-сында дәрігер болып істеген азамат. Өте момын, көргені мен білгені көп абыз ақсақал еді. Тұрекең мен кіші бажасы Кенже Көпекеңді үлкен ағалары есебінде қатты құрметтейтін. Бұдан он жыл бұрын Көпен ағамыз жетпіс беске толып, «Өмір өткелдері» деген жыр жинағын шығарды. Сонда бір кітабын қолтаңбасымен маған сыйлаған болатын. Енді сол Көпекеңнің кітабындағы бір өлеңнен үзінді келтірейін:

*Бұл өмірдің қайғысына, байыбына жолықтым,
Аязында қалтырап тоңыппын.*

*Па шіркін, 75 жас желкесіне қоныппын,
Көзді жұмсам мазалайды түрлі ой,
Шабыт келсе сілкінесің қызып бой.*

*Бұл жазғаным ұрпағыма естелік,
Жүріп өткен ізім ғой.*

Иә, 2020 жылы Көпен ақсақал да өмірден өтіп кетті...

Екінші құдамның есімі – Ұлан, жасы алпыс бірде, Арғынның жігіті. Құдағидың есімі – Ұлжан, руы – Найман, Темірланнан болады. Екі қыз, бір ұлы бар. Екінші қызы – менің Олжас баламның үйіндегі келінім. Құданың үлкен қызы – белгілі футболист Әшірбаевтар әулетінің келіні. Медицина институтын тоғыз жыл оқыған. Бірақ жұмыс істемейді. Мен көрген сайын айтамын: «Сен сияқты мамандардың үйде отырып қалғаны болмайды, әлі жассың, жұмыс істеуің керек», – десем, жымыып күледі. Қазір үйде бала-шағасына қарап отыр. Соған қарағанда, күйеуінің табысы жаман емес болу керек.

Ал, өзімнің қызым Түркістанда тұрады. Күйеуі маған немерелес жиен болып келеді. Енесі Шәкен – менің әпкем. Ол кісіні мен құдағи деп айта алмаймын. Өйткені, Сыздықтың інісі – Есен атамның қызы, Махмұд ағамның әпкесі. Әпкем уақытында: «Келінді өз төркін жағымнан аламын» – деп қоймаған соң, сөзін жерге тастамай келісімімді бердім. Қазір жаман емес. Қызым

күйеуге тиген соң, біраз жыл үйде отырып қалды. Содан бір күні барғанымда айттым: «Қызым, сенің мынау отырысың болмайды. Жұмысқа тұр, Сүлейдің көмекшісі бол! Бала тауып жатқан жалғыз сен емессің. Шетелде білім алдың, оқуды қызыл дипломмен бітірдің, енді соның рахатын көру керек қой», – деп, қатты айтып тастадым. Содан ойланған болу керек, жұмысқа тұрып, қазір бас есепші болып еңбек етеді. Алты баласы бар. Үлкені – Дүниезада, кіші қызы – Инжу. Осы алты баласын тәрбиелеуде Жанаттың еңбегі зор. Олардың бәрін Шымкент қаласындағы «Архимед» мектебінде оқытты. Үлкен баласы – Ерсайын, «КИМЭП»-ті бітіріп, қазір магистратурада, одан бір немересі бар. Екінші қызы «АЙТИ»-да оқыды, қазір Германияда білімін жалғастыруда. Үшінші баласы – Жәутіков атындағы физика-математика мектебінде білім алуда. Шахматты жақсы меңгерген. Мен оны «Ботвинник» деймін. Болашағы жоғары деп есептеймін.

Осылайша, Құдайдың берген балаларының арқасында құда-құдағи тауып, бір-бірімізбен тату-тәтті араласып жүрген жағдайым бар, – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

КЛАСТАСТАРЫМ

– Мырзеке, биыл мектеп табалдырығын соңғы рет аттап, үлкен өмірге жолдама алғаныңызға да елу сегіз жылдың жүзі болып қалыпты. Осыншама уақыт өтсе де, сіздің өміріңіздегі ең ұмытылмас сәттер болып мектепте өткен өмір қалатын шығар. Өйткені, алтын ұя мектебіңіз сізге айдында жүзген кемедей болды десем, артық айтпағандық шығар. Сол кемеде жүзіп, үлкен өмірге жолдама алдыңыз. Енді сол балалық шағыңызға саяхат жасап, мектептегі ұстаздарыңыз, сыныптастарыңыз жайлы сөз қозғасаңыз.

– Иә, дұрыс айтасың. Бәрі-бәрі кеше сияқты. Ол кездері «Қашан мектепті бітіреміз?» – деп ойлайтын кездер көп болушы еді, сол мектепті бітіргенімізге де 58 жыл толып қалыпты. Көзді ашып жұмғанша өтті де кетті. Қазір міне, сол кезде өткен балғын қайран уақытты, шаттыққа толы уайымсыз өткен күнімізді аңсаймыз, сағынамыз. Қанша уақыт өтсе де қарашаңырақ алтын мектебіміз жүрегіміздің төрінде болатыны анық. Өткенге көз жүгіртіп қарасам, шынында біздің балалық шағымыз жақсы кезеңде өткен екен.

Мен 1961 жылы Түркістан қаласындағы №19 қазақ орта мектебінің бесінші сыныбына бардым. Сынып жетекшім Людмила Сергеевна Карпова деген апай болды. Қазақша өте таза, жақсы сөйлейтін. Мектеп директоры Бектенов деген ағай еді. Маған тәлім-тәрбие беріп, білім нәрімен сусындатқан барлық ұстаздарыма алғысым шексіз. Жүректерінің барлық ыстығын біздерге арнаған, ақ баталарын беріп, үлкен өмірге шығарып салған аяулы мұғалімдеріміздің жарқын бейнесі әрқашан біздің жүрегімізде. Өйткені, біз олардан ұстаздық пен адамдықтың шын үлгісін алдық. Солардың еселі еңбектерінің нәтижесінде, көзіміз ашық, көкірегіміз ояу, ой-өрісіміз кең азамат болып шықтық. Мұғалімдеріміз анда-санда қасымызда орналасқан темір жол клубына киноға апаратын. Үнді киносын көріп мәз-мейрам болып қайтушы едік. Көктем шыға мектеп ауласында ұлдар ләңгі тебетін. Иә, ол да бір алаңсыз күндер екен ғой. Тай-құлындай бірге өсіп, бірге оқыған кластастарымның мен үшін орындары бөлек. Өйткені, біз сыныптас болдық, балғын балалық шағымызды бірге өткіздік. Ол күндерді ұмыту мүмкін емес, ол күндер мәңгі менің жүрегімде. Бәріміз де өмірден өз орнымызды тауып, әр жерде өмір сүріп жатырмыз.

Сонау мектептегі кезеңдерді еске алып, әңгімемді

мен үшін орны бөлек кластасым, досым Жайықбаев Әлімжан Әлмұханбетұлынан бастасам. Әлімжан екеуіміз мектеп қабырғасында оқып жүргенде жақсы сырлас дос болдық. Ол Қаңлы руынан болатын. Түркістанда жолдың астында тұратын. Мектеп бітірген соң, жұмыс бабымен Шымкент қаласында тұрды. Жұбайы Маржан екеуі бір ұл, үш қыз тәрбиеледі. Шымкент қонақ үйінің директоры Нәсен кластасым болып тұрғанында Әлімжан да сол жерде жұмыс жасады. «Ажал адам таңдамайды» дегендей, досым қырық жеті жасында қайтыс болды. Мен саудамен басқа жақта жүредім, жаназасына қатыса алмадым. Кейін қырық күндік асы «Шымкент» қонақ үйінде болып, соған қатысып, кластастар атынан сөз сөйледім. Сонда есімде қалғаны, Әлімжанның әкесінің інісі Төлмен ақсақал інісінің қазасына мынадай өлең жолдарын арнады:

*Шерліден шежіре шығады,
Күйіктен күй туады.
Қазама ортақ ағайын,
Қасіретімді ұғады.
Көз жасым көлдей төгілді,
Қабырғам қап-қап сөгілді.
Маған неге бермедің?
Қара түнек көріңді.
Айдынға өскен сүйрігім,
Бәйгеге қосқан жүйрігім.
Омыртқамды опырды-ау,
Өзекті өртеп күйігің.
Елуге де жетпедің,
Ерен еңбек етпедің.
Әр сөзіңді ашық айтатын,
Қаймықпайтын бетті едің.
Мұсахан, Төлеу – тірегің,
Жан досы деп білемін.
Мырзалы мен Әбсатқа,
Елжірейді жүрегім.*

Иә, осылай Төлмен ақсақал інісіне деген арнауын оқып, жұрттың бәрі көздеріне жас алып еді.

Ал ендігі әңгімемді тағы бір сыныптасым, құрбым Әбдімүтәліп Әбжаппаров туралы өрбітсем. Мүтәліп мектепте алдыңғы қатарлы оқушы болды. Сабақты өте жақсы оқыды, қоғамдық жұмысқа белсене қатысатын. Соның арқасында, бір ғана сабақтан төрт алып қалып, күміс медальмен бітірді. Алматы политехникалық институтын бітіріп, сол жерде зертхана жетекшісі, мұғалім болып еңбек етті. Қазақстанның ғылым саласына көп үлес қосқан ғалым атанды. Техника ғылымдарының докторы, профессор атанды. Шығыс Қазақстан, Ақтау, Көкшетау университеттерінің ректоры болды.

Мүтәліп, адамға қойылатын басты талап – асыл да ізгі адамгершілік қасиеттерді бойына сіңірген азамат. Үлкенмен де, кішімен де жақсы қарым-қатынас жасай алатын адам. Олай дейтінім, 1973 жылы Гүлжан екеуміз үйленгенде, сонау Алматыдан Семейге келіп, біздің тойымыздың ішінде болған осы Мүтәліп досым еді. 1976 жылы алғаш пәтер алып, өз алдыма үйлі болып, қуанышым қойныма сыймай жүргенімде, өзі жұмыстан шыға алмай, жұбайы Алтынай арнайы үйге құтты болсын айтып келгені есімде. Бір қорап тола ыдыс-аяғы бар, біз жаңадан үй болып жатқан кезіміз, столға қоятын еш нәрсеміз жоқ, Алтынайдың әкелген ыдыстарына салаттар салып, енді тамақ жейін деп отырғанда анам келіп қалып, столдағы жаңа ыдыстарға көзі түсіп:

– Келін, сенің енең бар, қонақтың әкелген сыйлығын менсіз неғып ашасың, мені күтпейсің ба? – дегені есімде қалыпты, – деп күлді.

1989 жылы сәуір айында жұмыстан бір аптаға Алматыға санаторийге жолдама алып, бірінші Мүтәліптің үйіне соқтым. Өйткені, сол күні ол қырық жасқа толып жатқан болатын. Келсем үйінде қонақ көп екен, мен ішіндегі ең жастауы болған соң отырыстың

асабасы болдым. Сол жерде қазақтың мықты жазушы-журналисті, «Егемен Қазақстан» газетінің жауапты хатшысы Ілес Мыңбаймен таныстым. Отырыста әр қонаққа өлеңдетіп сөз беріп, барымша кешті көңілді өткізуге тырыстым.

*Тамаданың әркімге сөз беруге келеді шамасы,
Тек қана осы отырыста,*

Мүтәліптің таласуға келеді шамасы, – деп айтқаным есімде.

Қонақтар дән риза, менің әр сөзіме шапалақ ұрып қояды. Отырыстың соңында Ілес ағаға:

– Ілеке, менің өлең жазатыным бар еді, сіздің газетке жарияласам болады ма? – деп едім,

– Ертең сағат он бірде кел, – деді.

Ертеңіне қабылдау бөлмесіне барып бір сағаттай күттім. Маған кел деп айтқаны есінен шығып кетті ме, мені қабылдамады. «Содан, бес-алты өлеңіме бола отырамын ба?» – деп кетіп қалдым.

Олай жасағанымның да себебі бар еді. Кеше Мүтәліп: «Мырзалы, ертең сағат үштерде “Жетісу” қонақ үйінде жолығайық, ауылдан Сәрсенбай Болжаев келіп, сол қонақ үйге жайғасыпты», – деген болатын. Сәрсенбай, Түркістанда бірге өскен, бізбен қатарлас жігіт еді. Бір жағы сол кездесуге кешігіп қалмайын деп, көп күтпей, қонақ үйге қарай жол тарттым. Келсем, ресторанда Мүтәліп, Сәрсенбай, тағы бір бет-әлпеті өте таныс бір жігіт отыр. Сәрсенбаймен құшақтаса амандасып болған соң орындыққа жайғастым. Әлгі бейтаныс жігіт, күнде теледидардан көріп жүрген «Тамашаның» актері Уайыс Сұлтанғазин екен, Мүтәліп екеуі Политехта бірге оқыпты. Оны Мүтәліп айтқан соң бірден таныдым.

Содан отырыс басталып кетті. Көңілді ішіп-жеп отырмыз. Уайыс менімен түйдей құрдас болып шықты. Өскеменнің Күршім ауданынан екен, «Қайнаға-күйеу бала» болып жабысып қалдық. Сол күні Республика

сарайында «Тамашаның» концерті болады екен, бізді Уайыс қонақ етіп шақырды. Содан концертке барып, теледидардан көріп жүрген әртістерді тірідей көріп, шат-шадаманға бөлендім. «Тамашаны» «тамаша» еткен Құдайберген Сұлтанбаев, Тоқсын Құлыбеков, Мейірман Нұрекеевтердің сахнада сомдаған образдарын көріп, олардың өнеріне қатты тәнті болдым.

Содан концерт біткен соң, көңілім шаттанып:

*Тамаша болған күнінде,
Мария қарындас шыға келді сахнаға.
Еске алып Қадыр ағамыздың жақсы әнін,
Шет елге талай қазақты таныстырдым деп.
Домбырасын қолындағы бере салып,
Африкадан келген қара жігітке.
Бір сұлумен қосылып үшеуі ән салды,
Қазақтың “Қоғалай” деген халық әнін.
Міне бүгін қазақ болдым,
Тамашаны көре салып.
Тамаша тамашаға ұласа берсін,
Қазағымның үлкен қасиеті өсе берсін! – деп,*

өлең жолдарын шығарып тастадым.

Осылайша, Мүтәліп досымның арқасында Уайыспен танысып, «Тамашаны» көріп бір серпілгенім есімде.

Мүтәліп 1988–1989 жылдары Германия Федеративтік Республикасының екі бірдей жоғары оқу орнында – Клаустель техникалық университеті мен Ахен қаласындағы Рейн-Вестфаль техникалық мектебінде машықтанудан өтіп, әріптестерімен ғылыми тәжірибе алмасады.

Сонда өзі жатқан қонақ үйдің қожайынымен танысып қалады. Әңгіме үстінде неміс азаматы, соғыстан кейін, ағасы екеуі Өзбекстан мен Қырғызстанның шекаралас аумағында орналасқан Қызылқия деген жерде бес жыл тұтқында болғандарын айтады. Ағасы сол жерде қайтыс болып, сонда жерленген екен.

«Соған барсам деп ойлап жүр едім», – дейді. Мүтәліп, «Келіңіз, өзім қарсы аламын», – деп жауап береді.

Содан 1990 жылы әлгі неміс келетін болып, Мүтәліп менімен хабарласады. Менің 06 жаңадан алған жигулиім бар еді, сонымен немісті күтіп алатын болып келістік. Екі күннен кейін Мүтәліп келді. Бахат інімді шопыр қылып алып, Мүтәліп үшеуіміз Ташкентке жол жүріп кеттік. Мен шыртай киініп алғанмын, костюм шалбар, галстук таққанмын. Содан ұрып отырып «Өзбекстан» қонақ үйіне кіріп бардық. Бөлмеге кірсек ешкім жоқ, «Бұл қайда кеткен?» – деп тұрғанымыз сол еді, неміс қонағымыз диванның артынан шығып келе жатыр. Мүтәліп немісше:

– Не болды, неге тығылдыңыз? – деп еді, Неміс:

– Бірге келген туристерді бүгін жоспар бойынша Самарқандқа апару керек еді, содан мен әдейі тығылып қалдым, – деп жауап берді.

Сонымен уақытты созбай тез арада жолға шықтық. Марғұлан, Ферғана, Әндіжан арқылы Қырғызстан шекарасына жақындап келеміз. Қуасай деген елді мекеннен өткенде бүткіл ауылдың үйлерінің қирап, түгі қалмай жанып кеткенін көрдік. Бұның себебі, бір жыл бұрын осы жердің Түріктері мен Өзбектерінің арасында кикілжің туып, арты жаппай көтеріліске ұласып, Түріктерді Өзбекстаннан қуып шыққан болатын. Соның салдарын өз көзімізбен көріп, тұра бір алапат соғыс болғаннан кейінгі аянышты жағдайды көргендей әсер алдық.

Сонымен шекараға жақындағанда құжаттарымызды тексеріп, бізді ары қарай жібергісі келмегендей сыңай танытты. Мен оларға өзбекше сөйлеп, жағдайымызды айтып едім, райларынан қайтқандай болды. Сонымен, Қырғызстанға өтіп, Қызылқияға келсек, бұрынғы түрменің орнына санаторий салынып кетіпті. Ағасын жерлеген қорым да жермен жексен болып тегістелініп кеткен екен. Қызылқияда бір күн

қондық. Неміс баяғы күндерін еске алып, бір жылап алды. Ертесіне қайтып Өзбекстанға жол тарттық. Жолда Марғұланда Мүтәліптің досының үйіне соқтық, бізді көріп қуанып, жақсы қарсы алды. Жетпістен асқан әкесі бар екен. Соғыстың басынан аяғына дейін қатысқан ардагер ақсақал соғысты Кенигсберг қаласында аяқтапты, елге мүгедек болып оралыпты.

Түнімен өзбек ағайынның үйінде жақсы отырдық. Кезінде бір-біріне оқ атқан солдаттардың, бір дастархан басында шүйкелесіп отырғанының куәсі болдым. Әңгімелерінің жарасқаны соншалық, неміс қолындағы алтын сағатын шешіп, өзбек құрдасының қолына тағады. Өзбектің шалы да, «Сыйға – сый, сыраға – бал» деп, риза болып неміс пен Мүтәліпке шапан жабады. Ертеңіне кетіп бара жатқанда өзбек ақсақал:

– Мырзалы балам, саған шапан жаба алмадым, оның орнына мынау роза гүлдердің көшетін беремін. Бұл өзгеше роза, сендерде бұндай роза жоқ, – деп машинамың артына бір бума көшет салып жіберді.

Сол роза гүлдер 35 жылдан бері әуілімде өсіп тұр. Сонымен риза болып қайттық. Тағы бір таңқалғаным – әлгі неміс жол-жөнекей тоқтаған жерде сауда жасап тұрған адамдарға әртүрлі сыйлықтар үлестірумен болды. Сосын мен:

– Бұл неміс жолда көрген барлық адамдарға сыйлық таратып жатыр, бізге де берсе қайтеді? – деп едім, Бахат інім:

– Мырзеке, шыртай киініп алғансыз, ол сізден сескеніп келе жатыр, КГБ-нің адамы деп, – күлді. Мен де:

– Солай ау, – деп күлдім.

Сонымен сапарымыз сәтті болып, қонағымызды Ташкентке апарып тастадық. Неміс маған риза болып:

– Сіз бір емхананың бас дәрігері екенсіз, мен сізге гастродифиброскоп деген қарынды тексеретін аппарат сыйлайын, – деді.

– Жоқ, рахмет, сіз риза болсаңыз болды, сол жетеді

маған, – деп, неміс ағайынмен қоштасып, үшеуіміз елге қайттық, – деп сөзін аяқтады ағамыз.

Ары қарай сөзін жалғап:

– Одан кейін Мүтәліппен біраз жыл хабарласпай кетіп, 2011 жылы саудамен Ақтауға бардым, – деп ары қарай әңгімесін жалғады.

– Ақтауға келіп, қонақ үйге жайғасып болған соң Мүтәліпке звандадым. Сөйтсем, ол Жаңаөзенде жүр екен, ертең жолығатын болып келістік. Кезінде журналист болған. Бірнеше ауданда партия комитетінің хатшысы қызметтерін атқарған Нәсен кластасым да осы Ақтауда, Кентау трансформатор зауытының Ақтаудағы филиалын басқаратын, оған хабарлассам, басқа қалада екен,

– Кешке самолетпен келемін, ертең кафеде кездесейік, – деді.

Ертеңіне Мүтәліп теңіздің жағасында орналасқан кафеде күтті. Ол жердің қожайыны Нәсеннің әйелі екен, дастарханды керемет етіп жасапты, үшеуіміз сырласып, жақсы отырдық. Қазір осы жағдайларды еске алып, ойланам: «Мүтәліппен кейінгі кездері араласпай кеттім. Ол мені талай іздеп келді, мен барғанда ханды күткендей күтіп алды. Неге мен кейінгі кездері оны іздемедім?» – деп өзіме сұрақ қойдым. Бұндай доспен араласуым керек еді. «Дос болсаң берік бол, досыңа серік бол», – деген қағиданы ұстана алмадым, менің қызметті тастап кеткенім де себеп болды-ау деп ойланамын, – деп Мырзекең сөзін аяқтап күрсінді.

Иә, бұл жерде достықтың өмірде ешнәрсемен бағаланбайтын құндылық екеніне көзіміз жеткендей болып отыр. Досты табу оңай, ал оны сақтап қалу қиын екеніне де көз жеткізгендейміз. Жетпістің ортасына келіп, бала күнгі досы туралы естелік айтып, оның жақсы қасиеттерін еске алғанының өзі, адамның жүрегінің тазалығын білдіреді деп ойлаймын. Мырзекең досты дұрыс таңдай білген. Сондықтан да алдағы уақытта

досымен әлі де қауышады, оған мен сенімдімін. Енді мен де Мырзекеңнің әңгімесінің жалғасы ретінде Мүтәліп туралы айтып кетсем:

Мүтәліп пен Мырзекеңнің тағдырлары өте ұқсас. Мүтәліптің де руы Тама (Жабал-Жаңа). Ата-бабалары Созақ өңірінен. Отызыншы жылдардағы Созақ көтерілісінен кейін, Үкімет тарапынан қысым көргендіктен Қырғызстанға қоныс аударуға мәжбүр болады. Олай болатын да себебі бар еді. Созақ көтерілісін ұйымдастырушы, халық хан сайлаған Сұлтанбек Шанақұлы Мүтәліптің арғы аталары болып келетін. Осылайша, Мүтәліп, Қырғызстанның Ош облысы Араван ауданында дүниеге келеді. Біздің кейіпкеріміз Мырзалыны туғаннан Алуа әжесі бауырына басып асыраса, Мүтәліпті де әжесі Анар есімін қойып, бауырына басып, өз тәрбиесін береді. Бала Мүтәліптің адам болып қалыптасуына зор ықпал еткен, өмірден көргені мен түйгені көп, ел анасы атанған Анар әжесі болды.

1954 жылы сталиндік заман өткен соң Мүтәліптің ата-анасы Қазақстанға көшіп, Түркістан қаласына келіп қоныстанады.

Әбдімүтәліп Әбжаппаров елімізге танымал үлкен ғалым. Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Ұлттық инженерлік академиясының, Ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының, Жоғары мектеп академиясының академигі.

«Құрмет», «Парасат» ордендерінің иегері. Қазақстанда университет корпусын, заманауи жоғары оқу орындарын салған, аттары аңызға айналған екі ректордың бірі. Біріншісі – әсем қала Алматыда қазіргі Әл-Фараби атындағы университеттің ректоры болып тұрған уақытында «ҚазГУградты» салған, мемлекет және қоғам қайраткері, академик Өмірбек Жолдасбеков болса, екіншісі – Ш.Есенов атындағы мемлекеттік технологиялар және инженеринг уни-

верситетінің ректоры болған Әбдімүтәліп Әбжаппаров. Ол тұтас қалашықты қамтитын аумақты қоршап, университеттің бас корпусын, үлкен спорт кешенін, ұстаздарға арнап баспана, студенттер үшін жатақхана салды. Осылайша, ректор болған уақытында Ақтау қаласына өзінің дара қолтаңбасын қалдырады.

Әбдімүтәліп Әбжаппарұлы өзінің саналы ғұмырында үш бірдей мемлекеттік университеттің ректоры лауазымын атқарған азамат. 2001-2005 жылдары С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті ректоры, 2005-2013 жылдары Ш.Есенов атындағы Ақтау мемлекеттік университетінің ректоры, 2014–2018 жылдары Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің ректоры қызметтерін үлкен абыроймен атқарды. Осылайша, барлық өмірін Қазақстанның ғылым саласына арнаған Мүтәліп, халық үшін еңбек етудің биік үлгісін көрсете білді.

Ол шәкірттерінің, әріптестерінің жадында ұлағатты ұстаз, іскер де білікті басшы ретінде мәңгі сақталып қалатыны сөзсіз дүние.

– Мырзеке, жылдар өтіп, сағаттар сырғыған сайын балалық шаққа деген сағыныш сонау мектеп табалдырығындағы кездерге жетелейтіні рас дүние, оны өзіңіздің сыныптастарыңыз туралы айтып жатқан әңгімеңізден байқап отырмын. Мектеп бітірген соң әрқайсыларыңыз жан-жаққа тарадыңыздар. Өмірден өз орындарыңызды табу үшін оқу оқимыз деп ұмтылдығыңыздар. Жаңа әңгімеңізде Нәсен, Құдайбақ сыныптастарыңыздың есімін атап қалдыңыз. Олар туралы айтып өтпейсіз бе?

– Иә, Ахметов Құдайбақ пен Қожабаев Нәсен балалық қызықты шақтарымның күйгерлері. Нәсен біздің арамызға сегізінші класта келіп қосылды. Таза киініп, жұлдыз сияқты жарқырап, өзіне-өзі сенімді жүретін. Сабақты жақсы оқыды. Түркістанда «Новостройка»-да тұрды. Үйінде талай болдық. Әкесі көпті көрген ақкө-

ңіл жақсы адам еді. Сауранда мектеп директоры болды.

Жоғары оқу орнын бітірген соң Нәсен Түркістанда аудандық газетте тілші болып жұмыс жолын бастады. Кейін партия қатарына өтіп, жауапты қызметтер атқарды. Созақ, Келес аудандарының партия комитетінің хатшысы болды. Түркістан қалалық партия комитетінде лауазымды қызметтер атқарды. 90-жылдардан Кентау трансформатор зауытының Ақтау, Атырау қалаларындағы филиалын басқарды. Нәсенмен соңғы рет Ақтауда жолыққан соң көп уақыт кездеспедік. 2019 жылы Шымкентке көшіп келгенін Құдайбақтан естіп, Нәсенді жұбайымен ерулік берейін деп ресторанға шақырдым. Екі құдам, Құдайбақ бар, жақсы көңілді отырдық. Қоштасарда Нәсенге:

– Нәсен, біз екеуіміздің мінезіміз бір-бірімізге сәйкес келмейді. Бұдан кейін екеуіміз араласпай-ақ қояйық. Менің саған өкпем жоқ, бірақ солай істегеніміз дұрыс, – деп қолын алып қоштастым.

Ал Құдайбаққа келсек, ол кластастардың ішіндегі менімен жақынырақ араласқан жігіт. Сабақты жақсы оқитын. Бойы ұзын, аққұба келген сері жігіт еді. Баскетболды жақсы ойнайтын, мектептегі қоғамдық жұмыстарға белсене араласатын. Жоғары оқу орнын бітіріп Түркістанда қаржы саласында жұмыс жасады. Жастау кезінде мотоциклде келе жатып апатқа ұшырап, миына қан кетіп облыстық ауруханада ұзақ емделді. Содан бір көзі қисайып, бір құлағы жақсы естімейтін болып қалды. Жетпістен асқанда тағы қатты сырқаттанып, ақыры ауруы қатты меңдеп ажалдың кемесіне мініп кете барды. Досымның қазасына қатты қайғырып, жаназасында болып, ақтық сапарға шығарып салдым...

Осылай өмір болған соң арамыз сиреп бара жатыр, оны да түсінемін. Өйткені, өмір – өзен, бір орнында тұрмайды. Мектепте өткен жылдарым мен үшін өте керемет, бақытты бір күндерім болып саналады. Есею

кезеңіміз, алғашқы махаббат, шынайы сезімдер, алға қойған мақсаттар – бәрі-бәрі осы мектептегі кезеңнен бастау алды. Мектепте өткен шаттыққа толы кездерім мен үшін өмірде өткен ең жарқын естеліктерім болып қалатыны сөзсіз дүние. Менің өмірімде бірге оқыған сыныптастарымның алар орны тым ерекше. Мектеп бітіргенімізге алпыс жылға таяп қалса да, олар маған өмірлік достар болып қала береді, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

СТУДЕНТТІК ДОСТАР

– Мырзеке, адамның ең бір естен кетпес, қызыққа толы кезеңі жастық шақ, студенттік кезең екен. Студенттік кез – бұл танысу мен ұзақ жылдарға достық қарым-қатынас құруға мүмкіндік беретін шақ. Сол үшін де студенттік кездер ешқашан естен кетпейді. Бұл кезең адамның жадында өте жарқын күндермен ғана сақталып қалады. Сіз институт қабырғасында алты жыл оқыдыңыз. Енді сол қызыққа толы студенттік шаққа сапар шегіп, бірге оқыған достарыңыз жайлы айтып берсеңіз.

– Дұрыс айтасың. Студенттік өмір – қиындығы мен қызығы қатар жүретін, адамның есте қалар тамаша кезеңі ғой. Ол кезде ұлан-ғайыр еліміздің түкпір-түкпірінен жиналған жастардың бір ғана арманы болды. Ол – «Медицина саласының маманы болсам» деген арман еді. Солардың бірі мен болдым. Мектепте алған білімімнің арқасында оқуға қиналмай түстім. Бірінші емтихан химиядан болды. Сұрақтың бәріне мүдірмей жауап беріп, «бес» деген баға алдым. Екіншісі – физика пәнінен де сүрінбей өтіп, екі емтиханның қорытындысымен оқуға қабылданып кеттім.

Біз оқыған жылдары қазақ тілінде білім беретін медицина институты жоқ болатын. Сабақ тек орыс

тілінде өтетін. Көбісі ауылдан келген балалар болғандықтан, орыс тіліндегі тапсырмаларды түсінбейтін де. Абырой болғанда менің жолым болды. Мектепте сынып жетекшімнің орыс болғандығынан орыс тілінен аса қиыншылық көрген жоқпын. Орысшаға шорқақ студенттер үй тапсырмаларын түнімен жаттап алып, ертеңіне судыратып айтып беріп жатқандарын талай көрдім, өздері не айтып жатқанын түсінбейтін, бірақ мұғалімнің көңілінен шығушы еді. Кейін келе орысшаны мұғалімдерден де таза сөйлейтін болып кеткен студенттерді көрдім. Өйткені, ол кездегі жастардың білімге деген ынтасы керемет еді. Барлық шаруаны ысырып тастап, тек сабақ оқып, сабақтан қалмауға тырысатын.

Ол кездерде студенттер бір-бірімен жарыса оқып, қалайда шәкіртақы алуға тырысатын. Сабақтан бос уақытын тек кітапханада өткізуші еді. Студент болғанның жөні осы екен деп, шектен шығатын тірліктер жасамадық. Міне, біз осылай оқыдық. Мен институтта поток старостасы болдым. Бір потокта 600 студент оқитын. Мен солардың тәртібіне, сабақ үлгеріміне, сабаққа қатысуына жауап беретінмін.

Жаз мезгілінде студенттік құрылыс жасақтарына жұмылатынбыз. Медицина саласында оқысақ та, құрылыс жұмыстарын бір кісідей білетінбіз. Өйткені, ол кездегі жастардың көбі еңбекпен есейген, ауыл балалары болатын.

Осылайша, жалындаған студенттік өмір өтіп жатты. Жаңа таныстар, жаңа достар таптым. Солардың бірі – Айгүл, Зухра деген қыздар болды. Екеуі де менен үлкен еді. Жамбыл облысынан болатын. Осы екі қыз менің өмірімде ерекше орын алды. Әрі дос, әрі бауырмашыл әпке бола білді.

Ал жұбайым Гүлжанды институтқа бірінші келген күннен көріп, сыртынан ғашық болғандай сезімде жүрдім. Қарапайым ғана қазақтың қараторы қызы өзі-

нің биязы мінезімен мені өзіне тартқандай болды. Бірақ, ол кезде әлі баламын, сезімімді айтпақ түгілі қасына барып танысуға да сескендім. Кейін осы екі әпкемдей болып кеткен достарымның арқасында Гүлекеңмен жақынырақ танысудың сәті түсті.

Үшінші курста оқып жүргенде Зухра өзінің ауылының жігітіне күйеуге шықты. Сөйтіп қаланың шетінде пәтер жалдап тұрды. Жездеміз аяқкиім фабрикасында жұмыс істеп, әпкемді бақты. Мен қолым боста үйлеріне көп барып тұрушы едім. Төртінші курста Гүлжанға жатақханадан орын болмай, Зухраның үйінде тұрды.

Содан бұрын ол үйге аптасына бір рет барып тұрсам, Гүлжан келгелі күніге баратын болдым. Жездем бір ақкөңіл, аңқылдақ жігіт болатын, мен барсам қуанып қалушы еді. Мен Гүлжанға үйленгенде Зухра бізбен бірге Шымкентке келді, қуанышымыздың ішінде болды.

Әкем жарықтық қатты қуанып, ауылда бес-алты индюгін сойып, ауыл тойын жасады. Туған-туыс, нағашыларымның бәрі жиналды. Алғашқы немересінің келін әкелгеніне қуанған нағашы әжем жүз грамм коньяк ішіп жібергені есімде. Ішүін ішіп алып, «Ойбай, бетім ысып бара жатыр» – деп әбігерге түсіп, жұртты бір күлдіргені бар еді. Сүлеймен нағашым қуаныштан артығырақ ішіп қойып, дастарханға құлап қалады. «Жантақ керек болса, түйе мойнын созады» – деп, Әбдірахман түп нағашым күліп, Сүлейменді орнынан тұрғызып, арақ құйып бергені есімде қалыпты. Сонда Әбекең қажы, біздің үйге ағасы Серікбайдың моторын әкеліп, свет жағып, қызықты той болған еді.

Міне, осылайша Гүлжан екеуіміздің қуанышымызда Зухра әпшем қасымызда болған еді. Институт қабырғасында тапқан екі әпкеммен осы уақытқа дейін араласып тұрамыз. Айгүл Арал қаласында тұрады, гинеколог болып ұзақ жыл жемісті еңбек етті.

Зухра Жамбыл облысы Байзақ ауданының орталық ауруханасында көп жыл бас дәрігер болып жұмыс атқарды. Жездем екеуі бала-шағаларынан көптеген немерелер сүйіп, аман-есен шапқылап жүрген жағдайлары бар.

2005 жылы жұмыс бабымен Жамбыл облысының аумағынан өтіп бара жатып, камазым бұзылып, жолда тұрып қалдым. Содан Байзақ ауданының Михайловка ауылына өткінші машинамен жетіп, Зухраның үйіне келдім. Амандықты сұрастырып болған соң:

– Зухра әпше, менің келген себебім – жолда келе жатып машинам бұзылып, жолда тұрып қалдым. Тараздан камазыма автобөлшек алуым керек. Соған қарызға ақша бере тұрсаңыз. Шымкентке барған соң, пошта арқылы салып жіберемін, – деп едім,

– Мырзалы, менде саған қазір, мә деп бере салатын артық ақшам жоқ, – деп көңілсіз жауап қайырды.

Зухраны танымай тұрмын. Бұрынғы көңіл-күй жоқ. «Әшейінде күлімдеп жүретін әпшеме не болған?» – деп ойладым. Содан күн батқан кез еді, жатып қалдым. Ертеңіне ерте тұрып, қоштасып кетіп қалдым. КамаЗыма келсем, шопырым Тараздан шығатын облыстық газетті қарап отыр екен, сұрап алдым. Екінші бетін ашып едім, Зухра туралы жазылған мақалаға көзім түсіп кетті.

Аудандық ауруханада күрделі жөндеу кезінде, басшылық тарапынан заң бұзушылық фактілері орын алып, тергеу жұмыстары жүріп жатқандығы туралы жазылыпты. Соны оқығаннан кейін, неге кеше Зухраның көңіл-күйінің болмай отырғанын бірден түсіндім. «Ай, әпкем-ау, неге кеше айтпадың?» – деп ойладым. Не болса да, аман-есен құтылуын тіледім. Кейін әйтеуір тірліктің оңтайлы шешімін тапқанын естіп, қуанып қалдым. Содан, жасының келуіне байланысты зейнеткерлікке шығып кетіпті.

Жездем екеуі немере бағып, үйлерінде отырған

еді, былтыр жаңа жылдың алдында Жамбылдан суық хабар жетті. Аман жездеміз қайтыс болыпты. Сол күні жолға шығып, Гүлжан екеуіміз жаназасында болып, әпшеме көңіл айтып қайттық. «Бір айналдырғанды, шыр айналдырады» – дегендей, екі ай өтпей жатып, Аман жездеміздің артынан қырық тоғыздағы жалғыз ұлы о дүниеге аттанып кетті.

Бұл қайғы Зухраға өте ауыр тиетінін білдім. Қазір барсам, «Мені көргесін тоқтамай егіліп жылайды ғой» деп, ойлана келе, қырқынан кейін баратын болып шештім. Содан жақында ғана Гүлжан екеуіміз немереміздің машинасымен Зухраға бардық. Бізді көргеннен, өзін ұстай алмай ұзақ өксіді. Гүлжан екеуіміз:

– Жазмыштың тірлігіне амал жоқ. Енді балаңыздың артынан қалған екі тұяғына сіз керексіз. Сол үшін бекем болыңыз, – деп көңіл айтып, қасында ұзақ отырдық.

Келіні біз келгеннен қазанға ет салып, тамақ әзірлеп қойған екен, алдымызға әкеліп қойды. Ет өте дәмді әзірленіпті, сүйсіне отырып жедім. Әсіресе қамыры ұнады. Сосын келінді шақырып алып:

– Келін, тамағың дәмді болыпты, рахмет айналайын, өркенің өссін. Қамырын қалай әзірледің? – деп едім,

– Ата, қамырға алты жұмыртқа қосып пісірдім, – деп жауап берді.

– Бәсе, өзгешелеу, тәтті болыпты. Ал келін, саған айтарым, қазақта бір жақсы сөз бар: «Келіні жақсы үйдің керегесі алтын», – деген.

Енді осы үйдің бас көтерері өзіңсің. Анау жолдасыңның артынан қалған балапандарыңа дұрыс тәрбие беріп, осы шаңырақтың керегесін кеңейтіп, босағасын берік қылып, отын өшірмеу сенің қолыңда. Енең болса, жасы келіп қалды. Алдымен осы анаңның жағдайын жаса. Ертең балаларың өсіп, той жасағанда бізді ұмытпай шақыр, келеміз. Енді сендерге тек жақсылыққа келейік, – деп, батамды бердім.

Содан бері Зухрамен үздіксіз телефон арқылы хабарласып тұрмыз, жағдайы жақсы. Ал енді Айгүлге келсек, күйеуі Самат деген жігіт Қызылорда облысы, Арал қаласынан болатын. Бізбен бірге институтта оқыды. Айгүл мен Самат екінші курс оқып жүргенде отау құрып, пәтерде тұрды. Саматтың әкесі Арал балық зауытының директоры болатын. Артынан посылкамен бекіре балықтар келіп тұратын. Демалыс күндері үйлеріне барып, балық жеп қайтушы едік. Кейін оқу бітірген соң, екеуі Аралда дәрігер қызметін жасады.

2013 жылы сауда жасап жүргенімде Аралдан өтіп бара жатып, камазым бұзылып, жолда тұрып қалдық. Шопырым ашып көріп еді, «задный мосттың» «чулогы» кеткен екен. Ертеңіне Аралға барып, Мәлік деген автобөлшек сататын жігітті бұрыннан танушы едім, оның магазинінде де ол бөлшек жоқ болып шықты. Аралда камаз бөлшектерін сататын жердің бәрін аралап көрдік, еш жерден табылмады. Содан амал жоқ Шымкентке звандап, Азамат балама айттым. Ол іздеп көретін болды. Аралда біраз күн аялдайтынымды сездім. Қонақүйге жайғасып, демалып жатыр едім, есікті біреу ұрды. Барып ашсам – Мәлік екен. Сонымен қонақүйдің ресторанында отырып әңгімелестік. Мәлік Бұхарбаев – Әлімнің Шекті руынан. Атақты Жанқожа батырдың ұрпағы екенін білдім. Сөйтіп отырып:

– Мәлік, осы жерде институтта бірге оқыған Самат, Айгүл деген достарым тұратын еді, білесің бе? – деп едім,

– Танимын ғой, екеуі де ауылдың сыйлы азаматтары. Самат – бас дәрігер, Айгүл – раддомның бастығы, жағдайлары жақсы, керек болса телефоны бар, – деп номерін берді.

Телефонмен хабарласып едім, Айгүл көтерді. Мені танымады-ау, тұтқаны Саматқа бере салды. Ол мені бірден таныды. Кешке үйлеріне бардым. Тараздан үлкен баласы да бала-шағасымен келген екен, бәріміз

дастархан басында өткен күндерді еске түсіріп, жақсы отырдық. Самат сол баяғы қалпы, көңілді, ақжарқын мінезінен таймаған. Айгүл, керісінше, көзіме солыққы болып көрінді. Мүмкін, жұмысынан шаршап жүрген болар деп ойладым. Ертеңіне Шымкенттен КамАЗдың бөлшегі келетін болып, жолға шықтым. Самат емпілдеп, үлкен жолға дейін өзі шығарып салды. «Шопырыңның қарны аш болар» – деп, бір сөмке тамақ беріп жіберді. Өмір болған соң, біреу ерте, біреу кеш кетіп жатады. Соңғы көргенімде өмірге деген құлшынысы жоғары болып көрінген Самат ағам 2015 жылы қайтыс болды. Қайғылы хабарды естіп, Аралға жолға шықтым. Жаназасында болдым. Жеті күндік асына қатысып, достары атынан қимастық тілегімді айттым. Қазір Айгүл Аралда тұрады.

Тағы да, мен үшін орны бөлек досым – Тәуірбек Олжаев деген жігіт болды. Екеуіміз бірге оқыдық, жақсы дос болып араластық. Ол Семей облысы Жарма ауданынан болатын. Ауылы жақын болған соң, Тәуірбектің үйіне көптеу баратынмын. Әке-шешесі мені өз балаларындай көруші еді. Екі інісі, екі әпшесі мені көрсе інілеп тұратын. Сол досым екі мыңыншы жылдардың басында Алматыға қоныс аударып, Жәкен деген бірге оқыған жігіттің жеке емханасында травматолог болып еңбек ете бастайды. Сол кезде маған хабарласып, Шығыс Қазақстан облысы Қатонқарағай ауданының шеткері бір ауылынан бес мың долларға Алтай қарағайынан соғылған үлкен үй сатып алғанын, сол үйді Алматыға жаңа баспана соғуға бұзып әкелгісі келетінін айтып, өзі екі інісімен сол жақта болатынын айтты. Сосын мен:

– Тәуірбек, мен, Алла қаласа, қарбыз артып Астанаға шығамын. Сатып болған соң, ары қарай саған барамын. Өзің білесің, жол алыс, оңай емес. Маған ешнәрсеңнің керегі жоқ, бірақ шопырдың еңбек ақысы мен жолға кететін солярканың ақшасын төлейсің,

– дедім. Ол келісті. Содан мен камазыма қарбыз артып, оны Астанада бір-ақ күнде сатып, бір күн демалып, ертеңіне Қатонқарағайға жол тарттық. Өскемен арқылы Қатоннан өткенде, ақын Оралхан Бөкейдің туған жері Шыңғыстайға тоқтап, демалдық. Сол жерде Оралханның мұражайы бар екен, қызықтап соған кірдім. Ішін аралап жүріп, сыныптасым Мүтәліптің Оралханмен түскен суретін көріп, қуанып қалдым. «Мына жігіт менің кластасым, жерлесім» – деп, қасымдағыларға мақтандым.

Содан ары қарай баратын жеріміз жүз шақырымдай екен, жолға шығып кеттік. Шаршап-шалдығып жетсек, Тәуірбек сыртта бізді күтіп жүр екен, мені көріп қуанып қалды. Сол күні ол бір қой сойып күтті. Түнімен әңгіме құрып, көңілді отырыс болды. Түнде ауылдағыдай далаға ұйықтап едім, түнде жаурардым, содан машинаға кіріп ұйықтап қалдым. Ертеңіне тұрсам, Тәуірбек шыж-быш болып күйініп жүр. Не болды десем, ауылдың адамдарымен үйді бұзуға келісе алмай, соған ашуланып тұр екен. Сосын мен:

– Тәке, сен бұлардан басқа бұл жерде кімді таба-сың? Анау екі ініңнің қолдарынан еш нәрсе келмейді, кімге жалынасың? Айтқан ақшаларын берсей, қарап тұратын уақыт жоқ, ақшаң жетпесе, мен төлеймін, – деп әзер көндірдім.

Содан әлгі ауылдың адамдары шынымен ақ іскер екен, кешке дейін бұзып, машинама артып берді. Тағы бір келетін болдым, өйткені үйдің жарты ағашы сыймай қалды. Сонымен Тәуірбекті алып, Алматыға шығып кеттік. Жолда досыма:

– Сен ендігі рейске келмей-ақ қой, тірлігіңді істей бер, мен өзім қалған ағашыңды әкеліп беремін, – дедім.

Содан Алматыда бір-екі күн болып, Қапшағайдан отыз тонна пияз артып, шопырым екеуіміз жолға шығып кеттік. Өскеменге келіп, базарға пиязды сатуға

аялдадық. Сауда жүрмеді, пияздың өтуі қиын болды. Сонымен Өскеменде он күндей тұрып қалдық. Сөйтіп жүргенде осы жерде институтта бірге оқыған Болат Құнанбаев деген досым бар еді, соны іздедім. Сұрастырып тауып алдым. Жібек комбинатының ауруханасында терапевт-дәрігер екен, бөлмесіне кіріп бардым. Столда шұқшиып бірнәрсе жазып отыр екен, қолымдағы газетпен басына салып қалдым.

– Неге ұрасың? Сен кімсің? – деп орнынан атып тұрды.

– Мені танымадың ба? – деп күліп едім,

– Мырзалы, сен бе? Қайдан жүрсің бұл жерде? – деп мені құшақтай алды.

Содан екеуіміз қауышып, ол мені үйіне шақырды. Мәриям деген әйелі бар екен. Ержетіп қалған қызы мен баласын көрдім. Әйелі осы Өскемендік, әке-шешесі қаланың шетінде тұрады екен. Сол жаққа қонаққа шақырды. Мен:

– Уақытым жоқ, бара алмаймын, – деп қоштасып, Қатонқарағайға кеттім.

Келсем, жігіттер үйдің бәрін тап-тұйнақтай етіп бұзып қойған екен, соны артып, қайтадан Алматыға шығып кеттім. Сонымен Тәуірбек досым үшін жердің түбі Қатонқарағайға екі рет келіп, тірлігін бітіріп бердім. Кейін кеткен шығынды есептеп көрсем, екі жүз тоқсан мыңдай болыпты. Тәуірбекке айтсам:

– Кейінірек берейін, әзірге ақша жоқ, – деген соң,

– Мақұл, кейін. Олжас балам үйленерде бір-ақ алармын, – деп ауылға кетіп қалдым.

Содан бір жыл өткенде 90 мыңды қайтарды да, қалғанын тағы кейін берейін деді, оған да көндім. Сонымен, не керек, досым деген Тәуірбек ақшаны сол бойы қайтармады. Содан оншақты жыл өтті, бірде Алматыға барып қалып, досымды тауып алдым. Екі қабатты үйі бар екен. Тұрмысы жаман емес сияқты.

– Тәуірбек, он жыл өтті, баяғы ақшаны қашан қайтарасың? – деп едім, ашулана маған қарап:

– Қайтармаймын, не істейсің маған, – дейді.

Содан менің де жыным шығып, айтатын сөзімді айттым да, теріс бұрылып, үйінен шықтым да кеттім. Бұл жерде менің өкпелегенім: «Мырзалы, менде бары – жүз мың, осыны ала тұр» – дегенде, қалған жүз мыңды кеше салатын едім ғой. Оның маған өктем сөйлеп, мені жақтырмағаны ашуымды туғызды. Осының бәрі менің қызметтен кеткен соң, мені адам құрлы көрмей, менің еңбегімді бағаламағаны маған қатты батты.

Содан кейін досымды көргенім жоқ. Кейін ауырып, қайтыс болыпты. Оған мен бармадым, әйелім мен үлкен баламды жібердім. Барып, бата жасап, Құран бағыштап қайтты. Бір жыл өткен соң, әйелі о дүниелік болды. Оған да Гүлжан барып келді.

Міне, осылай, арамыздан қыл өтпеген достығымызға сызат түскені бар. Қазір енді Тәуірбектің көзі жоқ болған соң, пендеміз ғой деп бәрін кештім. Тәуірбектің үлкен баласы Саяхат – Облыстық онкология диспансерінің бас дәрігері. Алматыға бір барғанымда «Ключи» ауылына мені іздеп келіп, екі жүз мың теңге беріп, астыма мініп барған жаңа машинама көрімдік беріп, кешірім сұрады. Қазір Азамат баламмен араласып тұрады.

Ал Болатпен қаншама рет кездестім. Бір мәрте әйелі екеуі Шымкентке келді, жақсы күтіп алдым, одан ары Сарыағашқа санаторийге апарып тастадым. Өскеменнің түбінде «Облакетка» деген ауылда ата-енесі тұратын. Енесі орыстың қызы болатын. Әр сенбі сайын ет асып, балалары мен немерелері үлкен шаңырақта бас қосады екен. Кемпірі қайтыс болғанда, шалы қатты қайғырып, сол күні кешке ол да қайтыс болып кетеді. Осы жайтты естіп, екеуінің махаббаттарына тәнті болғаным бар.

Қызығы таусылмас студенттік дәуренді бірге өткізген досымның бірі – Мусин Ерік Мазанұлы деген

азамат. Павлодар облысы Баянауылдың тумасы болатын. Ерекеңнің сабаққа онша ынтасы болмаса да, көңілді отырыстар ұйымдастыруға шебер еді. Соның әсері болды ма, екінші курс оқып жүргенде өзімізбен бірге оқитын Зұлпан деген қызға үйленді. Үшінші курста тұңғыш қызы дүниеге келді. Сөйтіп, арамызда бірінші болып үйленіп, жиырма жасында әке атанды. Кейін жанұялық өмірдің қиыншылығы болды ма, Зұлпан оқуды тастап кетті. Ерік институтты бітірген соң, Павлодарда облыстық ауруханада жұмыс жолын бастап, бас дәрігердің орынбасарына дейін көтеріледі. Әрқайсымыз әр жақта жұмыс жасап, үйлі-жайлы болып, арамыз біраз үзіліп қалды.

1989 жылы жұмыстан «Алатау» санаторийіне жолдама алдым. Келсем – адам көп, екі адамдық бөлмеге орналастым. Қасымдағы көршім өзіммен қатарлас Аманқұл деген архитектор жігіт екен, келгеннен жақсы тіл табысып кеттік. Қырыққа әлі жетпеген, қалшылдап тұрған кезіміз, кеш бата қыдырамыз. Қыз-келіншектерге қырындап, би алаңынан шықпаймыз. Бір орыстың жас келіншегі билегенде бидің түбін түсіреді екен, бәріміздің көзіміз сол келіншекте. Сұлудың сұлуы. Күлген күлкісі де, билеген биі де өзіне жарасымды. Сөйтсек, бұл келіншек Шығыс Қазақстан Орталық партия комитетінің бірінші хатшысы болған, қазір Қиыр Шығыс Орталық партия комитетінің бірінші хатшысы Туттебель Виктор Иванович деген азаматтың әйелі екен.

Ертесіне күндіз әлгі келіншекті арнайы Терешенко Сергей Александрович іздеп келіп, көңілін сұрағанын көрдім. Осылайша демалысым қызықты өтіп жатты. Бір күні осы жерде тағы бір институтта оқыған курстасым Манас деген жігіттің әйелін көріп қалдым, дәрігер болып жұмыс істейді екен. Ертесіне мені үйлеріне шақырды. Ерік пен Зұлпан болатынын айтты. Содан ертеңіне қасымдағы Аманқұлды алып,

санаторийдің жылыжайынан он тоғыз гвоздика гүлін алып, бір метр таяққа байлап, тіке тұрғызып, Манастың үйіне бардық. Ерік пен Зұлпан да келіп отыр екен, сол жерде бір-бірімізді көріп, құшақтасып мәре-сәре болып қалдық. Манастың әйелі Перизатқа әкелген гүлімізді бердік, риза болып қалды. Обалы не керек, Манас пен әйелі бізді жақсы күтіп алды.

Достармен сырласып, көңілді отырыс болды. Перизат өлең жазады екен, бізге бір-екі өлеңін оқып берді. Мен де арқам ұстап, Перизатқа қарап:

Өзі хор шашы қара қандай жан?

Өмірде өзі болған паң.

Қарасам азғын секілді,

Бұл өзі толмайтын қандай жан?

Бар еді жолдасым Манас,

Болған хирургияда кандидат.

Мен үшін қуаныш осындай жандардың,

Бір отбасыда өмір сүріп жатқаны.

Досым өмірге қызықпаған секілді,

Сондықтан әйелі азғындау секілді.

Хор қызы Перизат аталса да,

Нағыз махаббатқа ие болмаған секілді, – деп тіке айтып жібердім. Манас Сызғанов институтында Мұхтар Әлиевпен бірге жұмыс істеп, Мемлекеттік сыйлықтың иегері атанды. Ол досым да өмірден озып кетті.

Ал енді Ерік Мазановичке оралсақ, Алматыға көшіп келген соң жұмыс баспалдағынан жақсы көтеріліп, Қазақстан Орталық комитетінің нұсқаушысы болды. Мен ол кезде Бөген аудандық аурухананың бас дәрігері едім, маған да жақсы демеу болып, көмегін берген кездері болды. Шымкентке бір келгенінде үйге шақырып, қонақ етіп, ертеңіне Самарқандқа апарып келдім. Кейін бірінші әйелі Зұлпанмен ажырасып, екінші рет үйленді. Ол әйелі жастау еді, Сарыағашқа демалуға келе жатқанын естіп, екеуін үйге шақырдым.

Үйде шешем бар еді, жас келіншегіне ақ жаулық жауып, жақсылап күтіп алдым. Ол кезде ол Астанада тұратын. Сапа бақылау комитетінің басшысы еді.

2010 жылы алпысқа толған тойына бардық. Ертеңіне Гүлжан екеумізді арнайы үйлеріне шақырды. Әйелі Гүлжанға алтын тағып, риза болып қайтқанымыз бар. Содан бері де біраз жылдар өтті. Еріктің екінші әйелі де жаман ауруға ұшырап, қайтыс болып кетті. Содан соң ол Мәскеуде тұратын баласы Жәнібектің қолына кетті.

2023 жылы немерем үйленіп, тойға Ерікті шақырдым. Шымкентке келіп, он күндей қонақ болды. Ауылға апардым, қымыран ішкіздім. Тойда да, құдалықта да менің қасымда болды. Кетерінде балам қалтасына жол қаражатын салып берді. Досыма:

– Ерік Мазанович, сенің туған жерің Баянауылдан небір зиялы адамдар шыққан киелі мекен. Сен неге жырақта жүрсің? Жасың болса келіп қалды, туған жерге оралу керек. «Жаман айтпай жақсы жоқ» демекші, ертең қисайып қалсаң жат жерде қаласың. Қуатың бар кезде елге қайтудың қамын жаса, – дедім.

Содан ол үндемей қалды. Сосын:

– Мырзалы, мен саған ризамын. Балаларыңды жақсы тәрбиелепсің, – деп көзіне жас алып қалды.

Менің сөзімнің әсері болды ма, көп ұзамай Астанаға қайта оралып, қазір Қарағанды «Профпатология» институты ректорының кеңесшісі болып жұмыс жасап жатыр. Неге десеңіз, Ерекең ғылым докторы, профессор деген атағы бар. Жиі хабарласып тұрамын, жағдайы жақсы.

Осы орайда, тағы бір досымды айтып кетсем. Ол Найманның жігіті, Тойжан Сариев деген азамат. Әйелі – Баян. Тойжан Алматы Зовет институтын бітірген. «Откорм» совхозында бас зоотехник болып еңбек етті. Баласы Нұржан туылғаннан «Қант диабеті» болып, Беларуське дейін апарып қаратты. Біз Гүлжан екеу-

міз барымызды салып емдегенімізбен, баланы аман алып қала алмадық. Өкінішті. Қазір бір-бірімізбен жақсы қарым-қатынастамыз.

Осылайша, студенттік шақтағы достармен әлі күнге дейін араласып келеміз. Арамыздың да сиреп жатқаны анық дүние.

2013 жылы, институт бітіргенімізге 40 жыл толып, Жанболат немеремізді алып, Гүлжан үшеуіміз Семейге бардық. Гүлжанның сіңлісі Жаңылдың күйеу баласы Қанат деген жігіт, қап-қара «Джип» машинасымен күтіп алды. Жаңылдың үйінде төрт күн жаттық. Қанат бізді 40 жылдыққа апарып, әкеліп тұрды. Келіншегі Гүлшат тамақ істеп, бізді күтумен болды. Үйлері тар болғанымен, кең пейілдеріне риза болдым. Қырық жылдан кейін жолыққан курстастарымның бірі – профессор, бірі – ауданның бас дәрігері, бірі – ғылым докторы екенін білдім.

Содан болар, мені елемей, кездесуде маған сөз кезегін бермеді. Сосын өзім шығып сөйледім. Осы институтты қызыл дипломмен бітіргенімді айттым. Нарықтық экономиканың әсерінен жұмысты тастап, бизнес саласына кеткенімді айттым. Менің сөзімді бәрі жылы қабылдады.

Он жыл өткен соң 50 жылдық кездесуде тағы курстастар бас қостық. Бұл жолы 36 адам жиналды. Қасымызда немерелеріміз бар. Семейге келген соң, қонақ үйге жайғаспай, жеке үй жалдадым. Курстастар қонақ үйге жайғасатын болыпты. Өзімнің кәсіпкер екенімді білдіргім келіп, бәрінің ақшасын төледім. Кездесу барысында мен бұрынғы әдетіме салып, мінбеге шығып, бәрін келесі жылға Шымкентке қонаққа шақырдым.

Неге десейіз, 2024 жылы Гүлжанның жұмыс жасап жатқанына 50 жыл толады. Осы айтулы датаны достармен бірге бастағым келді. 2024 жылдың сәуір айында үйге 18 азамат қонақ болып келді. Та-

раздан Зухра апам да келді. Барлығын қонақ үйге жайғастырдым. Қаладағы курстасым, татар жігіті Шәкіржан да болды. Біз түскі асты ұйғыр көршімнің элиталық кафесінде бердік. Кешке кіші баламның үйінде, құдаларды күткендей, оркестр, асабамен қарсы алдық. Үлкен баланың үйіне де апарып, қой сойып күттік.

Келген қонақтардың бәріне Тұрар құдамнан бастап, бауырларым, балдыздарым қымбат сыйлықтар үлестірді. Осылайша, менің дәрігерлікті тастап, бизнес саласына кетіп, ол жерде жеткен табыстарымды, жетістіктерімді көрсін деп ойладым. Жәкен досым «Дүние жүзі Наймандар тайпасының» вице-президенті екен. Медицина ғылымдарының докторы, профессор. Келген курстарды Самарқандқа апарып келді. Жәкеннің келіншегі салмақты, салиқалы әйел екен.

Павлодардан келген Дария ханым – ұзын бойлы, арықша келген, сөзге шебер адам екенін білдік. Бақыт ағамыз бен Света жеңгеміз ашық-жарқындығымен есте қалды. Талдықорғаннан келген Оқас курстасым өзі ақын, 30 жыл ауданның бас дәрігері болып еңбек етіпті. Әйелі сұлу, сөзге шешен, Оқастың ақылшысы екендігі көрініп тұрды.

Міне, осылайша курстас достарымды жақсы, ақ пейілімізбен күтіп алып, жақсылап шығарып салдық. Биыл, жақын күндері осы ұжым Алакөлде бес күн демаламыз деп ұйғарып отырмыз. Сәттілік болсын! – деп, Мырзекең студенттік шақтағы достары туралы әңгімесін аяқтады.

Иә, Мырзалы ағамыздың студенттік шақтағы тапқан достары жайлы әңгімесі шырқау шегіне жетті. Бұдан ұққанымыз – студенттік күндер, сол кезде тапқан адал достар әр адамның есінде қызықты сәттерімен есте қалып, ешқашан ұмытылмайтынына көзіміз жеткендей. Өйткені, студенттік өмір – кімнің де болмасын, қайта келмес, ең қызықты өткен жалынды шағы болып қала беретіні сөзсіз дүние...

ЖҰМЫС БАСПАЛДАҚТАРЫ НЕМЕСЕ БИЗНЕСКЕ КЕТУ СЕБЕБІМ

– Мырзеке, саналы ғұмырыңыздың ширек ғасырға жуық уақытын, өзіңіз сүйіп таңдаған мамандық – дәрігерлікке арнадыңыз. Денсаулық сақтау саласында білікті маман атандыңыз. Жауапкершілігі мол басшылық қызметтерді абыроймен атқардыңыз. 90-жылдардың ортасында бұл саладан кетуге мәжбүр болдыңыз. Не себеп болды?

– 1984 жылы облыстық емханада дәрігер болып істеп жүргенімде, аяқ астынан сары ауру жұқтырып, ауруханаға түсіп қалдым, – деп бастады әңгімесін Мырзекең.

– Бір күні ем қабылдап жатқанымда палатаға Жақсыбаев Абекең кіріп келді. Ол кісі облыстық денсаулық сақтау басқармасының басшысы, мен қарапайым дәрігермін. «Бұл қалай болды? Неге келді?» – деп таңғалдым. Көңіл күйімді сұрап болған соң:

– Мырзалы, сені облыстық аурухананың бас дәрігерінің орынбасары етіп бекіттім, мынау – бұйрық, ертең жазылып шыққан соң жұмысыңа кіріс, – деп бұйрықты қолыма ұстатып, кетіп қалды.

Мен бұндайды күтпеп едім, аң-таң болып тұрып қалдым. Гүлжан маған қарап, бір палатада жатқанбыз, ол да тосын жаңалықты естіп, қуанып қалды. Сонымен ауырғаным есімнен шығып, Абекеңнің келгені маған құт болып жабысып, аурудан тез сауыға бастадым. Ертерек жұмысқа шығуға асықтым. Осылайша, отыз төрт жасымда қиындығы мен қызығы мол, қарбалас, жүгі ауыр жұмысым басталып кетті. Дүрдей бастық болған соң ба, танысым да, достарым да көбейе бастады. Бұрын Мырзалы деп атайтын-дар, Мырзеке дей бастады. Сөйтіп, не керек, бұл мансаптың құдіретін сол кезде барып түсіне бастадым.

Үш жылдан кейін, бірінші орынбасар болдым. Бұл

әрі облыстық денсаулық сақтау басқармасы басшысының орынбасары есебінде жүретін мансап еді. Одан әрі жұмыс баспалдағынан жоғары өрлеп, 1989 жылы Бөген аудандық орталық аурухананың бас дәрігері болдым. Бұл жұмысты тұра екі жылға жуық атқардым. Жаман болмадым, үлкен абырой жинадым.

Аурухана ескі ғимаратта орналасқан, ескі шіркеу екен. Дәретхана сыртта, жазу жазатын столдары қисайып, сынып, ескіріп кеткен екенін көрдім. Байқағаным, дәрігерлер тәртіп сақтамайды, бастықтың сөзіне бағынғылары келмейтін сыңай танытты. Содан мен жұмысты тәртіптен бастадым. Біреуіне сөгіс беріп, қалғандарына ескерту жасадым. Бөлімшелерді «Бригадалық әдіске» көшірдім. Бұрын аурухана мөрі бас дәрігердің қалтасында жүреді екен, оны арнайы бұйрықпен бас есепшінің сейфіне салдырып тастадым. Бас есепші бір-екі рет маған ақша шығарып бергісі келді. Мен оны қатты қыспаққа алып, «Сотталып кетесің» деп ескерттім.

Аурухана жұмысын жандандыру мақсатында үш жерден жедел-жәрдем бөлімшесін аштық. Жеті жедел-жәрдем машинасын алдырдым. Ауыл адамдарын үш айда бір рет тексеруден өткізіп тұрдық. «Жансақтау» бөлімін аштық. Жас кадрларды жұмысқа тарттық. Жас дәрігер Сағымбековті өзіме орынбасар етіп бекіттім. Аудандық аурухананың 150 орындық жаңа ғимаратының жобасын бекіттіріп алдым. Бұл жерде досым Ерік Мусин мен ауданнан сайланған Жоғарғы Кеңес депутаты Рәтбек қажының көмегі зор болды.

Осылай, жұмыс алға қарай жылжи бастады. Сонда да мені аяқтан шалушылар жоқ болмады. Екі жылдың ішінде төрт рет тексеру болды. Жазған арыздары расталмады. Мен шаршаған соң, өз өтінішіммен арыз жазып, Облыстық денсаулық сақтау басқармасына бөлім меңгерушісі болып ауысып кеттім.

1992 жылы басқарма басшысы болып И.Байдәулетов келді. Келген соң менің қызметімді қысқартып тастады. Маған «Қан құю орталығына бас дәрігер боласың» деп, құжаттарымды әкімшілікке жіберді. Мен төрт ай жұмыссыз үйде бұйрық күтіп жаттым. Ақырында ол жерге мені қоймай, Шора Мүсіралиевич Сейденов деген азаматты тағайындады.

Шора бұл жерде ұзақ жыл отырды. Аяғында, қан құю орталығынан у-шу шығып, бүкіл республикаға масқара болып жұмыстан кетті. Балаларға құйған қаннан СПИД шығып, қаншама балаға жұқты. Осыдан кейін Шора Мүсірәліұлы жұмыстан кетіп, біраз дәрігерлер істі болып, кейбіреулері сотталып кетті. Соның ішінде менің досым, Семейде бірге оқыған Ташмұхан Тойбеков бар еді. Ол кезде облыстық балалар ауруханасының бас дәрігері болатын, үш жылға сотталып кетті.

Кейін жазасын өтеп шыққан соң, досым Аман Жиренбаев, Ташмұхан үшеуіміз кафеде отырып сөйлестік. Сонда Ташмұхан:

– Мырзалы, мен жазықсыз кеттім ғой, кінәм жоқ еді, – деді.

– Ташмұхан, сен өзінді ақтама, бәріне өзің кінәлісің. Алдыңа әкелген қағаздың бәріне мән бермей қолыңды қоя бергенсің. Солай етуге бола ма? Сен оқыған, сауатты адамсың ғой, неге олай еттің? – дегенімде,

– Мырзалы, мен оларға сеніп қалдым, өзім деген адамдарым еді, – деп күрсінді.

– Ташмұхан, өзің білесің, мен Бөген ауданында бас дәрігер болып жүргенімде артымнан май шам жағып түсті, не тапты? Ештеңе де таба алмады. Өйткені мен құжаттарға пысық едім, ешкімге сенбедім. Соның арасында мені қанша қазғандарымен еш нәрсе таба алмады. Ал сен ақкөңілсің, сенгішсің. Саған жау сырттан келген жоқ, өзім деген адамдарың сені соттатып жіберді, – деп едім,

– Иә, кеш түсіндім, – деп, егіл-тегіл жылап жіберді.

Менің бұл жерде айтқым келіп отырғаны – өмір қатал. Сен ақкөңіл болып, біреуге жақсылық істегің келіп тұрғанмен, сол біреу саған жаман тірлік істеп кетуі мүмкін. Сол үшін көп сенуге болмайды. Не болды? Ташмұхан қандай білімді азамат еді, кезінде облысдағы орынбасары да болған, бір сәтте бәрі быт-шыт болды. Сағы сынды, өмірге деген қызығушылығы жоғалды. Бойын тік ұстап, кісілігі жоғары болып жүрген адамның еңсесі түсіп, салбырап қалған түрін көрдім. Бұны өмір дейді.

Иә, бағанағы әңгімемді жалғайын. Сөйтіп жүргенде облысдағы жұмысымнан да босап қалдым. Содан төрт ай үйде жаттым.

Аяқ астынан қалалық денсаулық сақтау басқармасы басшысының орынбасары жұмыстан кетіп, мені сол орынға бекітті.

Бір күні қаланың бас дәрігерлерін жинап, жиналыс өткізетін болдым. Жиналыс залына дәрігерлер кіріп, жайғасып жатырған еді. Көзім Иманәлі Байдәулетовке түсіп кетті. Костюмінің кеуде тұсына Жоғарғы Кеңес депутатының белгісін тағып алған, бірінші қатардағы үстелге келіп, жайғасып отырды.

Иманәлі Оспанович 1990 жылы Қазақ ССР Жоғарғы Кеңес депутаты болып сайланған. 1991 жылдан Қазақстан Республикасы Парламент Мәжілісі деп аталады. Екі жылдай Жоғарғы Кеңесте отырып, Үкімет жұмысына көңілдері толмаған бір топ депутат президентке өтініш жазып, өз еріктерімен босаған болатын. Содан қайтадан Шымкентке келіп, Фосфоршылар ауруханасының бас дәрігері болып жұмыс жасап жатқан кезі еді.

Тура осы сәтте ертеректе И.Байдәулетов екеуіміздің арамызда болған бір оқиға есіме сап ете қалды.

1989 жылы Бөген ауданына барар алдында облыстық емхананың орынбасары болып жүргенімде, партия қатарына өттім. Бұл партия қатарына өту жолын-

да көп кедергілерге тап болдым. Көреалмаушылық та болды, аяғымнан шалмақшы да болды. Бірақ мен соның бәріне шыдап бақтым.

Жағдайдың мән-жайын айтсам, 1989 жылы мен Алматыда Орталық есептеу агенттігінде курстан өтіп, сол кездегі әлі кең тарала қоймаған компьютерді үйрендім. «Программа мед. статистик, АСУ стационар» бағдарламасын толық меңгеріп шықтым. Сөйтіп, сол жылғы аурухананың жылдық есебін компьютермен тапсырдым. Бұл өте қиын жұмыс еді. Сол кездері республикада медицина саласында бірінші болып біздің аурухана тапсырған болатын. Бұл жаңалық Республика баспасөз беттерінде жарияланды. Мені үйреткен ұстазым – Мүсірәлі Сманович Өтебаев деген мықты маман еді. Кейін сол білімділігінің арқасында ҚР Парламентінің депутаты болды.

Ол кезде емхана бас дәрігері Юрий Пахомов деген орыс жігіті болатын. Онымен он бес жыл бірге жұмыс атқарғанмын, бір-бірімізді жақсы білеміз. Мен жай орынбасар кезімде ол бірінші орынбасар болды. Кейін бас дәрігер болып, мен бірінші орынбасар болдым. Сол жылы мен Дзержинский аудандық партия комитетіне партия қатарына өту үшін арыз тастап қойғанмын.

Неге екені белгісіз, мені партияға өткізбеуге Ю.Пахомов бар күшін салды. Ол менен сескенді-ау деймін. Ашығын айтқанда, қорықты. Өйткені мен жас маманмын, бірінші орынбасарлығым тағы бар. Егер мен партияға өтіп кетсем, орнымды тартып алады деп ойлады. Сол үшін қалайда мені өткізбеудің жолын қарастырып бақты.

Бір күні мені партияға өткізу үшін, партия бөлімшесінде менің мәселемді қарады. Жиналыс біткен соң, А.Карпова мені өзінің жұмыс кабинетіне шақырды. Кофе ішіп отырып:

– Мырзалы Нұралиевич, сіздің жағдайыңыз өте қиын болып тұр. Егер партияға өте алмай қалсаңыз,

қазіргі орынбасарлық лауазымнан да айырылып қалуыңыз мүмкін. Сізге тез әрекет жасау керек. Ұжымдағы өзіңізді қолдайтын екі адамнан кепілдеме алып қойыңыз. Содан соң, Дзержинский аудандық партия комитетіне барып, мән-жайды толық айтыңыз, – деп қадап айтты.

Карповадан шыққан соң, нефрология бөлімінде дәрігер болып істейтін, қайсар мінезді Қалмахан Әбдірәйімов деген жігіттен кепілдеме жаздырып алдым. Екінші кепілдемені жұмыста сәлеміміз түзу, анестезиолог-дәрігер, денелі келген орыс жігіті А.Василевтен жаздырып алып, папкама тігіп қойдым. Бас дәрігер Ю.Пахомовтың мені өткізбейтініне көзім толық жеткен соң, аудандық партия комитетіне бардым.

Партия комитетінің бірінші хатшысына кіріп, болған жағдайдың бәрін айттым. Аурухананың бас дәрігері ұжымда маған қарсы топ ұйымдастырып, қалайда мені партия қатарына өткізбеудің амалын жасап жатқанын ашық жеткіздім. Ол кісі менің сөзімді бөлмей тыңдап болған соң:

– Сіз алаңдамай жұмысыңызға бара беріңіз. Мен жиырма бесінші мамыр күні ұжымның партия жиналысын өткізуге бас дәрігер мен аурухана партия төрағасына тапсырма бердім. Аудандық партия комитетінен екі нұсқаушы бақылаушы ретінде қатысады. Сіз де қарап отырмай, қоғамдық жұмыспен айналысыңыз. Сізге қазір ұжымның ардагер партия мүшелерінің де кепілдемесі көптік етпейді, лажы болса солардың да келісімін алуға тырысыңыз, – деп жылы қабылдап, жылы шығарып салды.

Таңертең, хатшының тапсырмасын орындайын деп, біздің аурухананың есебінде тұрған партия ардагерлерінің әрқайсысының үйіне барып, оларды облыстық кинопрокаттың кино залына алып келдім. Жалғыз өзіме отыз шақты ардагерді киноға машинамен тасу қиын

болып, Саттар Қауышбаев деген досыма қолқа салдым. Ол кезде Саттар Халық шаруашылығы институтының Шымкент бөлімшесін басқаратын. Обалы не керек, бір ауыз сөзге келмей Сәкең өз машинасымен қарияларды салып, киноға алып келді. Ұжымнан да жиырма шақты адам болды. Облыстық денсаулық сақтау басқармасы басшысының орынбасары С.Әбсейітова қатысты. «Дикая сердца» деген фильмді көріп, ардагерлер кетерінде алғыстарын айтып, үйлеріне тарасты.

Ертеңіне бас дәрігерге кірейін десем, хатшысы Нина: «Бас дәрігер жоқ» – деп мені кіргізбеуге тырысты. Екеуінің сыбайлас, ым-жымдары бір екенін білемін. Содан ашуым келіп, хатшыны қолыммен итеріп жіберіп, кабинетке кіріп кеттім. Кірсем, Ю.Пахомов орнында отыр, алдында ешкім жоқ, мені көріп сасқалақтап қалды.

– Юрий Васильевич, – дедім. – Сіз неге мені қабылдағыңыз келмейді? Хатшыңызға мені кіргізбе деп тапсырма беріп қойғансыз ба? – деп едім,

– Мен білмеймін, Нина маған сізді келіп тұр деп айтқан жоқ, – деді.

– Юрий Васильевич, мен сіздің бірінші орынбасарыңызбын. Менің сізге жұмыс бабымен еркін кіріп-шығуға хақым бар, – деп едім,

– Келген мәселенді айт, – деді.

– Юрий Васильевич, мен кеше жиналыстан кейін аудандық партия комитетіне бардым. Болған жағдайдың бәрін айттым. Сіздің маған қарсы болып, қалайда мені өткізбеудің амалын жасап жатқаныңызды да баяндадым. Егер ертең сіз мені тағы қолдамайтын болсаңыз, маған да шегінер жер жоқ. Сіздің жұмыста не тірліктер жасап жатқаныңызды білемін. «Судан таза, сүттен ақпын» деп отырсыз ба? Менде де сіз туралы жинаған фактілерім жетеді. Мына хатшыңыз Нина менен айлық алып, сізде хатшылық қылады. Мед.

статистик болып істемейді. Бұл «Бәйшешек» емес пе? – дедім. – Үстіңізден арыз жазамын, одан басқа менде амал жоқ. Осыған жеткізіп отырған өзіңізсіз, – дедім.

Сөйтіп ем, түрі өзгеріп, қып-қызыл болып кетті.

– Мырзалы, сен ашуға берілме. Жұмыс болған соң айқай болады. Менен де ағаттық кетті, түсінемін. Ертеңгі жиналыста сені жақтап, қолымды қойып беремін, – деп шығарып салды.

Жиырма бесінші мамыр күні облыстық аурухананың мәжіліс залында кезекті партия жиналысы болатын болды. Аудандық партия комитетінен екі нұсқаушы келді. Ю.Пахомов келіп, алдыңғы орынға жайғасты. Менің қасымда ақылшым А.Карпова отыр. Жиналысқа облыстың бас хирургі Д.Сексенбаев төрағалық етті. Травматология бөлімінің меңгерушісі А.Чуприна хатшы болды.

Бірінші сөзді реанимация бөлімінің басшысы Роберт Бах алды. Ол өз сөзінде мені жақтайтынын білдіріп, орнына жайғасты. Одан кейін партия мүшелері кезегімен шығып сөз сөйледі. М.Қорғанбаев деген ЛОР дәрігері бар еді, өзі жас маман, жұмыс істеп жатқанына алты-ақ ай болған. Сол тұрып:

– Мырзалы Нұраліевич әлі көп нәрсені білмейді. Ол кісіге тәжірибе жинақтау керек. Менің ойымша, оған партия қатарына өтуге әлі ертелеу, – деп сайрап тұр. Кімнің тапсырмасымен сөйлеп тұрғанын бірден ұғындым. Артынша орыс дәрігері Людмила Песина бар еді, ол да Қорғанбаевтың сөзін қоштай кетті. «Білмеймін, Алматыға барды да екі күнде жылдық есептемені тапсырды да келді. Қалай тапсырғанын ешкім білмейді, күмәнім бар», – деді. Одан кейін сөз алған аурухана партия ұйымының хатшысы Сәбит Мақанов маған партияға өтуіме кепілдеме бермейтінін ашық жеткізді.

Санавиация бөлімінің меңгерушісі А.Хакимов та маған кепілдеме бере алмайтынын айтты. Мені жақ-

тап сөйлеген лаборатория бөлімін басқаратын А.Карпова ғана болды. Осы ауруханада көп жылдардан бері еңбек етіп келе жатқан дәрігер еді. Жиналыстың соңына таман, мен орнымнан тұрып:

– Құрметті әріптестер, мен бұл салаға кеше келген адам емеспін. Осы жерде жұмыс атқарып жатқаныма бақандай он бес жыл болды. Өзімнің тірлігімді білемін. Медицинаға жайдан-жай келе салған жоқпын. Бала кезден армандаған арманым. Кішкентай кезімде көп ауырдым, сол себепті өскенде осы саланы таңдап дәрігер атандым. Институтты қызыл дипломмен бітірдім. Білімімді ары қарай дамыту мақсатында Тюмень қаласындағы медицина институтында кандидаттық диссертация қорғағалы жатырмын. Қалайша мен жылдық есептемені тапсыра алмаймын? Кешігерсіздер, біле білсеңіздер мен сіздердің ойларыңызға да келмеген, жаңа технологияны меңгеріп, компьютер арқылы тапсырдым. Есептеу орталығының алғыс хатын Облыстық денсаулық сақтау басқармасының басшысына тапсырғанмын. Жақсы жұмыс жасағаным үшін, жеті айлық сыйақы алдым. Қайта қуанбайсыздар ма, осындай үлкен жетістікке жетіп жатқанымызға, – деп айтып салдым. Ю.Пахомовта үн жоқ.

Одан кейін партия мүшелері кезегімен шығып сөз сөйледі. Біреуі мені мақтаса, біреуі кемшіліктерімді айтты. Ішімнен байқап отырмын, мені жақтаушылар көптеу болды. Карпова екуміз бір-бірімізге қарап, жымыып қоямыз. Соңында бас дәрігер Пахомов сөз алып, мені он бес жылдан бері танитынын айта келіп, өзінің дауыстан қалыс қалатынын жеткізді.

Көпшіліктің мен жағында екеніне күмәнім болған жоқ. Д.Сексенбаев жиналыс соңында партия мүшелерін дауыс беруге шақырды. Мен күткендей, жиналысқа қатысып отырғандардың басым көпшілігі маған дауыс беріп, мен партияға өтіп кеттім. Бұл менің

екі жылдық жұмысымның жемісі еді. Моншақтай төккен терімнің зая кетпегеніне қатты қуандым. Қиыншылықты жалғыз жеңіп шығудың қандай қиын екенін түсіндім. Адал әріптес болып, менің сойылымды соғып, қасымнан табылған А.Карповаға шынайы алғысымды білдірдім.

Айтып кету керек, бұл кез Қазақстан Орталық Комитетін Колбиннің басқарып тұрған кезі еді. Сол кезде мынадай өлең жолын шығардым:

*Үлкендердің ақылын әр уақытта тыңдасаң,
Жақсы адам атанып, тәлім-тәрбие аласың.
Қиыншылықты көп көріп,
Терлей-терлей шеше алсаң,
Жақсы аға атанып,
Қамқоршыл өзің боласың.*

Осылайша, үмітім ақталып, көптен күткен Коммунистік партияның солдаты болып шыға келдім. Аяғымнан қанша адам шалғысы келсе де, арпаласып жүріп, қолыма партбилетін алып, қуанышым қойныма сыймай, мені іні көріп, ақылшым болып жүрген Фосфор ауруханасының бас дәрігері Иманәлі Байдәулетовтың алдына бардым. Келсем, кабинетінде екен, кіріп қуанғанымнан партбилетті қолына ұстата салдым. Имекең партбилетті ұстап, ішін ашып көріп:

– Жарайсың, Мырзалы, қайтпайсың сен. Құтты болсын, шын жүректен құттықтаймын, – деп қолымды алды.

Имекеңнің алдынан шығып, өзімнің кабинетімде отырсам, телефон шылдыр ете қалды. Алсам, Гүлжан екен.

– Мырзеке, саған не болған? Имекеңнің кабинетіне партбилетті қалдырып кеткенің қалай? Сен шаршайын дегенсің-ау, осы жұмысты қоя салсай, демал, миыңды тынықтыр. Имекең айтып жатыр, «Мырзалы шаршаған-ау» деп, шаршасаң демалсай, жұмыс деп өліп кетесің бір күні, – дейді.

Ашуым шығып:

– Гүлжан, мен жұмыстан кетсем, сені олар бір күн де істетпейді, менің арқамда шығар сенің жұмыс жасап жүргенің. Не болыпты сонша дүрлігетіндей. Ал, ұмытып кетіппін, онда тұрған не бар? – деп, телефонды қоя салып, Байдәулетовке звондадым.

– Имеке, бұныңыз қалай? Түймедей нәрсені түйедей етіп. Үлкендігіңіз осы ма? Неге әйеліме звондайсыз, – деп, жауабын күтпей телефонды қоя салдым.

Осы мезгілде терезе тықылдады. Ашып қарасам, Байдәулетовтың шопыры:

– Мырзеке, мына партбилетті қалдырып кетіпсіз, бастық сізге беріп жіберді, – деп, қолыма ұстата салды. Мен рахметімді айтып, терезені жауып, кабинетімде отыр едім, бір кезде Имекеңнің өзі кабинетке кіріп келді.

– Мырзалы, менің абайсызда келінге айтып қойғаным дұрыс болмады, – деп, кешірім сұрады.

Міне, осы оқиға есіме түсіп, жиналыста И.Байдәулетовке қарап:

– Имеке, орныңыздан тұрыңыз, – дедім.

– Анау кеудеңізге тағып алғаныңыз не? Сіз қазір депутат емессіз ғой, сіз өзіңіз «Егемен Қазақстан» газетінде депутаттықтан кетуге арыз жазғансыз, алып тастаңыз, – деп төсбелгісін көпшіліктің алдында алдырып тастадым.

Сөйтіп, Байдәулетовтен баяғы кеткен ақымды осылай алғаным бар. Бұл жерде айта кететін нәрсе – өмір болған соң, кейде осылай біреуге қапа болып ренжисің, кейін сол реніш өзіңді кешірімді болуға бейімдейді екен. Ол – уақыттың еншісі. Осы тұрғыдан алғанда, менің қазір Имекеңе еш ренішім, қапагершілігім жоқ. Имекең – Фосфоршылар ауруханасын көп жыл басқарды. Медицина ғылымдарының докторы. Профессор атағы бар. Елімізге белгілі ардагер, мемлекетке еңбегі сіңген азамат.

Жақында ғана Шымкенттегі жабық базардан автобуспен үйге келе жатсам, жолдан Имекең мен жеңешем мінді. Қалталарынан төлем карточкасын шығарып, жол ақысын төледі. Мен орнымнан тұрып амандастым. Хал-жағдайды сұрастырдық. Содан соң:

– Имеке, қазір автобуста жетпістен асқан қариялар ақша төлемейтін болған, – деп едім,

– Қашаннан бері шықты бұл заң? – деді.

– Қаланың жаңа әкімі келгелі осындай заң шығарған, – деп жауап бердім. Содан Қатын-көпірге келгенде Имекеңмен қоштасып, автобустан түсіп қалдым.

Сонымен, бұл жұмысты да тура үш жыл істедім. 90-шы жылдардың ортасы, заманның қыспаққа алып тұрған кезі. Айлық мардымсыз, түкке жетпейді. Астымда мініп жүрген жигүлім бар еді, кейде бензин құятын ақша таппай қалатын болдым. Жұмысқа автобуспен келетін жағдайға жеттім. Ол ол ма? Жұмыста отырып, түскі тамаққа тиын таппайтын кездер болды. Кейде біреулер бір шиша әкеліп қалса, соны ішіп алып, Советский көшесінен 11-микрорайонға жаяу тартатынымын, таксиге боса да ақша жоқ. Машинам гараждан айлап шықпайтын болды. Өзім алқашқа айналдым. Бұрын менің қол астымда істегендер енді өзімді талай бастады.

Содан ойланып: «Заман болса мынау, күннен-күнге қымбатшылық қыспаққа алып тұр. Бұдан әрі қалай өмір сүремін? Күніге бұлай арақ іше берсем, бір күні өліп қаламын ғой. Мен өлсем, ұрпағым не болады?» – деп, өзіме-өзім сұрақ қойдым. «Неден бастасам екен? Жұрттың бәрі жаппай саудаға кетіп жатыр. Менің қай жерім кем олардан?» – деп, біржолата жұмыстан кететін болып шештім.

Бұл шешімімді әйеліме айтып едім, ол қаламады. Әке-шешем, бауырларым да: «Дұрыс істемедің, сауда жасау оңай емес, білдей дәрігер деген атың бар, бекер асығыс шешім қабылдадың», – деп, Гүлжанның сөзін сөйледі. Мен бәрібір өз шешімімнен қайтпадым.

– Сонымен, Мырзеке, сүйікті жұмысыңызды бір-жолата тастап, саудаға кетемін деп шештіңіз ғой?

– Иә, заманның қыспағына орай осындай шешімге келдім. Менің білгенім, капитализмге аяқ басып, нарықтық экономикаға қарсы тұру үшін, жұмыстан біржолата кетуге шешім қабылдадым.

Содан, «Тірлікті неден бастасам?» – деп жүргенімде, Газелкенттегі денсаулық сақтау басқармасында бір УАЗ автокөлігі есептен шыққан екен, соны сатып алдым. Төрт доңғалағы жарамсыз күйде екен. Жедел-жәрдем станциясының бас дәрігері сәлеміміз түзу, өзбек жігіті еді, содан ескі төрт доңғалақты уақытша сұрап алып, машинаға салдым. Қалған кемістігін Азамат балам жөндетіп, машинама жұмысқа дайын болды.

Сол кезде, көршім:

– Мырзеке, Ташкентте капуста өте арзан, Шымкентке әкеліп сатсаңыз, үстінен әжептеуір пайда көруге болады, – деп айтып қалды.

Дереу әлгі өзбектің қасына үлкен баламды қосып, Ташкентке жібердім. Олар машинаға капустаны толтырып артып, Қырғы базардың астыңғы жағына әкеліп, бір күнде сатып жібереді. Кешке балам ақшаны әкеліп қолыма ұстатты. Санап көрсем, менің бес-алты айда алатын айлығымнан көп ақша.

Содан келесі жолы ұяттың бәрін жинап қойып, өзім бардым. Олар алып жүрген жерден ары қаланың ішкі жағына кіріп, одан да арзан жер таптым. Жолымыз болып, сауда жүріп кетті. Ақшаның дәмін татқасын мен қайтамын ба, білек сыбына саудаға кірісіп кеттім.

Бір күні маргарин, күнбағыс майына ауыстым. Алматыға үш-төрт рейс жасап, мың доллар пайда таптым. Содан бір күні Ташкенттің ипподромында үлкен көтерме базар барын естіп, уазигіммен базарға келіп, он бес литрлік Түркия майының бір тоннасын алдым. Ипподромнан шыға бергенде, экономикалық полиция бізді тоқтатты. Артып алған затымызды көріп,

«контрабанда» – деп, құжатымыздың бәрін алып қойды. Бір кезде менің төлқұжатыма қарап:

– Сіз Өзбекстанда туылғансыз ба? – деді.

Мен таза өзбек тілінде:

– Иә, Әндіжанда туылып, мектепті өзбек тілінде бітіргенмін. Әндіжан медициналық институтын бітірген дәрігермін, – деп едім. Әлгі қызметкер жібіп сала берді.

Соны пайдаланып, қалтасына жүз доллар салдым да жібердім. Риза болған өзбек ағайындар шекараға дейін шығарып салып, сол жерде «Әкә-ука» болып қоштастық.

Содан сол майды тоқтамай отырып Қарағандыға алып келдік. Базарға кірсек, сатқызбайды, мафия – тек өздерінің адамдарына ғана сауда жасауға рұқсат береді екен. Жұрттан сұрастырып көрсем, бәрін шешетін жігіттер өзіміздің Сарыағаштан екен.

Олармен де танысып, тіл табысып, майды үш сағаттың ішінде сатып та жібердік. Жаңа жылдың алды болатын. Балам мен ініме:

– Сендер асықпай жолмен қайта беріңдер, – деп, өзім ақшаны белге орап, пойызға билет алдым.

Бішкекке баратын пойыз екен, іші салқындау, амал жоқ Луговойға дейін шыдадым. Луговойдан Москваның пойызына ауыстым, іші жып-жылы, таза. Купеде екі адамбыз. Жаңа жыл, екінші қаңтар болатын, бір шампан ішкім келіп, жолсерікке бардым. Ерлі-зайыпты қазақтар екен.

– Айналайындар, жаңа жыл ғой. Атап өтейік. Тамағың, арағың бар ма? Шампанский мен шоколадың болса, әкел. Ақшадан проблема жоқ, артығымен төлеймін, – деп едім, он минут өтпей, күпенің столының үстін толтырып қойды. Сонымен төртеуіміз жаңа жылды қарсы алып, аман-есен үйге жеттім.

Міне, алғашқы бизнес жолындағы табыстарым осылай басталды, – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

– Мырзеке, сауданың көзін таптым десеңізші.

Қанша дегенмен, бұрын басшы болып, кабинетте отырып үйренгенсіз, қиын болған жоқ па? Жұмыстан кеткеніңізге өкінген жоқсыз ба?

– Әрине, сауда жасау оңай тірлік емес, оны алғашқы күннен-ақ түсіндім. Шаршаған да, қиналған да кездер болды. Бауыржан Момышұлы айтқандай: «Шыдамның көптігінен емес, амалдың жоқтығынан шыдайсың» дегендей, артқа шегінуге жол жоқ екенін ұғындым. «Ақыры бастадым ба, аяғына дейін шыдаймын», – деп өзіме серт бердім.

Алғашқы саудадан-ақ, бұл да бір өнер екеніне көзім жетті. Мен айтар едім, кім болса да саудаласа білген дұрыс. Себебі күнделікті өмірдің өзі саудадан тұрады. Ардақты Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) «Он бере-кенің тоғызы саудада» – деп айтқаны бар. Осыдан-ақ саудаласа білудің, сауданың біздің өмірімізде қаншалықты маңызды екенін білуге болады.

Осы тұғырдан алғанда, мен өзімнің жұмыстан кетіп, сауда жасап, ақша табу жолына түскеніме өкінбеймін.

– Мырзеке, сонда да институтта оқыған алты жылыңызды есептегенде, медицина саласына отыз жылдай уақытыңызды арнадыңыз. Әңгімеңізді тыңдап отырып, сіздің білікті, білгір маман болғаныңызды байқадым. Осы жұмыста жүргеніңізде қаншама қиындықтарға кезігіп, оны өзіңіздің қайсар мінезіңіздің арқасында жеңіп шыққаныңызды білдім. Тағы байқағаным, үнемі қасыңызда сізді қолдайтын әріптестеріңіздің болғанын байқадым. Ендігі сұхбатымызды адам өмірінің арашасы болған дәрігерлік жолыңызда, әріптестеріңіздің арасынан біреуді аға, біреуді іні тұтып, араласқан адамдарыңыз жайлы өрбітсек...

– Иә, дұрыс сұрақ. Ешкім аспаннан салбырап түсіп, бәрін біліп, жұмыс істеп кетпейді. Менің де жас маман болып келген күннен бастап, алдыңғы буын өкілдерінен үйреніп, білгенім көп. Сондай адамдар-

дың бірі, алғашқы ұстазым болған, сол кездегі облыстық аурухананың бас дәрігері Вахид Мехнатович Алиев десем, қателеспеймін. В.Алиев қызығы мен шыжығы қатар жүретін осынау маңызды салаға бүкіл саналы ғұмырын арнаған адам. Мен осы кісінің арқасында дәрігердің өз мамандығына деген сүйіспеншілігі мен өз-өзіне деген сенімділігі жоғары болу керектігін түсіндім.

Алиев Вахид Мехнатович менен жиырма жастай үлкендігі бар азамат еді. Әзірбайжанда медициналық институтты бітірген соң, жұбайы Александра Игнатъевна Алиева екеуі жолдамамен Қазақстанға келіп, Қызылқұм ауданының орталық ауруханасында дәрігер болып екі жыл еңбек етеді. Содан кейін Шымкент қаласында жұмысын жалғастырып, 1955 жылы облыстық аурухананың бас дәрігері болып бекітіледі. Ол жылдары аурухана төсегі елу адамға ғана арналған еді.

Вахид Мехнатовичтің қажырлы еңбегінің арқасында аурухана жұмысы қарқынды дамып, жаңа корпус тар соғылып, білікті мамандармен толығады. 1971 жылы облысқа КСРО Денсаулық сақтау министрі Вишневский келіп, облыстық аурухананы, аудандардағы емханаларды аралап, жұмыстарымен танысып таң қалады. Облыста медицина саласының қарқынды дамып жатқанын өз көзімен көріп риза болған министр, өзінің бұйрығымен жеті дәрігерге КСРО-ның еңбек сіңірген дәрігері атақтарын береді. Бұл сол кездегі медицина саласындағы ең жоғарғы марапат еді. Сол атаққа Алиев пен оның жұбайы Александра Игнатъевна да ілігеді.

Вахид Мехнатович аурухана тарихында бас дәрігер болып ең ұзақ еңбек еткен адам. Жиырма тоғыз жыл, алты ай бір орында тапжылмай еңбек етті. Алты жаңа корпус салды. Сонымен қатар, емдеу орнының жабдықтары түгелімен жаңартылды. Медициналық

қызметтің сапасын арттырып, техникалық базасын күшейту жолында сенімді қадамдар жасалды. Аурулар жататын төсек санын мың отыз адамға жеткізді. Мыңнан аса медицина қызметкерлері еңбек ететін үлкен денсаулық орталығына айналды. Міне, осының бәрі В.Алиевтің іскерлігінің арқасында жүзеге асқан жеңістер еді.

Мен алғаш институт бітіріп келгенімде бір жыл тағылымдаманы облыстық ауруханада өттім. Сол кезде үнемі В. Алиев ота жасағанда қасында үшінші немесе төртінші көмектесушісі болып тұрдым. Менің міндетім – қолыма арашаны алып, ішек-қарын тұратын жерді ашып, қысып ұстап тұру болатын. Содан бір жыл өтіп, тағылымдамам біткен соң мені жолдамамен ауданға жіберейін деп жатқанын естіп:

– Мырзалы, сен бізге керексің. Ауданға барып не істейсің? – деп мені өзінің қасына алып қалды. 1974 жылы Гүлжанға да осы жерден дәрігерлік жұмыс тауып берді.

Содан мен төрт-бес жыл Алиевтің қасында отаға кіріп, мол тәжірибе жинадым. Кейін Мәди Бегалиев деген жас маман келіп, менің орныма отаға сол кіріп, тәжірибе жинақтап жүрді. Мен тікелей өзімнің ұйымдастырушылық жұмысыммен айналыстым. Ол кісі орынбасарлары оқуға немесе демалысқа кетсе, орнын маған тапсыратын. Өйткені маған қатты сенетін. Бұл мен үшін үлкен мәртебе еді.

1986 жылы В. Алиев орнынан кетіп, бас дәрігер болып Ю.Пахомов сайланды. Сол кездері жұмыстан босағаны қатты әсер етті ме, Вахид Мехнатовичтің бүйрегіне тас жиналып, мазасы кете бастаған соң облыстық ауруханаға жатып емделейін десе, Ю.Пахомов көнбей қойыпты. Содан облыстық денсаулық басқармасының басшысына шығып, ауруханаға жатады. Бұрын қол астында істеген дәрігерлердің біреуі де Алиевтің хал-жағдайын сұрауға қауқарлары

жетпеді. Өйткені Пахомовтан сескенді. Менің ұятым жібермей, Алиевтің жатқан палатасына кіріп бардым:

– Вахид Мехнатович, хал-жағдайыңыз қалай? Ем дұрыс болып жатыр ма? – деп едім,

– Мырзалы, сәл дұрысталып алсам, Ташкентке барып қараламын. Өзімнің емханама жату қиын болды ғой. Әттең, баяғыда сені ертерек партияға өткізіп жібермеппін, – деп ашынды.

– Мырзалы, сенің өз балаңа ота жасағаныңа ризамын. Мен де немереме ота жасағанмын, – деп, ары қарай сөзін жалғап:

– Юрий Пахомов сенің партияға өтуіңе қарсы болмайтын шығар, – деді.

– Вахид Мехнатович, оны бір Алла біледі. Бірақ көңілімде күдік бар, оңайшылықпен мені өткізе қоймас, – деп қоштасып шығып кеттім.

Содан кейін Алиевті көрмедім. Екі мыңыншы жылдары Вахид Мехнатович ауруханаға бір іс-шараға келгенінде мені сұрапты. Менің жұмыстан шығып кеткенімді естіп: «Көрсендер, сәлем айтыңдар», – депті. Мен оны естіп қатты қуанып қалдым. Осылайша, менің өмірімдегі аға тұтқан мықты тұлғалардың бірі осы В. Алиев болды.

Ал енді тағы бір мен үшін орны бөлек жандардың бірі – Ахмет Құлмаханов еді. Менен он жас үлкен азамат болатын. Мен алғаш ол кісіні көргенімде Кентауда бас дәрігер болатын. Кентауға іссапар, тексерумен барғанымда күліп қарсы алушы еді. Қарамағында жұмыс жасайтын дәрігерлері өте білікті, білімді болатын. Ауруханаларының сыртқы келбеті көз тартарлықтай әдемі болушы еді. Медициналық жабдықтарының өзі аудан ауруханаларында кездесе бермейтін, заман талабына сай болатын. Осыдан ақ шахтерлер қаласында денсаулық сақтау жүйесін дамытуда көп еңбек етіліп жатқандығы көрініп тұратын. Осындай іскер азаматты 1988 жылы облыстық

денсаулық сақтау басқармасының басшысы етіп тағайындайды. Мен сол кезде Ахаңмен қоян-қолтық, тығыз қарым-қатынаста жұмыс жасадым.

1989 жылы, 11 наурыз күні Шымкентке КСРО-ның Денсаулық сақтау министрі Евгений Чазов келді. Келгеннен облыстың денсаулық саласының тынысымен танысып, біздің аурухананы аралап көрді. Мен бас дәрігердің бірінші орынбасары ретінде облыс медицинасының жетістіктерін статистика арқылы министрге таныстырдым. Одан әрі Сарыағаш аудандық ауруханасының, Қапланбек ауылының емханасы мен Ленин атындағы колхоздың амбулаториясының жұмыстарымен танысты. Ол кісінің жанында ҚССР Денсаулық сақтау министрі Т.Ізмұхамбетов пен облыстық денсаулық сақтау басқармасының басшысы А.Құлмаханбетов жүрді. Кетерінде министр облыстың медицина саласының жұмысына көңілі толып, алғысын білдірді. Осындай үлкен кісінің қасында жүріп, бірге облысты аралағанымның өзі – менің өмірімдегі елеулі оқиғалардың бірі болды деп есептеймін. Менің министрдің алдында есеп беріп, облыстың медицина саласының жұмысымен таныстыруым тікелей Ахаңның маған сенім артқандығының арқасы еді.

Ол кісі өте көреген, білімді еді. Орысша судай таза сөйлейтін. Өте ақылды болатын. Әрқашан сөйлегенде: «Біз таудан қайтып келе жатқан адамбыз. Болашақ – сендердікі», – деп, жас мамандарға жігер беріп отырушы еді. «Мырзалы, еңбек етуден шаршама. Адам өз еңбегінен қуаныш таба білсе, бойына жаңа күш пайда болып, жұмысқа деген шабыты артады. Сол үшін аянбай еңбек ету керек», – деп айтып отыратын. Сол үшін де Ахаңды өзіме ұстаз тұтып, ол кісіден көп нәрсе үйрендім. Мені қолдап, еңбегімді бағалап, маған дұрыс жол сілтеген Ахмет Құлмахановичті әрдайым есіме алып отырамын. Өйткені осындай адамгершілігі мол ағалардың арқасында біз адам болдық.

Менің өмірімде өзіме үлгі тұтқан адамдардың бірі – Баймахан Балғымбеков деген ағамыз болды. Байекең ұзақ жыл Киров аудандық аурухананың бас дәрігері болып еңбек етті. Өз мамандығына мақтанышпен емес, үлкен жауапкершілікпен қарайтын алтын қолды дәрігер еді. Ақ пейілді, күліп сөйлейтін адам болатын. Мінезі қатал, ашуланғанымен сабасына тез түсе салатын қасиеті бар еді. Қолы ашық, ақкөңіл адам болатын. Маған жолыққан сайын ағалық ыстық лебізімен ақыл айтып тұрушы еді. Тоқсаныншы жылдары Жоғарғы Кеңестің депутаты болды. Кейін қайта ауылына келіп, аурухананың бас дәрігері болып еңбек етті. Зейнетке шыққан соң, жалғыз баласы Шымкентке жұмысқа тұрып, Байекең үйін сатып баласының қолына келеді.

Бір күні есігінің алдында дем алып отырса, бір адам оншақты қойын айдап өтіп бара жатады. Байекеңді көріп:

– Ақсақал, бүйтіп құр отырғанша бес-алты қой алып бақпайсыз ба, ермек болады ғой, – депті. Байекең, жарықтық, әлгі адамның сөзіне қапа болып қалады. Содан елге қайтқысы келіп, Кировтағы сатып кеткен үйіне келеді:

– Қанша ақша сұрасаң да, берейін. Үйімді өзіме қайта сатшы, – дейді.

– Жоқ, Байеке, мен сізден үй алғаным жоқ, мен сізден «Бақ» алдым, – деп, үйін сатпай қойыпты.

Содан Баймахан ағамыз қатты күйзеліске түсіп, бір аптадан кейін қайтыс болып кетеді. Бұл жерде менің айтпағым – жасы келген егде адамның жер ауыстырып, басқа жерге көшуі дұрыс емес. Шал болғаныңда, өзіңнің тамырыңды жайған құтты мекеніңнен кетуге болмайды. Егер Байекең көшпегенде, ол жерде барлығы ол кісіні таниды, құрметтейді, мүмкін әлі арамызда жүрер ме еді деп ойланамын. Маған аға болған Баймахан Балғымбаевичтің жарқын бейнесі әлі көз алдымда. Жаны пейіште болсын, асыл азаматтың!

Ендігі әңгімем – аспирантурада ғылыми жетекшім болған, медицина ғылымдарының докторы, академик Долгинцов Валерий Иванович жайлы болады. 1984 жылы Тюмень қаласынан медицина саласының таңымал маманы, профессор Валерий Долгинцов келіп, ғылыми конференция өткізді. Мен де сол жиында баяндама оқыдым. Ертеңіне Ташкентке апардым. Ол кісі қаланы көріп, жақсы әсер алды. Кетерінде мені Тюменьге аспирантураға шақырды. Содан мен көп ұзамай Валерий Ивановичтің ұсынысын қабыл алып, Тюмень медицина институтының аспирантурасына сырттай оқуға түстім. Ғылыми жетекшім – В.Долгинцов болды. Тақырыпты да өзі таңдап, Шымкенттегі Химфарм зауыты жұмысшыларының әлеуметтік жағдайын көтеру жолдары туралы диссертация жазып қорғайтын болдым. Бірақ, заманның қыспағы әсер етті ме, мен ол кісінің үмітін ақтай алмай, оқуымды тастап кеттім.

Кейін, көп жыл өткен соң, саудамен Тюменьге барып, профессорды медициналық институттан тауып алдым. Менің келгеніме қатты қуанып, шкаф сөресінен бір шиша коньягін алып, сол жерде отырып іштік. Өз әңгімесінде кезінде менің диссертациямды қорғамағаныма өз өкінішін білдірді. Кешке ресторанда отырып, кеңінен әңгімелесейік дегеніме:

– Мырзалы, мен оған жарамаймын, денсаулығым жоқ. Қартайып қалдым ғой, – деп күлді. Ол кезде Валерий Иванович сексен бес жаста еді. Осылайша, бір кездері маған ұстаз болған академикпен қоштасып, еліме қайттым.

Менімен қызметтес болған жігіттердің бірі – Икрам Төлеуов деген азамат болды. Мен Горздравта орынбасар болғанымда, ол менің басшым болды. Басшылыққа бейімі жоқ адам еді. Мұхтар Шахановтың өлеңдерін оқып, бізге белгілі болған маман. Жиналыс өткізе алмайтын. Ол басқарған жылдары

мекемеде жұмыс деңгейі төмендеп кетті. Маған бұл жерде өте қиынға соқты. Бірақ, амалдың жоғынан шыдауға тура келді.

Бір күні Болгариядан екі маман келіп, нарықтық экономикаға өту жолдары туралы лекция оқыды. Маған қатты ұнап қалды. Бизнес саласына кетуіме осы лекцияның әсері болды.

1991 жылы Бөген ауданынан кетерімде, арнайы бұйрықпен Болат Сағымбековты өзімнің орныма «уақытша міндетін атқарушы» етіп бекіттім. Әбден ауданда ысылған Болат Сағымбеков 2002 жылы облыстық аурухананың бас дәрігері болды. Одан кейінгі жылдары Жедел жәрдем орталығының бас дәрігері, облыстық өкпе ауруларына қарсы диспансердің бас дәрігері қызметтерін атқарды. Қазіргі таңда Ордабасы аудандық орталық аурухананың бас дәрігері. Медицина саласының үздігі, медицина ғылымдарының кандидаты, «Құрмет» орденінің иегері. Жұмысына ұқыпты, білгір маман ретінде халық ол туралы жақсы пікірлер айтуда. Мен оған қуаныштымын. Сәттілік тілеймін!

Тағы мен үшін орны бөлек адамның бірі – Аман Жиренбаев деген азамат болды. Екеуміз жиырма жыл медицина саласында бірге қызмет еттік. Аман Жиренбаевич – білікті тіс дәрігері. Кезінде облыстық тіс ауруханасы бас дәрігерінің орынбасары, балалар тіс емханасының бас дәрігері қызметтерін атқарды. Екеуміз жақсы дос болып араластық. Қазіргі кезде де ай сайын кездесіп, моншаға барып тұратын әдетіміз бар.

Бұдан ертеректе маған жолыққанда:

– Мырзеке, кейінгі кездері қалада горздрав бастығы ай сайын ауысатын болды. Әр жаңа бастық келген сайын алдына кіріп, бірнәрсе бермесең жұмыс істетпейді. Не істесем болады? – дегенде,

– Аман Жиренбаевич, сіз бастыққа ештеңе берме-

ңіз. Қайта сол ақшаға пәтер алып қойыңыз. Қазір нарық заманы, ертең жылдар өткен соң сатсаңыз, үстінен әжептеуір пайда көруге болады, – дедім.

Содан менің сөзім себеп болды ма, көп кешікпей «Дархан» мөлтек ауданынан екі бөлмелі пәтер алады. Кейін оны төрт бөлмелі пәтерге ауыстырды. Қазір астындағы жертөлесінен тағы бір бөлме қосып, өзінің жеке тіс емханасын ашып алған. Жұмысы жақсы жүріп жатыр. Мені көрген сайын:

– Мырзалы, сенің ақылыңды тыңдағаным қандай жақсы болған, – деп, маған ризашылығын білдіріп қояды. Осылай, «Ескі достың сыры кетпес» дегендей, екеуміз әлі дос болып, араласып жүрген жағдайымыз бар, – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

БИЗНЕСТЕГІ БАСТАН КЕШКЕН ОҚИҒАЛАР

– Мырзеке, сауда дегеніміз – бүкіл адамзаттың қозғаушы күші екенін білеміз. Бұл да бір өнер десек те болады. Өйткені сауда-саттық жасау кез келген адамның қолынан келе бермейтін дүние. Шынында да сататын затыңа алушы тауып, олармен байланыс орната білудің өзі оңайға соқпайтын жұмыс. Сатып алушыға асқан еңбекқорлықпен жауап беріп, оның көңілінен шыға алғанда ғана сізге табыс әкеле алады. Бір сөзбен айтқанда, сауда дегеніміз – инемен құдық қазғандай, бірде ұтатын, бірде ұтылатын ауыр жұмыс. Сіз осының бәрін біле тұра қызметіңізді тастап, бизнес жолына түстіңіз. «Бөрінің азығы жолда» дегендей, жолда көп жүрдіңіз. Қазақстанның барлық жерінде болдыңыз. Сол кездегі басыңыздан өткен шытырманды оқиғалар жайлы айтып берсеңіз.

– Иә, дұрыс айтасың. Сауда жасау оңай шаруа емес екенін мен алғашқы жылдардан-ақ сезіндім. «Кәсіп

түбі – нәсіп» дейді дана халқымыз. Аталарымыз бұл сөзді тегіннен-тегін айтпаған. Кәсіп дегеніміз – ол сауда. Ал сауда дегеніміз – бұл өзің айтқандай, оңай атқарыла салатын жұмыс емес. Көзін тапсаң ғана пайдаға кенелесің. Ал сол жолда қаншама кедергілер болады, соның бәрінен жол тауып шығып кету өте қиын. Менің жасаған саудамның өзгешелігі – мен бір орында отырып жұмыс жасаған жоқпын. Көбінесе жолда болдым. Ал жол жүрген соң әртүрлі жайттерге тап боласың. Соның ішіндегі қызықтарын айтып берейін.

Бірде, екі мыңыншы жылдардың басында КамАЗ-ға қауын-қарбыз артып, шопырым екеуміз Ақтөбеге жол тарттық. Ол кезде жолдың сапасы өте нашар. Аралға дейін қиналмай жеттік, ары қарай жол өте нашар, әупіріммен әрең жүріп келеміз. Ақтөбеге шамалы қалғанда бізді екі гайшник тоқтатты. Машинаны бір айналып өтіп:

– Лобовой терезеңіз сынық, бір доңғалағыңыз ескі, акт толтырамыз, – деп, шопырды өзімен бірге машиналарына алып кетті. Жайменен мен де қастарына барып тұрдым. Актіні толтырып болып, шопырға:

– Қол қойыңыз, – деген уақытта, гайшниктің қолындағы актіні жұлып алдым.

– Сен бала, не деп тұрсың? Машинаның доңғалағы жарамаса, қалай мен мың шақырым жол жүріп келдім? Терезе сынық деп жазыпсың, ол сынық емес, кішкене ғана сызығы бар, оған бола терезе ауыстырмайтын шығармын. Оның мәшинаның жүрісіне кедергісі жоқ қой, – дедім де, машинама барып отырып алдым.

Актіні оқысам, МАИ қызметкері «Солға қарай бұрылғанда жағатын шамын жақпады» деп ең аз көлемдегі айыппұл жазыпты. Ал дөңгелек пен айнаға айыппұл жазбапты. «Жол жаман болғандықтан дөңгелектерге айыппұл салынбайды» деген Үкіметтің қаулысы бар болатын. Терезенің жарығына да айыппұл

салуға болмайтынын МАИ қызметкері ескеріп, ең аз көлемдегі айыппұл жазғанын түсіндім. Тереземді әдейі ашып қойдым.

Бір кезде әлгі екеуі келіп:

– Көкесі, актіні бересіз бе? Жоқ әлде күш қолданайық па? Жақсылықпен қайтарыңыз! – деп өктем сөйлей бастады.

Содан бұларды қатырайын деп, қалтамнан телефонымды алып, өтірік бір номерді тердім де:

– Алло, бұл Ақтөбе облыстық полиция басқармасы ма? Бұл сөйлеп тұрған полковник Қалбаев, Шымкенттен. Өзімнің жеке шаруаммен келе жатыр едім. Ақтөбеге кіре берісте екі сотрудниктеріңіз, біреуінің жетон номері 469, мені тоқтатып тұр. Сондағысы: «Сол жақтағы шамды неге жақпадыңыз?» – деп маған акт толтырды. Неге қызметтік құқығын пайдаланып, заңды өрескел бұзып жатыр? Бұл барып тұрған бассыздық қой. Егер қазір шара қолданбасаңыздар, мен тіке генералға шығамын, – деп едім, бір гайшник артқа бұрылды да, тайып тұрды. Екіншісі қасымда тұрып қалды. Үн жоқ. Іштей ойланып тұр-ау.

Мен де осы сәтті пайдаланып:

– Мынаны мен төлемеймін. Өзің толтырдың ба – өзің төлейсің. Ертең қаланың орталық базарында боламын, сол жерге төлеген түбіртегін әкеліп бересің. Төлемейсің бе – генералға кіріп, сені жұмыстан алдырамын. Оған менің шамам жетеді, – деп қолына актіні ұстатып, кетіп қалдым.

Ертесіне базарда тұрсам, кешегі гайшнигім келді. Қасында сақалды жігіті бар.

– Көке, міне, штрафыңызды төледім. Енді менен бір шақырым алыс жүріңіз. Келесі жолы ұстасам, аямаймын, – деді.

– Айналайын, мен емес, сен менен аулақ жүр. Құжаттарым тұра, машинада кінәрәт жоқ, неге мен сенен қорқуым керек, – дедім.

Сөйтсем, қасында тұрған сақалды:

– Көке, қалай-қалай сөйлейсіз, сізге ескерту айтып жатыр ғой, – деп қалды.

– Сен кімсің? – деп едім.

– Мен осы жердің «отвечаюшийімін», – деді.

– Сонда сен рэкетсің бе? – деп едім, үндемеді.

– Рэкет болсаң, жеті жылға сотталасың, оны білесің бе? – деп едім, екеуі теріс айналып кетіп қалды.

Сауда жасайтын жерге келгенімде, қасымдағы көршім өзбек жігіті:

– Әкә, жаңағы сізбен сөйлесіп тұрған сақалды осы жердің «отвечающийіі», кірген КамАЗ-дардан ақша жинайды, – деп қалды.

Сөйтіп, ертеңіне базарда тұрғанымда бір жігіт келіп:

– Көке, базарға кіргеніңіз үшін КамАЗ-ға төрт мың, прицеппе төрт мың төлейсіз, – деді. Мен кешегі сақалдының адамдары екенін бірден түсіндім де:

– Балам, мен не үшін төлеуім керек? Сауда жасауым үшін базар әкімшілігіне салығымды төлегенмін, енді ешкімге берешегім жоқ. Маған тыныштық беріңдер. Болмаса милицияға шағымданамын, – дедім.

Әлгі бала бетіме үңіліп бір қарады да:

– Көке, бұл менің шығарған заңым емес, сіз дұрыс түсініңіз. Сіздерден түскен ақшаның жартысы «общяққа» кетеді, – деді.

– Айналайын, мен сенің «общягіңді» түсінбеймін, мазамды алма, – деп, саудамды жасай бердім.

Жаңағы жігіт бұрылып, базардың қақпасының алдында тұрған күзетшілердің қасына барды. Қараймын, сөздері жарасып, бір-бірімен әзілдесіп, қарқылдап күліп тұр. Мен де қарап тұрмай, қастарына барып:

– Сендер әбден басынған екенсіңдер. Базардың сотрудниктерімен ым-жымдарың бір екен ғой. Тыныш кетіңдер дегеніме көнбедіңдер. Енді мен сендерді аямаймын, – деп, телефонымды алып, 02-ге звандадым.

– Алло, милиция ма? Мынау орталық базарда мүлде тәртіп жоқ. Рэкет дегендерің қаптап жүр, адамға жұмыс істетпейді. Бұл қаланың тәртіп сақшылары қайда қарап жүр? Тез базарға ОМОН жіберіңіздер! – деп едім, әлгі рэкет жоқ болды, қарауылдар тыпырши бастады. Содан ақыры болар іс болды ғой – деп, базар әкімшілігіне кірдім. Кірсем, бір жас жігіт аяғын созып тастап, үстелінде демалып отыр екен, мені көріп:

– Жайша ма, неге келдіңіз? – деді.

– Қайдағы жайша? Маған қағаз бен рүшке бер, арыз жазамын, – дедім.

– Неге, түсінбедім, – деді.

– Әй, бала, түсінбейтін не бар? Сен бәрін түсініп отырсың. Базарың тола рэкет, адамдарға жұмыс істетпейді. Не деген масқара бұл! Тәртіп деген, заң деген бар ма бұл жерде? – деп едім, жігіт орнынан тұрып:

– Көке, ешқандай арыздың керегі жоқ, мен өзім реттеймін бәрін, – деп еді, мен:

– Сенің қолыңнан ештеңе келмейді, сенің де үстіңнен қарап отырған басшыларың бар емес пе? Одан да сен маған базар басшысының, болмаса оның орынбасарының телефонын бер, өзім сөйлесемін олармен. Мен жаңа милицияға звандап қойдым, қазір милиция келеді, – деп едім, анау бала шынымен кәдімгідей сасып, тыпырши бастады. Артынша сырттан милиция машинасының сиренасының дауысы естілді. Сыртқа шықсам, милициялар келген екен, бірақ ешкіммен сөйлеспей, сырттай бақылап тұрғанын көрдім. Базар әкімшілігінің алдына сауда жасап тұрғандар жинала бастады. Бір кезде базардың басшысының орынбасары еркек адам екен, келіп контораның ішіне кіріп кетті. Оны көрген халық одан әрі шуылдап, базар басшысының сыртқа шығуын талап етті. Амалдың жоқтығынан сыртқа шыққаны сол еді, халық шулап кетті. Күнделікті болып жатқан тірліктің

бәрін жайып салды. Маған сөз де тимеді, ашынған жұрт ешкімді тыңдар емес. Базардың басшысының орынбасары сасқанынан:

– Бәрін реттейміз, енді сіздерді ешкім қыспақтамайды, алаңсыз жұмыстарыңызды жасай беріңіздер, – деп бәйек болып жатыр. Сөйтіп, екі тарап келісімге келгендей болып тарқасты. Кейін тағы Ақтөбеге соққанымда, базарда тұрған саудагерлер мені танып, «Сіздің айқайыңыздан кейін тәртіп орнап, жақсы болып қалды», – деп алғыстарын айтты.

– Иә, Мырзеке, базарда нәпақасын тауып жүрген қаншама қарапайым адамдарға септігіңіз тиіпті. Сауабын алыпсыз. Сәл де болса, әділдік орнатып кетіпсіз.

– Тағы бір бастан өткен қызық оқиғаның еске түсіп отырғаны. 1997 жылы бір жыл істеген ақшамды жинап, Петропавлскіге бардым. Ондағы ойым – бұл жерде ұн арзан, сәті түссе бір вагон ұн алып, Шымкентке келіп сатсам ба дедім. Қасымда Жақыпәлі інім бар, қолымызда бір чемодан ақша. Ауылда бір танысым осы жерде тұратын орыс азаматының телефонын берген. «Менің атымнан барасыздар, көмектеседі», – деп айтқан. Сонымен, әлгі жігітті тауып алып, келген мәселемді айттым. «Ары кетсе екі-үш күнде ұндарыңды тауып беремін», – деп, қоярда-қоймай ресторанға апарып, арақ-шарап алып, бізді күтті. Сонымен көңіліміз орнына түсіп, інім екеуіміз қонақ үйге барып демалдық. Уәделенген уақыт келіп, енді ұнымызды алатын шығармыз – деп, орыстың үйіне барсақ, ол жоқ. Содан он күн дегенде әрең таптық.

«Бір жұмыстармен басқа қалаға кетіп қалдым», – деп ақталды. Не істейміз? Ақшаны беріп қойғанбыз, амал жоқ, күтуге тура келді. Тағы бір-екі күн күттік, ол үнсіз. Содан ашуым шығып, тура жағасына тап беріп:

– Е ұнды алып бер, болмаса ақшаны қайтар, – дедім. Ол да көпті көрген бәле екен:

– Ақша да жоқ, ұн да жоқ, мені де біреулер лақты-

рып кетті, таппай жатырмын. Көнсең, малдай қайтарайын, – деп ақталды. «Малды не істеймін? Оны қалай алып қайтамын?» – деп ашуландым. Сонымен, сол күннен бастап үйіне кіріп алдым. Күштеп шығара алмайтынына көзі жетті ме, үндемеді. Таңертең ерте үйінен кетіп қалады, мен квартирада қаламын. Әйелі де ерте кетеді. Жалғыз өзім үйдемін. Есіктеріне тыныштық жоқ. Іздеп келіп жатқан адамдардың қарасы көп. Содан кейін барып түсіндім, халықты алдап жүрген алаяқ екенін. Амал жоқ, не болса да көрейін деп шештім. Бір күні, үйінде жатқанымда әйелі жұмыстан ерте келіп қалды. Сосын мен:

– Сіз білесіз бе, мен неге жатырмын сіздің үйде? Күйеуіңіз алаяқ, менен 700 мың теңгені алып, бермей жүр. Егер қарызды бермесе, мынау 4 бөлмелі пәтеріңізді алып қоямын, – дедім. Әйелі білмесе керек, аңтаң болып қалды. Кешке күйеуі келіп, екеуі қырылысып қалды. Бір кезде күйеуі тығулы тұрған мылтығын алып, маған кезеді. Сол кезде телефон шылдыр ете қалды. Бұл Дәуіт нағашым екенін сездім. Өйткені, алдын ала келісіп қойғанмын. Сонымен, ол прокурор болып, әлгі орысты біраз жерге апарып тастады. Осыдан кейін ол мылтығын орнына қойып, тамағын әкеліп, бір шашасын ашып, сабасына келді.

– Үйді аламын деп бекер айттың. Әйелімнің қан қысымы көтеріліп, ауырып қалатын болды, – деді. Сөйтіп отырғанда Дәуіт нағашымның ҚР Жоғарғы Сотында істейтін құдашасы телефон шалып қалды. Онымен сөйлесіп болған соң, орыстың сағы сынып, менен оңай құтылмайтынын сезді. Ертесіне үйіне ертерек келіп:

– Мырзалы, мен амалын таптым. Егер көнсең, менде жылы жаңа 099 машина бар, соны ал. Одан басқа берерім жоқ, – деді. Ол жигули менің берген ақшамның жартысын да жаппайды, амалдың жоғынан көндім. Жақыпәлі екеуіміз жигулиді Шымкентке

әкеліп, ауылға әкемнің үйіне қойып қойдым. Бір-екі ай өткен соң оны КамАЗ-ға ауыстырып жібердім. Міне, осындай да келеңсіз оқиғаларға тап болғанмын. Бұл да маған қатты сабақ болды. Кейін келе бұған да шүкір дедім. «Егер ештеңе ала алмай қайтқанымда не болар еді?» – деп, бұған да тобалық етіп, жұмысымды ары қарай жалғастыра бердім, – деп сөзін аяқтады.

– Мырзеке, қайта сіздің қайраттылығыңыздың арқасында, жартылай құны болса да алыпсыз. Сіздің орныңызда бастау адам болса, не істейтін еді? Ол орысыңыз да әбден халықтың іш-бауырына кіріп, көздеген тірлігін істеп жүрген кәнігі алаяқ қой. Содан кейін жигулиді КамАЗ-ға ауыстырдыңыз. Ол КамАЗ-бен де тірлік жасаған шығарсыз?

– Иә, КамАЗ-ды жөндеп, прицеппен алып, Бердалы інімді шопыр қылып, ауылдан бір жігітті көмекшісі ретінде жұмысқа алып, әжептәуір тірлігімізді жасап жүрдік. Бір күні Сарыағаштан «Алекс» суын артып, Қарағандыға баруым керек болды. Бердалыға хабар бердім. Екі күн күттім, хабар жоқ. Сарыағаш күніге звандап, мазамды алып жатыр. Содан болмаған соң ауылға бардым. КамАЗ аулада бос тұр екен. Бердалы жаңа үй салуға кірісіп кетіпті. Әкем есіктің алдында отыр екен, қасына барып амандасып едім:

– Мырзалы, Бердалының қолы тимей жатыр. Өзің көріп тұрсың ғой. Екі КамАЗ-бен тірлік істеудің не керегі бар? Біреуі де жетпей ме? Лажы болса, мынау КамАЗ-ды сатсаң, Бердалы үйін бітіріп алатын еді, – деп қалды.

Сосын мен, ашуым келсе де, өзімді сабырға шақырып:

– Көке, не айтып отырсыз? Бердалы осы КамАЗ-ға қарап қалып па? Үйін бітіретін болса, малы бар, жері бар, жетеді ғой дүниесі. Сол малдың бәрі осы КамАЗ-бен жасап жатқан тірліктің арқасында келді емес пе? Оныңыз не? Сатпаймын, – дедім де, КамАЗ-дың

барлық құжаттарын алып, өмірі КамАЗ айдап көрмем де, кабинаға отырдым да, оталдырып, әкеме «Жақсы» да демей, Шымкентке қарай айдап кеттім. Бадамға келгенде артымнан таксимен шопырым қуып жетті. Содан тірлік басталып кетіп, екі КамАЗ-бен қатар жұмыс істеп, сол жылы жақсы пайдаға кенелдім, – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

– Дұрыс шешім қабылдаған екенсіз. Мырзеке, әңгіме енді қыза түскендей. Тағы да басқа басыңыздан өткен қызықты оқиғаларыңыз бар ма? Айта отырыңыз.

– 2006 жылы жазда Бердалы інімнің қарбызы бітік шығып, прицепті КамАЗ-ға толтыра артып, шопырым, Жандос інім үшеуміз Астанаға жолға шықтық. Базарға келсек, Құдай сақтасын, тола қарбыз. Жетісай, Мақтаралдың диханшылары толтырып тастаған базарды. Сонымен не істесек деп ойланып:

– Қостанайға апарайық, – дедім.

Содан айдап отырып, таң ата Қостанайға кіріп келдік. Базарды тауып алып, әкімшілігімен сөйлесейін деп ішке кірсем, алдымнан бір қыз шықты. Келген шаруамды айтып едім:

– Екі-үш күн күтуге тура келеді, содан кейін кіргізейін. Екі күнде қарбыз бұзылып кетпейтін шығар, – деді.

Мен келісімімді беріп, КамАЗ-ды шеттеу жерге қойып, демалып жатыр едік, біреу есікті ұрды. Терезеден қарасам, бойлары пәкене келген төрт-бес бала тұр. Машинадан түсіп:

– Жігіттер, не болды? – деп едім. Біреуі:

– Көке, сіздер жаңа келдіңіздер-ау, білмейтін шығарсыз, базарға кіру үшін бізге ақша төлейсіз, – деді.

– Сенің есің дұрыс па? Мен өзім жаңа келсем, әлі базарға кіргенім жоқ, сауда жасамадым. Қалай төлеймін мен саған? – деп айқайлап бердім.

Тұра сол кезде жанымызға бір мерседес келді де тоқтап, ішінен үлкен денелі, шашын тақыр қылып алдырған, мойнында қалың тросы бар жігіт түсіп, маған қарап:

– Неге төлемейсің? – деді.

– Сен кімсің? – деп едім, маған алая қарап:

– Егер қазір жақсылықпен ақшаңды төлемесең, тура осы тұрған жеріңде атып кетемін, – деді.

– Қалай атасың? – дегенім сол еді, бұрылды да, машинасының артқы есігін ашып, ішінен шынымен автомат алып шықты. Зәре қалмады. Жәйменен жан-жағыма қарасам, базар тола адам. «Әй, бұл мені ата қоймас» – деп ойладым да, әдеттегідей телефонды алып, шынымен милицияға звандадым.

– Алло, бұл Ішкі істер басқармасы ма? Маған жедел түрде генерал-майор Жаманбаевты қосыңыз. Бұл полковник Қалбаев Шымкенттен, – деп едім,

– Не болып қалды? Тыныштық па? – деді.

– Тыныштық болса звандамаймын ғой. Базарда маған рэкetter қысым жасап, біреуі автомат кезеп тұр. Тез арада ОМОН жіберіңіздер базарға. Жаманбаевқа менен сәлем айтыңдар, ол кісі мені біледі, – дедім.

Содан көп уақыт өтпей базар милицияға толып кетті. Не болып жатқанын өзім де түсінбей қалдым. Әлгі автомат тақап тұрған дәу амалын тауып қашып кетті, қалғандарын милициялар қолдарын қайырып, машинаға салып жатыр. Бір кезде бір капитан келіп:

– Сіз де басқармаға барасыз, арыз жазуыңыз керек, – деп, машинаға салып әкетіп қалды. Милициядан шығып, базарға келсем, базардың әкімшілік басшысы – әлгі қыз шықты алдымнан.

– Ағай, сіз білесіз бе? Бағана сіздер кеткен соң базарға КНБ-ның бастығының орынбасары келді, халықпен сөйлесті. Бағанағы рэкetterді қатаң жазаға тартатынын айтты, – деді.

Содан Қостанайда тағы бір күн аялдадық та, «Қой, кешегі тақырбас бәле келіп қалмай тұрған кезде кетейін» – деп, Жандос екеуміз ақылдасып, Ғабит Мүсірепов ауданына жол тартып кеттік. Ол жерге келсек, бізден басқа қарбыз сатып тұрған ешкім жоқ.

Бір күнде отыз тонна қарбызды өткізіп, Астанаға тарттық. Міне, басы ащы болғанымен, аяғы тәтті болып, әкелген затымызды жақсы бағаға сатып, елге табыспен оралдық.

Кейін бір жыл өткен соң жолым түсіп, тағы Қостанайға бардым. Бұрынғы базар басқа жерге ауысып кетіпті, іздеп жүріп әрең тауып алдық. Базар әкімшілігі түскі үзілісте екен, біз де тамақтанып алайық деп кафеге кірдік. Қасымда Сайрамның өзбек шопыры бар болатын. Екеуміз столға жайғасып, тамаққа тапсырыс беріп, күтіп отырсақ, жанымыздағы столда отырған бес-алты жігіт менің шопырыма тиісе бастады.

– Ей, өзбек, не қылып жүрсің бұл жерде? – деп, шопырымның мазасын алды. Даяшыға айтсам:

– Бұлар осы жердің еркелері ғой, біздің айтқанымызды тыңдамайды, – деді.

– Жігіттер, қойыңдар, – десем, одан сайын өршіп бара жатыр. Содан әдеттегідей телефонымды алып, милицияға болып жатқан оқиғаның бәрін айттым.

– Қазір наряд барады, – деді.

Жаңа «қой» дегенде мені мазақ етіп отырған батырларым орындарынан тұра сала, есіктен шығып жоқ болды. Біз де асықпай тамағымызды ішіп, тұрайын деп жатқанда кафенің егесі келіп:

– Ағай, сіз шынымен полковниксіз бе? Бандиттердің зәресін алдыңыз ғой. Олар күніге келіп, тегін тамақ ішіп кетеді. Біз үндемейміз, қорқамыз олардан, – деді. Сосын мен:

– Айналайын, қарындасым, қазір шынымен милициялар келеді. Менің уақытым жоқ.

Өзің күтіп алып, жағдайды айтарсың, – деп кетіп қалдық, – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

– Мырзеке, басыңыздан өткен оқиғалар туралы әңгімелерді тыңдап отырып, көп жағдайда өзіңізді бейтаныс жұртқа «полковникпін» – деп таныстыратыныңызды байқадым. Сізде шынымен полков-

никтің куәлігі болды ма? Мырзалы ағамыз бір жымылып алып, әңгімесін бастады:

– Менде куәлік болған емес. Мен алты жыл оқып, медициналық институтты бітіргенде «Лейтенант» шенін алып шықтым. Біздің сала қызметкерлері, егер соғыс жағдайы бола қалғанда, «Әскери дәрігер» ретінде бірінші сапта тұратын мамандық иесі. Сол үшін жұмыс жасап жүрген уақытымызда әр төрт-бес жыл сайын біз арнайы әскери дайындықтан өтіп тұратынбыз. Медицина саласында жиырма жыл жұмыс жасаған соң, мен сол кездегі басшылық жұмысыма сәйкес «Медицина саласының полковнигі» шенінде болдым. Кейін, саудамен айналысқан уақыттарымда, осы уәжімнің көп жерде пайдасы тиді, – деп күлді.

Ал енді, тағы бір бастан өткен оқиғаны айтып берейін. Екі мыңыншы жылдардың басында, Астанадан Шымкентке ұн жіберіп тұрдым. Оны ауылда Бахат інім күтіп алып, сататын. Бір күні інім маған хабарласып, Шымкентте бір кәсіпкер әйел отыз тонна ұнды алып, ақшасын бермей жүргенін айтты. Содан амал жоқ, өзім келдім. Үйге келіп, жуынып-шайынып, костюм-шалбарды киіп, галстукті тағып, әлгі әйелдің офисі орналасқан «Шымкент» қонақ үйіне келдім. Қабылдау бөлмесінде милиция қызметкері отыр екен, мені кіргізбеді. Содан:

– Бастығыңызға, полковник Қалбаев сізбен жолыққысы келеді деп айтыңыз, – дедім. Ішке кіріп кетті де, қайта шығып:

– Кіріңіз, сізді күтіп отыр, – деді.

Ішке кірсем, үстелде көзілдірік таққан дәу денелі әйел отыр екен.

Амандасып едім, жауап қайтармады. Сосын:

– Баян ханым, мен отставкадағы полковник Қалбаев деген азамат боламын. Сіз менің інімнен отыз тонна ұн алып, ақшасын бермепсіз. Бұл қалай? – дедім.

– Біріншіден, мен сіздің ұныңызды әлі сатып біткен жоқпын, екіншіден, ұныңыздың сапасы өте нашар екен. Ташкентке апарып едік, өтпей жатыр, – деп қатулана жауап берді.

– Оған біздің қатысымыз не? Сіз алдыңыз ұнды, енді ақшасын бермейсіз бе? – деп едім:

– Сен мені «полковникпін» деп қорқытқалы тұрсың ба? Барлық ұнды сатып болмай, ақшаңды бермеймін. Не істейсің маған? Қолыңнан келгеніңді істей бер, – деп дауысын көтере жауап берді.

– Баян ханым, онда сіз өкпелемеңіз, мен шара қолданам. Сіз сияқты сөзінде тұрмайтын алаяқтарға бере салатын артық ақшам жоқ, – деп едім, орнынан тұрды да, менің қасыма келіп:

– Сен кімді алаяқ деп тұрсың? – деп, басымен маңдайыма қойып қалмасы бар ма.

Басқа-басқа, әйел адамның баспен ұрғанын бірінші рет көруім, сасып қалдым. Көзілдірігім ұшып кетті. Ол, ол ма? Бір кезде жағама жармасып, бетімді тырнап алды. Оң қабағым жараланып, қан тоқтамай қалды. «Қой, мына бәлемен арпаласып, әбүйір таппаспын» – деп, бұрылдым да, сыртқа қарай шығып кеттім. «Енді не істесем?» – деп ойландым. Мына қатыннан ақшаны ала алмайтыныма көзім жетті. Облыстық суд. экспертизаға барып, қағаз алып қойдым.

Не болса да, «Бұл жулик қатынның күйеуі бар шығар» деген оймен күйеуін іздей бастадым. Ақыры сұрастырып, күйеуінің кім екенін білдім. Облыстық кәсіподақта сала басшысы екен. Ойыма Фарид деген танысым түсіп кетті. Ол да облыстық кәсіподақта жұмыс істейтін. Содан, Фаридті тауып алып, облыстық профсоюзға, Баянның күйеуінің кабинетіне келдік. Күйеуімен жолығып, болған жағдайды айтып едім:

– Айналайын інім, мен әйелімнің жұмысына араласпаймын, – деп қысқа жауап берді.

«Енді не істеймін? Қолды бір сілтеп қоя салайын де-

сем – отыз тонна ұн. Оның орнын қалай жабамын?» – деп қатты уайымға салындым. Баянның фирмасы «Эль-Баракка» екенін білдім. Оның қауіпсіздігін қамтамасыз ететін «Күзет басқармасы» екенін де білдім. «Бір қол ұшын берсе, күзет басқармасының басшысы Сәтбай мырза берер. Алдына барып, мән-жайды айтып көрейін» – деп шештім.

Содан ертеңіне Сәтбай мырзаның қабылдауына жазылып, алдына кірдім.

– Сәке, менің сізге келгенім, Баян деген келіншек менің інімнен отыз тонна ұн алып, соның ақшасын бермей жүр. Сіздің күзет бөліміңіз Баян ханымның фирмасының қауіпсіздігін қамтамасыз етеді екен. Мүмкіндік болса, ол кісіге бір ауыз айтып, біздің ақшаны алып берсеңіз, – дедім.

– Қалбаев мырза, сіз де отставкадағы полковник екенсіз, мен де полковникпін. Үлкен басқарманы басқарып отырмын. Сіз түсінудіңіз керек қой, жүздеген фирмалардың қауіпсіздігіне қараймыз. Олардың бәрін мен қайдан танымын, – деп жауап берді.

– Онда амалым жоқ. Мен Баянның үстінен арыз жазамын, суд.-мед. экспертиза алып қойдым, – деп едім, Сәкең маған қарап тұрып:

– Қандай фирма? – деді.

– «Эль-Баракка», Баян ханым, – деп едім, телефонды алып, хатшысына:

– «Эль-Баракка» фирмасының басшысын қос, – деді.

Бір кезде трубканы Баян алды-ау:

– Баян, сен неге Қалбаев деген полковниктің ақшасын бермей жүрсің? Бер ақшасын! – деп, телефонды қоя салды.

Содан рахметімді айтып шығып кеттім. Бес күн өткен соң ақшамды толық қайтарып берді. Осылай, Сәтбай мырзаның бір ауыз сөзінің арқасында ақшамды қайтарып алып едім, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

– Иә, шынында да қызық жағдайға тап болған екен-

сіз. Тағы сол «полковник» шеніңіздің көмегі болғанын аңғардық. Ең бастысы, сауда жасап, ақша табудың оңай шаруа емес екенін тағы түсінгендей болдым.

– Әрине, сауда оңай емес қой. Кейде өлім мен өмірдің ортасында жүретін сәттер болады. Соның бәріне шыдасаң ғана сауданың табысын көруге болады. Мен осы уақыттарда КамАЗ-ыма қаншама шопырлар ауыстырдым. Көбісі бір рейстен кейін, жолдағы қиыншылықтарға шыдамай кетіп қалады. Өйткені, ұзақ жол жүру де оңай емес, апарған затыңды өткізіп, ақшасын алу да оңай емес. Тек шыдамы бар адамдар ғана төзеді.

Тағы бір басымнан өткен оқиғаның еске түсіп отырғаны. 2012 жылы жаз айында КамАЗ-ға жүк артып, Ақтауға шықтық. Атыраудың жерімен келе жатып, Сағыз деген станциядан май құяйық деп бұрылып, адасып, ауылдың шетіндегі құмға барып, тығылып қалдық. Ары-бері өз күшімізбен шығайық деген әрекетімізден ешнәрсе шықпады. Түннің бір уақыты болып қалған соң, ұйықтайық деп жатқанымыз сол еді, терезені біреу ұрды. Тұрып қарасам, сотқалдай үш жігіт тұр. Бәрі қызу, ауыздарына келгенді оттай бастады. Сосын амалымның жоғынан жерге түскенім сол еді, әлгі жігіттердің біреуі құлақ-шекемнен бір ұрды. Жерге жалп ете құладым. Шопырым түсіп, маған болыспақшы еді, оны да ұра жөнелді. Бір кезде:

– «Южаниндер», біз КГБ-дан боламыз. Не зат алып бара жатырсыңдар? Есігін аш көрейік, – деді.

– Жігіттер, прицептің ішіндегі мемлекеттік маңызы бар зат, оны ашуға болмайды, есікте пломба тұр, – деп едім, бас-көз демей тағы сабай жөнелді. Әбден таяқ жедік.

– Жігіттер, мен шынымен іштегі затты көрсете алмаймын, одан да үш мың берейін, – деп едім, амалдың жоғынан көнгендей сыңай танытып, ақшаны алып, кетіп қалды.

Содан шопыр екеуіміз бандиттерден құтылдықы-ау деп жатып қалдық. Екі-үш сағат өткесін, шырт ұйқыда жатыр едік, әлгі жігіттер енді төртеу болып келіп тұр. Кейіннен қосылған жігіт әжептәуір киініп алған екен. Соған қарап:

– Інім, мынау қасыңдағы жігіттерге бағана үш мың бергенмін, енді тағы беретін менде ақша қалмады. Жол жүріп бара жатырмыз, бізге кедергі болмаңдар, – деп өтіндім.

– Көке, сіз түсінбедіңіз, бұл жігіттер осы ауылдың бандиттері. Сұрағанын бермесеңіз, жаман болады, – деп айтқаны сол еді, үлкен жолдан бізге қарай Нива машинасы бұрылды. Әлгі жігіттер машинаны көріп, тұра қашты.

Мен де сол сәтті пайдаланып, 102-ге хабарластым. Бес минутқа жетпей милициялар жетіп келді. Болған оқиғаны баяндап едім, учаскелік инспектор олардың кім екенін білетінін айтты. Содан бір сағатқа жетпей әлгі балаларды ұстап, қамады. Мен барсам, кейін келген төртінші жігіт жоқ, қалғанының бәрін ұстап әкеліпті. Содан сол жерде отырып, болған оқиғаны тағы тәптіштеп айтып бердім. Сосын, учаскелік инспектор:

– Көке, бұл жігіттер осы ауылдың балалары. Бәрін танимын. Істеген істеріне өкініп отыр. Ендігі бұлардың тағдыры сіздің қолыңызда, не істейсіз? – деді.

Содан ойланып, «Бұларды соттатқанда маған келіп кетер не пайда?» – деп кешірімді беріп, келіскен шақамды алып, жолға шығып кеттім. Әне, сауда деген осылай. Кейде өлім мен өмірдің ортасында жүресің, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

– Иә, Мырзеке, шынында да бір Құдай сақтаған екен. Айдалада түнде өлтіріп кетсе, ешкім байқамай қалады емес пе?

– Тұра айтасың. Амал жоқ қой. Ал енді, дүниеде түсінігі мол адамдардың бар екені туралы айтып берейін. Адам болған соң, бәрі бірдей болмайды. Сауда

жасап жүргенімде жақсы адамдармен де жолығып, бітпей тұрған тірлігімді оңды жағынан шешіп берген жандар да көп болды.

2002 жылы отыз тонна картоп артып, Қызылорда қаласында орналасқан түрмеге келдік. Олар бір апта бұрын тапсырыс берген болатын. Содан екі күн тұрдық, «Күте тұрыңыздар» – дейді, басқа сөз айтпайды. Машинада шопырым екеуміз күтіп отырамыз. Түрменің дарбазасы ашылса, елең ете қаламыз, бізге ашылды ма деп. Жанында кафе бар, қарнымыз ашқанда барып тамақтанамыз. Сонда байқағаным, кешкі сағат алтыдан кейін түрмеде жұмыс жасайтын қызметкерлер топырлап келіп, үйіп-төгіп тамаққа тапсырыс беріп, арақ ішеді. «Бұлар ақшаны қайдан алады екен?» – деп ойлап қоямын.

Үшінші күні ертемен түрменің ішінен «Волга» шықты да, біздің қасымызға тоқтады. Ішінде подполковник отыр. Ол түрме бастығының орынбасары екенін білетінмін. Шопыры шықты да:

– Көке, бізге бір қапшық картоп беріңіз. Сынамаға алып барамыз. Бәрі жақсы болса, бүгін затыңызды алып қаламыз, – деді. Қуанғанымнан бір қапшықты беріп жібердім. Біраз уақыт өткен соң, әлгі түрме бастығының орынбасары келіп:

– КамАЗ-ды ішке кіргізіңіздер. Картопты түсіріп алып қаламыз, – деген соң ішке кірдік.

Бұрын бұндай жерге кіріп көрмегенбіз. Топырлаған қара киім киген адамдар біздің қасымызға келіп тұрды. Ішінде біреулері:

– Қалайсыз, көке? – деп қояды. Сөйтіп тұрғанымда біреуі келіп, темекі сұрады. Мен «Шекпейтін едім» – деп жауап бердім. Қастарына прапорщик келіп:

– Қапты түсіріңдер! – деп еді, жұмыс істегілері келмей, қисайып тұрды. Сосын:

– Бұл бишаралардың темекілері жоқ екен ғой, – деп, қалтамнан ақша шығарып, біреуіне берейін деп

қолымды соза бергенде, әлгі прапорщик қасыма жетіп келді:

– Көке, не істеп жатсыз? Ақша беруге болмайды. Қазір сыртқа шығарып жіберемін! – деп дауысын көтере сөйледі. Мен қолыма ұстап тұрған ақшамды қайтадан қалтама сала қойдым.

Сөйтіп тұрғанымда бастықтың орынбасары келіп:

– Бұл не тұрыс? Неге әлі түсірмегенсіңдер? – деп айқайлап еді, әлгі зектер патыр ете қалып, бір-бір қаптан көтеріп, машинадан жүкті түсіре бастады. Бір сағатқа жетпей, бәрін түсіріп алды. Кетерімде, жігіттерге рахметімді айтып, біреуінің қолын алған сияқты болып, білдірмей ақша қыстыра салдым. Ол да бірден түсінді, қолымды алып болған соң, алақанын жаба салды. Сөйтіп, ақыры ебін тауып, беремін деген ақшамды беріп кеттім.

Сыртқа шығып, картоптың ақшасын күтіп тұрғанымда подполковник келіп:

– Көке, ақшаны біраз күтуге тура келіп тұр. Өйткені, сіздерге біз ақша бере алмаймыз. Оны басқарма төлеу керек. Қалай басқармадан ақша түседі, бірден төлейміз ақшаңызды, – деді.

– Інім, сонда мен не істеймін? Осы жерде ақшаны күтіп жата беруім керек пе? – деп едім,

– Менің қолымда тұрған ештеңе жоқ қой. Тәртібі солай, – деп ішке кіріп кетті.

«Ал енді не істеймін?» – деп тұрғанымда, сыртқы дарбазаның алдына ақ «Волга» келіп тоқтай қалды. Ішінде полковник отыр екен. Түрменің бастығы екенін бірден түсіндім. «Не болса да барып жолығайын. Тонымды шешіп алып қалмас» – деп, волганың қасына барып:

– Жолдас полковник, сізге жолығуға бола ма? – дедім.

Машинаның терезесінен маған қарап:

– Айта беріңіз, не мәселе? – деді де, менен ыңғай-

сызданды ма, машинаның есігін ашып, сыртқа шықты.

– Жолдас полковник, мен сіздерге отыз тонна картоп әкеліп едім. Екі күн күтіп, бүгін әрең дегенде өткіздім. Сіздер қабылдап алдыңыздар. Енді ақшамды алайын десем, орынбасарыңыз басқармадан ақша түскен жоқ деп тұр. Енді мен не істеуім керек? – деп едім.

– Дұрыс қой. Басқармадан ақша түсу керек, содан соң сізбен есептесеміз, – деді.

– Жолдас полковник, мен де запастағы полковникпін, – деп едім.

– Полковниксіз бе? – деді де, КПП-да тұрған кезекшіге:

– Орынбасарды шақыр! – деді.

Бес минутқа жетпей орынбасары келді.

– Мынау кісінің жұмысы не болып жатыр? Ақшасын бермейсің бе? – деп еді,

– Жолдас полковник, ақша әлі түскен жоқ, қалай тауып беремін? – деп еді,

– Қалай тауып беруін мен саған үйретуім керек пе? Кешке мен жұмыстан кетерде бұл кісіні көрмейтін болайын. Тірлігін бітір! – деп тапсырма беріп, менімен қоштасып, ішке кіріп кетті.

Содан, бас-аяғы екі сағатқа жетпей ақшамды алып, елге қайттым. Міне, көрдің бе? Кейде осындай түйсігі мол, адамгершілігі жоғары адамдарға жолығып қаласың. Егер ол менің жағдайымды ескеріп, бұйрық бермегенде, мүмкін, тағы екі-үш күн тұрар ма едім? – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

– Иә, Мырзеке, «Жақсы адамдарсыз дүние бос» дегендей, адамның бәрі бірдей емес. Арасында, жаңа өзіңіз айтқандай, жағдайыңды түсініп, қол ұшын беретін жандар да кездесіп жатады. Оған жаңа айтқан әңгімеңізден көзіміз жеткендей болды. Ал енді, сізді алдап, тақырға отырғызып кеткендер болды ма?

– Әрине, ақша жүрген жерде бәрі болады. Ол

сауданың заңы десем де, қателеспеймін. Ондай да жағдайлар көп болған. Соның біреуін айтып берейін.

2003 жылы Олжас Қостанайдың макарон фабрикасының «Карона» деген өнімін Шымкенттегі Қырғы базардағы сатушыларға өткізіп жүрді. Жұмысы жақсы жүргендігінің арқасында Қостанай фабрикасының басшылары Олжасқа Қарағандыдан фабриканың филиалын ашуды ұсынды.

Содан мен амалымның жоғынан Қарағандыға барып, ТОО аштық. Қаланың ішінен офис жалдап, сауда агенттерін жұмысқа қабылдадық. Қостанайдан вагон-вагон макарон келеді, біз оны қабылдап алып, таратамыз. Байқаймын, әр вагоннан бір тоннадай өнім кем болып шығады. «Бұл қалай?» – деп фабрикаға хабарлассам, олар бәрін тұра артқан болып шығады. Кейін келе түсіндім. Сөйтсем, вагоннан макаронды түсірер кезде газельді тақап қойғанымен, шет жағында кішкентай ашық жер қалады екен. Үстінде түсіріп жатқан жұмысшылар газельге қапшықты лақтырып жатып, оңтайы келгенде жанындағы ашық жерден төмен қарай 5-10 килолық қапшықтарды лақтыра береді, оны арнайы астында тұрған екі-үш жігіт қағып алып, жолдың шетіндегі қалың шөптердің арасына жасырып қояды екен. Олардың бұл қитұрқы тірліктерін біліп, кем шыққан макарондардың ақшасын қайтарып алдым.

Жұмыс күнделікті жүріп жатты. Сауда агенттерінің ішінде Ольга Рябова деген орыстың қызы болды, жұмысына өте пысық болатын. Кей күндері күніне бір тоннаға дейін макарон өткізіп тұрды. Бір күндері жұмысқа таксимен келіп жүргенін байқадым. «Бұл қалай, бір айлыққа таксимен қатынап жүр?» – деп ойлап, құжаттарды тексеріп көрсем, төрт жүз алпыс бес мың теңге макаронның ақшасын өткізбеген болып шықты. Шақырып алып:

– Ольга, бұның қалай? Неге ақшаны дер кезінде өткізбегенсің? – деп едім,

– Кінәмді мойындаймын. Қазір оны құя салатын жағдайым жоқ. Қарызымды жабу үшін төрт ай тегін жұмыс істейін, – деп өтінді.

Мен оған көнбедім. Себебі, бір ақша жымқырып үйреніп қалған адам, қитұрқы әдетін қоймайды. Содан тағы құжаттарды зер сала тексере келе, Ольганың қарызы сегіз жүз сексен сегіз мың болды. Төрт жүз алпысын мойындады да, қалғанын мойындамады. Ақшаны қайтарғысы келмеді.

Сосын амалымның жоғынан қаржы полициясына арыз бердім. Істі Қасқырбай деген тергеуші қарайтын болды. Күніге барам, еш өзгеріс жоқ. Тергеуші: «Тергеп жатырмыз» – деп, қысқа жауап береді. Сөйтіп жүргенде екі жыл өтті. Ольга ақшаны қайтармады. Мен Қостанайға сегіз жүз сексен сегіз мың қарызбын. «Оны қалай жабамын?» – деп ойладым.

2005 жылы макароннан еш пайда таппаған соң, ТОО-ны жабамын деп шештім. Олжасты ауылға жіберіп, өзім бір ай Қарағандыда қалып, ТОО-ны жаптым. Содан соң, қаржы полициясынан еш қайыр болмаған соң, ҚР Бас прокурорына, Антикоррупция комитетінің басшысына арыз тастадым. Олар Қарағандыға қайтадан істі тергеу үшін тапсырма берді. Қайтып іс Қасқырбайдың қолына түсті. Ол тағы да істі сағызша созып жіберді.

Сөйтіп жүргенде тағы екі жыл өтіп кетті. 2007 жылы Қарағандыға телефон соғып, тірліктің не болып жатқанын білейін дегенімде, тергеуші Қасқырбайдың парамен сотталып кеткенін естідім. Содан кейін бұл тірлік сол бойы жабылып қалды. Мен де шаршадым. Ары қарай қимылдауға тәбетім шаппады. Өйткені, қаржы полициясынан, прокуратурадан әбден шаршадым. Қанша жүгірдім, еш нәтиже болмады.

Қостанай макарон фабрикасы алдындағы қарызым жыл сайын өсіп, 2017 жылы екі миллион болды. Сосын Қайтпаста бір жерім бар еді, соны сатып, қарызымды жаптым. Менің өкінетінім, екі жыл өмірім босқа кетті.

Макароннан бір тиын пайда таппай, бір алаяқ қыздың кесірінен қарызға белшесінен батқанымыз бар, — деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

— Мырзеке, басында сізге іскерлігімен жақсы көрініп, әбден сеніміңізге кіріп, соңында алдап кеткені қиын болған екен. Сол ақшаны қайтарамын деп қанша әуреге түстіңіз. Ең бастысы, қаншама уақытыңыз босқа кетті. Бәрібір қайтара алмапсыз, өкінішті.

— Амал жоқ, сауда болған соң, бұндай келеңсіз тірліктер де болып жатады. Бастысы, денім сау, күш-қуатым бар. Аман болсам, «Ақшаның орнын толтырармын», деп, жұмысыма кірісіп кеттім.

Ғалеке, бұл айтқан оқиғалардың бәрі басқа облыста болған жағдайлар ғой. Енді осы өзіміздің Шымкенттің ішінде КамАЗыммен ұсталып, үлкен соммадағы ақшаға түскен кезім болған. Соны айтып берейін:

— Қателеспесем, тоқсан сегізінші жылдар болатын. Мынау қазір тұрып жатқан үйіме әлі көшіп келмеген уақыт еді. Үйдің төбесі жабылып, ұсталар ішкі әрлеу жұмыстарын жасап жатқан. Мен Қарағандыға жүк апарып, келерімде ұн алып қайтатынмын. Ол кездері Қарағандыда сұйық май мен сары майдың саудасы жақсы жүретін. Өзбекстан мен Қазақстанның шекарасында кеден бекеттерінің әлі ашыла қоймаған уақыты.

Автобуспен менің жеке үйіме тонналап май әкеліп, гаражға жинаймыз. Бір КамАЗ болды-ау дегенде Қарағандыға жолға шығатынбыз. Бір күні қарасам, төрт қорап майым кем болып шықты. Оны кім алады? Кілт менде, содан соң үйді істеп жатқан ұсталардың үлкенінде болатын. Содан ұста баланы шақырып алып:

— Мынау бөлмедегі майлар кем болып шықты. Сен алдың ба? — десем, ат тонын ала қашты.

— Сенен басқа кім алады? Кілт тек екеуімізде ғана бар ғой, — дедім.

Содан біраз қипалаңдап тұрып, ақыры алғанын мойындады.

– Саған не жетпейді? Жүк келген сайын түсірген ақшаларыңды, артқан ақшаларыңды төлеп тұрмын. Сөйтіп тұрып, ұрлағаның ұят емес пе? Жоқ, мені санау білмейтін мақау деп ойладың ба? – деп ұрысып едім,

– Көке, кешіріңізші, енді қайталамаймын, – деген соң, кешірдім.

Үйдің жоғарғы жағында Дүйсенхан деген милиция капитаны тұратын. Ол кезде көше де үй сирек. Мен Камазға жүк артып жатсам, әлгі милиция дүрбімен аңдып тұратын. Бір-екі мәрте: «Оның не? Көрші тұрамыз, ұят емес пе?» – деп ескерттім.

Содан бір күні үйден бес тонна сары май артып, Бахат інім Шаян жаққа қарай жол жүріп кетті. Артынша екі сағаттан кейін үйге келіп тұр. Темірлан тас жолынан обл. ГАИ-ге бұрылар жерде май қызметкерлері ұстапты. Машинаның ішіндегі тауарды көрген соң, акт толтырып, КамАЗды автотұраққа қоямыз деген жерінен, мың доллар беріп, әрең құтылыпты. Мың доллар дегеніңіз – ол кезде үлкен ақша.

Амал жоқ, ішіміз ашыса да, көндік. Жаудың қайдан келгенін де түсіне қойдым. Сосын, екі-үш күн үйде жатып, қайтадан Шаян жаққа жолға шықтым. Аманесен қаладан шығып, Шаянның айналма жолына жақындай бергенімізде, артымыздан жеңіл машина құйындата келіп, бізді тоқтатты. Ішінен төрт милиция түсті. КамАЗдағы затты көрді. Қалтамда елу мың бар еді, оған пысқырып та қарамады. Сөйтіп, машинаны кері бұрып, Шымкентке алып келді.

Облыстық МАЙ басқармасының автотұрағына кіргізер кезде, машинаның құпия жерінде өшіретін тетігі бар еді, соны пайдаланып, КамАЗды өшіріп тастадым. Сөйтіп тұрғанда, әлгі төрт милицияның жанына тағы төрт-бес милиция келіп қосылды. Сәл тұрған соң, Бахат інім келді. Ол таза киініп, машинаның иесі сияқты болып, сотрудниктермен келіссөз жүргізе бастады. Мен шеткері тұрдым. Бір кезде қасыма келіп:

– Мырзеке, жүз мыңға әрең көндірдім, – деді.

– Бізде қанша бар? – деп едім,

– Жетпіс мың бар, – деді.

– Онда былай қыламыз, қолыңдағы ақшаны тоғызға бөл, сөйтіп әрқайсысына бөлек бере сал, осыдан қарап тұр, алады да жан-жаққа қашады, – дедім.

Сөйткенімше болған жоқ, ішіндегі бастықсымағы бізге жақындап:

– Не болды, осылай сендердің беттеріңе қарап тұра береміз бе? – деп қалды. Сосын мен де ашуға беріліп:

– Тұра тұрсай, ойланып алайық. Оңай емес қой бізге де. Кеше мың доллар алдыңдар, енді жүз мың талап етіп тұрсыңдар, – деп едім. Әлгі бастық милиция:

– Мың доллары несі, қашан алдық сізден ондай ақша? – деп, ыршып түсті.

– Анау тұрған капитаның алған, – деп, саусағыммен көрсетіп едім, ана жерде өздерімен-өздері айқайла-сып кетті. Бізге ешкімнің шаруасы болмай қалды. Сол сәтті пайдаланып, жетпіс мыңды әлгі бастығының қолына қыстырып, құжатымызды алып, аман-есен тайып тұрдық. Міне, осылай, сары май сатамын деп, бәлеге қалғаным бар. Ақыры бес тонна майды әрең өткізіп, жолымыздың шығынын жауып, үстінен еш пайда көре алмадық. Содан кейін, маған да сабақ болды, майға жоламайтын болдым, – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

– Мырзеке, ол кезде сары майды рұқсатсыз сату контрабандаға жата ма?

– Иә, нағыз контрабанда өнім ғой. Машақаты өте көп болды. Содан кейін жоламайтын болдым ондай өнімге.

Арада бір-екі жыл өтіп, көшеде тұрсам, баяғы мені ұстаған капитан машинамен үйдің жанынан өтіп бара жатыр екен, қолымды көтеріп тоқтаттым. Жағдай сұрастырсам, біздің үйдің жанынан үй алған екен.

– Інім, сен маған ауылдас болыпсың. Бұл көше-

нің ақсақалы мен боламын. Енді мені көргенде, машинаңнан түсіп амандасатын бол, – дедім.

– Мақұл, көке, – деп кеткен. Содан, обалы не керек, мені көрсе, көлігінен түсіп сәлемдесетін болды. Сөйтіп, екеуіміз көрші болдық.

Әне, Ғалеке, сауда жасау оңай емес. Талай қиыншылықтар өтті бастан. Бірақ, соның бәріне төтеп беріп, өзің көргендей, бүгінгі осы күніме жетіп отырмын. Оған да Аллаға шүкір деймін. Қаншама адам сол кездерде сауданың тетігін таппай, құрдымға кетіп жатты. Көбісі мен көргендей қиыншылықтарға шыдай алмай, тастап кеткені қаншама. Бұл жерде ең бастысы – шыдамдылық керек. Дұрыс жол таңдай білу керек. Сонда ғана сен табысқа кенелесің, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

ҰРЛЫҚ ТҮБІ – ҚОРЛЫҚ

– Мырзеке, сауда жасау оңай шаруа емес, оны өзіңіздің басыңыздан өткен оқиғаларыңыздан естіп отырмын. Бір сөзбен айтқанда, кімге болмасын сауда жасау оңайға соқпайды. Себебі, саудагер затын адамдарға сату үшін көп еңбектенеді. Сол еңбектің рәтін көрер шақта келеңсіз оқиғаларға тап болып жатады. Бұл әсіресе сауда жолында жүрген адамдардың басынан көп өтетін жағдай. Сіздің өміріңізде, әсіресе бизнесте жүрген кезіңізде, қатты күйінген жағдайлар орын алды ма?

– Ертеректе мынадай бір жағдай болды. 1998 жылы Қарағандыда сұйық май фирмасымен келісімге тұрып, сауда жасап жүрген кезім болатын. Үш жылға таяу, күндіз-түні еңбек етіп үш миллион ақша таптым. Ол кездері бұл үлкен ақша. Қаланың ортасынан бір бөлмелі пәтер жалдап алғанмын. Онда інім, балам

үшеуіміз тұрамыз. Бөлмеде сейф бар, ақша соның ішінде болатын. Оны бауырым Әшірәлі, балам үшеуімізден басқа ешкім білмейді. Бір күні, жаңа жылдың алды болатын, мен әдеттегідей май фирмасына кеттім. Балам сауда орнына кетті. Үйде інім қалатын болды. Өйткені үйде сейф бар, ішінде үш миллион жатыр. Кетерімде ініме:

– Әшірәлі, қимылдамай үйде отыр, сейфте ақша барын білесің, – деп ескерттім. Кешке жұмыстан үйге келсем, інімнің басы салбырап отыр. Бір нәрсе болғанын бірден сездім.

– Не болды? Тыныштық па? – десем,

– Үйге ұры түсті, – дейді.

– Әй, сен не қарап отырсың үйде? – деп едім,

– Мен үйде жоқ едім, жаңа сіздің алдыңызда келсем, есік ашық, сейфтің аузы ашық тұр, ішінде ақша жоқ, – деді.

Есік сынбаған, сейф сап-сау, кілтпен ашқаны көрініп тұр, бұл қалай? Жаудың сырттан келмегенін бірден біліп, інімді қыспаққа алдым. Сөйтсем, күндіз үйге Бауыржан деген қайнысы келген. Қайын жұрты осы Қарағандыдан болатын. Менің қолымда жүк тасушы болып істеген бала, үйге келіп кетіп жүретін, қолының сұғанақтығы да бар екенін білемін. Інім екеуі үйде отырып, бір кезде,

– Жезде, үстіңіздегі көйлегіңіз тозып кетіпті ғой, ЦУМ-ға барып жаңа көйлек алайық, – деп қоярда қоймай інімді алып кеткен. Бір-екі сағаттан кейін үйге келгенде мына жағдайды көрген.

Бауыржанның қатысы барын бірден сездім, бірақ «Сен алдың» – деп айтатындай дәлелім жоқ. Сонымен милицияға барып арыз бердік. Олар «Іздестіреміз», деп шығарып салды. Ертеңіне милицияға тағы бардым, «Іздеп жатырмыз», – деді. Содан, бұлар іздеп қарық қылмас деп өзім кірістім. Ұрлыққа Бауыржанның қатысы барын білемін. Бірақ оны дәлелдей

алмаймын. Не істеу керек? Үйде отырып телефонмен байланыс станциясына қоңырау шалдым. Маған осындай күні, осы телефоннан сыртқа қоңырау шалынған нөмірлерді бере аласыз ба? – деп едім,

– Келіңіз, қағазға шығарып берейін, – деді.

Алып-ұшып байланыс бөлімшесіне барып, қағазды алдым, қарасам ішінде қоңырау шалынған нөмірлердің біреуі таныс емес. Үйге келдім де сол нөмірге қоңырау шалып едім, бір қыз көтерді.

– Бұл қай жер? – десем,

– Алматы қаласы, – деп жауап берді.

– Бұл қоңырау шалып тұрған тергеуші, осы нөмірмен Қарағандыдан екі күн бұрын саған біреу қоңырау шалыпты, – деп едім, ана қыз сасқанынан:

– Ағам қоңырау шалған, – деп шынын айтты.

Ағасы нағашысының үйінде тұрады екен. Аты-жөнін, тұратын жерін біліп алдым. Содан не керек, әлгі қыздың нағашысының үйін таптым, Қарағандының шетінде, пәтер жалдап тұрады екен. Үйінде жас келіншек жүр екен, мен өзімді «Милицияданмын» – деп:

– Күйеуіңіз қайда? – деп едім,

– Жұмыста, – деді.

– Қайныңыз қайда? – десем,

– Кеше Қарқаралыға әке-шешесіне кетті, – деп жауап берді.

Не керек, әйелінен қайнысының суретін, ата-анасының мекенжайын алып, Қарқаралыға қатынайтын таксилер тұрағына келіп, бір таксистке суретті көрсетіп едім,

– Анау шетте тұрған такси кеше осы жігітті Қарқаралыға алып барған, – деді. Ол такси жүргізушісі менің милициядан екенімді сезді ме:

– Иә, кеше мен апарғанмын, – деді.

– Үйін білесіз бе? – деп едім,

– Білемін, – деді.

– Онда мені апарасыз, ақшаңызды төлеймін, – деп,

Қарқаралыға тартып кеттік. Үйіне келсем, әке-шешесі үйінде екен, менің не үшін келгенімді біліп, әкесі:

– Айттым ғой, түбі бір нәрсеге ұрынады деп, – әйеліне айқай салды.

– Балаларыңыз үлкен сомаға ақша ұрлап қашып жүр. Егер балаларыңызға жандарыңыз ашитын болса, қайда екенін айтыңыздар, жазасы жеңілдейді, – деп, шешесін таксиге салып Қарағандыға милицияға әкелдім.

Сол жерде шешесі қатты жылап, баласының осы қалада екенін айтты. Сонымен баласын ұстадық. Сөйтсек, ол баланың қасында тағы бір бала болған екен. Бауыржан інімді магазинге алып кеткенде, екеуі үйге кірген, ақшаны алған, үйдің кілтін Бауыржан берген болып шықты. Қасындағы серігің ұстай алмадық, ол Қырғызстанға қашып кетіпті. Сонымен бәрі белгілі болды. Бұлар үшеу болған, үйде ақша барын Бауыржан айтқан. Кейін ақшаны бөліп алған. Содан не керек, Бауыржан бір миллионды қайтарды, әлгі бала бес жүз мыңына киім-кешек алып қойыпты, бес жүз мыңды алған киімдерін берді. Үшінші ұры, үшті-күйлі жоқ болды. Ойдағы бір екі миллионым қайтты, бір миллионға күйдім. Ұрылар ұсталып, милицияға қамалғанда, Қарағандыдағы пәтеріме Амангелді құда мен Руслан ағасының әйелі келді. Құдағи орыс болатын. Отыра сала маған бас салды:

– Менің баламды ұры қылған сен. Бұрын бұндайы жоқ еді, сенің қол астыңда істеп жүріп үйренді ұрлықты, – деді. Сосын мен:

– Құдағи, менің кінәм не? Жұмыссыз жүрген балаңа жұмыс бергеніме кінәлімін бе? Жоқ әлде, «Үйде сейфте ақша бар, ұрла» – деп айттым ба? – деп едім, Амангелді құда:

– Мырзеке, сіз бәрін алдын ала білген екенсіз ғой, үйге кімдердің түскенін. Неге милицияны араластырмай бізге айтпадыңыз, тыныш шешетін едік қой? – деп мұңын айтты.

Ашуым келіп-ақ тұр, қатты-қатты сөйлейін десем інімнің абыройын ойладым, ары қарай сөз таластырмадым. Әлгі екеуі сотта шартты түрде жазаларын алды. Мен екі миллионымның қайтқанына шүкіршілік етіп, жұмысыма кірісіп кеттім.

Жаңа жылдан кейін, ауылға баратын болып, пойызға отырдым. Қасымдағы серігім сап-сары, бойы пәкене келген жас жігіт екен, әңгімеге тарттым. Сарыағаштағы Қапланбектен, есімі Мұқан екенін білдім. Астанада, шешесі, қарындасы үшеуі базарда жеміс-жидек сатады екен. Бұл Қапланбектен жеміс-жидекті қаппен тасып жеткізіп тұрады екен. Тура купеде отырып, әлгі балаға:

– Енді қаппен емес, КамАЗ-бен тасиық, сен арзан жеміс табасың, мен ақшасын төлеймін, сатып болған соң, түскен ақшаның он пайызы сенікі, – дедім. Сонымен, ол келісімін берді. Мен оны жұмысқа алдым, сөйтіп тірлікті бастап кеттік. Сенесің бе, сенбейсің бе? Тура ақпан айынан маусымның жиырмасына дейін, тынбай еңбек етіп, таза екі миллион ақша таптым. Ұрлап кеткен бір миллионның орнын толтырып, үстінен бір миллион тағы таптым. Әне, менің бұл жерде айтпағым, ақшадан айырылып, күйсем де, күйінсем де мойымадым. Қайта еңсемді көтеріп, алға қарай ұмтылып, тірлік істедім. Менің сағымды сындырамын дегендердің өздері опық жеді. Міне, осылай қиыншылықты жеңдім.

Кейін 2000 жылы тағы осындай жағдайға тап болдым. Мен Қарағандыда едім. Шымкенттегі үйде әйелім, Сағила әпшесі, Ғани нағашым бар еді. Түнде екі жігіт маскамен кіріп, үйді тонаған. Әйелім мен әпкесінің қолдарын байлап қойған. Үйдегі жарайтын, көтеріп кете алатын заттарды алған. Сейфте Олжас баламның екі мың доллары мен дипломы болған, аша алмай сейфті де көтеріп алып кеткен ғой. Бұл жерде де тура Қарағандыдағыдай жағдай. Жау ешқашан сырт-

тан келмейді. Мен бірден телефонмен әйеліме осыны айттым. Біздің жанұяның шопыры болып жүретін ауылдағы бір ағайынның баласы бар еді, және елге «Тайсон» деген атпен таныс белгілі ұры болатын. Менің күдігім тіке соларға түсті. Бірақ, оған тағатын айғақты дәлел жоқ. Қарағандыдағы сияқты, милиция еш нәрсе бітірмеді. Барсақ, «Табамыз, іздеп жатырмыз», – деп шығарып салады. Кейін, біршама уақыт өткен соң, сейф Түркістаннан табылды, бірақ ақша сол бойы табылмады. Үйге кімдер түскенін біліп-ақ тұрмыз, бірақ мойындарына қоя алмадық. Кейін «Тайсонмен» қасындағы ұрыларды басқа іспен ұстап, ұзақ жылға қамады. Бұл жерде де өзім деген жақын адамымның жақындары, не дейсің енді бұған? Амалдың жоғынан көндік. Менің пайымдауымда, ұрлық деген жақсы нәрсе емес. «Ұрлық түбі – қорлық», – демекші, ұрлықпен айналысуға болмайды. Бірақ, өкінішке орай, кейбір адамдар ақша табу үшін оңай жолды таңдап, ұрлықпен айналысады. Бұл – надан адамның ісі. Одан да еңбек ет, алдыңа мақсат қой. Сол мақсатқа тек еңбекпен ғана жету керек деп ойлаймын, – деп Мырзекең әңгімесін аяқтады.

ҚҰДАЙ ҚОСҚАН КӨРШІЛЕРІМ

– Мырзеке, қазақта «Алыс туыстан, жаныңдағы көрші артық» деген мақал бар. Көрші дегеніміз қонысы ортақ, күнделікті етене араласып, жүзбе-жүз кездесіп жүрген адамдар. Кейде, бір іс туындай қалса, не болмаса бір нәрсе қажет болып қалған жағдайда көршілерден сұрап жатамыз. Шынында да алыстағы ағайыныңнан гөрі қайғыңмен де, қуанышыңмен де бірінші болып бөлісетін құдай қосқан көршің. Сондықтан олардың орны ерекше болып саналады. Ал сіз көршілеріңізбен қалайсыз? Көршілеріңіз жайлы айтып берсеңіз.

– Дұрыс айтасың. Қазақ халқы «Көршіні Құдай қосады», – дейді. Ешкім көршіні таңдамайды. Тоқсаныншы жылдардың басында осы Қастеев көшесінен жер алып, үй соға бастадым. 1998 жылдан бері осы жерде тұрамын. Содан бері, жаман-жақсылы, көршілеріммен араласып өмір сүріп келеміз. Әңгіменің басында айтпағым, ішінде жаманы да, жақсылы да бар. Өмір болған соң ұрыссыз, керіссіз болмайды. Әрине, көршімен тату тұрған жақсы, бірақ кейде дәл олай болмай да жататын күндер болады. Аллаға шүкір, адамның бәрі бірдей емес, осы көшеде мені ақсақалымыз деп сыйлап тұратын көршілерім көп. Әйелдердің ай сайын өздері ойнап тұратын гәптері бар. Той жасаса шақыратын, ағайындай болып кеткен көршілерім де жетерлік.

Мен үшін орны бөлек Құдай қосқан қоңсымның бірі – Байназар деген ақсақал. Екеуіміз заман құрдаспыз. Ол кісінің менен үш жас үлкендігі бар. Қалада, облыстық салық комитетінде ұзақ жыл еңбек етті. Әлі ширақ, көргені мен білгені көп азамат. Өте іскер, соның арқасы болар, зейнетке шыққан соң тағы он үш жыл салық саласында еңбек етті. Байекеңнің тағдыры өте ауыр болған. Жастайынан әкесіз өсіп, өмірдің тауқыметін көп көрген адам. Шешесінің ішінде алты айлық кезінде, әкесін адам өлтірді деп, жала жауып, он жылға соттап жібереді. Бұл қалай болған? Түлкібас ауданының колхозында еңбек етіп жүрген он адамды, бір орысты жабылып өлтірген деп айып тағып, түрмеге қамайды. Дәлел үшін НКВД қызметкерлері есекті өлтіріп, қанын он адамның көйлектеріне жағып шығады. Оны экспертиза әлгі орыстың қаны деп сараптама береді.

Күнәсіз екенін айтып, қылмысын мойындамаған әкесін сол кездегі Түлкібас ауданының НКВД қызметкері Б.Қ. «Қылмысты жасадың, мойныңа ал», – деп қатты соқпаққа алады. Ол тірлігінен ештеңе шықпаған соң, әйелін екі жасар баласымен түрмеге әкеліп

қысым көрсетеді. Екі жасар кішкентай нәрестені ұстап, дуалға ұра бастағанда бала талып қалады. Бұны көрген анасы:

– Баламды ұрмаңыздаршы, қандай қағазыңыз болса да қолымды қойып беремін, – дейді.

Содан әйелі:

– Иә, менің күйеуім өлтірді, мен көріп тұрдым, – деп, қолын қойып береді. Міне, осылай жазықсыз әке сотталып, Сібірге айдалады. Сол кеткенінен қайта тұған еліне оралмайды. Кейін Байекең өскен соң, осының бәрін ағасынан естіп, «Қалай да шындықтың бетін ашамын» деп, көп ізденеді. Барлық мұрағатты көтеріп, дәлелді материалдар тауып, он жыл дегенде әкесін ақтап алады.

Сөйтіп, осы оқиға жайлы көлемді кітап жазды. Ол кітап барлық мұрағаттар мен кітапханаларға таратылды. Міне, Байекеңнің ерлігі. Қанша жыл өтіп кеткен тірлікті қайта қозғап, кезінде әкесіне тағылған кінәнің жалған жала екенін дәлелдеп, әкесінің алдындағы балалық парызын абыроймен орындап шықты. Бұл түсінген адамға үлкен жеңіс еді. «Тұншыққан шындық» кітабын жазып жүрген уақытында бұл кісінің артынан беделді адамдар түсіп, жұмысынан шеттетуге әрекет жасайды. Осындай зәбір көріп жүрген уақытында маған келіп:

– Мырзеке, қайда барсам да, артымнан шам жағып, мені жардан итергісі келген адамдар, аяғымнан шалуын тоқтатар емес, не істесем болады? – деп мұңайды.

– Байеке, бұндай жағдайлар барлық адамдардың басында болады. Сізге қазір сабырлық пен шыдамдылық керек. Сіз мұңаймаңыз. Дұшпандарыңыз сіздің осылай боркемік болғаныңызды күтіп жүр емес пе? Сол үшін бекем болыңыз. Керісінше оларға кеудеңізді керіп, бойыңызды тік ұстап, бастаған жұмысыңызды аяқтаңыз! Қайта сіз олардың қазіргі таңда қандай тірліктермен айналысып жатқанын білесіз. Халықтың

қаржысын жымқырып жатқанынан да хабарыңыз бар. Сізде олар туралы фактілер жетерлік. Енді тіке Елбасының атына хат жазыңыз, – дедім.

Содан Байекең біраз ойланып жүріп, Президентке хат жазды. Екі-үш ай өткен соң, Республикалық Салық комитетінен жауап хат келеді. Ол жерде Байекеңе алғыс айтып, салық саласындағы атқарған жұмысына ризашылығын білдіреді. Байекеңнің хатынан кейін, әлгі дөкейлердің белден басып жасаған шикі тірліктері әшкереленіп, бәрі өз деңгейлерінде жазаларын алады. Байекең осы тірлігі үшін, «Салық саласының үздігі» төсбелгісімен марапатталады. Президенттің Алғыс хатын алады. Осы тірліктен кейін, Байекең маған келіп:

– Мырзалы, мен қиналғанда өзіңе келгенімді білесің. Сол кезде маған ақылыңды айтып, күш-жігер бергеніңе үлкен рақмет, – деп алғысын айтып, ағынан жарылды.

Ал енді, қамшының сабындай қысқа өмірде қоңсыңмен тату-тәтті тіршілік кешіп, жақсы көрші бола білудің өзі үлкен сын. «Көршімен жақсы тұру – Алла тағаланың әмірі» екенін де білемін. Бірақ, кейде ашуға ерік беріп жататынымыз да бар. Оны жасырмаймын. Мынау қарама-қарсы көршім милицияда істейтін Бағдат деген жігіт.

Менің сауда жасап жүрген уақытым. Ұзақ жолсапардан келген соң міндетті түрде Камазымды үйдің жанына әкеліп қоямын. Содан осы көршіме жақпай қалдым. Әйелі «Үйдің бәрі солярканың иісі сасып кетті, Камазыңызды қоймаңыз бұл жерге», – дегендей әңгіме айта бастады. Түсінемін, жол тар, бірақ мен де амалдың жоғынан қоямын ғой. Бір-екі мәрте жайменен түсіндіріп айттым, сонда да маған айқайлап сөйлеуін қоймады. Бір күні Камазымды жуып, сыртындағы сырылған жерін бояйын деп жатсам, көршімнің құда баласы машинаны Камазға тақап қойып қойды.

Мен «Ары қойсай, бояу шашырап машинаңды құртады», – деп едім, тыңдамай одан сайын тақап әкеліп тіреп қойды.

– Бала, мен саған айттым ғой, машинаңды ары қой, бояу шашырап кетсе маған қапа боласың, ақша талап етуің мүмкін. Менде саған төлейтін артық ақша жоқ, – деп едім.

– Сіздей адамды атып тастау керек, – деп, соғып қалды.

Содан, ашуым шығып, машинадан жұлқып түсіріп алып, құйрығынан бір-екі мәрте теуіп жібердім. Менімен төбелесуге ұялды-ау деймін, құдасының үйіне қарай кіріп кетті.

Дәл сол күні Бағдаттың үйіне қонақтар келіп жатқанын көргенмін. Іштен арақ ішкен адамдардың айқайлаған дауыстары естіліп тұр. Сөйтсем, көршім полковник шенін алып, соны жуып жатыр екен. Келген қонақтардың көпшілігі милициялар. Содан ашуым басыма шауып, есігінің алдына барып:

– Әй, милициялар, жұмыс уақытында қандай отырыс бұл? Жұмыстарың қайда? Қазір облыс әкіміне звондаймын! – деп едім, тынышталып қалды. Сәлден соң барлық қонақтар, бірінен соң бірі шығып кете бастады. Содан құлағым тынышталып, сатыға шығып тал кесіп жатыр едім, полковник көршім ішіп алған, келіп сатыны сілкілеп, мені құлатпақшы болды.

– Мен сені қамаймын, енді ісім сенімен болсын, – деп маған аузына келгенін оттап кетті.

Содан бір күні баласын ұстап алып:

– Мұрат, сен ақылды жігітсің ғой. Мен қашанғы мынау КамАЗды айдайды дейсің. Жасым болса келіп қалды. Бір күні бұдан да құтыласыңдар. Көрші тұрып, бір-бірімізбен ит пен мысық сияқты өмір сүріп жатырмыз. Бұны қоймасақ, ертең сенің балаларың мен менің немерелерім төбелесетін болады. Сол жақсы ма? Әке-шешеңе осыны түсіндіріп айт, лажы болса тату

тұрайық, – деп едім, баласы түсінгендей сыңай танытып, үйіне кіріп кетті. Содан кейін арамыз сәл жылығандай болды. Бұл күндері әйелі менімен амандасып тұратын халге жеттік.

Көшенің басындағы бірінші және екінші үйде Бахадүр деген ұйғыр жігіті тұрады. Әкесі Сатыбалды деген ақсақалды Бөген ауданында бас дәрігер болып жұмыс істеген уақыттан бері танитынмын. Темірланға кіре берістегі Арыс өзенінің бойында орналасқан «Ауыл» ресторанында бас аспазшы болып еңбек ететін. Арыбері өткенде қолынан талай тамақ жегенмін. Еңбекқор жақсы кісі болатын. Бір күні Темірлан тас жолы жақтан көршім Уалихан екеуіміз келе жатсақ, Бахадүр есігінің алдында тұр екен.

– Бахадүр, қалайсың? – десем, үндемеді. Сосын аялдап:

– Сен неге амандаспайсың? – деп едім,

– Сендер сияқты алқаштармен амандаспаймын, – деді.

– Бахадүр, сен мені алқаш дейтіндей мен саған не істеп қойдым? Жоқ әлде мен сенен арақ сұраған күндерім болды ма? Бұл сөзің ұят қой, – дедім.

Содан қаным басыма шауып, ашумен 102-ге хабарластым. Бір кезде көп күттірмей милицияның машинасы көрінді. Оны байқап қалған көрші батырым, машинасына отыра сала жүйткі жөнелді. Қашқанына қарағанда, арақты мен емес, өзі ішкен-ау деп топшаладым. Содан «Ісім сенімен болсын» деп, ол туралы фактілер жинай бастадым. Ол да менің қарап жүрмегенімді сезді ме, менің көзіме түспейтін болды. Алыстан мені көріп қалса қашатын жағдайға жетті. Күндердің күні, көршілер көшенің жарығы бәсеңдеп кеткен соң, жаңа трансформатор қоятын болып ақша жинадық. Оны Бахадүрге беру керек екен. Содан жиналған ақшаны мен алып, Бахадүрге келдім. Мені көргісі келмесе де, амалдың жоғынан үйінен шықты.

– Бахадүр, өткенде сен мені қатты қапа қылдың. Әкеңді танимын, қаншама рет дастархандас болғанбыз, шешеңді білетінмін. Екеуі де қайтыс болғанда келіп көңіл айттым. Енді сенің «алқаш» дегенің не сөз? – деп едім,

– Көке, кешіріңіз, мен сізді айтқан жоқпын, Уалиханды айтып едім, – деп ақталды.

Содан кейін арамыздағы қара белес бәсеңсіп, қазір ара-қатынасымыз жаман емес. Үйге сыйлы қонақтар келсе, «Бір тиын болса да көршіме тамсын» деп Бахадүрдің Қазиев көшесінің бойында орналасқан ресторанына алып барамын.

Бахадүрдің үйінен кейінгі үйде Азат пен Клара деген өзбек ағайындарым тұрады. Клара зейнетке шықса да еңбек етіп жүрген еңбекқор әйел. Қолдарында екі келіндері бар. Балалары кәсіппен айналысады. Азат пен Клараның махаббаттарына тәнті боламын. Екеуі тату тұрады. Маған деген пейілдері ақ. Жақсы араласып тұрамыз.

Азаттың үйінен кейін тағы бір Клара деген әйел тұрады. Әйел болса да өте ержүрек адам. Күйеуімен ертеректе ажырасып кеткен. Бір баласы бар. Клара мінезі өткір, қайсар әйел. Шындықты тіке бетіңе айта салатын қасиеті бар. Бұл жағынан келгенде екеуіміздің мінезіміз ұқсас. Сол үшін болар, екеуіміздің бір-бірімізбен тіл табысуымыз оңай.

Сыйластықпен өмір сүрген көршімнің бірі Байдүйсен деген жігіт еді. Менен бес жас кіші болатын. Бойы ұзын, салмақты, мәдениеті жоғары азамат болатын. Салық саласында басшы қызметтер атқарса да, байлыққа құмарлығы жоқ, қарапайым адам еді. Байекең, Байдүйсен үшеуіміз жақсы араластық. Пандемия кезінде ортаншы баласы ажал құшып, арада бір ай өтпей Байдүйсен мен әйелі де қайтыс болып кетті. Қазір бұл үйде үлкен баласы тұрады. Кіші баласы Астанада.

Осыдан бес-алты жыл бұрын біздің үйдің жанына Нұрбол деген жігіт көшіп келді. Жас жігіт екен, келгеннен ескі үйінің алдына жаңа ғимарат салуға кірісті. Бір күні көршімнің жағдайын білейін деп бардым. Нұрбол үйінде екен.

– Балам, үйді кеше ғана алдың ғой, келе сала үй салмақшысың ба? – деп сұрадым.

– Көке, бұл үй бізге ұнамады, жаңа үй саламын, – деді.

– Үй салу оңай емес, шамаң келе ме? Есеп-қисабын жасадың ба? – деп едім,

– Көке, ақшам бар, шамам келеді, – деп жауап берді.

– Мейлі, іске сәт! – деп, кетіп қалдым.

Содан бір ай өтпей Нұрболдың әкесі қайтыс болды. Артынша әйелі ауырып, ауруханаға түсіп, қатты қиналып жүргенін көрдім. Салам деген үйі салынбады. Күн көру қиындаған соң Астанаға кетті. Сол жақта жүріп сауда жасап, жолы болды. Былтыр үйіне келіп, менімен арнайы амандасып, кафеге шақырды. Сонда отырғанда, өзінің келе сала асығыспен үй саламын деп шешім қабылдағанына өкінді. «Сіздің айтқаныңыз дұрыс екен. Мен есеп-қисапты дұрыс есептемеппін, үй салу оңай емес екен ғой. Сіздің айтқаныңызға мән бермеппін», – деп өкінішін білдірді.

Ал, ендігі айтайын деп отырған көршім – Омар деген азамат. Екеуміз кезінде қатты арпаластық. Жалғыз мен емес, бүткіл көршілер бұл жігіттің тірлігіне қапа болды. Сонда да айтқанынан қайтпайтын, мінезі өте қисық жігіт екен. Екі мыңыншы жылдардың басында, Омардың үйінен кейін, Қастеев көшесі мен көршілес Мелдеқожаев көшесін жалғап тұратын ені жеті метр болатын өткел-көше болатын. Ол кезде елдер енді үйлерін салып жатқан кез. Көп жерлердің иелері әлі келмеген, құр жер болатын. Омар өзінің үйінің сыртын қоршаған кезде әлгі жеті метр болатын өткелді де өзіне қарасты етіп қоршап алады.

Күнделікті Мелдеқожаев көшесінің тұрғындары Қатын-көпірге өтетін жалғыз жол тарылды. Жаңбыр жауғанда бұрын су жаңағы өткел арқылы ағып, көрші көшеге түсіп, Қошқар-Ата өзеніне құйылатын. Омар бітеген соң судың бәрі көшеге жиналып қалатын болды. Оны барлық тұрғындар айтқанымызбен, ол біздің сөзді құлағына да қыстырмады. Содан әкімшіліктен адамдар шақырып, мөлтек ауданның жобасын қайта қарап, көпшіліктің жанайқайын тыңдаған әкімшілік өкілдері, Омардың көшені жауып алғанын «Дұрыс емес» деп тауып, қоршап алған дуалын бұздырды.

Бұл тірліктің бас-қасында ұйытқы болып жүрген мен болғандықтан, ол мені иттің етінен жек көретін халге жетті. Бір күні есіктің алдында күнге қыздырынып отырсам, бір келіншек өтіп бара жатыр екен, «Сәлеметсіз бе?» – деп амандастым.

– Сен менімен амандасатын кімсің? Неге сонша тесіле қарайсың, түнімен итіңмен қыдырып адамды ұйықтатпайсың, – деп баж ете қалды.

– Е, сен Омардың әйелісің бе? – дегенім сол еді, қолындағы қолшатырымен басыма бір ұрды. Көзілдірігім ұшып кетті. Сөйткенінше болған жоқ, екі қолымен менің жағама жармаса кетті. Содан менің де ашуым шығып, екі қолынан ұстай алып, итеріп жіберіп едім, жерге сылқ етіп құлады. Сөйтті де, орнынан тұра салып:

– Мен сені милицияға беремін, оңбаған, – деп жүгіре жөнелді.

Ертеңіне Уалихан көршімнен, Омардың әйелінің қалалық ауруханаға түскенін естіп, бас дәрігер Б.Сағынтаевқа барып жолықтым. Одан білгенім, Омардың әйелінің ешқандай алған жарақаты жоқ, емдом да алмаған. Әшейін бәле қуалау үшін жатқанын білдім. Содан мен де ауруханаға барып, қызарып тұрған жерлерімді көрсетіп, анықтама алып алдым. Ақыры әлгі әйел өзінің дегенін істеп, мені сотқа берді. Сот

екеуіміздің де жеңіл дәрежеде жарақат алғанымызды айтып, «Өзара келісімге келіңіздер» деп үкім шығарып берді. Міне, содан бері қаншама жылдар өтті. Омар әлгі бетпақ әйелімен ақыры ажырасып тынды. Қазір жалғыз өзі тұрады. Үйі сол баяғы кепе күйінде қалды, ешқандай жаңа ешнәрсе салмады. Сыртқы дуалдары құлаудың алдында тұр. Өзінің жұмысы жоқ, бос. Жақында ғана роддомға жұмысқа тұрмақшы болыпты. Сол жерде шопыр болып істейтін таныс жігіт бар еді:

– Мырзеке, Омар деген көршіңіз бізге сантехник болып кіргелі жатыр, қолынан іс келе ме? – деп сұрады.

Сосын мен:

– Бұрын водоканалда сантехник болып жұмыс атқарған. Көптен бері жұмыссыз жүр, әйелі де кетіп қалған. Лажы болса, алыңдар жұмысқа, – дедім. Сонымен қазір сол жерден нәпақасын тауып жүр.

Бұл жерде менің айтпағым – кез келген адам үшін татулық, ара-қатынастың маңызы зор. Ежелден біздің ата-бабаларымыз татулықты жақсы көрген. Ағайын-туыстың, көрші-қолаңның бір-бірімен сыйлы, бауырмал болғанын қалаған. Сол үшін, шамамыздың келгенінше арамызда өткен келеңсіз жағдайларға мән бермей, тату өмір сүргенге не жетсін. Ауызбіршілігіміз артып, татулығымыз арта берсін дегім келеді көршілеріме.

ТОЙДЫҢ ШЫРҚЫ БҰЗЫЛЫП БАРА ЖАТЫР

– Мырзеке, «Той десе қу бас домалайды» демекші, кейінгі кезде қазақта тойдың түрі көбейіп барады. Дүниесін шашып, барын көрсетіп мақтаныш үшін той жасайтындар көбейді. Шоумен тамадалар басып кетті. Тойға бара қалсаңыз, тамадалардың шоуынан миыңыз ашып, ертерек үйге қайтуға асығатын болдық. Осы біз тойдың шырқын бұзып алған жоқпыз ба?

– Иә, дұрыс айтасың. Мен өзім тойға көп бара бермеймін. Ал енді анда-санда баруға тұра келіп қалатын кездер болады, сонда байқағаным – той, той емес, нағыз ойын-күлкі алаңы болып бара жатқанын көріп, ішім ашиды.

Біз кемпірім екеуіміз ескі, отыз жыл бұрын өзіміз салған жер үйде, балаларымыздан бөлек тұрамыз. Сегіз соттық жерде бау-бақшам бар, үйді айналдыра жүзім еккенмін. Көктемнен бастап, жоңышқа, жүгері, қызанақ, асқабақ, қызыл бұрыш егемін. Былтыр жиырма бес асқабақ алдым. Бізге бір жылға жетеді. Одан басқа бес-алты қой бағамын, оны семіртіп, қымбатқа үлкен балаға сатамын. Ол сойып, қарамағындағы жұмысшыларына, медресеге, жетім балаларға таратып береді.

Осылай, күнделікті күйбең тірлікті атқарып үйге кірсем, телефоныма қоңырау түскен екен, қарасам, Махмұд ағамның қызы Перизаттан екен. Сосын өзім қоңырау шалып:

– Перизат, қалайсың? Тыныштық па? Телефон соққан екенсің, мен ала алмадым, телефоным үйде еді, малды жайғастырып кіргенім осы, – дедім.

– Көке, амансыз ба? Бәрі жақсы, мен алпыс бірге толып зейнетке шығып жатырмын. Күйеу балаңыз да алпыс бірге толып жатыр, соған той істесек деп отырмыз. Соны алдын ала айтып қояйын дегенім ғой, – деді. Сосын мен:

– Жақсы, Гүлжан жеңешеңе айтып қой, – деп жауап бердім.

Содан ойға шомылып кеттім. Баяғыда баласы үйленгенде ғана той жасаушы еді, қазір тойдың түрі көбейіп кетті, пенсияға шыққанға да той жасайтын болған ба? – деп ойланып қалдым. Сонымен не керек, Перизат қарындасымның тойына бардық. Тойдың басында сөзімді сөйлеп, төрде отырған Махмұд ағамның қасына жайғаса бергенім сол еді, ағамның кіші баласы келіп, маған тон жапты. Сосын мен айттым:

– Әй, бұны неге жаңа сөзге шыққанда жаппадыңдар, ақыры жауыпсыңдар, неге күйеу бала өзі келіп жаппайды? – дедім. Содан інім зуылдап тұрып, күйеу баланы әкеліп, ол кешірім сұрап, тонын жауып кетті.

Столда отырмыз, арақсыз той екен. Әншейінде тойда ішетін інілерім үнсіз. Қарындасымның екі баласы сақалды екен, солар столға арақ қойғызбапты. Бұл қайдан шыққан заң, түсінбедім. «Балалар көнбеді» деп, солай істеуге бола ма? Столға қой арағыңды, ішкісі келген адам ішеді, ішпейтін адамның аузына құймайсың ғой. Бәрібір бізге шәйнекке құйып әкелді, інілерім сыртқа шығып ішіп келді. Сол дұрыс па? Бұл – той ғой, неменеге біз теріс ағымдағы адамдардан қаймығуымыз керек.

Қазір сол теріс ағымдағы адамдармен біз сияқты көзі ашық адамдар тіресіп тұрған заман. Бірақ кейде көбінесе солардың айтқанына көніп кетеміз. Адам өзінің өмір бойы ұстанған ұстамынан шығып, балаларының ығына түсіп, солардың айтқанымен жүретін жағдайға жетіп отыр. Ол болмайды. Әр адамның өзінің түп-тамыры бар. Ол тамырды су бермей өлтірген сияқты басқа ағымға түсіп кету дұрыс емес. Алла Тағаланы бәріміз де мойындаймыз.

Ал енді, сақалды қоя беріп, «Талақ» деп қатынын тастап, болмаса сәлем салсаң, «Сен құлсың ба?» дегендей әңгіме біздің әдет-ғұрпымызда болған

емес қой. Ондай ағымдарды біз білімділікпен, жақсы қасиеттермен жоюға тырысуымыз керек. Бұл біз үшін мақтаныш емес. Жап-жас жігіттер сақал-мұртын қалай болса, солай өсіріп, тамақ жесе ауыздарына кіріп жатыр, дәрігер есебінде айтсам, бұл гигиенаға дұрыс емес.

Құранда айтады: «Адамның мұртына, сақалына тамақ тиетін болса, ол – харам» деп. Сол үшін сақал-мұртты қойдың ба? Оған да күтім керек. Жан-жағын алдырып, сәндеп, адам сияқты жүруге болады ғой.

Сосын таңғалатыным – тіке тұрып намаз оқи береді. Ол қандай намаз, түсінбедім? Әке-шешесін мойындамайды, ол қандай әдет-ғұрып? Әке-шешені мойындамайтындай олар қайдан тұды? Аспаннан салбырап түсті ме? Мысалы, мен қайда жүрсем де әкемді үлгі тұтып, мақтан етіп жүремін. Өйткені мен – баласымын. Мен әкемді мақтауға тиіспін. Мен әкемді мақтасам, ертең менің балаларым мені мақтайтын болады. Оны естіп өскен немере-шөберелерім ертең өз әкелерін мақтайды. Міне, тәрбие деп осыны айтады. Ол үшін Меккеге барып «қажы» атанудың керегі жоқ. Тек адам болып туылдың ба, адам болып өмір сүре білсең болды деп ойлаймын.

Міне, Перизат қарындасымның тойынан кейін осындай жайттарды көріп, қазіргі жастардың теріс ағымға бет алып бара жатқанына ішімнің қынжылатынын жасырмаймын.

Ал енді қазіргі тойдың қалай өтіп жатқаны туралы әңгімеге оралсақ, шынында, баяғы тойлар жоқ. Қай тойға барсаң да, ысырапшылықты көресің, ол – өтірік емес. Тамадалардың бәтуасы жоқ, арзан күлкі үшін айтып жатқан сөздеріне қарның ашады. Тойда ұлтымыздың беделіне нұқсан келтіретін дүниелер көбейіп кетті. Көпшіліктің алдында әйелдердің етектерін ашып, еркектерге асылып жатқаны, жерге аунап билеп жатқаны не сұмдық?

Бұл не? Бала-шағасына көрсетіп жатқан үлгі-өнегесі ме? Осыларды жасатып жатқан қазіргі асабалардың бастары қатпайды. «Қазаннан қақпақ кетсе, иттен ұят кетеді» деген осы болар. Бұған сіз-біз болып қатаң тыйым салуымыз керек, – деп Мырзекең сөзін аяқтады.

КӘСІПТІҢ КӨЗІН ТАПҚАН ӘУКЕН ІНІМ

Сонымен, кітап бітуге таяу қалды. Суреттерін қойдым. Сонда байқағаным – Мырзекеңнің Достан көкесінің суреті болмады. Бір-екі мәрте айтып едім, «Іздеп жатырмыз» деп жауап берді. Содан бір күні:

– Мырзеке, суреттердің бәрін қойып біттім, бір өкініштісі, әкеңіздің ағасы Достан көкеңіз жайлы адам тебіренетіндей әңгімелер айттыңыз. Бірақ суретін тауып бере алмадыңыз, – деп едім,

– Онда былай жасайық. Көкемнің Әукен баласының үйі жақын маңда, бүгін айтып қоямын, ертең барайық. Көкемнің суреті болса, Әукенде болуы мүмкін, – деді.

Ертеңіне Мырзекеңе келіп, жаяулатып, Темірлан тас жолының бойында орналасқан інісінің үйіне келдік. Сыртында «Жел мая» деп жазылған екен. Бұл жерді бұрыннан білетінмін. Талай келіп қымыран алғаным бар еді. Үйге кіргеннен ұзын бойлы, ірі денелі, кең иықты, жуан білекті жігіт ағасы күтіп алды. Аманда-сып, дастарханға жайғасқан соң Мырзекең:

– Әукен, қалайсыңдар? Шаруа дұрыс па? – деді.

– Мырзеке, аман-есен жүріп жатырмыз. Өзіңіз көргендей тіршілік қамы, – деп жауап берді.

– Біздің келген себебімізді білесіз, кітап жазып жатырмыз. Достан көкемнің суретін таппай, өзіңнен шығып қалар деп келдік. Қасымдағы – Алтеков Ғалым-

жан деген азамат. Журналист-жазушы, Түркістанның Божбаны, – деді.

Әукен елең ете қалып:

– Ғалеке, қайнаға болдыңыз ғой. Менің жұбайым да Божбанның қызы. Есімі – Клара, ол да Түркістаннан болады, – деді.

Мырзекең:

– А, Клара келін – Божбан ба? Ғалекеңді қай жерге апарсам да, әйтеуір бір танысын немесе туысын тауып алады, – деп күлді.

Сол мезетте Клара қарындаста шайын әкеліп, әңгіме қыза түсті.

– Ғалеке, өзіңіз жайлы естіп жатырмын. Өткенде Төлебаев Қайрат деген кластасым хабарласып, сіз жайлы жақсы, жылы сөздер айтты. Оның үстіне біздің әулет туралы кітап жазып жатқаныңыздан да хабарым бар, Алла қуат берсін сізге, – деп Әукен маған ризашылығын білдірді.

– Әуеке, Қайрат сіздің кластасыңыз болса, сіз де №12 мектеп-интернатта оқығансыз ба? – дедім.

– Иә, тоғызыншы, оныншы класты сол интернатта жатып оқығанмын, – деп жауап берді.

Осы сәтте Мырзекең сөзге араласып:

– Баяғыда, Әукенді ауылдан әкеліп, 12-мектеп-интернатқа өзім орналастырғанмын. Ол кезде мектеп директоры Маржан Тасова болатын. Алдына кіріп, жағдайды айтып едім, бір сөзге келмей қабылдады. Адамның жанын түсінетін, ерекше адам екеніне сол кезде көзім жеткен, – деді.

Шай ішіп отырып, Мырзекең ары қарай сөзін жалғап:

– Әукен інім келін екеуі Астанада біраз жыл саудамен айналысты. Жаман болмады. Бірақ, інімнің о бастан жақсы көретін тірлігі – мал бағу, шаруашылық еді. Бір күні Астанадан Шымкентке менің КамАЗ-ыммен келе жатқанда Әукен: «Аға, мен ауылға қайтып, мал шаруашылығымен айналыссам», – деп,

Отырар ауданынан жер алып, әр жерден 5 тайлақ, 10 түйеден алып жүрді. Ерінбей сонау Ақтауға барып, «Адайлардан» сүтті түйелер әкелді. Сөйтіп, түйелері жүз болды, қойлары бес жүзге жетті. Кейін қойдан табыс аз екенін біліп, бәрін сатып, орнына түйелер алды. Бәрін есепке қойып, әр түйені сырғалап, белгі салды. Түйелерді «Селекция» жасап, оларға жем бере бастады.

Далада жантақ жеп жүрген түйелер жем жеген соң, сүті де көбейе бастады. Соның арқасында бес литр сүт беретін түйе он бес литрге дейін сүт беретін болды. Бұл әдісті Әукеннен көріп, бүкіл ауыл қолдана бастады. Кәрі түйелерді бордақылап, сатып жіберіп отырды. Созақ ауданындағы уран өндіретін кәсіпорын басшыларымен келісіп, жұмысшыларға түйе етін консерві түрінде дайындап, өткізіп тұрады. Өйткені түйе еті басқа еттерден арзандау болады. Оның үстіне пайдасы өте зор, жұғымды, қан қысымын көтермейді. Сондықтан қазіргі таңда түйе етіне деген сұраныс жоғары.

Осылайша, Әукен інім түйе шаруашылығын үлкен ауқымда өрге домалатып жүрген ірі кәсіпкер. Қазақстанда Әукен сияқты түйе шаруашылығымен айналысып жүрген бес-алты ірі кәсіп иелері бар. Әукен тұтас Шымкентті қымыранмен қамтамасыз етіп отырса, Сапан інім Астананы түйе шұбатымен қамтамасыз етіп жатыр. Міне, осылай, Әукеннің еселі еңбек етіп, жұмыс жасап жатқан жағдайы бар, – деп Мырзекен сөзін аяқтады.

Қымыз бен қымыранды ішіп отырып, әңгіме ары қарай өрби түсті.

– Ғалеке, мен әке-шешеден ерте қалып, жоғары білім де ала алмадым, – деп бастады әңгімесін Әукен мырза.

– Сол үшін еңбек ету керек болды. Еңбекпен ғана жоғары өрлейтінімді түсіндім. Содан келіншегім екеу-

міз 90-жылдардың басында саудаға шығып кеттік. Ала дорбамызды арқалап жүріп, бала-шағамызды бақтық. Кісі ақысын жеген жоқпыз. Тынбай еңбек еттік. Астанада тіршілігіміз жаман болмады. Үйіміз болды. Үш-төрт КамАЗ-ым жұмыс істеп тұрды. Осылай, жағдайым болып тұрса да, мен өзімнің сүйікті ісіммен айналысып жатпағанымды сездім.

Сөйтіп, Астанадағы тірлікті әйеліме тастап, 2000 жылдары «Ата кәсіпті қолға алып, мал шаруашылығымен айналыссам, неге ол тірлікті істемеске?» – деген ой келді. Осылайша, армандаған ойымды жүзеге асыру мақсатында Отырар ауданы, Қарақоңыр ауылынан екі мың гектар жерді 49 жылға жалға алдым. 2002 жылы кәсіпті жолға қойып, Астанадан Шымкентке көшіп келдік.

Басында қарындасыңыз: «Жұрттың бәрі Астанаға келе алмай жүргенде, Шымкентте не бар? Балалар да Астанаға үйреніп қалды», – деп келгісі келмеді. Кейін келе, бұл кәсіптің болашағы бар екенін түсініп, Шымкентке келді. Содан осы тірлікті бастағанымызға биыл 23 жыл болыпты. Ешкімнен ештеңе сұрамаймыз. Үкіметке зиянымыз жоқ, қайта пайдамыз тиіп жатыр. Қаншама адамды жұмыспен қамтамасыз етіп отырмыз. Мемлекетке салық төлейміз.

Үкіметке рахмет, берген қара жеріне. Сол жердің арқасында осындай дәрежеге жетіп отырғанымыз. Адал еңбекпен, адал ақша тапқанның арқасында бала-шағаны оқытып, қазір бәрі өз қызметтерін жасап жатыр. Ғалеке қазіргі таңда, менің үлкен мал шаруашылығым бар. 400-дей түйе бар, 300-дей жылқы бар. Оның сауылатыны бар, бордақысы бар, жұмыс өте қиын. Жұмысшылардың бәрі жоғары білімді адам емес. Өзім де оқымағанмын. Ал енді, осындай үлкен шаруашылықты басқару оңай тірлік емес. Қазіргі малдардың көбісі – сауын. Оны қолмен сауамыз. Машинамен саумаймыз. Өйткені, ол малдың желініне

зиян. Сондықтан барлық саумал малды қолмен сауып аламыз. Одан кейін қымыз бен қымыранды баптаймыз. Содан кейін ол, әрине, дәмді болады. Осылай, ата кәсібімізді домалатып жатқан жағдайымыз бар, – деп Әукен әңгімесін аяқтады.

– Міне, Ғалеке, біздің әулетте ешкім бос сандалып жүрмейді. Бәрі жұмыс істейді. Соның айғағы, еңбектің арқасында, Әукеннің де өрісі кеңейіп жатыр, – деп Мырзекең інісін мақтап қойды.

– Әуеке, ендігі әңгіме әкеңіз – Достан ақсақал жайлы болса. Ол кісінің қандай қасиеттері есіңізде қалды?

– Ата-ана дегеніміз – әр адамның өміріндегі ең қымбат жандар екенін түсінемін. Ана – өмірдің бастауы болып, бізді дүниеге әкелсе, әке – отбасының тіреуі болды. Сол үшін, оларға деген құрметім шексіз. Менің әкем мен анам сегіз бала көрді. Шешем 1970 жылы өмірден өткенде, мен төрт жасар бала екенмін. Содан болар, шешем туралы естеліктер айта алмаймын. Өйткені, жас болғанымнан болар, есімде ешнәрсе қалмапты. Ал әкем – мінезі қатал, бізді қанша жақсы көрсе де сыртқа білдірмейтін, тек ішімен ғана сүйіп, сыртымен тәрбие беретін адам еді. Әкем туралы айтқанда, оның ыңылдап, өлең айтып жүретіні есімде қалыпты. Анамыз қайтыс болғанда, шешемізді аңсап, мынадай өлең жолдарын шығарған екен. Есімде қалғанын айтайын:

*Пейіштен есік ашылып,
Балымша жүрсе, сұралмай.
Ауыр жүк салдың басыма,*

Құдіреті күшті бір Алла, – деп, қырда мал бағып жүріп, осы өлеңді ыңылдап айтып жүруші еді. Сондағысы – өмірден кеткен жұбайына риза болып, «Оған пейіштің есігі ашылса екен» деп тілеген тілеуі ғой деп ойлаймын.

Негізі, әкем өлеңге құмар, ақындығы бар адам болған. Ол әкесі Сыздықтан келген қасиет деп ой-

лаймын. Атамыздың ақындығы соншалықты – мал бағып жүріп, өзі өлең шығарып, оның жауабын халықтан сұрап отыратын адам болған екен. Соның бір есімде қалғаны:

*Суы бар бір құдықтың екі түрлі,
Құдайдың құдіретіне таң қаламын,
Бір күні қарап тұрсам, аспанға ұшты, –* дейді.

Бұл не деп ойлайсыз? Шешуі кәдімгі жұмыртқа екен. «Суы бар құдықтың екі түрлі» дегені – жұмыртқаның ақ пен сарысы. Ал, «Бір күні қарап тұрсам, аспанға ұшты» дегені – жұмыртқадан балапан пайда болып, көкке ұшқанын айтқаны екен. Көрдіңіз бе, жұмбақтың жауабын?

Тағы бір әкем туралы есте қалған оқиға – ол кісінің Мырзалы ағам үйленгенде Өскеменге құда болып барып, өлең айтқаны. Жұрт риза болып, шалдары жоқ, бойдақ кемпірлер, әкемнің де бойдақ екенін біліп:

– Құда, ақын екенсіз. Бізбен айтысасыз ба? – депті.

Әкем:

– Мейлі, – дейді.

– Онда, сіз құдасыз, бастаңыз, – депті әлгі кемпірлер. Сонда әкем тұрып:

*Құдағи көрінеді тілің майда,
Қызарған қызғалдақтай күнің қайда?
Сіздермен кеше таныс болмасақ та,
Танысып отырмыз ғой осы жақта, –* депті.

Сөйтсе, әлгі кемпірлер:

– Ойбу, мына кісі үлкен ақын ғой. Айтыспаймыз, – деп қашып кетіпті.

Бұл өлең әкемдікі ме, жоқ, бір жерден оқыған өлеңі ме – белгісіз. Бірақ осы төрт қатар өлеңмен жұртты таң қалдырған екен.

– Білемін ғой, мен өзім болдым ғой сол жерде, – деді Мырзекең.

Ары қарай Әукен әңгімесін жалғап:

– Міне, біздің әкеміз осындай адам болған екен.

Бір өкініштісі – әкем менің он бес жасымда қайтыс болып кетті. Ол кезде мен әлі оқуды да бітірмеген бала едім. Содан болар, әке мен бала арасындағы қарым-қатынасты көп көре алмадым. Басқа балалар сияқты, әкенің алдында талтаңдап, білім алып, үйленіп, еркелеп те жүре алмадым. Әрине, баласы болған соң, сағынасың. Кейде түсіңе де кіреді. Өзім де қазір ата-ана болып, қос ұл, қос қыз сүйіп отырсам да, кейде бала болып, ата-анамды сағынамын. Бұл – өмірдің заңы шығар деп ойлаймын, – деп Әукен сөзін тебіренте аяқтады.

– Әуеке, әкеңіз туралы қысқа болса да, әсері бар, керемет естелік айттыңыз. Рахмет сізге, – дедім.

Осы сәтте қазақы астауға салынған ет тамағы келді. Клара қарындасым етті аямай-ақ салған екен. Жылқының, түйенің етін жеп, әңгіме ары өрби түсті.

– Ғалеке, тағы бір әңгіменің еске түсіп отырғаны, – деп Әукен сөзін бастады.

– Біз, әкеміз ерте кеткен соң, інісі Нұрәлі ағамыздың ақылын тыңдап өстік. Ол кісі өте іскер, көзі ашық, көкірегі ояу адам болатын. Ағамның халықтың аузынан шыққан нақыл сөздерді көп қолданатын қасиеті бар еді. Сөйлегенде мақал-мәтелдетіп сөйлейтін. Ауылда ағайындар арасында кикілжің туындап қалса, әділ сөзін айтып, ағайындардың арасына жік салғызбай, татуластырып отыратын, ауылдың биі болған. Өзінен тараған он баланы бағып-қағып, оқыту үшін ауылда табан аудармай еңбек етті. Сол еңбектің жемісін көрді. Олай дейтінім – сол уақытта ауылда жұрт есек арба мініп жүргенде, ағам бірінші болып «Москвич» автокөлігін мінді. Шымкент қаласынан ойып тұрып үй алды. Жалғыз бауырының артынан қалған балалары, яғни біздерге, ізеттігін аямай, бас-көз бола білді.

Баяғыда, 60-жылы туылған ағам екеуіміз үйде қыш құйып жатқанбыз. Екеуіміздің де әйелдеріміз «Бала ауырып қалды» деген сылтаумен төркіндеріне кеткен. Сол мезетте үйге Нұрәлі ағам келіп қалды.

– Не істеп жатырсыңдар? – деп, дауысын көтере сөйледі.

– Қыш құйып жатырмыз, аға, – деп жауап қайырдық.

– Келіндер қайда? – деді.

– Балалары ауырып, төркіндеріне кетіп еді, – деп едік,

– Екі бала бірдей ауырып қалып па? – деді мысқылдай. Сөйтті де:

– Бір қыш, бір нан дегенді білесіңдер ме? – деп сұрады. Бізде үн жоқ.

Сөйтсек, қыш құйып, ауыр тірлік істеген адам нан жеп, тамақ ішуі керек, әйтпесе, ауырлық болады екен. Ағам соны меңзеп тұрған екен ғой. Айтқан сөзінің мағынасын түсіндіріп, бізге қарап:

– Бір-бір әйелге ие бола алмай жүрген пәдеріңе нәлеттер, – деп айтқаны есімде қалыпты.

Міне, Нұрәлі ағамыз осындай адам еді. Ол кісі жақсы ғұмыр кешті. Ауылдың сыйлы азаматы болды. Немерелерінен шөбере көріп, дүниеден өтті, – деп Әукен ағасы туралы әңгімесін аяқтады.

Әукен мен Клараның шаңырағын, ыстық ықылас-тарын көріп, ризашылығымызды білдіріп, дастархан-ға бата қайырып, орнымыздан тұрар кезде:

– Ғалеке, бүгін біз үшін тарихи күн болып жатыр. Біздің ағамызды, әулетімізді, ұрпаққа естелік болып қалатындай дүние жасап жатқан екенсіз. Соған өз ризашылығымды білдіріп, қазақтың салтымен өзіңізге шапан жапсам деп отырмын, – деп, маған қазақы нақышта тігілген қымбат шапанын жауып, Мырзекең екеуміздің қолымызға бір-бір конверттен ұстатып, өзінің жүрекжарды қуанышын білдірді.

Осылайша, нарықтың қиындығынан қорықпай, атадан қалған кәсіпкерліктің арқасында үлкен белестерге жетіп отырған, Әукен сияқты еңбек адамымен танысып, сұхбаттасудың сәті түсті. Қазақ салтымен келген қонаққа дастархан жайып, адал көңілдерімен қарсы алған Әукен мен Клара ханымның кең

пейілділігіне, меймандостығына, ішкі жан дүниесі мен шапағатына риза болып,

«Дастарханың тек қуанышқа жайылсын!» – деп, бата беріп, үйге қайттық.

Мырзалы Нұрәліұлының жүректен
тыққан өлеңдері

АРАҚ ІШКЕН ҚОР БОЛАР

Ауырады бауырым арақ ішіп,
Күнделікті жатып ішіп.
Қызметімді еске алып,
Абайлап, аздап, жайлап іштім.
Сары ауруға қарсы ем деп,
Арақтан басқаны аздап іштім.
Осы ішудің арқасында жолдас арттым,
Өмірдің ауыртпалығына қарсы шаптым.
Күнделікті жан жарымды еске алып,
Сұлу қыздардан басымды ала қаштым.
Ақыл-ойымды жоғалтпай, өлең жаздым ізденіп,
Күндіз-түні ұйықтамай қызмет қылдым ел үшін.
Денсаулығын халықтың көтерем деп,
Жүгірдім күн сайын ерте тұрып.
Өкпем жазылды жүгірудің арқасында.
Қызметке ие болдым оқудың арқасында.
Жігіт болдым ел арқасында,
Жақсы аға атандым, інілер арқасында.
Үй иесі болдым жан-жарымның арқасында,
Әке болдым балалардың арқасында.
Бір сөзді, жұмысы мен сөзі бір жігіт деп,
Аталдым еңбегімнің сөзбенен
 ұштасқаны арқасында.
Өлең жаздым, өтірік сөйлеген,

Жолдастыққа жарамас деп аталған.
Қамқоршыл аға болдым,
Қиыншылықты терлей-терлей
шешкен арқасында.

Уа, халайық, сіздерге айтарым:

Арақты ішкен оңбайды,
Денсаулықты жоқ қылып,
Жолдасынан айырып,
Әйелінен ажырасып,
Ырысты қолдан кетірет.
Қызметтен де айырылып,
Аурулыққа шалдығып.
Достарынан қол үзіп,
Елдігін өзі ұмытып.
Жарамсыз жігітке айналады,
Егер де арақты қойсаңыз,
Жұмысқа ие боласың,
Өмірдің тізгінін қолға ұстап,
Жақсы басшы атанып,
Қамқоршы елге боласың,
Денсаулығың мықты боп,
Ұзақ өмір сүресің.

* * *

Оқысаң егер озасың,
Өмірден өзіңді табасың.
Жақсы маман атанып,
Мәңгі бақи боласың.

Үлкендердің ақылын,
Әр уақытта тыңдасаң,
Жақсы тәрбие аласың.
Қиыншылықты көп көріп,
Терлей-терлей шеше алсаң,
Жақсы аға атанып,
Қамқоршыл өзің боласың.

Ақтарма да ақтарма,
Сырыңды айтып ақтарма.
Күнде айтып қайтара,
Рұқсатсыз алып қолыңа,
Блокноттағы жазуды.
Балдызым өзің болсаң да,
Әркімге айтып ақтарма.
Жігіт болып жүрген соң,
Болады сырым блокнотта,
Әпшең білмей қалатын,
Күнде еске түспейтін,
Ақтарылмайтын сырларың,
Содан болар айтарым.
Түбегейлі сырыңды,
Күнделікті еске алып,
Әркімге айтып ақтарма.
Алыстан туған келгенде,
Ыстық көңіл білдіріп,
Ақтарсаңыз болады,
Ақтармалы сырыңды.
Бажалар тату-тәтті болсын деп,
Ақтарулы қылдырар,
Апалы-сіңлілі әйелдер,
Дүниедегі бар сырыңды.
Ақтармайды сырыңды,
Жақсы әйел алсаңыз.
Ақтарылар сырларың,
Бір қырлы да, бір сырлы,
Болмаса егер жан жарың.

ЭВМ КЕРЕК НЕ ҮШІН?

Халыққа жұмыс істету үшін,
Ауруларға жағдай жасау үшін.
Кейбір басшыларды үйретіп,
Ұжымды көтеру үшін.

Кәне мұның қалтасы,
Диспансерлік картасы?
Толтыру керек еді ғой,
Дәрігердің баршасы.
Дәрігер жұмыстан қашып кетті,
Сондықтан сыртқы есікті жауып кетті.
Анау жігіт — өткен заман белгісі,
Мына жігіт — бергі заман белгісі.
Ана қызда, мына қызда көңілім бар,
Дегенмен де жүрегімде жылы сезім бар.

Өмірге құштар жігіттің,
Ұйықтамаған себебі.
Ақ халатты абзал жанның,
Ойланбай айтқан бір сөзі.
Бар еді жездем жарқылдақ,
Өзі жақсы, өмірде аңқылдақ.
Таң сәріден тұрып ап,
Жүгіруші еді күн сайын.
Бұл-бұл сияқты сайраушы еді,
Жиендерді аймалап.
Әпшемізді қадірлеп,
Басқаларды сыйлаушы еді.
Шаршаса да жұмыстан,
Келуші еді күлкімен.
Сездіретін құштарлығын өмірге,
Ойнап жүріп әпшеммен.
Жас балаша жүруші еді,
Ортамызда ұйытқы болып.
Кетті ғой асыл жездешкем,

Таң сәріде оянбай.
Деп, ести сала,
Сол қолым ауыр тартып,
Жүрегім сыздаған секілді.
Сондықтан болу керек,
Балдызым ойланбай айтқан секілді.

Бай құдам бар деп мен жүрмін,
Қай құдаң бар деп, сен жүрсің.
Айран ішіп сен жүрсің,
Шелек жалап мен жүрмін.

Қанағаттана алмадым,
Мен сүрген өмірге.
Өтіп кеткендей болды ғой, бір мезгілде.
Аспаннан құлаған жұлдыздың өзіндей,
Жарқ ете қалды да,
Жоқ болды бір мезетте.

Ұялғаннан күн шуақтап, ай да батар,
Түн қараңғысы орнайды ойнап қатар.
Есепсіз өтіп кеткен дүниені,
Ақыл бар ма екен еске алар.

Ей, сұлу, кербездікті білгендейсің,
Көңіл күйдің әсерін сезгендейсің.
Анау-мынау жігіттерді елемендей,
Өзіңнің артық болып тұрғаныңды сездіресің.

Жігіттің жігіттігін білдіретін,
Өзіне тән жүрісі бар.
Әйелдің нәзіктігін сездіретін,
Көктемдей құлпыратын мезгілі бар.

Үлкен елдің басшысы болған ағам,
Қолыма жазып берді қалам.
Мынау кішкентай кітапшаны,
Қалтама салып берді маған.

Пісіп тұрған жемістерді жей алмай,
Анау жүрген аңдарды ата алмай.
Жігіттердің сол ауылға барғаны,
Киіз үйде бірге дем алғаны.
Суық суда малтып жатқанда,
Есіне түседі оның Кәрібай достары.
Мына ауыл – Алтынтөбе деп аталған,
Бұл туралы тек қана Кәрібай айта алған.
Сондықтан Кәрібайға бұйырған,
Одан зор атам Өгем жатыр,
Ол уақытында ел батыры атанған.
Сондықтан Өгемге аң атам деп, аңшы барған.

Келін жақсы адам екен,
Іші суық, сырты жылы екен.
Сондықтан болу керек қайнағасы,
Бұл үйде ән шығарғаны.
Бұл роман, поэманың авторы –
Кіші жүздің азаматы Мырзалы.
Өйтпесең, ұмытшақ боласың,
Мырзалы сияқты көңілшек боласың.

«Худым быть хорошо, это дань моды»,
Деп, айтып салды осы ауылдың бір сұлуы.
Ойландым не себептен бұлай айтады деп,
Орта жастағы сыпайы келіншек, балалардың
анасы.
Есіме түсе қалды осындайда,
Ақын Пушкиннің бір мәтелі:
«Любви все возрасты покорны,
Её порывы благотворны» – деп айтқаны.

Ол да өзі арзымас,
Бір сөйлеуге жарамас.
Өтірік сөзге құмарлар,
Жолдастыққа жарамас.

ТАНЫМДЫҚ ӘҢГІМЕЛЕР

– Мырзеке, адам болған соң өмірдің сын сағаттарында түрлі жайттарды бастан кешіп жатамыз. Оның ішінде күйіну де бар, мұңаю да бар, сүйіну де, сағыну да бар – осының бәрі жұмыр басты пендеге тән қасиеттер. Кейде біреу бір жылы сөз айтса, жас балаша мәз болып қаламыз. Кейде болмашы бір нәрсеге бола қатты құлазып, өмірден безіп кететіндей күйге түсіп жатамыз. Менің пайымдауымша, сіздің әңгімелеріңізден біреуге қатты қапа бола тұра, кейін оны кешірген сәттеріңізді байқадым. Жалпы, сіздің пайымдауыңызша, біреуге қатты қапа болып, кек сақтау дұрыс па?

– Иә, мынау сұрағыңның мағынасы тереңде жатыр деп ойлаймын. Өмір болған соң бәрі болады. Бір дана қариядан сұраған екен: «Өмір деген не?» – деп, сонда әлгі қарт: «Өмір – әлі ешкім қателігін шешіп көрмеген тапсырма», – деп жауап берген екен. Сол айтқандай, пендеміз, бәріміз де қателесеміз. Өйткені, қателіксіз өмір жоқ. Түсінемін, ұрыссыз, ренжіссіз қарым-қатынас болмайды.

Мен өзімнің әңгімелерімде айттым, жұмыс бабымен болсын, сауда жасап жүргенде болсын, қаншама адамдарға көңілім қалып, ренжіген кездер болды. Ашумен кек сақтап, «Қалай да өшімді аламын», – деген ойлар да болды. Бірақ, соның бәріне уақыт емші екен. Уақыт өте райымнан қайтып, көңілім жібіп, іштей оларды кешіргенімді ұқтым. Өйткені, біреуге қатты ренжісең, өзіңді қоярға жер таппай қаласың. Бір реніш үшін іштей шаршай бастайсың, өзіңді-өзің жеп қоясың. Одан не ұтасың? Түк те ұтпайсың. Бекерге жүрегіңе ауыртпалық түсіп, ауру боласың. Мен дәрігер ретінде айтарым – жүйке ауруларының бәрі осындайдан басталады. Сол үшін менің өмірден түсінгенім – қолдан келгенше ешкімге ренжімей, ренжіген күнде

де қолды бір-ақ сілтеу керек деп ойлаймын. Алла тағаланың берген әр күніне, әр сәтіне қуана білген абзал. Қасымызда жақсы адамдардың барына шүкіршілік етейік. Қандай пенде болмасын, ол – Адам. Адамды құрметтеу керек. Ол қуанса, бірге қуану керек – сонда өмірдің мәні болады. Алла тағала бізге өмір сыйлады, сол өмірді берекелі, есте қаларлықтай етіп сүруіміз керек.

– Мырзеке, көрсеқызарлық дегенге қалай қарайсыз? Жалпы, біреудің дүниесіне қызыққан дұрыс па?

– Көрсеқызарлық дегеніміз – жақсы қасиет емес. Адам баласы болған соң, кейде ойымыз әр тарапқа шарлап, біреудің асып-тасып бара жатқанына кәдімгідей қызығатын кездер болады. «Пәленше байып кетті, мен де сондай болуым керек. Түгеншенің үйі ханның сарайындай екен, мен содан кеммін бе? Мен де саламын сондай үй», – деп жанталасып, өзгенің өміріне қызығудың керегі жоқ. Лажы болса, ешкімнің өміріне қызықпайық. Олардың да біз білмейтін тауқыметі, мұңы, қиындықтары бар. Сен оның ішіне кіріп шыққан жоқсың ғой?

Ал енді тұра осы тұрғыдан келгенде, мен өз өмірімде ешкімнің байлығына қызығып көрмеппін. Менде барлығы бар. Дүнием де жоқ емес. Бірақ уақыт сағатың келгенде байлығың да, билігің де саған араша түсе алмайды – осыны ұмытпауымыз керек. Мен ешкімнің үйіне де, байлығына да қызыққан жан емеспін. Құдайға шүкір, өз қолыммен салған баспанам бар, балашағам өсіп-өнді. 2013 жылы екі КамАЗымды сатып, жиған-тергенімді қосып, сол кездегі «Вольво» деген фура алмақшы болдым. Сөйтсем, ол мен ойлағандай емес, бағасы өте қымбат екен. Содан үлкен балам Азаматтан ақша сұрадым. «Қарызға болса да ақша тауып бер. Кейін жайлап құтылармын», – дедім. Азамат балам фураның тіркемесін алып берді, қалғанына өзімнің ақшам жетіп, көптен армандап жүрген фураны

алдым. Он жылдай сонымен жұмыс жасап, жақсы пайда таптым. 2023 жылы жасым келген соң саттым. Сөйтіп, ақшасын кіші балама бердім. Ол маған қазіргі тұрып жатқан үйді бұзып, жаңа үй салып берейін деп еді, мен оған көнбедім.

«Олжас, сен маған жаңа үй салмай-ақ қой. Осы үйім өзіме жетеді. Одан да сен өзіңе еңселі үлкен үй салып ал. Үй деген – адам өмірінің маңызды бөлшегі болып табылады. Сол үшін, өзіңнің ойыңдағы жайлы, ыңғайлы, заман талабына сай келетіндей, арманыңдағы үйді сал! Сенің үйің – менің үйім. Еңсесі биік, зәулім үй соғып алсаң, одан артық маған бақыт жоқ», – дедім.

Сөйтіп, былтыр үйін бітіріп кіріп алды. Мен оған қуандым. Осылайша, балаларымның әрқайсысы өз арбаларын сүйретіп жүр. Немерелерден шөберелер көріп отырмыз. Бұдан артық не керек? Менің басты байлығым – осы. Жасым жетпістің бел ортасына келгенде, өткен өміріме шүкіршілік етемін. Әлі де болса алдағы күндерден үлкен үміт күтемін. Ең бастысы – бала-шаға, немере-шөберелер аман болып, солардың бақытын көре берейік!

– Мырзеке, енді сабырлық пен адалдық дегенді қалай түсінесіз? Сатқындық дегеніміз не? Неге кейде жақын деген адамдардың өзі сатып кетеді?

– Сабырлық деген – адамның ең жақсы қасиеттерінің бірі деп түсінемін. Сабырсыз адам өз өмірін құйындатып жібереді. Одан әрі қиындатып жіберуі мүмкін. Сол үшін адамға алдымен сабырлық керек. Қандай тірлік болмасын оңай шешіле салмайды – осыны ұмытпау керек.

Ал адалдық дегеніміз – бұл үлкен жауапкершілік. Адамның адал болуы – оның тектілігін көрсетеді. Дүниеде адал адамдар көп. Мен айтар едім: «Дүниенің дүние болып тұруы – адал адамдардың арқасында», – деп. Сол үшін адалдықтан таймаған дұрыс. Ал сатқындық дегеніміз – күнделікті өмірде

кездесіп жататын сорақы көрініс. Адам сатқындықтан сақтанып жүруі керек. Оның ең көп орын алатын жері – тақ пен бақталастық жүрген жер. Сонымен бірге, көреалмаушылық, құныққандық, көрсеқызарлық жүрген жерде көп орын алады. Өзімнің өмір жолымда талай сатқындықтың сан алуан жағдайларын бастан кешірдім. Бұндай кездерде адамға бірінші сабырлық керек. Сол кезде сен бәрін жеңіп шығасың.

– Мырзеке, «Болашақ жастардікі» – деп айтамыз. Бірақ, өкінішке орай, қазіргі жастардың көбісі еңбектеніп, маңдай терімен ақша тапқысы келмейді. Көпшілігінің ойлары, «Тез байып кетсем» – дегенге тіреледі. Содан барып, келеңсіз жағдайларға тап болып жатады. Кейбіреулері «Қарызымды жабамын» – деп банктен несие алады. Оны да төлеуге қауқарлары болмай, түбінде қартайған әке-шешелері төлеп жатады. Бұл өтірік емес. Қандай жанұя болмасын, басынан өтіп жатқан тірлік. Неге олай болды? Бұрын сіздердің замандарыңызда жұмыссыздық болмады. Жастар құлшынып, қандай жұмыс болса да істей беретін. Қоғамдық жұмыстарға жегілетін. Алдарына қойған мақсаттары болатын. Жастар арасында қылмыс өте аз болушы еді. Ал қазір ше? Неге жастар жұмыс істегілері келмейді?

– Иә, дұрыс айтасың. Қазіргі жастардың жұмысқа ынтасы жоқ. Ол өтірік емес. Бірақ, бәріне бірдей топырақ шаша алмаймын, арасында еңбектеніп, өз нәпақасын тауып жүргендер де бар. Өкінішке орай, ондай жастар өте аз. Жоғары оқу орнын бітіреді де, жұмыс таңдайды. Бұл әсіресе біздің оңтүстіктің жастарына тән дүние. Шетелге шықпай-ақ, өзіміздің солтүстік облыстарда жұмыс орындары баршылық, жас мамандарды шақыруындай шақырып-ақ жатыр, бірақ бармайды. Жоғары білімі бар жастарға барлық жағдайды да жасаймыз деп жатыр, сонда да ауылға барғылары жоқ. Содан барып, көбісі қазір сандалып

бос жүр. Қара жұмысты істегілері келмейді. Бизнеспен айналысып, байып кетемін дейді де, одан да жолдары болмай, қарызға белшесінен батып жатқандары жетерлік. Екі институт бітірген жігіттердің сантехник, электрик немесе дәнекерлеуші болып жұмыс жасап жүргенін көріп жүрмін. Оған да мейлі, бастысы – арланбай сол жұмысты істеп жүргеніне қуанасың. Мен өзі қайда жүрсем де жастармен пікірлесіп, әңгімеге тартып жүретін әдетім бар. Осы жылы жаңа жылдан кейін, телефоным бұзылып, Қырғы базарға бардым. Телефон жөндейтін ұста, «Бір-екі сағат айналып келіңіз, мен жөндеп қоямын» – деген соң, тамақтанып алайын деп, базарға кіре берістегі кафеге келдім. Ішінде адам көп екен, шеттеу тұрған орындыққа келіп жайғастым. Қасымдағы үстелде жасы жиырма бестерге келген сымбатты жігіт тамақтанып отыр екен.

– Балам, бұл жердің қандай тағамы жақсы екен? – деп сұрап едім,

– Көке, кәуабын ала беріңіз, жақсы әзірлейді, дәмді, – деп жауап берді.

Содан, екі кәуап пен самса, шайға тапсырыс бердім. Әлгі қасымдағы жігітке зейін салып қарасам, бір көзінде ақ дағы бар екен. «Мына жап-жас жігіттің көзі көрмейді-ау, обал-ай», – деп ойлап:

– Балам, көзің төбелестен болған ба? – деп едім,

– Жоқ, көке, жол апатынан болды, – деп жауап берді.

– Мүгедектік зейнетақы аласың ба? – деп едім,

– Жоқ, алмаймын, – деді.

– Оқу бітіргенсің бе? Не жұмыс істейсің? – деп едім,

– Көке, институт бітіргенмін. Бірақ мамандығыммен жақсы жалақысы бар жұмыс таба алмадым. Сосын сантехник, электрик болып жұмыс істеп жүрмін, – деді.

– Табысың қалай? – деп едім,

– Жақсы, көке, өзіме жетеді. Кейде, жұмыс көбейіп жатса, артығымен табамын, машина алдым. Енді үй алсам ба деп әрекеттеніп жатырмын, – деді.

– Дұрыс, балам. Жұмыстың жаманы жоқ. Тек соның маманы болып, еңбегіңді адал атқарсаң, ақша өзі келе береді. Ал анау көзіңе сені мүгедектікке шығарады. Көз емханасына барып көрінсең, саған анықтама береді. Сол қағазбен мүгедектікке шығып алсаң, алпыс сегіз мың мен тоқсан сегіз мыңның жобасында ақша аласың. Ол саған көптік етпейді. Дәрігерге міндетті түрде көрін. Сен әлі жассың, мүмкін емі қонып, жазылып кетерсің, – дедім.

– Иә, көке. Дәрігерге барып көрінуім керек еді, жұмыс деп еш қолым тимейді. Көрінем ғой, рахмет сізге, – деп, тамағын жеп, менімен қоштасып, шығып кетті. Мен де тамақтанып, шайымды асықпай ішіп болған соң, орнымнан тұрып, есіктің аузында тұрған қызға:

– Қанша болды? – десем,

– Ата, сіз төлемей-ақ қойыңыз. Сіздің тамағыңызды жаңағы қасыңызда отырған жігіт төлеп кетті, – деді.

Содан ойланып тұрып қалдым. Неге олай етті? Не болса да, тәрбие көрген бала екен, риза болдым. Сосын есепші қызға қарап:

– Қызым, егер де сол бала тағы да осы жерге келіп қалса, менен үлкен сәлем айт. Көкең рахмет айтты дерсің, – деп, кафеден шығып кеттім.

Жолда келе жатып, «Бұл өмірде ақыл айтсаң тыңдайтын, санасы кең жастар да бар екен ғой» – деп, әлгі жігіттің тірлігіне риза болдым. Әне, көрдіңіз бе? Жұмыс таңдамай, қолынан келген тірлікті дөңгелетіп жүрген жастарымыз да бар.

Ал енді, бұл айтқаныма керісінше бір оқиғаны айтайын. Осы жақында ғана, үйде жүріп, сыртқы, көшеге шығатын есікті ашқаным сол еді, бір жігіт еңтіге жүріп келе жатыр екен, мен ашқан есікке соғыса жаздап қалды. Қарасам, қолында дорбасы бар, ішіне сусындардан босаған алюминий құтылар салып алыпты.

– Әй, не болды балам? Еңтігіп кетіпсің, не істеп жүрсің? – деп едім,

– Алюминий теріп жүрмін, – деп жауап берді.
– Жасың қаншада? – деп едім,
– Жиырма тоғыздамын, – деді.
– Балам, сотқалдай азамат екенсің, мынау істеп жүрген тірлігіңе намыстанбайсың ба? – деп едім,
– Не істеймін? Жұмыс жоқ қой, – деп жауап берді.
– Күніне қанша табасың? – деп едім,
– Екі мыңдай табамын, – деді.
– Сонда сен айына алпыс-ақ мың табады екенсің, қалайша күніңді көріп жүрсің? Саған алюминий керек болса, үйге кір, анау тұрған шкафты аш, ішінде салафанға ораулы тұрған алюминий. Төрт-бес кило шығады. Соны саған бердім, ал, – дедім. Ол алюминийді алып, дорбасына салып:
– Рахмет, көке, – деді.
– Балам, сенің мына жүрісің болмайды. Жұмыс жоқ деп айтпа. Істеймін деген адамға жұмыс жетеді. Тек еріншек болмау керек. Сенімен жасты жігіттер үлкен компанияларды басқарып отыр. Сенің олардан қай жерің кем? Мүгедек емессің, денің сау, «Тепсе темір үзетін жігітсің», неге алға қарай ұмтылмайсың? Сен маған уәде бер, жұмысқа тұрамын деп. Мынау көшеден өтпейді емес, өтесің. Сол кезде маған, «Жұмысқа тұрдым, көке», – деп айтатын бол! Ал егер жұмыс таба алмаған жағдайда маған кел, мен саған жұмыс тауып беремін, баламның фирмасына кіргіземін, – деп шығарып салдым.

Міне, көріп отырғандай, осындай жастарымыз жетерлік. Айтатын сылтаулары – «Жұмыс жоқ», – дейді. Ары қарай бастарын ауыртқысы келмейді. Ал енді, кейбір жастардың барлық жағдайлары келіп тұрса да жұмыс істегілері келмейтіндері болады. Әкелері жақсы жұмысқа қояды. Астына машина әпереді. Керек десеңіз, үй де алып береді. Соны ақтамай, жұмыс істеуден қашып, оңай ақша табудың жолына түсіп кеткен қаншама жастар бар. Енді, өзім көрген сондай оқиғаның біреуін айтып берейін.

2019 жылдың 19 сәуір күні көшеден үйге су келетін трубам жарылып, қатты әбігерге түстім. Бір ай уақытым кетті. Судың нақты қай жерден кетіп жатқанын білу қиынға соқты. Ол үшін елу метрдей жерді қазуың керек. Оған менің шамам келмегендіктен Абай аудандық су басқармасына барып, мәнжайды түсіндіріп айттым. Ертеңіне Үсен деген мастер үш-төрт жұмысшысымен келіп, жердің әр жерінен қазып көрді, судың кетіп жатқан жерін таба алмады. Сосын олар айтты:

– Көке, біздің орталық «Водоканалда» арнайы жерді диагностикамен тексеретін машина бар. Сол машина болса, судың кетіп жатқан жерін дәл көрсетіп береді, – деді.

– Онда неге сол машинаны шақырмайсыңдар, – деп едім,

– Көке, біз шақырғанға келмейді. Сіз өзіңіз хабарласып көріңіз, он бес мың берсеңіз келуі мүмкін, – деді.

Тез арада жұмысшылардан телефонын алып, хабарласып едім,

– Бізде жұмыс көп. Қашан баратынымызды айта алмаймыз, – деп жауап қайтарды.

Сөйтіп тұрғанымда, біздің қасымызға бір жеңіл машина келіп тоқтай қалды. Ішінен бір жас жігіт түсіп:

– Көке, мен «Водоканалда» инженер болып істеймін. Маған жүз сексен мың берсеңіз, мен елу метр жердің астына жаңа труба жүргізіп беремін, – деді.

– Айналайын балам, жүз сексен мыңды мен қайдан табамын, пенсиям бар-жоғы жүз жиырма мың болса, – деп жауап бердім.

Сонымен, амалымның жоғынан ертеңіне орталық «Водоканалға» бардым. Тура мен контораға жақындай бергенде бастық, А.Орманов мырза да машинадан түсіп жатыр екен. Жанына барып, амандасқан соң:

– Анарбек мырза. Мен Қастеев 146-үйдің тұрғыны Қалбаев деген азаматпын. Үйіме келетін судың тру-

басы жарылғанына бір ай болды. Жұмысшыларыңыз әр жерді қазып, судың кетіп жатқан жерін таба алмады. Арнайы диагностикамен тексеретін машинаңызды шақырып едім, олар да келмеді. Сіздердің жұмыстарыңыздың салғырттығынан көшені су алып жатыр. Мен не үшін қиналып жүрмін? Неге осындай жағдай туындағанда тез қимыл жасайтын арнайы бригада ұйымдастырып қоймайсыз? Олар келіп, менің тірлігімді тиянақты етіп бітіріп берсе, мен неге оларға ақшасын төлемеймін? Төлеуші едім ғой. Инженеріңіз келіп, 180 мың сұрады. Үстіңізден қала әкіміне арыз жазуым керек пе? – деп едім, маған шұқшия қарап:

– Жүріңіз менімен, – деп ішке қарай алып кетті. Диспетчер отыратын жерге барып, менің осыдан бір ай бұрын хабарласқанымды журнал арқылы тексеріп көрді. Журналда бар, компьютерге түспеген. Содан кейін көзі жетті-ау, қасындағы орынбасарына қатулана қарап:

– Мына кісінің тірлігін тез арада бітіріп беріңдер, – деп тапсырма берді.

Үйге келсем, есіктің алды адам тола. Диагностика жасайтын машинасы менен бұрын келіп қойыпты. Кешегі Үсенім де осы жерде жүр. Не керек, кешке дейін трубаның тесілген жерін тауып, оны жаңа трубамен ауыстырып берді. Осылай, бір ай әбігерге түскен жұмысым А.Ормановтың бұйрығының арқасында әпсәтте бітіп қалды.

Сол күннен бастап әлгі Үсен деген жігіт ары-бері көшеден өткенде менімен амандасып тұратын болды. Бір күні:

– Көке, мен жұмыстан үлкейіп, бастық болғалы жатырмын. Соған көше тұрғындары атынан маған мінездеме жазып беріңізші, – деді.

– Мақұл, – деп жазып бердім. Содан Үсенім Абай аудандық «Водоканалдың» бастығы болып шыға келді. Аптасына бір рет менің жағдайымды сұрап келіп

жүрді. Әбден менің іш-бауырыма кіріп алған соң, қарызға ақша сұрай бастады. Көңілін қимай беріп жүрдім.

Содан бір күні:

– Көке, маған үш жүз мың керек, қарызға бере тұрыңызшы, – деді.

– Оны не істейсің? – деп едім,

– Кеше жұмыстан келе жатып бір қызды машинамен қағып кеттім. Тірлікті жабу үшін алты жүз мың сұрап жатыр. Өзімде үш жүз мыңым бар, қалғанын сіз бере тұрсаңыз, келесі айда қайтарамын, – деген соң, үйге кіріп, үш жүз мың әкеліп қолына бердім.

Содан кейін Үсен үйге келуін тоқтатты. «Бұған не болды?» – деп ойланып қоямын. Сөйтіп жүргенде бір жылдай уақыт өтіп кетті. Бір күні, «Қой, бұны іздейін» – деп, жұмысына қоңырау соқсам, «Ол жұмыстан шығып кеткен» – дейді. Содан ертеңіне орталық «Водоканалға» бардым. Ол жердегілер:

– Үсенді өзіміз де іздеп жүрміз. Бізге төрт миллион қарыз. Оны бір білсе, қайын атасы біледі. Бізде Еңбекші ауданының суының бастығы болып жұмыс істейді. Телефонын берейін, – деп жауап берді.

Сол жерде тұрып атасына хабарласып едім:

– Ол бәлені маған айтпаңыз. Әбден мені шаршатып бітті. Қызым үшін жұмысқа да қойдым, үй де әпердім. Еш жақсылықты білмейтін адам. Тапқанының бәріне құмар ойынына шашады. Ол қоймайды оны. Не істесеңіз де өзіңіз біліңіз. Біздің шаруамыз жоқ, – деп күйіне жауап қайтарды.

«Енді не істесем екен?» – деп ойланып, не болса да үйіне барайын деп шештім. Тұратын үйінің мекенжайын сұрастырып біліп алдым. Үйіне келіп, сыртқы есігін ұрып едім, ешкім шықпады. Біраз тұрып, енді кетейін деп тұрғанымда Үсеннің өзі келіп қалды. Мені көріп, түрі бұзылып кетті. Қашайын десе қаша алмайтынын білді де, қасыма келіп амандасты.

– Әй, Үсен, – дедім. Ары қарай сөзімді жалғап:

– Саған не болды? Уақытында менің жұмсақты-ғымды пайдаланып, іш-бауырыма кіріп алдың. Талай қарыз ақша сұрадың, бердім. Енді неге үш жүз мыңды қайтармай жүрсің? – деп едім,

– Көке, кешіріңізші. Мен кінәлімін. Жағдайым болмай жүр. Қалтамда жүз елу мыңым бар еді, осыны ала тұрыңыз. Қалғанын міндетті түрде қайтарамын, – деп, жүз елу мыңды қолыма ұстатты.

«Мейлі», – деп, оған да көніп, кері бұрылып кетіп қалдым. Содан бері де екі-үш жылдай уақыт өтті. Үсенді сол бойы көрмедім. Ақшаны да қайтарған жоқ. Менің бұл жерде айтпағым – Үсен сияқты сеніміңе кіріп, кейін алдап кететін жастар көбейді. Әйтпесе, оған не жетпейді? Жап-жас жігіт. Болашағы алда еді. Әжептәуір жұмысы болды. Соның бәрін жеңіл ақша табамын деп, бәрінен айырылып, өзін-өзі қор қылып жүр. Осындай құмар ойынына түсіп, өз өмірлеріне балта шауып жатқан жастарды көргенде қатты қынжыламын.

– Мырзеке, күнделікті өмірде жолыққан, жас жігіттер туралы әңгімеңізді тыңдап, үшеуінің тағдыры үш түрлі екенін аңғардым. Біріншісі, өмірдің қыспағынан қорықпай, қолында жоғары оқу орнының дипломы бола тұрса да, нәпақасын басқа сала мамандығынан тауып жүрген жігерлі жігіт екенін аңғардық. Екіншісі – еріншек. Өмірге деген талпынысы жоқ. «Әйтеуір бүгінгі күнім өтсе екен», – деп жүрген жігітті байқадық. Ал үшінші айтқан Үсенде бәрі болған. «Не кием, не жеймін?» – деген жоқ. Бірақ, сонда да сол күніне қанағат етпей, жеңіл ақша табудың жолына түсіп, өз өмірін өзі құрдымға жіберген жас жігітті көрдік. Бұдан не түюге болады?

– Иә, дұрыс айтасың. Үш баланың тағдыры үш түрлі. Менің байқағаным, адам бірінші алдына мақсат қою керек, сол кезде сен адаспайсың. Бұрын біздің ке-

зімізде жастар мектепте оқып жүргенде алдарына мақсат қойып, күнделікті көрген-білгенін күнделікке жазып жүретін. Бұл дегеніміз – олардың түйсігінің жоғары болғанын аңғартады. Біздің кезімізде жастардың арасында «диспут» деген болатын. Міне, сол жерде сен өзіңнің ойыңдағы ойлардың бәрін айтатынсың. Әсіресе, болашақ өміріміз туралы көп әңгіме қозғайтынбыз. Оны ортаға салып, пікірлесетінбіз. Сонда бір оқушының, «Мен болашақта бастық боламын, не болмаса директор боламын», – дегенін естімеппін. Бәрінің ойы – үлкен азамат болып, еліне қызмет жасау еді. Менің сыныбымда оқыған қаншама жігіттер мен қыздар мектеп бітірген соң, оқуға түскені түсті, түсе алмағандары заводта, фабрикада еңбек етті. Ауылда трактор айдады, егін екті, бұдан ешқайсысы қор болған жоқ. Барлығы да сол еңбектерінің рәтін көрді. Қазіргі қоғамда жастардың санасы тозып барады. Көпшілігі немен айналасатынын білмейді. Содан барып, әр тірліктің басын бір ұстап, одан пайда табудың орнына қарызға кіріп жатады. Сол үшін бізге рухани тәрбие керек. Ал жастарға айтарым: – Өмірдің сынағынан қорықпау керек. Алға қарай ұмтылыңдар! Ең бастысы – білім алуға талпыну керек.

– Мырзеке, ендігі сұрақ өзгешелеу болады. Аллаға шүкір, жетпіс беске келсеңіз де денсаулығыңыз жақсы. Күнделікті қимылдап жұмыс істейсіз. Дәл қазіргі ақсақалдық жастасыз. Өмірдің мәңгілік емес екенін бәріміз білеміз. Фәни дүниеде адамның санасындағы күмәнді сейілтетін нәрсе – ол намаз дейді. Осыған қалай қарайсыз? Негізі өтірік емес, әрқайсымыздың жүрегімізде «Әйтеуір бір намаз бастауым керек», – деген құлшыныс бар екені рас. Бірақ, көбіміз оған мән бермей жатамыз. Мырзеке, енді сұрақ: Намаз оқуға қалай қарайсыз? Негізі оқыған дұрыс па? Қазіргі таңда жастар намаз көп оқитын болды, осыған қалай қарайсыз? Содан кейінгі мәселе – жастарды Алла

жолына түсуге үгіттеп жүргендер ол – имамдар. Бүгінде не көп, имам көп. Көпшілігі жас жігіттер. Менің айтайын дегенім, осы сауатсыз имамдар көп жағдайда ислам дінінің абыройын жұрт алдында асқақтата алмай жүр. Намаз оқысаң, ораза ұстасаң, қажылыққа барсаң, яғни исламның бес парызын орындасаң ғана саған пейіштің есігі айқара ашық тұрады деген мазмұнда уағыздар айтады. Осы дұрыс па? Мырзеке, жалпы бүгінгі таңдағы дінге деген көзқарасыңыз қалай?

– Иә, жақсы сұрақ қойдың. Өзекті мәселені қозғап отырсың. Жалпы ислам діні – әлем діндерінің ішіндегі ең көп адамдар ұстанатын дін. Осыдан-ақ ислам дінінің тазалығын байқауға болады. Мен өз басым мұсылман болғандықтан Аллаға бас иемін. Ал енді, намаз оқу – ол әркімнің өзі шешетін мәселе. «Намаз оқымасаң – күнәхар боласың», – деген дұрыс емес. Баяғыда әкелеріміз намаз оқымай-ақ он баланы дүниеге әкеліп, бағып-қақты. Бастысы – дұрыс тәрбие берді. Біз одан жаман болған жоқпыз. Оқыдық, дұрыс тәлім алдық. Пайғамбарымыздың: «Бір сағат ілім үйрену – түні бойы құлшылық жасағаннан артық. Бір сағат дәріс тыңдау – үш ай ораза ұстағаннан артық», – деп айтқаны бар. Егер қазіргі имамдар сауатты болса, «Намаздан да, оразадан да алдын сен мектепке бар, сабақ оқы, білім ал, сауатыңды аш», ересектерге «мешіт сала бергенше мектеп сал», – деп неге айтпайды? «Қажылыққа бара бергенше, күнін көре алмай жүрген туысыңа, көршіңе көмектес», – деп неге айтпайды? Мен айтар едім, адамның жүрегі таза болмаса, оқыған намазың да, ұстаған оразаң да, барған қажылығың да – бекер дүние. Көріп жүрміз, намаз оқиды, сөйлеген сөзі – боғауыз, істеген тірлігі – алдау. Одан не пайда? Бір ай ораза ұстайды, біткен күні арақ ішеді. Бұл өтірік емес. Ол қандай ораза болды? Қажылыққа барып келеді, істеген тірлігі «қажы» деген атаққа сәйкес емес. Ақшасы барлар жыл сайын қажылыққа баратын бол-

ды. Бұл қандай қажылық? Түсінбеймін. Намаз оқуға, ораза ұстауға мен қарсы емеспін. Оқысын – әркімнің өз қалауы. Ораза да ұстасын – ол да өз қалауы. Бірақ, жастарды, әсіресе мектеп оқушыларын бұған үгіттемеу керек. Жұма күні мешітке бара қалсаң, отыратын орын таппайсың. Жартысы – жас балалар. Тіпті, сабақтан қашып, жұма намазға келетін балалар бар. Бұны ешкім жоққа шығара алмайды. Өзі мектепте оқиды, аузы берік. Ол қалайша сабақ оқиды? Неге соны біліп тұрған имам, оларға тыйым салмайды? Міне, айта берсең мысал көп. Осының бәрі – кейбір сауаты аз имамдардың кесірі. Сол үшін жастарға айтар едім: алдымен әке-шешенді құрметте. Олардың ризашылығын ал. Егер ата-анаңды құрметтемеген болсаң, олардың разылығын алмаған болсаң, сенің Аллаға құлшылық еткенің – бекер дүние. Ата-анаңды құрметтеу – бірінші парызың болуы керек. Ал намаз оқуға, ораза тұтуға асықпаңдар. Бәрі кезегімен, өз уақытымен келеді. Қазіргі басты міндеттерің – сабақ оқу, жақсы білім алу. Осымен шектелген дұрыс. Болашақ – сендердікі, сол үшін білімді, сауатты болыңдар! Келешекте барлық дүниенің кілті – білімде болады. Осыны естен шығармау керек. Ал енді имамдарға келсек, қазіргі имамдардың көбісі жастар, ол өтірік емес. Айтатын уағыздарының мағынасын өздері де түсінбейді. Өйткені, олар әлі өмірдің не екенін білмейді де ғой. Кеше ғана туыла салып, жұмақ туралы әңгіме айтады – осы дұрыс па? Жақында ғана бір ауызашарда болдым. Жиналған адамдардың көбі – жастары келген қария адамдар екен. Әлгі молда Құран оқыды да, ауызашар біткенше телефон үңілді де отырды. Уағыз да айтпады. Кетер кезде қасына барып: «Балам, неге уағыз айтып отырмадың?» – деп едім, «Ата, көпшілігіңіз ақсақал қария екенсіздер, ұялдым», – деп жауап берді. Шынын айтқанына риза болдым. «Мейлі, балам», – деп, арқасынан қақтым. Бұған не дейсіз? Оны

да түсінуге болады. Ал кейде, жігіт ағасы болып қалған имамдарға тап болып қаласың, сөздерінің мағынасы терең, үңіліп қарасаң, өмірлік мәні бар әңгімелер айтады, кәдімгідей беріліп, ынты-шынтыңмен тыңдап, ләззат аласың. Бірақ ондай имамдар өте сирек кездеседі.

Ал енді, дін туралы айтатын болсам, дін – адамға керек. Бірақ, оған қатты кіріп кетудің қажеті жоқ. Ұлы қолбасшы, Бауыржан Момышұлының келіні Зейнеп апамыздың: «Ешқашан дінді ұлттың үстіне шығармау керек», – деген тамаша сөзі бар. Түсінген адамға осы сөздің астарында қаншама мән жатыр. Алдымен біз өзіміздің қазақ екенімізді ұмытпайық!

– Мырзеке, енді басты тақырыпқа тағы бір оралсақ. Өзіңіз білесіз, өмірде қаншама мамандықтар бар. Сіз соның ішіндегі ең қиыны саналатын дәрігерлік мамандықты таңдадыңыз. Сіздердің кездеріңізде дәрігер мамандығына алты жыл оқитын. Қазір тоғыз жыл оқиды. Бүгінгі дәрігердің келбеті – ол «заманауи дәрігер». Жалпы айтқанда қазіргі дәрігерлердің жұмысына көңіліңіз тола ма?

– Өте маңызды сұрақ қойдың. Қазіргі жас мамандардың ішінде де сауатты, білімді, шет елдерде оқып келген дәрігерлер жетерлік. Бірақ қазіргі жүйе сол мамандарды қор қылып отыр. Өйткені, бұрынғы жүйемен жұмыс жасап қалғандықтан, жас мамандарға жаңаша ойлап, өз ойларын жүзеге асыруға еш мүмкіндік бермейді. Қағазбастылық көп. Бір адам ем алуға барса, түгел кабинеттерге кіріп, анализ тапсыру керек. Ал оған кем дегенде төрт-бес күн уақытың кетеді. Содан кейін дәрігер анализдің қағазына қарап, аурудың диагнозын қойған болады. Осы дұрыс па? Дәрігер адам алдымен ауруды өзі көріп, содан кейін барып, керек деген анализдерін ғана алып, өзі диагнозын қою керек. Ал бізде олай емес. Барлық жерден өтіп келмей, дәрігер сені қарамайды. Содан

барып, көбісі ауруханаға барудан бас тартады. Неге? Өйткені, құр сандалу көп. Өзі ауырып әрең келіп отырған адам, бір апта анализ өткіземін деп жүргенде ауруы одан да асқынып кетеді. Ондай жағдайлар болып та жатыр. Ал енді, барлық анализдерді тапсырдың дейік. Дәрігер диагнозын қойды дейік. Енді бәрібір сені ауруханаға жатқызбайды. Сені кезекке қояды. Кезегің бір айдан кейін келе ме? Жоқ, екі ай күтесің бе? Оны бір Алла біледі. Өзі ауырып келіп отырса, тағы бір ай кезек күтсе, ол ауру адам оған дейін бар ма? Жоқ па? Қаншама адамдар кетіп те қалып жатыр. Ол рас. Ондай қаншама жағдайлар орын алып жатыр. Бірақ, оны ешқашан басшылар ашып айтпайды. Сондықтан мен айтар едім, дәл қазіргі медицина саласындағы жүйе дұрыс жұмыс жасап жатқан жоқ. Қазір дәрігерге кіресіз, алдында компьютер, соған қарап отырып, фамилияңды сұрайды. Ары қарай болды, компьютерге үңіліп отырып, өткізген анализдерді саралап, диагнозыңды қойып береді. Айналайын-ау, дәрігер деген, аурудың қолын ұстап, шпательмен ауызыңызды көріп, көзін тексеріп, қан қысымын өлшеп, жатқызып, бүйрек, бауыр жағын қолымен бір тексеріп, өкпесін тыңдап, жүрегін тексеріп, аурудың өзінің лебізін тыңдап болғаннан соң, дәрігерге «мынандай ауру болуы мүмкін» деген ой келіп, соған тиісті ғана тексеруден өтетіндей нұсқау беру керек емес пе? Бекерге барлық мүшесінің анализін алғанша. Біз де дәрігер болғанбыз. Біздің кезімізде ауруды олай сандалтпайтынбыз. Небір мықты дәрігерлер болды. Анализ тапсырмай-ақ, диагнозын қойып, өзі емдеп шығатын. Қазір ондай жүйе жоқ. Біреу аурудың диагнозын қояды, екіншісі емдейді. Содан барып, біздің медицинамыздың ақсап жатқаны – өтірік емес. Кімнен сұрасаң да қазіргі дәрігерлердің еміне ешкім жақсы деген баға бермейді.

– Мырзеке, осы жерде мен де сіздің айтқандарыңызға қосыламын. Алысқа бармай-ақ, өзімнің басымдағы жағдайды айтайын. Жиырма жылдан аса уақыт болды, бір ауру жабысып, мазамды алады. Енді анау айтқандай адам өміріне аса қатері жоқ болса да, емі болса емделіп көрсем деп, осыдан жеті-сегіз жыл бұрын дәрігерге бардым. Ол мені тыңдап болып, «Жиырма күндей ем аласыз, мен рецепт жазып беремін», – деп, қандай дәрі-дәрмек алатынымды жазып, шығарып салды. Содан емді бастадым. Дәрігердің жазып берген дәрілерін ішіп жүргенімде ауруым мазаламады. Жиырма күн емделіп болған соң, екі күннен кейін қайтадан бұрынғыдай маза кете бастады. Содан қайтып дәрігерге барғаным жоқ. Өзімнің таңдап алған дәрім бар, соны күніне біреуін ішемін, бір күн мазамды алмайды. Міне, соған үйреніп алдым. Ал егер бір күн ұмытып дәрімді ішпей қалсам, мазаны алады. Сөйтіп, осы уақытқа дейін солай жасап жүрмін. Былайша айтқанда, болмайтын ауру сияқты, соған да қазіргі дәрігерлердің шамасы келмеген соң, олардан күдерімді үздім. Тағы бір ауруым, жасым келе осыдан он жылдай бұрын пайда болды. Біраз жыл шыдап жүрдім. Содан болмаған соң 2022 жылы наурыз айында дәрігерге барып көріндім. Ол мені тыңдады да, «Анализдерді тапсырып болған соң келесіз», – деп жіберді. Анализ тапсыруға бір аптадай уақыт кетті. Бір басымның өзін үш рет аппаратқа түсірді. Үшеуі қаланың үш жерінде. Сонымен, бәрін өтіп дәрігеріме келсем, «Қазір ауруханада орын жоқ, маусым айының екісі күні орын босайды екен, сол күнге сізді кезекке қойдым», – деп шығарып салды.

«Айналайын-ау, маусымға дейін әлі үш айдай уақыт бар ғой, бұнысы несі», – деп ойландым. Сонымен, уақытым келіп, маусым айында ауруханаға жаттым. Бір апта емдеді де шығарып жіберді. Өзімнен ешқан-

дай өзгеріс байқамадым, баяғы қалпым. «Бұл қалай?» – деп қоямын. Содан кейін ауруханаға жоламайтын болдым. Шынымды айтсам, күдерімді үздім.

– Иә, дұрыс айтасың. Менің де айтып отырғаным осы емес пе?

– Мырзеке, жаңағы менің айтқанымның жалғасы болсын, жақында ғана, сіз Өскеменге балдызыңыздың тойына кеткенде болған жағдайды айтайын. Менің көршім Әшірбекті білесіз ғой?

– Бажам ба?

– Иә, дәл өзі. Сол бажаңыздың немересі, екі жас-тан асып қалған қыз, күніге «Аталап» шауып жүрген балақай, бірден мазасы кетіп, су ішпей, тамақ жемей қояды. Күндіз-түні жылай береді. Содан болмаған соң дәрігерге апарады. Ол жерде қызды тексеріп көріп, ем-домын жазып, үйіне жібереді. Тағы екі күн өтеді. Еш өзгеріс жоқ, сол жылағаны жылаған, тамақ жемейді, су да ішпейді. «Енді не істесем екен? Дәрігерге апардым, өзгеріс болмады. Не болса да тәуіпке апарып көрейін», – деген шешімге тоқталып, ертеңіне «Клара Цеткин» көшесінде тұратын молда-тәуіпке келеді. Әлгі молда алақанымен қыздың денесін қолын тигізбей бір шолып өтіп,

«Қызыңыздың дені сау, тамағына бір нәрсе тұрып қалған. Оны алу оңай емес, «Шұбарсуда» бір тәуіп апа бар, сол кісіге барасыз», – дейді. Оны естіген Әшекең немересін машинаға салып алып, үйіне де соқпай, тіке «Шұбарсуға» тартып кетеді. Әлгі апа үйінде екен, қыздың тамағын сипалап көріпті де, сол қолымен қыздың екі езуін қысып тұрып, аузын ашқан кезде оң қолының сұқ саусағын тамағына тығып жіберіп, қайта суырып алғанда кәдімгі шөптің сабағы шығыпты. Содан Әшекең тәуіп апаға алғысын айтып, үйіне келеді. Бір сағаттан кейін қызы өзі су сұрап ішеді. Сәлден кейін тамақ жей бастайды. Өне, көрдіңіз бе? Дәрігер жаза алмаған ауруды, тәуіптің жазып бергенін. Бұдан соң қалай дәрігерлерге сенеміз?

– Ойпырмай, шынында бір Алла сақтаған екен. Ондайды қазақта «Тамағына қылтық тұрып қалған», – деп атайды. Оны да қолы ілмек адамдар ғана алады, – деп, Мырзекең сөзін ары қарай жалғап:

– Бізде жүйе өзгермей, халыққа сапалы ем бере алмаймыз. Қазіргі заманда дәрігер болу үшін тоғыз жыл оқу керек. Бұл не деген ақырет? Былай есептеп қарасаң, адам баласы орта есеппен жетпіс бес жыл өмір сүретін болса, ол бәрібір ол жасқа дейін жұмыс істей алмайды. Зейнеттік жас – алпыс үшке дейін еңбек етті дейік. Мысалы, оның саналы қырық жыл өмірі болса, соның тоғыз жылын дәрігер мамандығын алу үшін оқиды. Ол қандай мамандық? Кім асырайды оны? Қашанғы әке-шешесінің мойнына масыл болу керек? Мақұл, тоғыз жыл оқып, жұмысқа орналасқан соң бес мың доллар айлық алса, түсінуге болады. Ары кетсе алатыны – екі жүз-үш жүз мың теңге. Ол не болады? Сондықтан, тоғыз жыл оқуды тоқтату керек. Қазір шет елдерде медицина мамандықтарына үш жыл, бес жыл оқиды. Неге бізде тоғыз жыл оқуға тиісті? Бізде оқу орындарында мүлде керек емес пәндерді ендіріп қойған. Олардың не керегі бар? Қысқарту керек оларды. Не деген таусылмайтын лекциялар. Керегі не олардың? Тікелей, адам өміріне қатысы бар ғана пәндерді оқыту керек. Содан қазіргі жас мамандардың милары ашып, дәрігер болып келген соң, бір ауруды қарап, емдеуді де білмейді. Неге? Мен айтар едім, жақсы маман болып шығу үшін: олар бірінші курстан ауруханада санитар болу керек, үшінші курста жоқ дегенде толық медбикенің жұмысын меңгеріп шығулары керек. Төртінші курста болашақ дәрігер ретінде, ауруды көріп, оның диагнозын қоя алатындай деңгейге жету керек. Ал енді бесінші, алтыншы курста, толыққанды дәрігер есебінде, ауруханадағы жасалып жатқан оталарға көмекші ретінде қатысып, содан тәжірибе алып

шығу керек. Міне, сол кезде, институт қабырғасында осындай баспалдақтардан өткен жас маман, ертең дәрігер болғанда, ауруларды толыққанды емдей алатын маман болып шығады. Дәрігер ретінде, менің ойым осы, – деп, Мырзекең сөзін аяқтады.

СОҢҒЫ ТҮЙІНДІ СӨЗ

– Мырзеке, өзіңіз жайлы кітаптың соңғы нүктесін қоятын кезеңі таяп келеді. Өзіңізбен үш айдан аса уақыт ішінде аптасына екі реттен сұхбат алып тұрдым. Сіздің күнделікті үйде атқарып жатқан жұмыстарыңызға зияным тимесін деп, көп қинамай бір сағат, кейде екі сағаттай уақытыңызды алдым. Ішіңізде жатқан барлық сырларыңызды айттыңыз. Енді, оқырмандарыңызға қорытынды сөз ретінде не айтасыз?

– Осынша жасқа келіп, өмірден көргенім бар, түйгенім бар демекші, көзімнің тірі, денімнің сау кезімде өзім туралы ұрпағыма кітап жазып қалдырсам деген ой көптен бері мазалайтын. Алғашқы рет, кітап жазсам деген ниет маған 1989 жылы Бөген ауданында бас дәрігер болып жүргенде келді. Одан соң, өмір өз кезеңімен өте берді. 2003 жылы әкем дүниеден өткен соң, тағы да осы ой басыма сап ете қалды. Тұра сол кездерде менің де өмірден қатты күйзеліп жүрген уақытым еді. Әке кетті. Бауырларымның бәріне мал бітіп, менімен жұмыс істегілері келмеді. Балаларым да өз арналарына түсіп, тірліктерін бастап, мен өзімді бұл жалғанда жалғыз қалғандай сезіндім. Міне, сол уақыттарда үйде жатып, өткен өмірім туралы, көрген қиыншылықтарым жайлы кітап жазсам деп ойлап, блокнотыма «Кітап жазу керек!» – деп түртіп қойдым.

Ал енді, кітап дегеніміз не десек, менің пайымдауымша, кітап – өлмейтін құндылық, ұрпақтан-ұрпаққа жететін асыл қазына деп түсінемін. Әрине, оны

жазу да оңай шаруа емес. Ойлана келе, оған да өзінің маманы керек екенін білдім. Жылдар өте сәті түсіп, көптен бері мазалап жүрген ойымды жүзеге асырайын деген ниетпен, биыл, жаңа жылдан кейін осы игілікті іске кірістім. Менің ойым – осы кітапты қолына алып, оқыған адам кішкене болса да тәлім-тәрбие алса, соның өзі маған үлкен жетістік.

Көп адам өзінің өткен өмірі жайлы көп айтқысы келмейді, ол дұрыс емес. Адам өзінің өмірде жүріп өткен жолдарын білдіріп, өнегелі жерлерін көрсете білуі керек деп ойлаймын. Ол біз үшін өте пайдалы. Өйткені, оны ертең ұрпағымыз оқып, білетін болады.

Ал енді, биыл, Алла қаласа, жетпіс беске келемін. Көңіл шіркін сайрап тұрғанымен, бұл аз жас емес екенін түсінемін. Қанша қартайған жоқпын дегеніммен, кәрілікті мойындауымыз керек. Бұрын менің өмірге деген көзқарасым басқа болған шығар, ал дәл қазір менің ұққаным: қартайған сайын уайымға салынудың қажеті жоқ. Балалар ер жетті, әрқайсысының өз өмірлері бар. Оларға бұрынғыдай көп ақыл айта берудің де керегі шамалы. Өйткені, өтірік емес, қазір көп сөйлесең жақпайсың, керісінше шаршайсың. Сол үшін, өмірдегі ұсақ-түйекке мән бермеу керек. Өткен іске де өкінбеген абзал. Кеткен дос кетті, өткен адам өтті, өкінішке берілмеу керек. Ең бастысы – қолда барыңа шүкір деп, қазіргі сүріп жатқан өміріңнің мәнін білген дұрыс. Лажы болса, көңілдегі барлық ренішті шығару керек. Көршілермен, туыстармен болған ұсақ-түйек реніштің бәрін ұмытқан дұрыс. Оны келместің кемесіне жібер. Сонда, аз ғана қалған өміріңнің сәні кіреді. Мен осыны түсіндім.

– Мырзеке, Қазақта бір жақсы сөз бар, «Ұрпаққа мұра» – деген. Бұл дегеніміз – біздің ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы салт-дәстүрімізді, шежіремізді, естіген-білгендерін ұрпақтарына мұра етіп қалдырып отырған. Өйткені қандай адам болмасын

өзінің ұрпағының жаман болғанын қаламайды. Сол себепті, осы кітапты өзіңіздің немере-шөберелеріңізге мұра етіп қалдырып отырсыз.

Енді артыңыздан ерген ұрпағыңызға не айтасыз?

– Иә, дұрыс айтасың. Кім болмасын өзінің өткен жолын, ата-бабасының шыққан тегін көзінің қарашығындай сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа өсиет ретінде қалдыруға тырысқан. Сондықтан, ұрпағыма айтарым: өмірде дұрыс жол таңдай біліңдер. Сол кезде бақытты боласыңдар. Естеріңде болсын! Адамға барлық бақыт таза өз маңдай теріңмен тапқан еңбегің арқылы келеді.

Сол үшін, қиыншылықтан қорықпай еңбек етіңдер. Ата-аналарыңды сыйлаңдар. Олар сендерді жаман болсын демейді. Қандай ата-ана болмасын, өз перзенттерінің биік шыңдарға шыққанын қалайды. Әке мен ананың берген тәрбиесін сендерге дүниеде ешкім бере алмайды. Ертең, жылдар өтеді, сендер де қартаясыңдар, сол кезде ата-ананың қадірін түсінесіңдер. Сол кезде кеш болып қалмауы үшін, қазірден білімге ұмтылып, адам болып қалыптасудың жолына түсу керек.

Осы айтып отырғанымның бәрі сендерге өнеге болсын деп, мен осы кітапты жарыққа шығарып отырмын. Лажы болса, кітап оқыңдар. Мен бала кезімнен кітапқа құмар болып өстім. Сондықтан, кітап маған білімнің ең маңызды көздерінің бірі болып табылады. Өмірде кітап қана дәл мәнді білім бере алады. Кітап оқысаңдар, терең ойлана алатын боласыңдар. Ал терең ойлана білген адам өмірден қателеспейді. Осыны естен шығармаңдар!

Кезінде ұлы жазушы Ғабит Мүсірепов: «Кітап оқудан тиылсақ, ой ойлаудан да тиылар едік», – деп бекер айтпаған. Кітапты оқып, оны түсініп, одан алған әсеріңді ертең, өмір қажетіне жарата аласың. Осынысымен кітап дегеніміз – құнды дүние болып саналады. Оған ешкімнің таласы жоқ, – деп ойлаймын.

Нағыз білім, терең білім – кітапта. Осыны ұмытпау керек. Сондықтан, айналайын ұрпақтарым! Білім қуалап, кітапқа құмар болып өсулеріңе тілектеспін!

АВТОРДАН ҚОРЫТЫНДЫ

Осы кітапты жазу барысында, Мырзекең: «Ғалымжан, сен кіші балам Олжастың үйін көруің керек», – деген сөзді жиі қайталады. «Уақыт болса көреміз», – деп жүргенде, бір күні сәті түсіп, кіші баласының үйіне бардық. Машинадан түскенде үлкен дарбазаны көрдім. Ішіне кіргенде сол жағында үсті жабылған темір шатырдың астында тұрған джип машинасы мен жап-жаңа кроссоверге көзім түсті. Одан әрі жүргенде, екі қабатты зәулім үй көздің жанарын алып тұр. Әдемілігінде мін жоқ. Жердің бәрі көкпеңбек газон шөбімен әсемделген. Әр жерінде жаңадан өсіп тұрған шыршаларды көрдім. Жаңа салынған үй екені бірден білініп тұр. Мырзекең алдыма түсіп алып:

– Ғалеке, былтыр салып біткен үйіміз осы. Мынау оң жағындағы монша. Мынау тұрған жазғы терраса, жаздың күні осы жерде отырып шай ішеміз. Өзің білесің, бала маған осы үйге келіп тұрыңыз, – деп жүргенін. Көріп тұрғаныңдай барлық жағдай жасалған, бәрі бар, бәрі дайын, мен істейтін бұл жерде тірлік жоқ. Не қыламын бұл жерде? – деді.

Сонымен үйдің сыртқы келбетімен танысып, үйге кірдік. Үйдің іші де көз тартарлықтай әдемі екен. Үлкен бөлмеге кіріп, жаюлы тұрған үлкен дастарханға көзім түсті.

– Мырзеке, тағы да қонақтар бола ма? – деп едім,

– Жоқ, өзіңе арнайы жайылған дастархан ғой, – деп жауап берді.

– Сонша үлкен етіп әзірлепсіздер ғой, – деп күлдім.

– Жалғызбын деп ыңғайсыздансаң, қасыңа үлкен баламның атасы Тұрар құданы шақырамын, – деп, Гүлжан жеңешеме «Құданы шақыр», – деп тапсырма берді.

Иә, шынында біздің қазақтың дастарханы ерекше ғой. Үйге кім келсе де, оның кім екенін білмесе де, баяғы заманнан бері осы күнге дейін келе жатқан дәстүріміздің бірі мен бірегейі – келген қонаққа дастархан жаю ғой. Бұл дәстүр тек қазаққа ғана тән дүние десем, қателеспеймін-ау. Әйтпесе, мынау не деген көздің жауын алатын, әсемделген дастархан. Ұялмай бір құдалықты күтіп жіберетін ас мәзірі тұр.

Сонымен төргі орынға мені отырғызды. Мырзекең мен жеңешем қасыма жайғасты. Олжастың енесі, құдағи келген екен, ол кісі Мырзекеңдерге қарама-қарсы отырды. Қалғандары – Мырзекеңнің қызы, Олжас, немерелері болды. Келгеннен мені танымаса да, үйіне бас сұққан адамға «Қырықтың бірі – Қыдыр», – деп қарап, алдыма бәрін қойып, адал көңілімен қызмет жасап жүрген Олжасқа риза болдым. Оның кеңпейілдігін, меймандостығын көріп, бұның бәрі Мырзекеңнің тәрбиесі екеніне көзім жеткендей болды.

– Ғалеке, жаңа айттым, мына дастархан өзіңе арнайы жайылған. Бөтен ешкім болмайды. Олжастың шаңырағын көріп отырсың. Бұл үйдің құжаттары менің атымда. Кім біледі, ертең не боларын? Мүмкін, құдағи қызын әкетіп қалар. Сол үшін үйді өзімнің атыма жаздырып қойғанмын, – деп, әзілмен құдағиын бір шымшып өтті.

Оған отырғандардың бәрі күліп, көңілді отырғанымызда үйге Тұрар құда кіріп келді. Мырзекең орнынан тұрып, құданы менің қасыма әкеліп жайғастырды. Бойы орташа, аққұба келген кісі екен. Түрі жас көрінеді. Мырзекең құда отырғаннан кейін бата сұрады. Содан соң:

– Құда, қалайсыз? Неге кешігіп жүрсіз? – деп әңгімені бастады.

– Маған хабар жаңа тиді. Онда да Гүлжан Кәбікенқызы айтпаса, сіздің маған айтатын ойыңыз болмаған-ау, – деп әзілдеді. Ары қарай сөзін жалғап:

– Мен жұмыста едім, анау салып жатқан жаңа объектіміз бітпей жатыр. Содан кейде түнделетіп те жұмыс жасай береміз, – деді.

– Әй, қайдам, күйеу балаңыз сізге көптеу айлық төлейді-ау, содан соң күн-түн демей жұмыс істей бересіз, – деп әзілдеп қойды. Құдада үн жоқ екен, сәл жымылып қоя салды. Содан Мырзекең Олжасқа:

– Құдам екеуімізге құятының бар ма? Әкел, – деді.

Олжас жүгіре келіп, құдаға виски, әкесіне арақ құйды. Содан Мырзекең құдасына қарап:

– Құда, қасыңызда отырған жазушы жігіт. Өткенде өзіңізге айтқан едім ғой, кітап жазып жатырмыз деп. Соған бүгін әдейілеп Олжастың үйін көрсін деп әкеліп отырмын. Сізбен де таныссын деген оймен бүгін дастархан жайып жатырмыз. Бүгін енді мен туралы не ойлайтыныңызды бүкпей айтуыңыз керек. Мен байқап отырмын, сіз менің жаман жағымды айтасыз-ау, – деп күлді. Құдасы екеуі бір-екі стақанды соғыстырып алған соң, әңгіме қыза бастады.

Осы сәтті пайдаланып мен де құдаға қарап:

– Тұрар құда, Мырзалы құдаңыз жайлы не айтасыз? – дедім.

Құда асықпай аузындағы жеп отырған тағамын жұтып, артынан су ішіп болған соң:

– Құдам менің мықты азамат, – деп сөзін бастады. Ары қарай сөзін жалғап:

– Қалбаевтар әулетін рухани дамытып, керегесін кеңейтіп жүрген адам. Он ағайындының үлкені болған соң, бұл кісінің мойнында үлкен жауапкершілік бар. Уақытында қолынан іс келіп тұрғанда барлық бауырларына көмектесті. Оны көзіміз көрді. Екеуіміз

құрдас болған соң, бір-біріміздің әзілімізді дұрыс жағынан түсініп, дұрыс қабылдаймыз. Менің құдам тұрашыл адам, әділдікті сүйеді. Нағыз елінің патриоты десем, қателеспеймін. Егер жұрттың бәрі Мырзекеңдей болса, біздің еліміз қашан гүлдеп, дамып кетер еді.

Ал енді, адам болған соң кемшіліксіз болмайды. Құдамның да кемшіліктері жоқ емес, бар. Бірақ, оның бәрін сыртқа білдірмей, сылап-сипап отырған менің құдағиым Гүлжан Кәбікенқызы, – деп еді,

– Әне, айттым ғой, құртады деп. Құдағиыңыздың не қатысы бар бұл жерде? Кітап мен туралы ғой, – деп, Мырзекең күлді.

– Жоқ, тұрасын айту керек. Осы жанұяны ұйытып, балаларға тәлім-тәрбие беріп отырған – біздің Гүлжан Қабыкенқызы. Ғалеке, менің үш қызым бар. Гүлекең сияқты тағы бір Сұлу деген керемет құдағиым бар. Айжан деген қызымның енесі – Айбек деген күйеу баламның анасы. Ол кісі отыз жеті жасында үш баламен жесір қалып, жалғыз өзі күндіз-түні еңбек етіп, үш баласын жеткізді. Айбек баламыз қазір ел танитын үлкен азамат, белгілі кәсіпкер. Сол құдағиым мен Гүлжан құдағиымды бірдей жақсы көремін. Екеуін бөліп жарған емеспін. Міне, өзің көргендей сыйластығымыз ағайындай болып кеткен жағдайымыз бар.

Ал енді, құдам туралы кітап шықса, мен қуанамын. Бұл кісі қандай марапатқа болса да тұрарлық адам. Алла қаласа, ертең кітап шықса, бірінші болып көрімдігін өзім беремін, – деп құда сөзін аяқтап еді, Мырзекең ары қарай әңгімені жалғап:

– Ғалеке, құданың жаңа айтқан соңғы сөзін жақсылап жазып ал, – деп күлді. Құда да қарап тұрмай:

– Иә, сөзімнен қайтпаймын, алдымен кітапты маған көрсетесіз, содан соң жақсылап тұрып көрімдігін беремін. Ғалымжан, саған бөлек көрімдік болады, – деп еді,

Мырзекең орнынан тұрып, риза болып, құдасының қолын алып:

– Ғалымжан, өзің көріп отырғандай, біз Тұрекең екеуіміздің әңгімеміз жақсы жарасады. Содан болар, біздің сыйластығымыз басқалардыкіндей емес, кәдімгі достар сияқты әзілдесіп, сыйласамыз. Керек кезінде ағайындай араласамыз. Мен құдамның қайын жұрты Ақтөбе облысы, Қандыағаш қаласында төрт рет болдым. Тұрекеңнің қайынылары мені құдайындай сыйлайды. Алдыма барын қойып күтеді. Мен де, қайын жұртым Өскеменге құдамды екі рет апардым. Бізде былай: кім шақырады, жолды сол төлейді, – деп, сөзін әзілге айналдырып, ары қарай әңгімесін жалғап:

– Міне, осылай екеуіміздің құрдас-құда, жолдас-құда болып жүрген жағдайымыз бар. Сол үшін, – деп екеуі тағы бір стақаннан тартып жіберді.

Қандай керемет. Екі құда бір-бірімен әзілдесіп, сондай жарасымды болып отыр. Қалай сүйсінбеске? Шынымды айтсам, іштей екеуіне қызығып отырдым. Бәрі жақсы. Бәрі жарасымды. Керемет. Осылайша, Мырзекеңнің кіші баласының үйінен жақсы көңілмен шықтым.

Сыртта тұрып, Мырзекеңнің «Баламның үйіне барып көруің керек», – деген сөзінің мағынасын енді түсінгендей болдым. Бұл үйден мен не көрдім? Баласының өмірде өз орнын тапқанын көрдім. Осының бәрі кімнің арқасы? Әрине, әкенің баласына деген еңбегінің арқасы дер едім. Олжасты жастайынан саудаға үйретті. Баласы екеуі не сатпады? Картоп та сатты, пияз да сатты, май да сатты. Осылайша, ақша табу оңай шаруа емес екендігіне баласының көзін жеткізді. Міне, осындай өмірдің ащы-тұщысын көрген Олжастың бүгінде өмірге ысылып, өз еңбегінің арқасында үлкен белестерді бағындырып жүргенінің күәсі болдық. Иә, бала тәрбиелеу жағынан Мырзекеңнің жолы болған екен. Ал, әкесінің үмітін ақтаған балаға қалайша риза болмайсың? Оған, құлағанда тірек болып, өмірдегі панасы бола білген Мырзекеңе мың алғыс! «Жұрттың

бәрінің әкесі өзіңіздей болса, барлық баланың болашағы жарқын болар еді», – деген ойға келдім. Осындай ойдың құшағында тұрғанымда Мырзекең қасыма келіп:

– Ғалымжан, бүгін Олжастың шаңырағын көрдің. Тіршілігімен таныстың. Менің айтқаным басқа, сенің келіп өз көзіңмен көргенің – басқа дүние. Сол үшін мен сені әдейі шақырдым. Енді екі күннен кейін үлкен балам Азаматтың жұмыс орнына барамыз. Бейсенбілікке қой сойып, қарамағындағы жұмысшыларына тамақ бермекші. Өзі иссапармен Алматыда жүр. Тұрекең құда өзі бас-көз болып, бізді күтіп алады. Соның ішінде болып, баламның жұмыс орнын өз көзіңмен көріп қайтасың, – деді.

Мен келісімімді беріп, үйге қайттық. Екі күн өткен соң Азаматтың жұмыс орнына барайын деп Мырзекеңнің үйіне келдім. Олжас келіп тұр екен. Гүлжан жеңешем, Жәнібек немересі, Мырзекең төртеуіміз машинаға жайғасып, қаланың Таразға шығатын жағына қарай аяңдадық. Жолда кептеліс болып, бір сағатта әрең жеттік. Аумағы үлкен мекеменің ішіне кіріп тоқтағанымыз сол еді, алдымыздан Тұрар құда шығып күтіп алды. Амандасып, хал-жағдайды сұрастырып болған соң:

– Тұрар құда, бұл жерде немен айналысасыздар? – деп, сұрақ қойдым.

– Ғалеке, сіздің көріп тұрғаныңыз – айнала орналасқан қоймалар. Біз шетелден машина майын алдырып, осы өзіңіз көріп тұрған қоймаларға жинаймыз. Содан соң қала-аудандарға таратамыз. Арнайы май таситын оншақты көлігіміз бар. Осы жерде күнімен жұмысшылар еңбек етеді. Мынау тұрған үш қабатты ғимарат – бұл біздің жаңадан салып жатқан офисіміз. Қазіргі таңда ішін әрлеу жұмыстары жүріп жатыр, – деп таныстырды.

– Бұл жерде қанша адам еңбек етеді? – дедім.

– Дәл осы жерде қырық бес адам жұмыс жасайды.

Тағы да Қызылорда, Тараз, Алматы, Өскемен қалаларында орналасқан филиалдарымызда жүзге жуық адам еңбек етіп жатыр, – деп жауап берді.

Сонымен, мекемені бір аралап көріп, сырттағы үлкен үстелге арнайы даярлап қойған дастархан мәзіріне келіп жайғастық. Төменгі жағымыздан осы жерде жұмыс жасайтын еңбеккерлер келіп орын алды. Мырзекең дастарханға бата беріп болған соң, орнынан тұрып:

– Айналайын балаларым, мені танитындарың бар, танымайтындарың да бар шығар. Мен Азаматтың әкесі боламын. Есімім – Мырзалы. Қасымда отырған жігіт – журналист. Бүгін арнайы осы жердің тыныстіршілігімен танысайық деп келдік. Оның үстіне бүгінгі дастарханға сойылған мал – менің қойым. Өзім жеке тұрамын. Қарапайым ғана үйім бар. Қарап отырмай мал бағамын, майда-шүйде жұмыстарым тағы бар. Жетпіс беске келсем де тынбай еңбек етемін. Сендердің бастықтарың Азаматты да жастайынан еңбекке баулып, саудаға үйреткен – мен. Жас болса да тынбай жұмыс жасап, көп қиыншылықтарды басынан өткізді. Одан ол жаман болған жоқ. Соның арқасында бүгін, міне, осындай жағдайға жетіп отыр. Қазір маған ай сайын екі жүз мың зейнетақы төлеп отыр. Кіші балам жүз мың төлейді. Бұндай жағдай қазіргі заманда кемде-кем кездеседі. Уақытында балаларыма дұрыс тәрбие бергенімнің арқасында мен осындай ілтипатқа бөленіп отырмын. Ал енді сендерге айтарым – адал еңбек етіңдер. Еңбек еткен адам ешқашан жаман өмір сүрмейді. Сондықтан сендерге сәттілік тілеймін! Жұмыстарың алға баса берсін! – деп Мырзекең сөзін аяқтап, орнына жайғасты.

Міне, осылай, Азаматтың жұмыс орнымен танысып, ұжымын көріп, жақсы әсерде үйге қайттық. Бұл жерде көргенім – кәсіптің дамып, өркендеп жатқаны болды. Титтей болса да еліміздің экономика-

сының артуына септігін тигізіп отырған қарапайым жандарды көрдік. Бұның бәрі, әрине, тікелей басшыға байланысты. Кәсіптің мәні мен маңызын дұрыс түсінген адам ғана осылайша жұмыстың тетігін тауып, ұжымын алға сүйрей алады. Сондықтан тағы осы жерде Мырзекеңнің балаларына берген дұрыс тәрбиесін айтпай кетуге болмайды. «Әке мектебін ешбір мектеп бере алмайды» дегендей, әкеден алған тәрбие балаға өмірлік азық болатыны – хақ дүние екенін осыдан байқауға болады.

Азаматтың жұмысынан шығып, үйге кетіп бара жатқанда Мырзекең:

– Ғалеке, екі баланың тыныс-тіршілігімен таныстың. Енді Түркістанға Махмұд ағамның үйіне барсақ, содан кейін ауылдағы қара шаңырақты саған көрсетсем, Бердалы інімнің үйінде болсақ деп ойлап отырмын, қалай қарайсың? – деді.

– Мырзеке, Махмұд ағаңыз туралы да, інілеріңіз туралы да өзіңізден сұхбат алып, жазып қойдық қой, қайтеміз барып, – деп едім,

– Жоқ, Ғалеке, сен түсінбедің. Менің айтқаным – басқа. Сен автор ретінде барып, оларды өз көзіңмен көріп, танысқаныңның өзі саған жаңа идеялар береді. Оның үстіне Махмұд ағам сексен беске келіп отырған – біздің әулеттің данагөй ақсақалы, батасын алып қайтамыз. Ол кісі де қуанып қалады. Сол үшін баруымыз керек, – деп кесіп айтты. Сосын мен келісімімді бердім.

Содан екі күннен кейін Мырзекеңнің үйіне барсам, жұмыс киімін киіп алып, есігінің алдында жұмыс істеп жүр екен. Наурыз айының 22-болатын, күн жарқырап шығып тұр. Есіктің алдында «Қазақ радиосы» сайрап тұр. Әуілге кіргеннен қатты өзгерісті байқадым. Осыдан үш-төрт күн бұрын келгенімде үйді айнала жүзімдері көмулі жатқан. Екі соттай жері аударылмаған еді. Бүгін келсем, жер тап-тинақтай етіп аударылған, бетін біртегіс етіп тырмалап қойыпты. Оны

қойшы, жүзімдерін шығарып, төрт метр биіктікте тұрған темірлерге байлап қойған ғой. Таң қалып:

– Ойпырмай, Мырзеке, мынау биікке қалай қорықпай шығып байладыңыз? Байлағаннан бұрын, жүзімнің сабағын көтеріп, төбеге шығару да оңай шаруа емес қой. Мықты екенсіз. Мен шыға алмас едім, – десем,

– Төрт метрлік ұзын темір сатым бар ғой, соған шығып байладым. Онда тұрған не бар, – деді.

Мен күліп:

– Менде екі метрлік темір сатым бар, бір нәрсе істейтін болып үстіне шығарда міндетті түрде келініңізді шақырып, «Қимылдатпай, қатты ұстап тұр, құлап қалмайын» – деп, аяқ-қолым дірілдеп әрең шығамын ғой, – деп күлдім.

– Жоқ, Ғалеке, мен барлық жұмысты өзім істей беремін, оны өзің көріп жүрсің ғой, – деді.

– Сонда да, жасыңыз келіп қалды, жазым деген аяқ астында ғой, абайлаңыз. Дәл мынау сіздің тірлігіңізді мен жасай алмаймын. Құдай қуат берсін сізге, Мырзеке, – дедім.

– Өзің білесің, мен жыбырлап қалған адаммын. Үйде тым-тырыс жата алмаймын, еңбек еткенді жақсы көремін. Ол үшін адамның қанша жасқа келуі маңызды емес. Денің сау болу үшін еңбек ету керек. Мен жетпіс беске келсем де тынбай еңбектенемін, оны өзің көріп жүрсің. Адам егер «Зейнетке шықтым, болды» – деп жата берсе, түктен хабары жоқ адамға айналады. Сөйтіп, жетпіске жетпей аяғы сыздап, қан қысымы төмендеп, беті ісіп, кәдімгі ауруға ұшырайды. Содан ауруымен арпаласамын деп жүргенінде ана жаққа қалай кетіп қалғанын білмей де қалады. Сол үшін адам жата бермей, еңбек ету керек. Мен баяғыда КаМАЗ-бен сауда жасап жүргенімде ұзақ жолдарда машинаның ішінде ұйықтап, бұзылып қалған кездерімізде шопырымнан темір кесу, болт бұрау, электр жабдықтарын орнату сияқты жұмыс-

тардың бәрін үйрендім. Содан мен қазір темірді де, сантехникалық жұмыстарды да, электр тоғымен байланысты жұмыстарды да өзім істей беремін. Одан қалды, мал бағу, оны семірту, сою, ішек-қарнын тазалау сияқты жұмыстарының бәрін өзім атқара беремін. Керек десеңіз, қамыр илеп, нан да пісіремін. Палау мен сорпаны дәмін келтіріп пісіре аламын. Мен үшін, бұның еш ұяты жоқ. Адам болған соң жан-жақты болғаны дұрыс. Үйдегі болмайтын жұмысқа бола ұста шақырып, оған пәленбай ақша төлемеймін. Өйткені бәрі өзімнің қолымнан келеді. Балаларым айтады: «Папа, үйіңізді бұзып, жаңа үй салып берейік», – деп. Мен не қыламын жаңа үйді? Өзімнің үйім өзіме ұнайды. «Онда жақсылап жөндеп берейік», – дейді. «Жоқ, керек емес. Өзім шамам келгенше жөндеп аламын», – деп жауап бердім. Өйткені, ол маған жұмыс. Уақытым өтеді. Керек десеңіз, өмірім ұзарады. Сол айтқандай, жұмыстан қашпау керек. «Ерте тұрған жігіттің бір ісі артық» демекші, таңертең ерте тұрып, жапондар, қытайлар, керек десеңіз, америкалықтар сияқты еңбек етуді үйренуіміз керек. Жұмысты істеп қана қоймай, жастарға еңбек етуді үйретуіміз керек. Оларды қиыншылықтан қорықпайтындай етіп тәрбиелеуіміз керек. Болашақта мемлекетіміз мықты болу үшін жастарымыз білімге ұмтылуы керек. Жаңалықтар ашуға құштар болу керек. Ең бастысы – тәртіпке бағыну керек. Міне, сонда біз дүниедегі дамыған елдердің қатарына қосыламыз, Ғалеке, – деп, Мырзекең ентіге әңгімесін аяқтады. Сонымен, Мырзекең әңгімесін аяқтаған соң:

– Мырзеке, тірліктер не болып жатыр? Өткенде айтқан баратын жерлерге қашан барамыз? – дедім.

– Ғалеке, Түркістанға да, ауылға да барамыз. Аяқ астынан маған бір ой келіп тұр. Шымкентте «Дархан» мөлтек ауданында тұратын менің аса құрметті досым

бар. Оны білесің, саған айтқанмын. Аман Жиренбаев деген тіс дәрігері, аузын ашса, жүрегі көрінетін ақ көңіл жігіт. Екеуіміз көп жыл бірге жұмыс жасағанбыз. Соның үйіне барамыз, сенімен таныстырамын. Қанша дегенмен, әріптес-досым болған. Айтатын әңгімесі болса, тыңдап қайтасың, – деді.

Сонымен, ертеңіне Мырзекең екеуіміз Аман досының үйіне келдік. Есіктің алдында жүр екен, бізді көріп, Мырзекеңмен құшақ жая амандасып, ішке кірдік. Столға жайғасып, шай келген соң, әңгімеге кірісіп кеттік. Әсіресе, екі дос бір-бірін көрмегелі екі-үш айдың жүзі болып қалған екен, шүйкелесе әңгімелесіп кетті. Арасында Аман ағаның жұбайы Сәуле апайымыз да екеуінің әңгімелеріне араласып, әзілдесіп жақсы отырды. Жақында ғана кемпірі екеуі Қажылыққа барып келіпті, оны айтты. Ол жаңалықты естіген Мырзекең:

– Аман Жиренбаевич, анда-санда екеуіміздің моншаға барып, артынан кафеге соғып, жүз грамнан алатынымыз бар еді, енді бәрі құрдымға кетті десей. Енді кіммен ішемін? Құрттың ғой бәрін, – деп күлді.

– Мырзалы, Абекеңе енді ішуге болмайды, «Қажы» деген аты бар ғой, – деп, Сәуле апай күле жауап берді.

– Ғалеке, көрдің бе? Саған досыма барамыз, екеуіміз жүз грамнан аламыз, сосын әңгіме қызады. Сен өзіңе керегін жазып аласың деп едім, бәрі құрыды ғой. Аман Жиренбаевичтің аузынан арақ ішпесе, сөз сұрап ала алмайсың. Не істейміз? – деп күлді. Сосын ары қарай Сәуле апайға қарап:

– Сәуле, Абекеңнің Қажылыққа барамын деген ойы жоқ еді, бәленің бәрі сенен болған ғой, – деп, әзілдеді.

Осылай, ескі достардың әдемі әзілдеріне күә болып, отырыс қыза бастады. Сол сәтті пайдаланып:

– Аман аға, Мырзекең мені сізге қоярда-қоймай алып келді. «Менің досымды көресің, әңгімесін тыңдайсың» деп. Өзіңіз естіп жатқандай, кітап

жазылып жатыр. Мырзалы досыңыз туралы не айтасыз? – деп, Аман ағаны әңгімеге тарттым.

– Мырзекеңді 1973 жылы облыстық ауруханаға келген кезінен білемін. Ол кездері екеуміз де жаспыз, қатар бірге жұмыс жасадық. Талай жастық кезіміздегі қызыққа толы күндерді бірге өткіздік. Жұмысына адал еді. Бірақ, бірбеткейлігі бар болатын. Басшыларға жағыну дегенді білмейтін. Сонда да, өзінің іскерлігімен басшылықтың көзіне түсіп, облыстық аурухананың бас дәрігерінің бірінші орынбасары лауазымына дейін көтерілді, – деді Абекең.

– Аман Жиренбаевич, рахмет саған. Мен кітап жазу себебім, өзің білесің, мен өмірде көп қиыншылықтар көрдім ғой. Қырық бес жасымда жұмыссыз қалдым. Содан саудаға кеттім. Ол жерде маған бәрі бірден бола салған жоқ, қаншама кедергілер болды. Соның бәрін жеңіп шығып, осы деңгейіме жеттім ғой. Сондықтан, кітап жазамын деген шешімге келдім, – деді Мырзекең.

– Мырзеке, дұрыс шешім қабылдағансың. Баяғыда сен жұмыстан кеткенде, «Мынау ақымақ па?» дегендердің біреуі мен едім. Бір жағынан, саған басшылар жұмыс істетпеді ғой. Сенің іскерлік қабілетіңнен қорықты олар. Бұны мен кейін түсіндім, – деді Абекең. Ары қарай әңгімесін жалғап:

Мырзекеңді 1989 жылы Бөген ауданына бас дәрігер етіп жібергенінде бір мән бар болатын. Басшылар әдейі ауданға жіберді. Өйткені, облыстық аурухананың бас дәрігері Ю.Пахомов болатын. Ол кісі сол кездері ауырып, Мәскеуге қаралып жүрген. Ерте ме, кеш пе, жұмыстан кететіні басшылыққа аян еді. Ол орынға Мырзекеңнен басқа кандидатура жоқ болатын. Соны сезген облыстық денсаулық сақтау басқармасы басшысы Мырзекеңді әдейі ауданға жіберіп, ол орынға өздерінің адамын қоймақшы болды, – деді Аман аға.

– Иә, оны мен де сездім. Аман Жиренбаевич, өзің білесің, Бөгенде де көп істетпеді ғой.

Қаншама тірліктердің бастамасын бастап қойып едім, соларды аяғына дейін жеткізбей, қайтадан Шымкентке келдім ғой, – деді Мырзекең.

– Иә, ондай жағдай менің де басымда болды. Тоқсан бесінші жылы облыстық тіс емханасының бас дәрігерінің орынбасары болып жұмыс атқаратынымын. Кезекті еңбек демалысыма шығып, үйде жатсам, бастығым Қашырбаевтың шопыры келді.

– Аман Жиренбаевич, сізді бастық тез келсін деп жатыр, – деді.

Содан, «Не болып қалды? Тыныштық па? Неге демалыста жатқан адамды іздеп қалды?» деген оймен, асығыс киініп, бастыққа келсем:

– Екеуімізді Облыстық денсаулық сақтау басқарма басшысының орынбасары Маймақов Ануар Абдибекович шақырып жатыр, – деді.

– Тыныштық па? Не жөнінде екен? – деп едім,

– Білмеймін, – деп қысқа жауап берді.

Сонымен, бастығым екеуіміз Облздравқа келдік. Маймақовтың кабинетіне кірдік. Амандасып болған соң, Маймақов маған қарап:

– Аман, сені қалалық балалар емханасына бас дәрігер етіп жібергелі жатырмыз, – деді.

Менің ойымда ештеңе жоқ, бірден мына сөзді естіп, сасып қалдым. Сәл үнсіздіктен соң:

– Ануар Абдибекович, маған өзімнің істеп жатқан жұмысым ұнайды. Лажы болса, өз орнымда қалайын, – деп едім,

– Аман Жиренбаевич, бұл орынға «мен болайыншы» деп жүргендер жетеді. Қайта сен қуанбайсың ба? Бұйрық шығып, қол қойылып қойды. Ертеңнен бастап жаңа жұмысыңа кіріс! – деп, сөзді қысқа қайырды.

Содан амалым жоғынан келісімімді бердім. Сөйтсем, менің бастығым Қашырбаев зейнетке жақындап қалған адам еді. Мені әдейі «сол орынға таласуы мүмкін» деп, қалаға жіберген екен ғой. Оны кейін

түсіндім. Көрдiңiз бе? Қандай қулық. Аяқтан шалу. Осылай, екi достың әңгiмесi қыза түскен уақытта, Сәуле жеңешемiздiң тамағы дайын болып, алдымызға әкелдi. Қайнатпа сорпа екен, етiн сүйегiмен бөлек қойды. Артынша тамақпен жейтiн салаттарды әкелiп қойып жатыр едi, Мырзекең:

– Ғалеке, бiздiң Сәуле осындай адам. Алғашында баяу қимылдаған едi, көрдiң бе? Мен мақтаған сайын бәрiн әкелiп жатыр. Қазiр тағы мақтасам, тыққанының бәрiн әкеле бередi, – деп әзiлдедi.

– Қойшы, Мырзалы, келмей жүрген үйiң бе? Құдайға шүкiр, сен келген сайын барымды қоямын ғой, – деп, Сәуле апай Мырзекеңе қарап күлдi де,

– Мырзалы, айран әкелейiн бе? – деп едi,

– Ой, бәрiн әкелсейшi, iшемiз ғой, сол үшiн келген жоқпыз ба? Баяғы жас кезiңдегiдей шын көңiлiңмен берсейшi, жаман кемпiрлер сияқты сұрап беретiнiң не? – деп, әзiлмен тағы бiр тиiсiп өттi.

Ары қарай әңгiмесiн жалғап:

– Баяғыда менiң әкемнiң Достан деген ағасы болған. Өзбекстанда тұратын кезi. Аңға құмар кiсi едi. Бiр күнi менiң шешемнiң iнiсi Сүлеймен екеуi Памир тауына аңға шығады. Содан тау-тасты кезiп, аң жолықпай, қатты шаршап, қарындары ашады. Сүлеймен жас бала, шөл қысып, қиналып келе жатқанда, таудың бөктерiнде орналасқан киiз үйдi көредi. Барса, үйдiң iшiнде бiр қырғыздың әйелi құрт жайып отыр екен. Амандасып болған соң, су сұрап iшедi. Әлгi әйел үндемей, құртын жайып отыра бередi.

Содан, тiлi майда Достан көкем: «Шәй бермесеңiз де, мына суыңыздың өзi балдай екен. Сiздей сұлу келiншектiң қолынан су iшкен бiзде арман жоқ шығар», – деп, мақтағаны сол екен, «Мақтағанды кiм жек көредi» демекшi, қырғыздың келiншегi орнынан тұрып, шәй қойып, дастарханын жайып, құрт-май, тамағын әкелiп, Досекеңдердi тойғызып жiберiптi.

Сол айтқандай, Сәуле де мақтаған сайын тыққанының бәрін әкеле береді, – деп, құрбысын бір мақтап қойды.

Сонымен, тамақ ішіп отырып, әңгіме ары қарай өрби түсті.

– Ғалеке, Мырзекең маған қарағанда еті тірі, пысықтау болды. Баяғыда мен бес жыл үйдің кезегіне тұрып ала алмадым. Сол кездері Мырзалы жас маман болып келген соң, екі жылдан кейін үй алды. Мен ол кезде пәтер жалдап қаңғырып жүретінмін.

Содан маған үйдің кезегі келуі екіталай-ау, не істесем? – деп жүргенімде, осы досым ақыл айтқан: «Аман Жиренбаевич, сен үй беріп қалар деп күтіп жүріп, уақыттың қалай тез өтіп кеткенін байқамай қаласың. Өзің әрекет жасамасаң, саған үй жоқ. Сен Сиқым ағаңа айтсайшы», – деді.

Сиқым Жиренбаев деген менің немере ағам болатын. Көп жыл «Дермене» совхозының директоры болған. Осы Мырзалының ақылымен ағама айтып едім, ол кісі қалаға келіп, кештетіп мені ертіп алып, қалалық атқару комитетінің төрағасы Дәулетовтың үйіне барып, маған жаңадан бітіп жатқан үйден пәтер әперген.

Сол кездегі қуанышымды айтсайшы. Алпысыншы нөмірлі пәтер екен, бесінші қабатта. Соған мәз болып қуандым ғой, – деп, Аман аға сөзін аяқтады.

– Аман Жиренбаевич, Сиқым әкеңнің інісі ғой, – деді Мырзекең.

– Жоқ, әкемнің ағасы Жиренбайдың баласы.

– Онда неге сенің фамилияң Жиренбаев? – деді Мырзекең.

– Ол былай болған. Менің әкем Ыбырай өмір бақи Арнасайда мал баққан адам. Сол себепті мен мектепті Жиренбай көкемнің үйінде жатып оқыдым. Мектеп бітірер кезде маған «аттестат» бермей қойды. Өйткені менде туу туралы куәлігім жоқ болатын.

Содан, аудан орталығына барып, ЗАГС-тың бастығына жалынып жүріп, арыз жазып, куәлігімді алдым. Сол кезде тегімді Жиренбаев деп жаздырдым. Содан болар, Сиқым ағам маған өмір бойы көмектесіп өтті. Институтқа да өзі түсірді. Екінші курста оқып жүргенде соқырішек болып қалдым. Оны естіген ағам ертеңіне Алматыға жетіп келді. Осылайша, мен Жиренбайдың баласы болып кеткенмін, – деп, Аман аға сөзін аяқтады.

– Ғалеке, өзің көріп отырсың, Аман Жиренбаевич – өте момын, еңбектің адамы. Бары – осы бұл кісінің. «Мен кімдермен қызметтес болдым, қандай адамдармен араластым» – соны білсін деп, әдейі сенімен таныстырып отырмын, – деді Мырзекең.

Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Бұның бәрі мынау біздің Сәуленің арқасы. Мен кейде байқамай, сол көзіммен қарап қалсам, бір кішкентай ғана әйелді көргендей боламын, ал оң көзіммен қарасам, нағыз қазақтың қас сұлуын көремін. Ғалеке, өзің көріп отырғандай, екеуі де жаны таза адамдар.

Аман Жиренбаевич, менің келген себебім – бағана да айттым, тағы айтам, кітап жазылып жатқан соң, өзіңе бір ауыз айтайын, сендердің көңіл-күйлеріңді көтеріп, батаңды алайын деп келдім. Саған бір ауыз айтпай, кітап шығарғаным ұят болар деп ойладым, – деді Мырзекең.

Мен де осы сәтті пайдаланып:

– Аман аға, кең пейіліңізге рахмет. Өзіңізбен танысқанымға қуаныштымын. Ал енді досыңыз туралы әңгімені қорытындыласаңыз, содан кейін біз тұрсақ, – дедім.

– Иә, бүгін өткенді еске түсіріп, біраз әңгіменің бетін қайырып тастадық. Мырзеке, кітап шығарамын деген ниетің дұрыс. Ертең бала-шаға, немерелеріңе құнды дүние болып қалады. Кітабың жақсы шықсын, – дегені сол еді...

– Аман Жиренбаевич, кітап шығады ғой, өзің сияқты адамдар демеу болмаса, қайдан шығады? Сені бір нәрсе атайды ғой, – деп келіп отырмын, – деп, әзілмен сөзін бөліп жіберді.

– Әрине, Мырзеке, атағанымызды береміз. Алдымен кітабың шығып алсын, – деп ары қарай сөзін жалғап:

– Ғалеке, Мырзалыны сыйлайтыным – бұл қиыншылықта қасыңнан табыла білетін, ешқашан сатпайтын дос. Өмір болған соң, талай жолдас арттырдым, қазір қарасам, солардың біразынан айырылып қалыппын. Тек осы Мырзекең ғана қасымда, елу жылдан бері бірге келе жатыр. Ол ненің белгісі? Бұл, әрине, шынайылықтың белгісі дер едім. Көзінше мақтағаным емес, Мырзекең – мықты азамат, ешқашан біреуге ісі түскен емес. Өмірден қанша сүрінсе де, ешкімнің сүйеуінсіз тұрып кеткен жігіт. Осы қасиетін мен қатты құрметтеймін.

Тағы бір айта кететін жайт – Мырзекең балаларын дұрыс тәрбиеледі. Жастайынан оларды жұмысқа салды, қазір енді соның жемісін көріп отыр. Ал, Мырзалы Нуралиевич, бастаған тірлігің алға баса берсін! Алла қаласа, кітабыңның тұсаукесерінде жолығайық! – деп, Аман ағам тебірене досы туралы әңгімесін аяқтады.

Осы кезде бағаннан бері қасымызда үнсіз отырған жас жігіт сөзге араласып:

– Мырзалы ата, кітап жазып жатырсыз ба? – деп сұрады.

– Иә, мынау жазушы көкең жазып жатыр, – деп жауап берді. Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Ғалеке, мынау отырған жігіт – Аман Жиренбаевич пен Сәуленің үлкен немересі. Бұл туылғалы осы үйде. Атасы мен әжесінің көмекшісі. Баяғыда келген сайын ақша беріп тұратынмын. Ол кезде кішкентай бала еді. Қазір үлкен жігіт болды. Менің ақша бергенімді ұмытпайды, солай ма? – деп еді,

– Иә, ата, ұмытқаным жоқ, – деп күле жауап берді.

Мырзекең ары қарай әңгімесін жалғап:

– Баяғыда ауылда Сейіт деген көкем болған. Өте бай еді. Бірақ қатты болатын. Бала кезім, оқудан демалысқа үйге келгенде ауылдастарды аралап жүріп, Сейіт көкемнің үйіне кірдім. Мені көріп қуанып қалды. Шай ішіп, әңгімелесіп болған соң, қайтар кезде маған он сом ақша берді. Ол кезде ол ақшаның құны керемет еді ғой. Қуанып үйге келіп, әкеме айттым. Сонда әкем: «Алмақтың да салмағы бар, кейін үлкен азамат болғаныңда қайтарарсың», – деп, күле жауап берген еді.

Көп жылдар өтіп, Шымкентте қызмет істеп жүргенімде ауылға келсем, Сейіт көкемнің үйінде баласы армияға кететін болып, ағайын-туыстар жиналып жатыр екен. Мен де кіріп амандасып, үлкендердің әңгімесін тыңдап отырдым. Бір кезде түннің бір уақыты болып қалған, Сейіт көкемнің армияға кететін баласы айқай шығарды. Сондағысы: «Мені ертең армияға ешкім шығарып салмай ма?» – деген сөздер айтып жатыр екен, ешкімге көнбейді.

Содан болмаған соң мен барып: «Айналайын інім, сен еш қам жеме. Сейіт көкемнің жұмысы бар, қолы тимейді. Ертең сені өзім шығарып саламын», – деп, әзер көндірдім. Сөйтіп, таңертең көкемнің баласын машинама отырғызып алып, военкоматқа апарып, қолына азын-аулық ақша ұстатып, әскерге шығарып салдым. Сейіт көкемнің берген он сомын, жақсылық жасап қайтарғаным бар, – деп Мырзекең күлді.

Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Сол айтқандай, сен де ертең қайтарарсың қарызыңды, – деп, Аман ағаның немересіне қарап күлді. Немересі де Мырзекеңе жымыып қарап:

– Әрине, қайтарамын, ата, – деп жауап берді.

– Сен атаң мен әжеңе жақсылап қарап, осылардың жағдайын жасайтын келін әкелсең болды, қарызыңнан

құтылғаның. Бұны айтып отырғаным – «Осы үйге мен де қарызбын» деп әдейі келіп отырмын.

Бүгінгідей әдемі сөздер, шынайы әзіл-әңгімелер басқа үйге барғанда болмайды. Бұның бәрі – Аман Жиренбаевич пен Сәуленің маған деген ақ пейілі мен кіршіксіз көңілі. Өйткені бұлар – менің жастық кезімнен бірге келе жатқан достарым, – деп Мырзекең достарына ризашылығын білдіріп, дастарханға бата қайырып, орнымыздан тұрдық.

Шынында да, екі құрдастың әдемі әзілдеріне, бір-біріне деген ыстық ықыластарына риза болып, үйге қайттық. «Дос – ажарың, жолдас – базарың. Азаматпен дос бол, қадіріңді біледі» – демекші, бір-бірінің қадірін білу дегеніміз – ең алдымен бір-біріне сенуінен бастау алатын сияқты. Өйткені бір-біріне сенбесе, бұндай дос болулары екіталай. Ал екі ортада сенім артқан сайын, достық та қатая түсетіні сөзсіз дүние. Сондықтан, екеуі де өмірде досты дұрыс таңдай білген деген шешімге келдім.

Содан Түркістанға Махмұд ағаның үйіне барамыз деп жүргенде, Мырзекеңе жолығып қалдым. Үйіне таксимен келіп тұрғаны сол екен, машинаның ішінен құрылыс заттарын түсіре бастады. Мен де көмектесіп, ішке қарай кіргіздік. Содан соң:

– Мырзеке, Түркістан не болды? Барамыз ба? – деп едім,

– Ғалеке, мынау ауа райы жақсы болып тұр. Келесі апта жаңбырлы болады екен. Сен маған бір апта уақыт бер, мен үйдегі майда-шүйде жұмыстарымды бітіріп алайын. Соған бола бүгін керекті заттарымды әкелдім, – деді.

Содан мен де өз тірліктеріммен айналысып, Мырзалы ағаның мазасын алмадым. Бір күні есіктің алдына шығып тұрсам, үйінен Бахат інісі шыға келді. Әшейінде жұмысы көп, ұстатуы қиындау еді. Көріп қалғанымға қуана кетіп, қасына жетіп бардым.

– Бахат, қалайсың? – дедім.

– Жақсы, Ғалеке, – деп жауап берді.

– Мырзекең жайлы кітапты аяқтап қалдық. Кітапта сенің атың жиі аталады. Мырзалы ағаң бауырларының ішінде сені өзіне жақындау тұтатынын байқадым. Оның үстіне көрші тұрасың. Ағаңның адамдық қасиеттері туралы айтпайсың ба? – дедім.

– Ғалеке, Мырзекеңнің мінезін білесіз, ертең айқай болмай ма? – деп күлді.

– Жоқ, Баха, ештеңе болмайды. Мырзекеңнің өзіне айтқанмын, – дедім.

Сонымен, ертең жолығып, әңгімелесетін болып келістік. Ертеңіне Бахат көршімнің үйіне кіріп, төргі үлкен бөлмеге жайғастық. Үстелге отырғаннан келіні сәлем салып, дастархан мәзірін әзірлей бастады. Әнеміне дегенше, шай да келді. Шай ішіп отырып, әңгімені бастадық:

– Бахат, қазақ «Алдыңғы арба қайда жүрсе, соңғы арба сонда жүреді» деп бекер айтпаған. Өйткені Мырзалы ағаңның қасында сен көп жүрдің. Ол кісіден өмірге керек көп қағидаларды көріп өстің. Бір сөзбен айтқанда, ағаңа еліктеп ержеттің. Сол себепті сенің бойыңдағы қабілеттердің ашылуына бірден-бір себепкер – Мырзекең десем, дұрыс па? Жалпы, Мырзалы ағаң туралы не айтасың?

– Иә, дұрыс айтып отырсыз, Ғалеке. Мырзекең – менің ең жанашыр бауырым. Үлкен болған соң, үнемі маған үлгі-өнегесімен қатар, қамқор болып жүрді. Ақылын айтудан шаршаған емес. Қазір де айтады. Біздің жанұяда кез келген мәселе туындаса, алдымен Мырзалы ағаммен ақылдасамыз. Сол кісінің айтқан ақылы арқылы біз де дұрыс шешім қабылдаймыз.

Мен сексенінші жылдардың басынан бастап Шымкентке келіп, Мырзекең мен Гүлжан жеңешемнің қолында тұрдым. Жеңгем өте мәдениетті, мен үшін алтын адам. Бізге осы уақытқа дейін шешеміздің орнын

басып, білген ақылын айтудан танған емес.

Бір мәрте де қабағын шытқанын көрген емеспін. Сол мінезі үшін жеңгемді анамдай жақсы көріп, сыйлаймын. Мырзекеңнен қалай жүріп-тұруды, киім киюді, ең бастысы – адалдықты үйрендім. Ағамның бойында қандай қасиеттер болса, оның бәрі әкемнің тәрбиесінің арқасында келген деп ойлаймын. Әкем де еңбектің адамы болатын. Ауылда ағайын-туыстардың арасында беделі жоғары болды. Балаларының бәрін оқытты. Бәріміз де әкеміздің тәрбиесінің арқасында адам болып қалыптасып, өмірде өз орындарымызды таптық. Әкеміз ашуы бар кісі еді. Есесіне, шешеміз сабырлы, салмақты болатын, әкеміздің айтқанынан шықпайтын. «Келін ененің топырағынан жаралған», – демекші, Гүлжан жеңешеміз де енесіне тартып, өте салмақты, ағамыздың қас-қабағына қарап, соның жағдайын жасауға тырысады. Екеуінің бір-бірін түсініп, ауызбіршіліктерінің арқасында елу жылдан аса уақыт тату-тәтті өмір сүріп келеді. Мырзалы ағам туралы сөзімді: «Артқы дөңгелек алдыңғы дөңгелектің артынан жүреді», – демекші, Мырзекеңдей ағамнан бастау алған сара жолмен жүріп келеміз. Өзінен кейінгі іні-қарындастарына әке орнына әке болып, біздің адам болып қалыптасуымызға өзіндік зор үлесін қосып жүрген ағама ұзақ өмір тілеймін! – деп, Бахадүр сөзін аяқтады.

Осы сәтте Бахат інімнің үйіндегі Айдай қарындас біз отырған бөлмеге кіріп келді. Жұмыстан келген беті екен. Сонымен арамызға Айдай қосылып, сұхбатымыз ары қарай өрби берді.

– Айдай, біздің қазақта қайнағаға үлкен ретінде, аға ретінде қарап, оған қатты құрмет көрсетілген. Бүгінгі сұхбатымыз сіздің Мырзалы қайнағаңыз жайлы болмақ. Жалпы, сіздің келін болып келген жеріңіз – жапырағы жайқалған алып бәйтеректей үлкен отбасы. Тәрбиенің тал бесігіне айналып, шаңырағына шуақ

шашып, он бала өсірген Қалбаевтар әулетіне алтыншы келін болып түстіңіз. Енді, осы әулет жайлы әңгімемізді бастасақ.

– Мен бұл әулетке 1990 жылы келін болып түстім. Ол кезде мен әлі студент едім. Оның үстіне облыстық советтің депутаты болатынмын. Қайын атам мен енем сегіз ұл, екі қыз тәрбиелеп өсірген жандар екен. Біз «Забадам» деген елді мекенде, атам мен енемнің үйінде тұрдық. Сол кездері үлкен қайнаға, Гүлжан абысыным үйге келіп, біздің жағдайымызды біліп тұратын. Мен келін болып түскеннен, «Үйдің барлық тірлігін атқарушы едім», – деп айта алмаймын. Өйткені, депутат болғандықтан, қоғамдық жұмыстарым көп болатын. Сол уақытта қайын атам мен енем, және қайнағам көп қолдау көрсетіп, маған түсіністікпен қарады. Сол үшін де, ол кісілерге ризашылығым мол. Осындай ата-енемнің арқасында, институтты ойдағыдай бітіріп, сол оқу орнында ұстаз болып жұмыста қалдым.

1991 жылы тұңғышымыз Динара өмірге келді. 1993 жылы Әсем деген қызымыз дүниеге келді. Осы екі ортада мен декреттік демалыста болып, 1994 жылы қайтадан қарбаласы көп жұмысыма кірісіп кеттім. Ата-енем немерелерін өздері бағып, маған еш қиындық түсірмеді. Балалы-шағалы болған соң, атам: «Сендерге еншілеріңді берейін», – деп, есіктің алдындағы «временкаға» бөлек отау қылып шығарды. Қатарлас соғылған тағы бір бөлме болатын, соны қыс айы болса да Бакең екеуміз жақсылап жөндеу жұмыстарын жүргізіп, үлкен қонақ күтетін бөлме етіп алдық. Біткесін атам көріп: «Мынау үйге Назарбаевты әкелсең де ұялмайсың ғой», – деп, қуанғаны есімде.

1998 жылы Мадияр ұлымыз дүниеге келген соң, үкіметтен тегін үй алып, қуанышымыз қуанышқа бөленді. Байтұрсынов көшесіндегі үйде 2011 жылға дейін тұрып, Қатын-көпірдегі үйімізді бітіріп көшіп келіп, қайнағамызбен көрші болдық. Ол кісілер біз-

дің келгенімізге қатты қуанды. Әрдайым ыстық ықыластарына бөлендік. Гүлжан абысыным өте керемет, түсінігі мол адам. Мен кандидаттық диссертациямды қорғар кезімде ақылын айтып, сөз көмегін беріп жүрді.

Әр жұма сайын қайнағамның үйінде жиналу бізге үрдіс болып кеткен. Тамағымызды жеп, шай ішіп отырып, бір аптада атқарылатын жұмысымызды ақылдасып, кеңесеміз. Осы үй бізге құтты шаңырақ болды. Екі қызымызды ұзаттық, келін алдық. Сол қуаныштарымыздың бас-қасында қайнағам мен жеңешем жүреді. Бұл кісілерді мен әке-шешемдей көремін. Гүлжан абысыным – өте сабырлы әйел. Білікті дәрігер, ол кісіні қалада танымайтын адам жоқ. «Алтын әйел», – деп айтсам, қателеспеймін.

Баяғыда енем: «Алла тағала бар екен, балама осы келінді қосқан», – деп айтып отырушы еді. Ол рас. Өйткені, сол жанұяны әдемі етіп ұйытып отырған – менің алтын абысыным. Сөзімді қорыта айтқанда, мен бұл кісілерден көп өнеге алдым, – деп, Айдай ханым сөзін аяқтады.

– Айдай ханым, әйелдің жақсы келін, жақсы жар, жақсы ана атануы – ең алдымен оның енесіне байланысты екені баршаға мәлім. Өйткені, отбасы құндылығының бастауы, ең әуелі ене мен келіннен басталады. Сондықтан келіннің енесінен алары, үйренер тәлімі көп болады. Осы орайда, ендігі әңгімені, өзіңізге екінші анаңыздай болған енеңіз жайлы өрбітсек.

– Мен енемді есіме алсам, өмірімде өткен әдемі сәттер көз алдыма келеді. Апам – менің бақытты өмірімнің ең басты ұстазы болды. Сондықтан да, ол кісінің жарқын бейнесін әрдайым жүрегімнің түбінде ұстаймын. Менен үлкен келіндерінен туған немерелерін дүниеге келген күннен бағып өсірсе, менің де Динарам мен Әселімді бауырына салып, алғаш

рет бесігін апам тербетті. Енем өмірінің соңғы жылдарында жаман ауруға шалдығып, қатты әбігерге түсті. Сол кездері біздің қолымызда болды. Сәрсенкүл деген сіңлісі мен Бахадүр күндіз-түні қасында болып, қарады. Күйеуім анасының барлық жағдайын жасап, диеталық тамағына дейін өзі әзірлеп, тамақтандыратын. Жататын бөлмесін тап-тұйнақтай таза ұстап, күніге ауа кіргізіп, дәрі-дәрмектерін уақытылы беріп тұрды. Сол уақытта:

– Айдай, менің Бахадүрім мамандық таңдаудан қателескен екен, нағыз дәрігер болатын адам ғой, – деп, баласының тірлігіне риза болып жатушы еді.

Бірде мен жұмыстамын, Бакең анасы мен Сәрсенкүл әпкесіне: «Апа, Айдайдың күніге жұмыстан қолы тимейді, осы мен тоқал аламын-ау», – депті. Апам мен сіңлісі төбелерінен жай түскендей абыржып, не дерін білмей сасқалақтап қалады. Сол күні Бакең мені жұмыстан алып келе жатып, апама әзілдеп айтқан әңгімесін айтты. «Қазір барған соң, соны тағы бір қозғайын, не болар екен», – деп күлді.

Содан үйге келіп, енем жатқан бөлмеге кірсем, сіңлісі екеуінде үн жоқ.

– Апа, қалайсыздар? – десем, екеуі де төмен қарайды. Бір кезде апам:

– Әй, Айдай, анау сенің күйеуің бұзылайын деп жүр, – деді.

– Неге, апа? – десем,

– Оның тоқал аламын деген ойы бар, – деді мұңайып.

– Сіз не айттыңыз? – десем,

– Мен сенімен қаламын деп айттым. Сен онымен сөйлесіп, жанын шығарып қойшы, – деп, кәдімгідей өксігі келіп, мұңая сөйледі.

– Қазір, апа, шәйді қоямын, дастарханды жаямын, сөйтіп Бахадүрдің сазайын үшеулеп береміз, – деп едім,

– Сөйтші, Айдай, – деп, апам мәз болып қалды.

Үйде қайнағамның әкеліп қойған виносы мен коньягы болатын. Анда-санда апама елу грамнан ішкізіп тұратынбыз. Содан енем көңілденіп:

– Әкел анау виноғ мен коньягіңді, ішейік, – деді. Сөйтіп, енді дастарханға жайғаса бергенде, терезеден қайнағам мен абысынымды көріп қалдым.

– Апа, достарыңыз келе жатыр, – деп едім, мәз болып қуанып қалды. Олай дегенім – көкем мен жеңешем үйге күніге келеді. Апамның қасында отырып, әңгімелеседі. Содан апам баласы мен келінін достарындай көруші еді. Мен де соны байқап: «Достарыңыз келе жатыр», – деп қоямын, ол кісі жымылып күліп қалушы еді. Кейде жаңағы айтқан оқиға ойыма түсіп кетеді. Баласы ойнап айтқанын біле тұра, оның сөзін сөйлемей, менің мерейімді көтеріп қойғанын апамның көрегендігі деп білемін.

Енемнің хал-жағдайын сұрап келетін ағайындарға да мені мақтап отырушы еді. Бірде:

– Апа, неге мені мақтай бересіз? Сіздің жағдайыңызды жасап отырған балаңыз бен сіңліңіз ғой, – десем,

– Айналайын, Айдай, сенің жұмыстан келіп: «Апа, қалайсыз?» дегеніңнің өзі маған күш береді, қуанып, тойып қалам, – деуші еді.

Ол кісі маған: «Жақсы келін ал!», – деп батасын беріп кетті.

Темірландағы қайнағам қайтыс болғанда қатты қайғырды. Бірақ ешкімге сыр білдірмеді. Бір күні жұмыстан келсем:

– Айдай, айналайын, үйде ешкім жоқ па? – деп сұрады.

– Апа, ешкім жоқ, – деп едім,

– Сен айып етпе, мен айқайлап бір жылап алайыншы, – деді.

Сондағы апамның баласын жоқтап еңіреп жылағаны әлі есімнен кетпейді, – деп, Айдай көзіне жас алды. Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Апам әбден жылап алған соң, көзіндегі жасын орамалымен сүртіп:

– Айдай, енді бұл шаңырақта жыламаймын. Құдай қалған балаларыма өмір берсін, – дегені әлі есімнен кетпейді, – деп, Айдай әңгімесін аяқтады. Ары қарай сөзін жалғап:

– Апам кетер шағында, сол күні үйде манти істеп жатқанмын, Гүлжан жеңешем де үйде болатын.

– Айдай, не тамақ істеп жатырсың? – деді.

– Апа, манти пісіріп жатырмын, – деп едім,

– Ту, иісін-ай, піссе ауыз тиейін, – деп, тамсанғандығын білдірді.

«Шөлдедім» деген соң, бір кесе қымыран құйып әкеліп бердім.

– Қазір, апа, манти бес минутта пісіп қалады, – деп, асүйге кіріп, қайта айналып келсем, апамда үн жоқ. Гүлжан жеңешем қолын ұстап көріп еді, апам жарықтық жүріп кеткен екен...

Осылай енем ешкімді қинамай, өзі де қиналмай, қолындағы қымыранын бір ұрттап, келместің кемесіне мініп кете барды.

Осылайша, Мырзекеңнің бауыры мен келінінен сұхбаттасқан соң, екі бауырдың арасында өзара татулық, бауырмалдық, тілектестік сезімнің жатқанын байқадым. Ал келіні Айдайдың ата-енесінің арқасында алаңсыз жұмысын істеп, бақытын еңбектен тауып, бүгінгі күні адал жар, ардақты ана болып отырғанының куәсі болдым.

Сонымен, көптен күткен киелі Түркістанға сапарлайтын күнге де жеттік-ау. Сағат сегізде көкеме келсем, ол кісі әлі дайын емес, жұмыс киімімен жүр. Көзі күлімдеп, қуанып тұрған сияқты. Сөйтсем, бір қойы қозылапты, соларға жем-шөбін, суын беріп жатқан кезі екен.

– Көке, болыңыз, ертерек шығайық, – деп едім,

– Қазір, – деді де, итіне тамағын берді. Болған шығар деп едім,

– Ойбу, мысығым, – деп, оған да тамақ бере бастады. Мысығы бір апта қаңғып, келген беті осы екен. Анау-мынау емес, арнайы дүкенде сататын мысықтарға арналған тағам екен.

Сонымен, Мырзекеңнің жұмысы біткен соң, үйге кіріп, шәй ішіп, киініп, жолға шықтық. Түркістанға келіп, кесененің тұсынан түсіп, жаяу аралап, сол жерде жатқан бабалардың аруағына Құран бағыштадық. Содан соң алдында тұрған орындыққа жайғастық. Күн ыстық екен. Сәл демалып болған соң:

– Мырзеке, Түркістан сізге бөтен емес. Осы қалада балғын балалық шағыңыз өтті. Сол кездегі шаһар мен қазіргі жаңа қаланың келбеті сізге қандай әсер беріп тұр? – дедім.

– Біз бала кезімізде осы Ахмет Яссауи кесенесіне көп келуші едік. Ол кезде айналасы шаң-тозаң, әр жерде төмпешіктер көп болатын. Құмыра, ыдыс-аяқтардың сынықтарынан аяғыңды алып жүре алмайтынсың. Айналасында қорымдар болушы еді. Шынын айтқанда, ол кездегі кесененің келбеті мен айналасы көріксіз болып көрінуші еді. Қазір, міне, еліміз егемендігін алған соң, Үкімет тарапынан көп көңіл бөлініп, соның арқасында ұлы бабаларымыз жатқан киелі орын көз тартарлықтай әдемі келбетке ие болған. Қарай бергің келеді, қарасаң көзің тоймайды, не деген керемет!

Ал жалпы қаланың бүгінгі көрінісіне келетін болсақ, Түркістан түрленіп жатыр. Жаңа заманға сай ғимараттар бой көтеріп, үлкен қалаға айналғанын көріп отырмыз. Менің балалық шағым өткен киелі шаһар бүкіл Түркі әлемінің астанасына айналды. Бұны көріп, мен, әрине, қуанамын. Түркістанның тұғыры биіктей берсін! Бабаларымыздың рухтары әрқашан бізді қолдап жүрсін! АУМИН! – деп, орнымыздан тұрып, жайқалған гүлдерге оранған аяқ жолмен аяңдап, үлкен көшеге шығып, такси ұстап, темір жолдың арғы

бетінде тұратын Махмұд ағасының үйіне келдік. Үйге кіргеннен Мырзекеңнің жеңгесі қарсы алды. Екеуі құшақтасып көрісіп болған соң:

– Осы неге сіздер, шалыңыз екеуіңіз, қырылыса бересіздер? Не деген сұмдық, қоймайсыздар ма? – деп, Мырзекең жеңгесіне тиісе бастады.

– Ойбай-ау, қырылысқаны несі, кім айтты? – деген жеңгесіне:

– Телефоннан көріп жатырмыз ғой, – деп, жеңгесін әзілмен шымшылап, үйге кірдік. Үлкен бөлмеге дастархан мәзірін әзірлеп қойған екен. Жайғасқанымыз сол еді, бөлмеге Махмұд ағасы кіріп келді. Ағасын көрген Мырзекең орнынан атып тұрып амандасып, қайтадан дастархан басына жайғасты.

Амандық-саулықты сұрастырып болған соң, шәй да келді. Шәй ішіп отырып, Мырзекең:

– Махмұд аға, өткенде айтқан едім, келеміз деп. Соның сәті бүгін түсті. Кітап жазып жатқанымыздан хабарыңыз бар. Қасыңызда отырған Ғалымжан Алтеков деген журналист-жазушы жігіт – осы Түркістанның тумасы. Алла қаласа, кітаптың соңына да жақындап қалдық. Әулеттің үлкені өзіңіз болғандықтан, арнайы батаңызды алайық деп келдік, – деді.

– Үлкенді сыйласаңдар, Құдай сендерді сыйласын. «Сыйласаң сый көресің, сыйламасаң не көресің», – дегендей, уақытында осы інімнің адам болып қалыптасуына септігім тиген болар, мені қатты құрметтейтіні рас. Ал енді, сонша жерден батамды аламын деп келіп отырғандарыңа шынымен қуанып қалдым. Алладан қайтсын, рахмет.

– Мырзалы, өзің не істеп жатырсың? Үйдесің бе? Келін қайтадан жұмысқа кіріп кетіпті деп естіп жатырмыз, – деді.

– Махмұд аға, келініңіз үйде отыра алмайды ғой. Жаңа жылда төрт-бес күн демалып, қайтадан жеке ауруханада жұмыс жасап жатыр, – деп жауап берді.

– Мейлі, дұрыс қой, жақсы болыпты. Біздің келін – білікті дәрігер ғой. Ондай адамдарға әрқашан жұмыс табылады, – деді Махмұд аға.

– Махмұд аға, мен де үйде қарап жата алмаймын. Таңның атысынан үйде қыбырлап жұмыс істеймін. Қазір үйдің терезелерін жаңартып, бояп жатырмын. Біреуге істетсең ақша алады, не қылам ұста жалдап. Өзімнің қолымнан бәрі келеді. Өзім істеген дұрыс емес пе? – деп күлді.

– Дұрыс айтасың. Өз үйіңнің жұмысы – «Құлдай істеп, бидей же» дейді қазақ. Тынбай жұмыс істеп, сондай тамақ жесең, одан артық бақыт бар ма? Ол дегенің сенің күш-жігеріңнің орнында екенін білдіреді. Сол үшін, еңбек ете бергенің дұрыс, – деп жауап берді.

«Әңгіменің басы басталды ғой», – деп мен де сөзге араласып:

– Махмұд көке, інізізбен болған сұхбаттарда сізді көп айтады. Өзіңіз жайлы әңгімеден айта отырыңыз, – дедім.

– Менің есімім – Махмұд. Мырзалының атасы Сыздық болса, мен Сыздықтың інісі Есеннің баласымын. Біз Қармыс деген атадан тараймыз. Қармыс бабамыз – қара күштің иесі болған адам екен. Содан болар, «Қармыстың қара күшінен сақта», – деген ескілерден сөз қалған. Мен әкесіз өскен адаммын. Әкем соғысқа аттанғанда мен екі-үш жасар бала екенмін. Әпкем екеумізді шешем марқұм ешкімнен кем қылмай бақты. Өткен ғасырдың жиырмасыншы жылдарының аяғында, сол кездегі Совет үкіметінен қысым көрген «Тама» ағайындар жан-жаққа тарыдай шашылып, содан біздің жанұя елу төртінші жылы Қазақстанға қайта оралып, осы киелі Түркістанда мекен етіп қалып қойды.

Есімді білгеннен біз аса ауыртпалық көргеніміз жоқ. Екі түйеміз болатын, соның арқасында кіре тартып, күнімізді көрдік. Ол кездері машина деген жоқтың

қасы, соның жұмысын түйе атқаратын. Мен алаңсыз мектепті бітіріп, мұғалімдікті таңдап, ұзақ жылдар білім саласында еңбек еттім. Адал еңбегімнің арқасында абыройлы болдым. Жұмыс болған соң, әртүрлі келеңсіз жағдайлар болып тұрады, бірақ өзің әділ болсаң, жасап жатқан еңбегіңді адалмен атқарсаң, ешкім саған күйе жаға алмайды. Адал тірлік деген – әруақта әділдікпен, маңдай термен келеді.

«Адалдық деген гауһар тас,

Теңіз шайқап тоздырмас.

Арамдық деген қара тас,

Жуғаныңмен ағармас», – дегендей, әділ адам ол ешқандай қылмысқа бармайды. Бірақ кейде, біреулер әдейі итермелеп, соның атын жамылып, оған қара жаққысы келген күнде де, шындық өлмейді. Түбінде әділдік жеңіп шығады. Адам болған соң, жақсылықтан гөрі, жамандық басымдау кездер де болады. Бірақ, өзің мықты болсаң, түбінде әділдік жеңіп шығады. Сол үшін барлық нәрсе өзіңе байланысты, – деп, ақсақал әңгімесін аяқтады.

– Махмұд көке, Мырзалы інііңіз жастайынан сіздің көз алдыңызда болды. Өзіңізден тәрбие алды. Бала Мырзалы қандай еді?

– Иә, Мырзалы бесінші сыныптан біздің үйде жатып оқыды. Талабы таудай болатын. Олай дейтінім, өзбек сыныбында оқып келсе де, сабаққа деген ынтасының арқасында, қатарластарынан қалыспай, үздіктер қатарына тез ілініп кетті. Мына жеңгесі үй тірлігімен балаға қарай алмай жатқанда, Мырзалы бесікті тербетіп отырып, екі көзін кітаптан алмайтын. Өзіңіз ойлаңызшы, жылаған баланы жұбатып, бесігін тербетіп отырып, кітап оқу мүмкін емес қой. Оны қалай миыңа сақтайсың? Өйткені, бұның зейіні мықты еді. Соның арқасында мектепті үздік бағамен бітірді.

– Көке, сабақтан жақсы баға алып келгенде тиын беріп тұратыныңызды айтсаңызшы, – деп, Мырзекен күлді.

– Иә, ондай да кездер болатын. Кейін мектепті бітірген соң, институтқа түсті. Сол жақта жүріп үйленді. Өмірде ініме жақсы демеу болып, барлық жағдайын жасап отырған Гүлжан келінім, – деп сөзін аяқтай бере, апамыз сөзге араласып:

– Шалым мені көп сөйлетпейді, сонда да орайы келгенде айтайын, – дегені сол еді, Мырзекең:

– Жеңеше, менің жаман жағымды айтпаңыз, жақсы жағымды айтыңыз, – деп, жеңгесіне қарап күлді.

– Сенің жаман қылығыңды көрген емеспін. Әрине, жақсы жағыңды айтамын ғой, – деп, ары қарай сөзін жалғап:

– Бұл өзіммен тетелес қайным. «Шырақ», – деп атаймын. Мектеп бітіргенше біздің қолда болды. Маған қолғабыс жасап, көмектесетін сырлас қайным. Енем марқұм жақсы көретін Шырақты. Үйдегі барын алдына қойып, мектепке қарнын тойдырып жіберуші еді.

Осы жерде Мырзекең сөзге араласып:

– Ораш әжеміз тоқсан жас жасады. Өте балажан адам еді. Әлі есімде, ол кісінің қолына су құю деген маған ақырет болатын. Құдықты әбден пістіріп, су мұздай болғанда соған жуынушы еді. Жәй шайынып қоя салмайтын, асықпай бет-аузын шайып, қол-аяғына дейін тастай сумен жуынатын. Содан болар, әжемнің денсаулығы жақсы болатын, – деді.

Оразкүл апамыз ары қарай сөзін жалғап:

– Шырақты біздің әулетте болып жатқан барлық ұл-қыздарымыздың құдалық-тойынан қалдырған емеспіз. Бұның үйіндегі Гүлжан келінді Шырақтан да артық жақсы көремін, – дегенде, Мырзекең:

– Жеңеше, сөзден ауытқымаңыз, мен туралы айтамын деп едіңіз ғой, – деп, жеңгесіне қарап күлді.

Махмұд ағамыз да күлімсіреп:

– Бұл екеуінің әңгімесі жарасады, – деді. Мен де, жеңгесі мен қайнысының зілі жоқ әзілдеріне қарап,

қызығып отырдым. Сөйтіп отырғанда, қазақи астауға салынған тамақ та келді. Қазы-қарта, жаяны аямай салған екен. Менің алдыма жанбас қойды. Мырзекен күліп:

– Жеңеше, екеуіңіздің пейілдеріңізді, дастархандарыңызды көрейік, шал мен кемпір тағы он жылға жарай ма? – деп келіп едік, мынау күтістеріңізге қарап, сіздерді тағы он жылға жаратып отырмын, – деді әзілдеп.

– Неге күтпеймін? Сен сияқты қайным біреу ғой, – деп, жеңгесі жауап берді.

– Жеңеше, сіздерді тағы он жылға жаратқаным өзіме де жақсы емес пе? Ағам тоқсаннан асса, мен сексеннен асамын ғой. Сол үшін сіздердің менің алдымда аман жүргендеріңіз жақсы, – деді Мырзекен.

– Рахмет, Шырақ, тамақтан алыңдар, – деді жеңгесі.

Ыстық тағамнан алып отырып, әңгімені ары қарай жалғастырдық.

– Оразкүл апа, жаңа әңгімеміз үзіліп кетті, ары қарай жалғастырып отырыңыз. Көкеммен бірге қанша балашаға, немерелер өсіріп отырсыз? – дедім.

– Аллаға шүкір, шалымыз екеуміз он баладан көптеген немерелеріміз бар. Шөберенің санын білмейміз, – деп апам әңгімесін бастады. Ары қарай сөзін жалғап:

– Енді шөпшек сүйейік деп отырған жағдайымыз бар. Осы ауылда мен сыйлы кемпірмін. Ағайын-туыстан бөлек, танымайтын адамдар да үйлеріне шақырып: «Апа, сіздің жолыңызды берсін!» – деп, жаңа туған нәрестелерін бесікке салғызып, тұсауын кестіріп жатады. Бұрын бір орамал мен камзол кигізіп шығарып салушы еді, қазір қайда барсаң да алтын тағатын болды. Оны жинап, немерелеріме көзімнің тірісінде таратып жатырмын, – деді.

Ол сөзді естіген Мырзекен, жеңгесіне қарап:

– Ойбай-ау, жеңеше, табысыңыз көп екен, менің

кітабыма да демеуші болатын шығарсыз, – деп, жеңгесіне бір әзілмен тиісіп өтті.

– Несі бар, болсам боламын да, – деп, сөзін ары қарай жалғап:

– Құдайға мың да шүкіршілік етемін, шалым екеуімізден тараған ұрпақтың өзі қазір жүзден асып отыр, – деп, Оразкүл апам әңгімесін аяқтады.

– Апа, сіздің әңгімеңізді естіп, тамсанып отырмын. Қайныңызды «Шырақ» деп атағаныңыздың өзіне риза болдым. Қанша дегенмен, ененің тәрбиесін көргеніңіз білініп тұр. Ендігі әңгіме енеңіз жайлы болса. Қандай адам еді?

– Менің енем бір алтын адам еді. Өмірі бетіне келмей, айтқанын істеп өттім. Шалым мынау үйдің жанындағы мектеп-интернатта жұмыс істеді. Сонда «Сегіз тамда» тұратын ағайындардың балалары осы интернатта жатып оқыды. Кейде жексенбі күндері топырлап үйге келуші еді. Сонда енем жарықтық: «Оразкүл, мына балалар қайбір оңып жүр дейсің, интернаттың тамағы үйдікіне жетпейді ғой. Жақсылап ет асып берші», – дейтін. Апамның сөзін екі етпей, етті асып, төрт зуала қамыр илеп, балалардың қарнын тойдырып жіберетінмін.

Менің тұңғыш туылған төрт қызымды: «Бәрін өзім туғанмын», – деп, өзі бағып-қағатын. Кейін өсіп күйеуге тиген уақыттарында, құдалықтарына да мені ертпей өзі барды. Мені жеңгесі ретінде киім-кешегін апаруға жіберетін. Сөйтіп, апамның айтқанын істей бердім. Одан жаман болғаным жоқ. Жарықтық, үзілер шағында мені шақырып алып, қолымды ұстап:

«Мен өліп жатқанда да, саған риза боламын», – деп кетті. Енем екеуіміздің өміріміз осылай өтті, – деп, көзіне жас алған Оразкүл апа сөзін аяқтады.

– Апа, енеңіз жайлы жүректі тебіrentетіндей әңгіме айттыңыз. Екеуіңіздің араңыздағы қарым-қатынастың ерекше екендігіне көзім жетті. «Осындай

қызды кім тәрбиелеген?» – деп тамсанып та отырмын. Қай елдің, қай жердің қызы боласыз? – дедім.

– Мен осы жолдың астынан боламын. Әкем Әлхан теміржолшы болған. Шешем Мариә – орыстың қызы болатын. Әкем іссапармен Москваға барғанда екеуі танысып, бір-бірін ұнатып, содан шешем әкеммен еріп келген. Қазір жолдың астында Шотаевтар десеңіз, бәрі біледі. Өсіп-өнген әулетпіз, – деді.

– Оразкүл апа, мен бағана үйге кіргеннен сізді шырамытып таныдым. Мен бала кезімде жолдың астында көп болатынмын. Бұл жерде апам мен жездем тұрушы еді. Сіздің анаңыздың көзін көргенмін. Бауырларыңыз Қарханды, Асылханды, Құрбанды жақсы танимын. Інілеріңіз Досан, Төлеуханмен кішкентай кезімде талай бірге ойнағанмын, – деп едім,

– Олардың бәрін қайдан танысың? – деп, таңдана маған қарады.

– Мен сіздің әкеңіздің інісі Шотаев Молдаханның қайнысы боламын. Гүлсім жеңгеңіз менің апам, – деп едім,

– Ойбу, құда бала екенсің ғой, – деп, қуанып қалды.

Сөйтіп, әңгімеден әңгіме өрбіп, құда-жекжат болып шықтық. Мырзекең де таңданысын жасыра алмай, «Ғалымжанды қанша үйге апардым, әйтеуір әңгімелесіп отырып, тамыр-танысын тауып алады», – деп күлді.

Тамақ жеп болған соң, асқа бата қайырып, Махмұд ақсақалдың ақ батасын алып, жақсы көңіл-күймен Шымқалаға жол тарттық.

Киелі Түркістанға барып, әулеттің үлкені Махмұд ағамен сұхбаттасып, батасын алған соң, ендігі тірлік – Мырзалы ағаның ауылы, әке-шешесінің тұрған қарашаңырақ үйінде болып, «Сегіз тамда» тұратын бауырларын көріп, сұхбаттасып, танысып қайту еді. Аяқ астынан Мырзекеңнің Өскеменде тұратын балдызы той жасайтын болып, ағамыз бен жеңгеміз

сәуірдің 23-күні Өскеменге самалетпен ұшып кетті. Содан Мырзекеңнің қайын жұрттан қайтуы ұзаққа созылып, он күн дегенде ауылға келді-ау. Сөйтсек, Мырзекең қайын жұртта біраз күн болып, Алматыға өтіп кетіпті. Ол жақта қайнылары мен қайын бикесі тұрады. Біраз күн қонақта болып, келген беті осы екен.

– Мырзеке, не болды? Қайын жұртты сағынып қалғансыз-ау, ауылға қайтуыңыз қиын болды ғой, – деп, әзілмен тиісіп едім,

– Ғалеке, амал жоқ. Қайын жұртта бір жұртым ғой, Өскеменге бардым, одан Алматыға қайындарыма өтіп кеттік. Содан келген бетіміз осы. Сен маған екі-үш күн уақыт бер, мен сәл демалайын, содан соң өткендегі айтқанымдай, ауылға барып, ел-жұрт, бауырларымды көріп, қарашаңырақ үйде болып қайтамыз, – деді.

Содан «Мақұл» – деп, үйде жатсам, ертеңіне таңертең телефоным шылдыр ете қалды. Алсам – Мырзекең, «Үйге кел, Түркістаннан кластастарым келіп отыр» – деді. «Маған кластастарым келеді» – деп айтқан жоқ еді, аяқ астынан не болып қалды деп үйіне барсам, шынымен үлкен бөлмесінде төрт-бес адам отыр екен. Амандасып, үстелге жайғастым.

Сөйтсем, Мырзекең кеше мен кеткен соң, аяқ астынан Түркістанда тұратын кластас достарымен хабарласып, «Ертең біздің үйге келіңдер», – деп шақырып қойыпты. Содан, бала күнгі достарының үйге кіргендері сол екен, мен де келіп қосылдым. Гүлжан жеңешеміз жұмыста, Мырзекең өзі дастархан жайып, шай беріп жатыр екен. Мен келген соң Мырзекең:

– Ғалеке, кеше сен үйден кеткен соң, шұғыл кластастарыммен хабарласып, бүгінге үйге шақырдым. Ондағы ойым – достарыма кітап жазып жатқанымды айтып, бір шай беріп жіберейін дедім, – деп, кластастарына қарап:

– Бұл келген жігіт – Ғалымжан Алтеков деген азамат. Жазушы-журналист. Түркістанның тумасы, Божбан.

Абеке, ары қарай өзің жігіттерді таныстырып жібер, – деп, сөз кезегін Абай кластасына берді.

– Ал онда, мен өзімнен бастайын. Менің есімім – Абай. Түркістанда жолдың астында тұрамын. Қаңлымын. Осы жерде отырған жігіттердің бәрі – бір класта оқығанбыз. Тай-құлындай бірге ойнап өскенбіз. Ғалымжан, қазақта «Қойныңдағы әйеліңнен сұрасаң, қарын бөлең болып шығады» – дегендей, біздің үйдегі кемпірім – Божбанның қызы, – деп еді, Мырзекең:

– Жездеңді таптың, Ғалеке, – деп күлді.

Ары қарай Абекең сөзін жалғап:

– Мынау менің оң жағымда отырған – менің қарындасымды ұрлап кеткен Төлеу деген шпана. Баяғыда жас кезімізде үйге көп келетін. «Бұл неге жиі келгіш болып кетті?» – десем, менің қарындасыма көзі түсіп жүр екен. Оны мен білмеймін. Күніге келіп, менің жағдайымды жасап, бір шишасын әкеп, маған құйып беріп жүріп, ақыры қарындасымды ұрлап кетті. Қазір екеуі кемпір-шал болып, бала-шағадан тараған немерелерді бағып отыр. Ал сол жағымда отырған – Нұраш деген кластасымыз. Тарақты. Жолдың астында бірге тұрамыз. Одан кейінгі отырған – Үсен деген жігіт. Отырар ауданы, Темір ауылында тұрады. Саңғыл. Үсекеңді мектеп бітіргелі көрген емеспіз. Елу сегіз жылдан кейін, бүгін көріп отырмыз, – деп, Абекең сөзін аяқтады.

Ары қарай Нұраш аға:

– Иә, мектеп бітіргенімізге елу сегіз жыл болыпты. Мырзеке, саған үлкен рахмет, аяқ астынан болса да үйіңе шақырып, басымызды қосып отырсың. Бұдан екі-үш жыл бұрын да Мырзалы арнайы Түркістанға келіп, басымызды түйістіріп кетіп еді, бүгін тағы сол үрдісін жалғап отыр. Ғалымжан, сенімен танысқанымға қуаныштымын. Менің де әйелім – Божбан, – деп еді,

– Мынау не болып кетті өзі, тағы бір жезде таптың ғой, Ғалеке, – деп Мырзекең қарқылдап күлді де:

– Нұраш баяғыда маған бильярд ойнауды үйреткен. Екеуміз сабақтан қашып, темір жол паркіне барып, бильярд ойнайтынбыз, – деді.

Содан соң орнынан тұрып: «Ал, кластастар! Бүгінгі елу сегіз жылдық кездесуіміз үшін», – деп, жүз грамнан алып қойды.

– Мырзеке, сен бүгін азаматтық жасадың. Кеше маған Төлеу хабарласқанда, бірден «Барамын» – дедім. Көңілім қобалжыды. Оңай емес, елу сегіз жылдан кейін сендерді көру. Шынында, егер көшеде сендерді көрсем, танымайды екенмін. Арамыздан қаншама кластастарымыз о дүниелік болып кетіпті, амал жоқ – Алланың ісі. Енді лажы болса, Мырзалының бастамасын қолдап, айына болмаса да, жылына бір-екі рет жолығып тұрайық, – деп, Үсекең тебірене сөйледі.

– Марқұм Құдайбақ, «Бәріңнің бастарыңды қосамын» – деп жүруші еді, арманына жете алмады, – деді Төлеу аға.

– Иә, ол бағдарламасына дейін әзірлеп қойып еді, маған айтып жүретін. Жігіттер, бағаннан бері өзім шамам келгенше сендерді күтіп жатырмын. Әйел жұмыста. Қазір үйдің жанындағы кафеге барып, тамақтанамыз. Абеке, бата бер, тұрайық, – деді Мырзалы аға.

Сонымен, бәріміз орнымыздан тұрып, аяңдап кафеге келдік. Астында су ағып жатқан тапшанға жайғастық.

– Жігіттер, мынау келіп отырған жеріміз – Эминжан деген менің ауылдас көршімнің кафесі. Таза ауа, көлеңке, рахат жер. Тапшанның астында сылдырлап ағып жатқан «Қошқарата» – өзенінің суы. Эминжан – өзі бір еңбекқор жігіт. Тамағы да жақсы. Кәуәпты дәмді жасайды. Қазір оны да жеп көреміз. Әзірге күн ысып кетті, сыра ішейік, – деп, бір-бір бокал сырадан алдырды.

Көп кешікпей алдымызға буы бұрқыраған сорпа келді. Бір шиша ашылды. Әңгіме қыза түсті. Мектептегі өткен қызықты оқиғаларды айтып, жақсы отыр-

дық. Екінші тамаққа кәуәп келді. Асықпай тамақтанып болған соң, Төлеу аға:

– Мырзалы, мынау жайып отырған дастарханыңа рахмет. Саған ризамыз. Іштік-жедік, үйіңді көрдік. Біз енді осы жерден тіке ауылға қайтайық. Шақыратын таксиіңді шақыра бер, – деп еді, Мырзекең:

– Төлеу, мен таксиді сағат үшке шақырып қойғанмын. Қазір қайтадан үйге барып, салқын қымыран ішеміз, – деді.

Сөйтіп, Абай ағамыз дастарханға бата қайырып, қайтадан Мырзекеңнің үйіне келсек, есіктің алдында Абсаттар кластасы келіп тұр екен. Бір тірліктермен кешігіп, жаңа келіпті. Ескі достар бір-бірімен құшақ жая амандасып, үйге кірдік. Салқын қымыран ішіп, қайтадан әңгіме өз жалғасын тауып кетті.

Абекең қайтадан сөз кезегін алып:

– Абсаттар, біздің келгенімізге төрт-бес сағаттай уақыт болып қалды. Обалы не керек, Мырзалы досым асты-үстімізге түсіп күтіп жатыр. Осыдан үш жыл бұрын да Түркістанға келіп, бәрімізді күткені бар еді. Бізге қарағанда санасы кең, оқыған азамат қой. Ол да бір көрегендігі деп ойлаймын. Ал енді біз бағанадан бері сөйледік, бұйырғанын алдық. Енді өзің бір ауыз лебізіңді білдірсең, біз орнымыздан тұрайық, – деді.

– Ал, жігіттер, баяғыда бір класта отыздай бала оқушы едік. Қазір солардың тең жартысынан көбі жоқ. Өмірдің көбі өтіп, азы қалды. Енді бізге Алладан тілегеннен басқа еш нәрсе қалмады. Сол үшін барлықтарыңның амандықтарыңды тілеймін. Мырзалы, саған ерекше алғысымды білдіремін. Бала-шағанның рәтін көр. Гүлжан жаныңмен әдемі қартая бер, – деп, сөзін аяқтаған кезде, бөлмеге Тұрекең құда кіріп келді.

Амандасып болған соң, Мырзекең құдасын кластастарына таныстырды. Содан кетер-аяқ құйылып, құдаға сөз беріп, тағы да жүз грамнан алған соң, Тұрекең құда дастарханға бата беріп, сыртқа шықтық. Такси де

келіп тұрған екен, қонақтарды шығарып салдық.

Осылайша, ойда-жоқта Мырзекеңнің бала күнгі достарымен танысып, олардың қызыққа толы әңгімелерін тыңдап, риза болдым. Кетерімде Мырзекең:

– Ғалеке, ертең ауылға барамыз. Таңертең ертелеу келе бер, – деді.

– Мақұл, – деп, Мырзекеңмен қоштасып, мен де үйге қайттым.

Сонымен, уақыт-сәті келіп, 9 мамыр күні «Саналы» ауылына баратын болып жолға шықтық. Таксиге отырып, Темірлан ауылына келдік. Бұл жерде Мырзекеңнің нағашысы Иманбай ақсақал тұрады екен, алдымен сол кісінің қолын алып, батасын алайық деп үйіне келдік. Ауылдың дәл орталығында, еңселі үлкен үйде тұрады екен. Біз үйіне келіп, есігін ұрып тұрғанда, Иманбай ақсақал қолында екі сетка азық-түлігі бар, базардан келе жатқан беті екен, есіктің алдында амандасып, үйге кірдік. Имекеңе қарап, сексен бес-тегі шалға ұқсатпадым. Қимылы ширақ, бет-жүзі жалтырап, жастау көрінеді екен. Үлкен бөлмеге өтіп, дастарханға жайғастық.

– Ғалеке, өзің сырттай білесің, бұл Иманбай деген менің нағашым. Сексен беске келсе де үйде қарап жататын адам емес. Әлі де еңбектен қолын үзбей жүрген жағдайы бар. Өте шапшаң, білгір адам. Әлі де үйінде ауруларды қабылдап, емін жасай береді. Имеке, мынау жігіт – Ғалымжан деген жазушы ініңіз. Жақында ғана біздің әулеттің үлкені Махмұд ағаның үйінде болып, батасын алып қайттық. Енді бүгін ауылға, қарашаңыраққа жол жүріп бара жатырмыз. Әдейі алдымен сізге бұрылып, батаңызды алайық деп келіп отырмыз, – деді Мырзекең.

– Иә, дұрыс болған екен, Мырзалы. Кітап жазып жатқаныңды естідім. Өткенде айтқансың. Мені сыйлап келгендеріңе рахмет. Шәйдан алып отырыңдар, – деді қария.

– Ғалеке, Имекең пейілі кең, осы елге еңбегі сіңген сыйлы азамат. Ауданда қандай жиын өтсе де менің нағашым сол жердің төрінде отырады. Өте белсенді. Мемлекет үшін, халық үшін жанын беріп еңбек еткен адам десем, қателеспеймін. Бұл кісінің бақытын ашқан, қасында ақылшы жан серігі болған Гүлбаршын жеңгеміз еді. Әттең, жазмыштың тірлігі, кешегі пандемия кезінде өмірден озып кетті. Әрине, қиын. Бірақ өмір бір орнында тұрмайды. Нағашым қатты қиналса да, амал жоқ, алға қарай ұмтылып өмір сүріп келеді. Оған да Аллаға шүкір, – деді Мырзекең.

Осы жерде мен де әңгімеге араласып,

– Иманбай көке, ақ халатты абзал жан екеніңізді жиеніңіздің айтқан әңгімелерінен естідім. Осы салаға қанша жыл өміріңізді арнадыңыз? – деп сұрақ қойдым.

– Мырзалы айтқан болар, мен Өзбекстанда дүниеге келгенмін. Әндіжанда медицина институтында оқыдым. Еңбек жолымды сол институтта оқып жүргенімде, бас дәрігер болып бастағанмын, – деп күлді.

– Имеке, мен білмеймін ғой бас дәрігер болғаныңызды. Қалайша студент болып жүріп бас дәрігер болғансыз? – деп, Мырзекең таңдана күлді.

– Ол кезде сен бала едің, оның үстіне Қазақстанға көшіп кеткенсіңдер. Бұл оқиға 1961 жылы мен институттың төртінші курсын бітіріп, тәжірибе жинақтау кезінде болған. Әндіжаннан жеті шақырым жерде участкелік ауруханада бес-алты жігіт практикада болдық. Оншақты күн өткен соң, мені бас дәрігер Егембердиев деген азамат шақырып алып:

– Иманбай, мен үш айға оқуға кетіп бара жатырмын. Сені орныма бас дәрігер етіп кетсем, қалай қарайсың? – деді.

– Ол қалай болады екен? Мен әлі студентпін ғой, – деп едім,

– Райздравпен өзім келісемін, сен көнсең болды, – деді.

Содан, не болса да көрейін деген оймен келісімімді бердім. Арыз жаздырып алды да,

– Мен бастыққа кеттім, – деп, кабинеттен шығып кетті. Мен аң-таң болып қалдым. Екі сағат өте Егембердиев қайта келді. Қабағы қатулы. Мені тағы өзіне шақырып:

– Бастық көнбеді. Жоғары жақта істейтін танысың бар ма? Лауазымды кісілер араласпай, тірлік бітпейді-ау, – деді.

Мен де көп ойланбай,

– Танысым бар, – деп жауап бердім.

Олай айтқан себебім – осы жерге келмей тұрып, қалалық емханада жүргенімде, ауруханаға Жүсіп-бекова Лола деген сегіз жасар қыз түсті. Өзіміздің қазақтың қызы екен, тексеріп көріп, соқыр ішек екенін анықтадым. Дереву Аманжанов деген профессорға барып, «Менің қарындасым еді», – деп, екеуміз ота жасап, әлгі қыздың соқыр ішегін алып тастадық. Палатаға шыққан соң, өзімнің қарындасымдай көріп, күніге келіп, жағдайын біліп тұрдым. Анасы татардың қызы екен, маған алғысын білдіріп: «Қайным, ағаң облыстық ішкі істер басқармасының бастығы. Қандай болмасын тірлігің болса, ұялмай айта бер», – деп, алғысын жаудырып кеткені бар еді.

Милицияның бастығы болған соң, барып танысуға сескеніп жүр едім, мынадай тірлік болған соң, амал жоқ, «барайын» деген шешімге келіп, үйіне келдім. Есіктің алдында милициялар тұр екен, «Інісімін, жолығуға келіп едім», – деген соң, үйге кіргізді. Кірсем, ағамыз үйінде екен, жеңгеміз мені көріп қуанып, күйеуіне таныстырды. Дастарханға отырып жайғасқан соң, келген мәселемді айтып едім,

– Мақұл, айтып көрейін, – деп, күлімсіреп жауап берді.

Ертеңіне райздравтың бастығы өзі жұмысқа келіп, бұйрық шығарып, мені бас дәрігер етіп бекітіп кетті.

Содан екі жыл участкелік аурухананың бас дәрігері болып еңбек еткенім бар, – деп, Имекең күлімдеп, әңгімесін аяқтады.

– Мен сізді өмір бойы бас дәрігердің орынбасары болған деп жүрсем, бас дәрігер болып та еңбек еткен екенсіз ғой, – деп, Мырзекең күлді де, ары қарай әңгімесін жалғап:

– Имекеңнің «Отличник здравоохранения СССР» деген атағы бар. Бұндай атақты екінің бірі ала бермейді, – деді.

– Ол атақты Қазақстанға келіп, осы Бөген ауданында дәрігер болып істеп жүргенімде алғанмын. 1969 жылы ауданда «Холера» ауруы бұрқ ете қалды. Бұл өте қауіпті ауру болатын. Ол кезде бас дәрігер Әжиев еді. Алматыдан министрдің орынбасары келіп, қатты әбігерге түстік. Ең сорақысы – ол ауруды қалай емдеу керектігін ешқайсымыз білмедік. Өйткені, ондай практика бізде болған емес. Сонда да қол құсырып отырмай, Елмұрат деген дәрігер досым екеуміз ауруларды емдей бастадық. «Холера» ауруы шыққан үйлерге солдаттар қойылды.

Сөйтіп, аурулардың алдының беттері бері қарай бастады. Облыстық денсаулық сақтау басқармасы әйтеуір біреуді кінәлі етіп шығару үшін Елмұратты жұмыстан алды. «Ендігі кезек менікі ғой», – деп жүргенде, Бүкілдүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымынан 22 адам келді. Біздің емдеп жатқан ауруларымызды көріп, ертеңіне сағат онда жиналыс болды. Өзіміздің аудан, облыс басшылары барлық кінәні бізге жауып, өздері «судан таза» болып шыға келді.

Соңғы қорытынды сөзді «ВОЗ»-дан келген тексерушілерге берді. Әділ деген түрік дәрігері ағылшын тілінде сөйледі. Оны бір орыстың қызы аударып тұрды. Түрік дәрігері сөйлей келе, ең соңында біздің жасап жатқан емімізді дұрыс бағалап, «Емдеп жатқан екі дәрігерге алғыс жариялау керек», – деп кесіп айтты.

Сөйтіп, бізді жұмыстан шығару керек деп жатқан аудан, облыс басшыларының ауыздарына құм құйылды. Ертеңіне, Нұрәлі жездеме барып, семіз қой алып, бір жәшік арақпен «ВОЗ»-дан келген 22 дәрігерді күтіп, шығарып салдым. Осылайша жаман ауруды жеңіп, сол кездегі КСРО-ның медицина саласының ең жоғары атағына ие болғанмын, – деп, Имекең сөзін аяқтады.

– Имеке, біз енді тұрайық. Ауылға жол жүреміз, батаңызды беріңіз, – деді Мырзекең.

– Мырзалы, «Жақсы жігіт – нағашысына тартады» демекші, сен өзіме тартқан жиенімсің ғой. Маған еліктеп, дәрігер мамандығын таңдадың. Оған біз риза болдық. Сүлеймен інім өзі арнайы Семейге барып, сені оқуға түсірді, – деген кезде, Мырзекең нағашысының сөзін бөліп:

– Имеке, Сүлеймен нағашым мені Семейге апарғаны рас. Бірақ, оқуға екі емтиханды беске тапсырып, өз күшіммен түстім ғой, – деді.

– Ғалымжан, көрдің бе? «Жиен ел болмайды» деген сөз осындайдан шыққан ғой. Әйтпесе, менің көңілім үшін «Иә» дей салмай ма? – деп күлді. Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Мырзалы, кітап шығарамын деп жатқаның өте орынды. Оны құптаймын. Ертең ұрпағыңа мұра болып қалатын үлкен дүние ғой. Біздің Нұрәлі жездеміз алтын адам еді. Балаларына жақсы тәрбие берді. Әкенің тәрбиесінен болар, барлық баласы жақсы азамат атанды. Әкелеріне жаман сөз келтірмеді. Баяғыда, мен де жігіт болып қалған кезім. Есіктің алдында «Қазбек» деген темекіні аузыма салып шегіп тұрғанымда әкем көріп:

– Жігіт болғаның құтты болсын, – деді.

Содан әңгімесін ары қарай жалғап:

– Менің саған айтатын үш өтінішім бар. Соны «Орындаймын» деп уәде бересің бе? – деді.

– Иә, уәде беремін, – деп жауап бердім.

– Онда, біріншісі – темекіні қой. Екінші өтінішім – қарта ойнама. Үшінші айтарым – магазинге кіріп, арақ ішуші болма, – деді.

Сол әкемнің айтқанын екі етпей, темекіні қойдым. Қарта ойнамадым. Арақты іштім, бірақ магазинге барып, құлап ішпедім. Біздің дәрігерлердің көбісі түнгі кезекшіліктен шығып, таң атпай магазинге барып, арақ ішіп, содан денсаулықтарын құртты. Мынау көрші үй – Әжиев деген бас дәрігерімнің үйі. Бұрын жұмыс істеп жүргенімде, кешке дәрігерлер жиналып, осы үйде қарта ойнайтын. Мен барып, тамағын ішіп, үйге кетіп қалатынмын. Олар қалып таңға дейін қарта ойнайтын. Мен сол әкеме берген уәдеме берік болып, жаман нәрселерден аулақ болдым.

Міне, әке тәрбиесі деген осы. Сол айтқандай, Мырзалы, сен өмірде жаман болған жоқсың. Қызметте жасадың, кәсіптің де көзін таптың, соның бәрі әке тәрбиесінің арқасы. Алла қаласа, ертең сенің ұрпағың да жаман болмайды. Өйткені, олар саған қарап бой түзейді. Сол үшін, мынау жарыққа шығайын деп жатқан кітабың ертең ұрпағыңа саналы ой беретіндей, мағынасы мол, тәлім-тәрбиелік мәні бар дүние болып шыға берсін. Саған әрқашан сәттілік тілеймін! – деп, Имекеңнің әңгімесін аяқтады.

Сонымен, Имекеңнің батасын алып, Темірланның орталығына келіп, «Саналы» ауылына баратын таксиге отырдық. Жарты сағатта Серізтамға жетіп, ауылдан бір шақырым жерде орналасқан қорымның жанынан түсіп қалдық. Сыртын мал кірмеу үшін темір сеткамен қоршаған екен, сәл жүріп, үлкен ақ кірпіштен тұрғызылған моланың қасына келіп тоқтадық.

– Мынау ортадағы қабірде менің анам жатыр. Екі жанында жатқан – екі баласы. Төр жақта тұрған – әкемнің қабірі, – деді Мырзекең.

Сөйтіп, сол жерде отырып, аруақтарға құран

бағыштадық. Содан, қайтадан жолға шығып, ауылға қарай жаяу бет алдық.

– Анау, ауылдың шетіндегі бірінші үй – Әлімхан көкемнің қарындасы Күлімхан әпкемнің шаңырағы. Сексеннен асқан қария адам, баласының қолында тұрады. Кіріп, қолын алып шығайық, – деді Мырзекең.

Үйге кірсек, әпкесі үйде екен, амандасып, дастарханға жайғастық. Мырзалы аға әпкесінің жағдайын сұрап болған соң:

– Ғалеке, бұл шаңырақ – Әлімхан көкемнің қарындасының ұлы Тұрат жиенімдікі. Жиен де баяғыда менің қолымда жұмыс істеген, – деді.

Ары қарай әңгімесін жалғап:

– Әпке, Әлімхан көкем туралы кітапта жазып жатырмыз, – деді.

– Дұрыс болыпты, көкеңнің аруағы разы болсын, – деді әпкесі.

Содан, қымыран ішіп, наннан ауыз тиіп, орнымыздан тұрдық. Тұраттың үйімен іргелес – Әлімханның баласы Мұратәлідің үйі екен, сол үйге кірдік. Мұратәлі мен әйелі бізді көріп, сасқалақтаған күйде, асығыс дастархан жайды. Келін пысық әрі қимылы жылдам екен, көзді ашып-жұмғанша шай әкелді. Піскен еті де дайын екен, алдымызға әкеліп қойды.

– Ғалеке, бұл – Әлімхан көкемнің баласы Мұратәлі деген інімнің үйі. Осы ауылға бірінші болып Әлімхан көкем көшіп келген. Бұл үй – көкем мен Дүйсенкүл анамыздың шаңырағы. Сол үшін, әдейі аруақтарға құран оқып шығайық деп кірдім, – деді Мырзекең.

Содан, асықпай еттен алып, шай ішіп, құран оқып, орнымыздан тұрдық. Көшеге шығып, сәл жүргеніміз сол еді, Мырзалы ағаның Жүсіпәлі деген інісінің үйіне келдік. Ішке кірдік. Тойжан келіні мен Бағдат баласы үйде екен, Мырзекеңді көріп, құшақ жая қарсы алды. Столға келіп жайғасқан соң:

– Ғалеке, бұл – менің Жүсіпәлі деген, қайтыс болған

інімнің үйі. Бұл шаңырақ бізге ыстық. Өйткені, бұл үй – біздің әке-шешеміз тұрған қарашаңырақ. Қазір бұл үйдің иесі – менің әкемнің немересі Бағдат деген, қасымда отырған азамат. Тойжан келінім – осы үйдің басшысы. Құдайға шүкір, жағдайлары жаман емес. Әкемнен қалған малдары бар. Соның бәріне басшылық жасап отырған – осы Бағдат балам. Бұл жоғары оқу орнын бітірген соң, нағашылары Төтенше жағдайлар басқармасына жұмысқа кіргізбекші болды. Сосын мен айттым: «Мынау әкеден қалған шаруаны бір адам істемесе, ертең не болады? Сен менің айтқанымды істесең, ауылда қалып, қарашаңырақтың отын өшірме», – дедім. Содан, Бағдат балам менің айтқанымды істеп, ауылда қалып, малды көбейтіп отырған жағдайы бар. Мынау – қызмет етіп, жүгіріп жүрген келін – Созақтың қызы. Өзі медик, ауылда медпунктте жұмыс істейді. Менің Тойжан келінім – осылардың үш қыз, бір баласына қарап отыр. Келінге рахмет, біздің ұрпағымызды көбейтіп жатыр.

Ал, Ғалеке, саған көптен айтып жүрген әке-шешемнің қарашаңырақ үйін көрсеттім. Ендігі мәселе – қазір осы үйден шыққан соң, менен кейінгі інім Бердалінің үйіне барамыз. Сол үйде арнайы дастархан жайылып жатыр. Шымкенттен Гүлжан, әпкесі, Айдай келін келе жатыр. Бахат осы жерде екен. Бәріміз сонда жиналамыз, – деп, Мырзекең сөзін аяқтап, дастарханға бата қайырып, сыртқа шықтық.

Бердекеңнің үйі жақын екен, сәл жүріп, үйге келдік. Шымкенттен Гүлжан жеңешеміз де келіпті. Ауылдағы бауырлары да осы жерде екен. Үйге кірдік. Үлкен бөлмеге жайнатып, дастархан мәзірін жасап қойыпты. Бәріміз столға жайғастық. Мырзекең мені арнайы таныстырды. Шайдан алып, бауырлардың әңгімесіне құлақ түре отырдым. Бір кезде қымыран әкеліп, маған ұсынды.

– Жаңа кірген үйлердің бәрі қымыран берді, тойып

тұрмын, сәл кейіндеу ішейін, – деп едім,

– Ғалеке, бұл басқа қымыран. Біз арнайы шешеміздің үйреткен тәсілімен әзірлейміз. Сіз дәмін татып көріңіз, содан соң айтасыз қандай екенін, – деді Бердекең.

Үлкен кісінің сөзін жерге қалдырмай кеседегі қымыранды ішіп көріп едім, шынында бағана ішкен қымырандардан өзгеше екен, бәрін ішіп қойдым. Содан ағайынды бауырлардың әңгімелері қызып, мен үндемей тыңдап отырдым. Орайы келгенде:

– Бердеке, Мырзалы ағаңыздың аузынан өзіңіз жайлы көп естідім. Әңгімелерінде ауылды көп айтты. Бүгін сәті түсіп, Мырзекеңнің әке-шешесінің қара шаңырағын көрейік деп әдейілеп келіп отырмын. Өйткені, тыңдаған басқа, өз көзіңмен көрген басқа дүние ғой. Қазіргі ауылдың аты «Саналы» екен. Бұрынғы атауы «Сегіз там». Ауылдың бүгінгі тіршілігі туралы айтып берсеңіз. Күнкөріс қалай? Не шаруамен айналысасыздар? – дедім.

– Иә, ауылдың қазіргі аты «Саналы». Жүз алпыстай үй бар. Мыңға тарта адам тұрады. Халықтың негізгі күнкөрісі – түйе шаруашылығы. Жылқы, сиыр, қой да бар. Егіспен де айналысады. Бауымыз бар. Бақша егеміз. Оған ең керегі су болса, артизанымыз да бар. Ауылда барлық нәрсе бар деп айтуға болады. Аудандағы ең көрікті, мықты ауыл десем, артық айтқандық емес. Ауылда еңбек етіп жатқандардың көпшілігі – жастар. Кезінде қалаға кеткен жастардың бәрі қайтып келіп, малын бағып, егісін егіп, кәсіптерін домалатып отырған жағдайлары бар. Үш жүз орындық жаңа мектебіміз бар. Көшелеріміз асфальттанған. Газ құбыры тартылып жатыр. Халыққа барлық жағдай жасалған. Бізге келген аудан, облыс басшыларының өздері, ауылдың тұрмыс-тіршілігін көріп, риза болып кетеді.

«Қандай мықты ауыл», – деп, қызыға қарайды.

Өзіміз де, осындай ауылда тұрып жатқанымызды мақтан тұтамыз, – деп, Бердекең сөзін аяқтады.

Артынша, қазақи астауға салынған ет тамағы келіп, бастан ауыз тиіп, дастарханға бата қайырып, орнымыздан тұрдық. Сөйтіп, «Қара шаңырақ – әр қазақтың қастерлі, қасиетті үйі» демекші, бүгінгі күні Мырзекеңдей қариясы бар үлкен әулеттің қара шаңырақ үйін көріп, бауырлары мен келіндерінің әңгімелерін тыңдап, жақсы көңіл-күйде ауылға қайттық.

Иә, Мырзекең туралы кітап та өзінің шарықтау шегіне жақын қалғандай. Мырзалы ағамен болған бес-алты ай ішінде, ағамыздың болмысы бөлек, ешкімге ұқсамайтын мінезі бар, ең бастысы ары таза азамат екеніне көзім әбден жетті. Менің түсінгенім, Мырзекең еркіндікті жақсы көреді. Ешкімнің қолына қарап отырғысы жоқ. Көпшіліктің ойында «Неге ол кіші баласымен тұрмайды?» деген ой болуы мүмкін. Бұған жауапты ағамыздың өзі де айтып өтті, сонда да, автор ретінде менің байқағаным, баласының үйінде Мырзекең атқаратын жұмыс жоқ. Өйткені, онда барлық жағдай жасалған, ал өзінің үйінде ағам өзіне-өзі қожайын. Бау-бақшасы бар, малдары тағы бар, жұмыс жетеді. «Балаға бас имей ол да өз күнін көрсін, мен де өз күнімді көремін», – деген қағидамен өмір сүреді. Өмір болған соң, әр адамға әртүрлі сынақ беріледі. Бірі – ауыр сынақ болса, бірі – әркімге жасаған жақсылығың арқылы келеді. Осыдан қарап, адамның қандай тәрбие көргені, қандай ортада өскені айқын көрінеді.

Сол себепті, Мырзекеңнің жүріп өткен жолы мен атқарған қызметтеріне зер сала қарасаңыз, «Әке көрген оқ жонар...» деген халық даналығының тауып айтылған екеніне көз жеткіземіз. Әкесінен көрген тәрбиені өміріне серік еткен Мырзекең, өзінің текті жерден шыққанын дәлелдейді. Қазақта «Текті әулет» деген сөз бар. Текті деген сөзден ұғарымыз – тәрбиелі, иманды, тәртіпті, білімді деген мағынаны білдіреді. Ал текті

әулеттің басында, текті адамның тұрары сөзсіз дүние. Оған менің көзім жеткені – Мырзекенмен сұхбаттасу барысында, қаншама адамнан зәбір көргенін білдім. Сонда Мырзекенге:

– Мырзалы аға, бизнес жолында болсын, күнделікті өмірде болсын, қаншама адамнан зұлымдық көргеніңізді білдім. Алдап кеткені қаншама, ренжіткені тағы бар. Неге солардан заң шеңберінде кек алмадыңыз? – дегенімде,

– Иә, дұрыс айтасың, адам қатты ренжігенде бойымызды ашу-ыза кернейтіні рас. Өмірде мені де ренжіткен көп жағдайлар болды. Оны өзіңе айтқанмын. «Өш аламын» деген ойлардың да болғаны рас. Бірақ, ойлана келе әкемнің: «Балам, өмірде әртүрлі жағдай болады. Сол кезде қандай шешім шығарсаң да ойланып шығар. Ең бастысы, өмірде ешқашан кек қууға болмайтынын ұмытпа. Бір жамандықтың да бір жақсылығы болады», – деген сөзін есіме аламын, – деп жауап берді.

Міне, Мырзекеннің тектілігін осыдан-ақ байқауға болады. Бірде бала Мырзалыға әкесі:

– Балам, сенің бойыңнан тектілік қасиетті байқасам, мен қуанамын. Сол үшін қайда жүрсең де, текті жерден шыққаныңды ұмытпа! – дейді.

Сонда бала Мырзалы:

– Текті деген не? – дегенде, әкесі:

– Текті адамның бойында үлкендерді сыйлау, адам баласының ала жібін аттамау, арам іске бармау, өз ұлтыңның дәстүрі мен тілін қадірлей білу сияқты қасиеттер болады, – деп жауап береді.

Сондықтан да, «Әлсіз адам – кек алады. Күшті адам – кешіреді. Бақытты адам – ұмытып кетеді» демекші, Мырзалы ағамыздың өмір соқпағында қаншама адамнан қиянат көрсе де, кейін келе соның бәріне кешіріммен қарап, оны ұмытып кетуінің себебі – ол кісінің күштілігін, әкесінің қанымен келген мінезінен

екенін көрсетеді. Олай дейтінім, менің міндетім – Мырзалы ағаның шын мәніндегі бет-бейнесін, адами қасиеттерін, кейінгі ұрпағына барынша дәл жеткізу болып табылады.

Мырзалы ағамыздың тағы бір мені таң қалдырғаны – ол кісінің бойында ұлттық рух атойлап тұрғандығы. Оны ісімен көрсетіп жүрген жандардың бірі. Ағамыздың үйіне келе жатсаңыз, жақындағаннан «Қазақ радиосының» үні естіледі. Сыртқы есіктен кіргеннен, қора мен бау-бақшаға дейін радионың үні сарнап тұр. Бұндай жандарды «Елінің патриоты» деп айтсақ жарасады.

Тағы бір айта кететін жайт, Мырзекең батагөй ақсақал. Қандай жиын-той болмасын, жұрт Мырзалы ақсақалдан бата сұрайды. Бата дегеніміз – Қазақтың өзімен бірге жасасып келе жатқан ежелгі мұрасы екенін ескерсек, батаны да ел сыйлайтын, қадір тұтатын адамдардан ғана сұраған.

Ал енді, Мырзекеңнің сөз саптауына келсек, бұндай жаны таза адаммен сөйлескенде, күннің шұғыласын сезінгендей боласың. Аз-кем әңгімелескеннің өзінде, көңіл-күйің көтеріліп, өмірге деген құштарлығың арта түседі. Ол кісінің жан тазалығы, ақыл-ой парасаттылығының биіктігі, әрбір ісі мен сөзінен білініп тұрады. Мырзекеңнің тағы бір мені таңқалдырғаны – әкесін көп айтты. Одан ұққаным: ол әкесіне көп еліктейді. Бұны мен әкеге деген құрмет деп түсіндім. Егерде қандай да бір перзент болмасын, өз әкесіне ұқсағысы келіп, оған аса құрметпен қарап, еліктеп өссе, ол бала өмірде жаманшылық көрмейді. Дәл оның жасағанын ертең баласы да жасайды. Бұл дегеніміз – ұрпақтар сабақтастығы. Бұл солай болу керек. Өйткені, бастапқы тәрбие солай қалыптасқан. Осылайша сабақтастық жалғаса береді.

Бабалар өсиеті әрбір қазақ баласының жүрегінде мәңгілік сақталады. Ешқашан ұрпағының санасынан

өшпейді. Сол себепті, Мырзалы әке ретінде үлкен шаңырақтың бар ауыртпашылығын көтеріп, балаларын асырап, бағып, оларға жақсы тәрбие бере алды деп, толық негізде айта аламын. Өйткені, өзі де әке мектебінен өтіп, одан қалған ең асыл мұра – оның тәрбиесі екендігін түсіне білген адам.

Сондықтан да, кітаптың басын «Азамат» деген сөздермен бастап едім, енді соңын да осы сөзбен аяқтасам деп отырмын. Әрбір Қазақтың баласы, менің басты кейіпкерімдей болса, оның ұрпағы нағыз «Азамат» болып өсетініне мен кәміл сенемін! Өйткені, бұның бәрі көзге көріне бермейтін әке тәрбиесінен бастау алады. Бұл – ұлы тәрбие. Оны әкеден басқа балаға ешкім бере алмайды...

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз.....	3
Тұғыры таймас азамат.....	5
Әкем айтқан өсиет.....	19
Үш бәйтерек.....	26
Аға артынан ерген іні.....	29
Ағайындарым.....	34
Ана – мөлдір бұлақ.....	40
Жігіттің жақсы болғаны – нағашыдан.....	42
Жұбайым – асыл жарым.....	47
Өзім туралы.....	54
Балаларым – бақытым.....	57
Бауырларым – жақындарым.....	67
Қызыл таяқ, қайын жұртым – бір жұртым.....	78
Құйрық-бауыр асатқан құдаларым.....	87
Кластастарым.....	91
Студенттік достар.....	103
Жұмыс баспалдақтары немесе бизнеске кету себебім.....	118
Бизнестегі бастан кешкен оқиғалар.....	140
Ұрлық түбі – қорлық.....	164
Құдай қосқан көршілерім.....	169
Тойдың шырқы бұзылып бара жатыр.....	179
Кәсіптің көзін тапқан Әукен інім.....	182

Мырзалы Нұрәліұлының жүректен шыққан өлеңдері

Арақ ішкен қор болар.....	191
ЭВМ керек не үшін?.....	194
Танымдық әңгімелер.....	197
Соңғы түйінді сөз.....	216
Автордан қорытынды.....	219

Ғалымжан АЛТЕКОВ

Мырза
інезді
ырзалы

Публистикалық әңгімелер

Корректоры Бауыржан НАЙМАНОВ
Техникалық редакторы Дархан ТАЛҒАТ
Компьютерде беттеген Жанар ӨТЕГЕНОВА

Басуға 17.07.2025 ж. қол қойылды.
Пішімі 84x108 $\frac{1}{16}$. Қаріп түрі «Cambria».
Шартты баспа табағы 18,5. Таралымы 500 дана.

*Кітап «Тозанай Т» баспасының баспаханасында беттеліп,
басылып шықты.*

*Алматы қаласы, Қожамқұлов көшесі, 128-39.
+7 701 224 04 93*